

Journal of Strategic Research in Social Science

ISSN: 2459-0029

Volume/Cilt: 3

Issue/Sayı: 2

Year/Yıl: 2017

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSReSS)**

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSReSS)

www.josress.com

ISSN: 2459-0029

Year: 2017

Volume: 3

Issue: 2

ABOUT THE JOURNAL

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSReSS) is a peer-reviewed, quarterly and publicly available online journal. JoSReSS aims to provide a research source for all practitioners, policy makers, professionals and researchers working in the area of social science. The editor in chief of JoSReSS invites all manuscripts that cover theoretical and/or applied researches on topics related to the interest area of the Journal. The publication languages of the Journal are English and Turkish.

Editor-in-Chief

JoSReSS is currently indexed by

Open J-Gate, International Scientific Indexing (ISI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), International Society for Research Activity (ISRA), InfoBaseIndex, Scientific Indexing Services (SIS), TUBITAKDergiPark, International Institute of Organized Research (I2OR)

CALL FOR PAPERS

The next issue of JoSReSS will be published in three months.

JoSReSS welcomes manuscripts via e-mail.

E-mail: editor@josress.com

Web: www.josress.com

EDITORIAL BOARD

- Dr. Aicher Thomas, University of Cincinnati
Dr. Alexandre Kalache, Oxford University
Dr. Alparslan Murad KASALAK, Akdeniz University
Dr. Apostolopoulou Artemisia, Robert Morris University
Dr. Bülent Cercis Tanritanır, Yüzüncü Yıl University
Dr. Choi Han-Woo, Korea University of International Studies
Dr. E. Annamalai, University of Chicago
Dr. Emrah ATAY, Mehmet Akif Ersoy University
Dr. Erdal Zorba, Gazi University
Dr. Erkan ÇETİNKAYA, Aydın Adnan Menderes University
Dr. Ersin Teres, İstanbul University
Dr. Esias Meyer, University of Pretoria
Dr. Gloria Gutman, Simon Fraser University
Dr. Gürer Gülsevin, Ege University
Dr. Helen Harton, University of Northern Iowa Cedar Falls
Dr. Horst Unbehaun, Robert Gordon University
Dr. İlhan Genç, Düzce University
Dr. Jürgen Nowak, Uygulamalı Bilimler Alice Salomon University
Dr. Kaplanidou Kyriaki, University of Florida
Dr. Kartakoulis Nicos, University of Nicosia
Dr. Kemal GÖRAL, Muğla Sıtkı Koçman University
Dr. Marcus V. A. Goncalves, Nichols College
Dr. Mehmet Demirbağ, Sheffield University
Dr. Michael H. Eaves, Valdosta State University
Dr. Monika Dohnanská, Teknoloji, Slovakia Dubnica Enstitut
Dr. Muammer Çetingök Tennessee Knoxville University
Dr. Murat Özbay, Gazi University
Dr. Nadir İlhan, Ahi Evran University
Dr. Nurşen Adak, Akdeniz University
Dr. Özden Tezel, Eskişehir Osmangazi University
Dr. Ronald A. Feldman, Columbia University

CONTENTS

Article Title, Author(s)	Pages
Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Müze ve Sanat İlgilerinin İncelenmesi Orhan TAŞKESEN, Funda NALDAN, Ebru GÜLER	1-14
Yüksek Öğretim Kurumlarında Etik: Üniversite Öğrencilerinin Etik Algılamalarındaki Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma Ayhan DURAK	15-28
5. 6. ve 7.Sınıf Öğrencilerinin Üç Boyutlu Nesneleri Çizim Başarısı ile Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi Şeyda TANOĞLU, Orhan TAŞKESEN, Ayşenur BAKIRHAN, Selma TAŞKESEN	29-40
Modern Dünyada Dini Cemaatler E. Meliha KURTDAŞ	41-56
Genocide İddiaları ve İçsel Perspektif Kamil GÜNGÖR	57-70
Kur'an'a Feminist Yaklaşımlar Arif KORKMAZ	71-102
Yahudilik'te Seçilmişlik Psikolojisi Tuğba TAŞDEMİR	103-114
12-14 Yaş Erkek Futbolculara Uygulanan Kombine Antrenmanların Kuvvet ve Bazı Fizyolojik Özelliklere Etkisi Aydın KARABULAK, Fatih KILINÇ	115-130
Kırsal Peyzaj Alanlarındaki Yörük İzlerinin Kültürel Peyzaj Değerleri İçindeki Rolü ve Önemi Sibel AKTEN	131-142

Back to the future: An Intertextual Investigation of Camus' 'The Myth of Sisyphus'	143-152
Emrah ERİŞ, Tahir YAŞAR	
Uçak Kazalarında İnsan Faktörlerinin Dünü ve Bugünü	143-174
Mukadder İĞDİ ŞEN	
Liderlik ve Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki: Bir Literatür İncelemesi	175-196
İpek BİLGİN DEMİR, Özgür UĞURLUOĞLU, Duygu ÜREK	
Tenis Teknik Öğretiminde Yoğun Kuvvet ve Teknik Antrenmanların Biyomotorik ve Teknik Gelişimlerine Etkisi	197-214
Senem SÖYLEYİCİ	
Eşkiya Filmi Bağlamında Mentor Arketipinin Analizi	215-230
Ridade ÖZTÜRK	
Sultanahmet Arasta Dervish Lodge	231-240
Fatih ELCİL	
Göreve Yeni Başlayan Fen Bilgisi Öğretmenlerinde Bulunması Gereken Mesleki Yeterlilikler ve Kalite Standartları	241-256
Adem YILMAZ, Buket ERTUĞRUL AKYOL, Mehmet Emin KALGI	
A Study on the Public Perception of Public Service Announcements	257-264
Şifa ELCİL	

Investigating the Museum and Art Interests of the Students in Fine Arts and Anatolian High Schools

Orhan TAŞKESEN¹, Funda NALDAN² & Ebru GÜLER³

Keywords

Fine Arts High School,
Anatolian High School,
Art Interest, Museum
Interest.

Abstract

The aim of the research was to investigate the museum and art interests of the students in fine arts and Anatolian high schools. The research was carried out with totally 242 students (138 female/104 male), 144 of them were from Anatolian High School students and 98 (42 art, 56 music) from Fine Arts High School. The Art Interest Scale (AIS) was used to measure the art interests of the students and the Museum Interest Scale (MIS) was used to measure the museum interests of the students. In order to determine the correlation between the museum and art interests of the students in the research, the Pearson Correlation Coefficient was used; to test the museum and art interests difference according to the school type and gender; the Independent Sampling T-test and the One-way Variance Analysis to determine the museum and art interest difference according to the class level. It was found out that the art interests of the fine arts high school students were found to be significantly higher compared with the students in the Anatolian high school, no significant difference for the museum interest according to the both schools and both the art interests and the museum interests of the female students were significantly higher than the male students. No significant difference was encountered in terms of the class variable. In addition, it was found out in the research that the museum interests of the students in the department of art within the scope of the fine arts were significantly higher than the students in music; there were no significant difference in terms of their art interests. The correlation between the museum and art interest was positive and moderate. It was pleasing that the interest levels of the students in the research were above the medium level. In addition, although there was no significant difference between the museum interests of the students in fine arts high school and the Anatolian high school, it was considered as a desirable situation. That the Anatolian high school had positive results compared with the fine arts high school, and possible reasons of this situation were discussed and recommendations were stated.

Article History

Received
15 March, 2017
Revised
22 March, 2017
Accepted
8 Apr, 2017

Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Müze ve Sanat İlgilerinin İncelenmesi

Anahtar Kelimeler

Güzel Sanatlar Lisesi,
Anadolu Lisesi, Sanat
İlgisi, Müze İlgisi

Özet

Bu çalışmanın amacı Güzel Sanatlar Lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sanata ve müzelere olan ilgilerini araştırmaktır. Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğrenim gören Anadolu Lisesinden 144, Güzel Sanatlar Lisesinden 98 (42 resim,56 müzik) olmak üzere toplam 242 (138 kız/ 104 erkek) öğrenci ile

¹ Corresponding author. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Email: orhantaskesen@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, fnaldan@gmail.com

³ Yrd. Doç. Dr., Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, ebru.guler@erzincan.edu.tr

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
15 Mart, 2017
Düzeltilme Tarihi
22 Mart, 2017
Kabul Tarihi
8 Nisan, 2017

yürütülmüştür. Araştırmada öğrencilerin sanata olan ilgilerini ölçmek için Sanat İlgi Ölçeği (SİÖ), müzelere olan ilgilerini ölçmek için ise, Müze İlgi Ölçeği (MİÖ) kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin müze ilgisi ile sanat ilgileri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Pearson Korelasyon katsayısı, okul türüne ve cinsiyete göre müze ve sanat ilgileri farkını test etmek için bağımsız örneklem t testi, sınıf düzeyine göre müze ve sanat ilgisi farkını test etmek için ise, tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmada güzel sanatlar lisesinin sanat ilgisi Anadolu lisesine göre anlamlı olarak yüksek olduğu, müze ilgisinde ise okul türüne göre anlamlı bir farkın olmadığı, kız öğrencilerin hem sanat ilgisinin hem de müze ilgisinin erkek öğrencilere göre anlamlı olarak yüksek olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Sınıf değişkenine göre ise anlamlı farka rastlanmamıştır. Araştırmada ayrıca güzel sanatlara devam eden resim bölümü öğrencilerinin müze ilgisi müzik bölümü öğrencilerine göre anlamlı olarak yüksek olduğu, sanat ilgilerinde ise anlamlı bir fark olmadığı bulgularına ulaşılmıştır. Müze ve sanat ilgisi arasındaki korelasyonun ise pozitif yönde ve orta düzeyde olduğu bulgular arasındadır.

Araştırmada öğrencilerin sanata ve müzelere ilgi düzeylerinin ortanın üzerinde olması sevindiricidir. Ayrıca, güzel sanatlar lisesi ile Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ilgilerinde fark olmaması anlamlı olmasına karşın istenen bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Anadolu lisesinin güzel sanatlar lisesine kıyasla olumlu sonuçlar vermesi ve bu durumun kaynaklanabileceği sebepler tartışılmış, öneriler sunulmuştur.

1. Giriş

Müzeler, bir toplumun kültürel mirasını araştıran ve aynı zamanda eğitim işlevi de gören çağdaş bir toplumda olması gereken bir kurumdur. Ayrıca eğitimde etkin olarak kullanılması gereken kurumlardan biridir. Müze, öğrenciler için sadece eserlerin sergilendiği, gezildiği yerler değil, çeşitli eğitim etkinliklerinin de yapılabileceği mekanlardır. Müzeler, içerikleri, birikimleri ve çoğu zaman mekansal konularıyla toplumsal belleğin gösterim alanlarıdır (Mercin, 2003, 106). Tarihsel veriler doğrultusunda ortaya konan 'görsel öğeler', dolaylı olarak, -bazen de doğrudan doğruya- tarih bilincini oluşmasına katkıda bulunmakta, bu bilince yeni anlamlar yüklemeye yardımcı olmakta ve toplumsal belleği oluşturmada önemli bir rol oynamaktadırlar. Bu anlamda müzelerin, geçmişe ait maddi kanıtların geleceğe aktarılması açısından, özellikle de yeni kurulmuş uluslar için vazgeçilmez kurumlar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Müzecilik kavramının ve dolayısıyla müzelerin, toplumların yapılanmasında ve toplum kimliğinin oluşmasında son derece önemli bir rol oynadığı şüphesizdir (Şar ve Sağkol, 2013, 20). Günümüzde müzeler, toplumu aydınlatmak amacıyla insanlığın gelişimi, doğa olaylarının oluşumu ve teknolojinin geçirdiği değişim gibi konularda araştırmalar yapan, toplumların bilim ve sanat ürünleri ile yer altı ve yer üstü zenginliklerini sergileyen kurumlara dönüşmüştür (Sezgin, Kahraman, 2009, 179). Müzeler, gözlem yapma, duygu ve düşünceleri ifade etme, oradaki eserleri inceleme, kültürel değerleri paylaşma gibi çok sayıda eğitici işlevi görürler. Müze eğitimi özellikle zaman ve mekan içinde kültürel mirasa olan bağlılığı sürdürme, geçmişi, bugünü ve geleceği birbirine bağlayabilme, eski eserleri anlama, koruma ve yaşatma, kendi kültürünü ve farklı kültürleri çok yönlü bir şekilde anlamaya hizmet etmektedir. Müzelerdeki objelerin anlam ve önemi, müzelerdeki uzman kişiler eşliğinde gezmesi ve aktardığı bilgilerle önem kazanır. Bu sayede insan kendinden önceki çağlardaki bilgileri de kazanmış olur. Müzelerde kültürel anlamda sunum, anlatım yöntemleri ile bu mekanlara ilginin de artması beklenir. Eserlerin dikkat çeken vitrinlerde sergilenmesi ilgiyi daha da artırabilir. Uzman

veya rehber eşliğinde veya elektronik rehberlik ile yapılan geziler, müzelerdeki aktiviteler, belli dönemlerde yapılan seminer veya atölye çalışmaları müzelere dikkati çekerek bu şekilde hem müze-toplum ilişkisi, hem de müzelere daha sık ziyaretin yapılması sağlanmış olur. Ülkemizde daha yeni yeni modern müzecilik anlayışında müzeler oluşturulmaya başlamıştır. Bu anlamda müzeler de destek bulabilmektedir. Dünyada müzecilik anlayışı gerçek anlamını 1746 yılında Fransa da bulmuştur (Buyurgan, Mercin, 2005, 64). Türkiye de ise “Müze-i Hümayun olarak bilinen ilk müze 1869 yılında açılmıştır (Buyurgan, Mercin, 2005, 69). Dünyada gelişmiş ülkelerde müze çeşitliliği hayli fazlayken ülkemizde etnografya ve arkeoloji müzeleri yaygındır. Ülkemizin doğa, bilim ve sanayi, şehir, oyuncak müzelerine de ihtiyaç olup mevcut olan bu müzelerin de özel kurumlara ait olduğunu söyleyebiliriz. Günümüzde artık sanal müzecilik de yaygınlaşmaya başlamıştır. Müzelerin web sayfalarında çok sayıda eser izleyiciye sunulmaktadır. Ancak bu eserleri gidip yerinde görme kadar aynı zevk alınmayabilinir. Şu anlamda önemlidir ki: Ekonomik ve mesafe vs. gibi nedenlerle gidilemeyen yerlere sanal ortamda ulaşma imkanı ile eserleri oturduğumuz yerden inceleyebiliriz. Dolayısıyla müze eğitimi süreci, örgün bir eğitim olarak gerçekleştirilebilmekle birlikte teknolojik araç-gereçler ve internet yoluyla yaygın eğitim şeklinde de verilebilmektedir. Bu sayede müze eğitimi, müzesi olmayan bölge, il, ilçe ve köylerdeki okullarda da gerçekleştirilebilmektedir. bu bağlamda müze eğitimi hemen hemen her yerde rahatlıkla verilebilmektedir. Müze eğitimi sadece örgün eğitim alan bireylere değil hemen hemen her yaş grubundaki bireylere verilmesi gereken bir eğitim etkinliğidir (Mercin, 2011, 229).

Müzelere bir toplumun geçmişe olan bağlılığı, saygı ve sevgisi, sanat ve kültürünü koruması ile ölçülebilir. Geçmişini koruyamayan toplum gelecekte de varlığını sürdürülemez. Toplumda tarih bilincini oluşturan, toplumla arasındaki bağı canlı tutan kurumlar olarak önemlidirler. Atagök'e göre (1999) müzeler “Gözlem, mantık, yaratıcılık, hayal gücü ve beğeni duygusunun oluşmasına ve gelişmesine katkıda bulunabilecek başlıca yaygın eğitim kurumları olarak benimsenmelidir”. Bu çerçevede müzeler sanat yapıtlarının nasıl evrildiği, günümüze nasıl ulaştığı gibi birçok soru tarih, sanat tarihi, kültür tarihi ya da sanat derslerinde öğretim bir parçası olarak aktarılmaktadır. Öğretmenler sanat yapıtlarını yer ve zaman ilişkileri içinde sanatta öğretimin bir parçası olarak öğretirler. Ancak, teorik bir bilgi edinimi dışında öğrencilerin kalıcı bilgiler edinebileceği öğrenme ortamları gerekmektedir.

Sanatta eğitim ve öğretim okullar ve okula koşut kurumlarla sınırlı değildir. Okul dışı sanat ortamı, kültürel çevre sessiz eğitim denilen dolaylı olarak kültür bağlamında etkinliği sürdürür (Kırıçoğlu, 2009, 2). Bu anlamda kültürel çeşitliliğin ve toplumsal belleğin aktarılmasında kolaylık sağlayan müzeler önem taşımaktadır. Toplumun kültürel mirasını toplayan, araştıran, koruyan ve halkın eğitimi için sunan müzeler, günümüzde çağdaş bir toplumda bulunması gereken temel kurumlardan biri olarak kabul edilmektedirler. Müzeler kuruluşlarından itibaren eğitim amacını taşımışlardır. Fakat eğitim 20. yüzyıl ortalarından başlayarak müzelerin temel işlevlerinden biri olmuş, eğitim aracılığıyla izleyicilerin müze koleksiyonlarına ulaşmalarını sağlamak en önemli görevleri arasında kabul edilmiştir. Böylece müzecilikte “müze eğitimi” olarak adlandırılan

ayrı bir alan ortaya çıkmıştır (Akmehmet ve Ödekan, 2006, 48). Müze eğitimi özellikle zaman ve mekân içinde kendini ve insanları anlama, kültürel mirası devam ettirme, geçmişi, bugünü ve geleceği anlamlı bir biçimde ilişkilendirme, kültürel varlıklar, eski eserleri anlama, koruma ve yaşatma, kendi kültürünü ve farklı kültürleri çok yönlü ve hoşgörülü bir yaklaşımla tanıma ve anlama, müzeyi bir yaşam biçimi hâline getirme ve müzeleri yaşayan kurum niteliğini kazandırma, kültürler arası anlayış ve empati geliştirme gibi hedeflere hizmet etmektedir (Paykoç, 2000-2002: akt. MEB, 2009). Günümüzün insanı, bildikleri ile yetinmeyen hızla değişen koşullarda kendini yenileyebilen, özgür, barışçıl, insancıl, hoşgörülü, toplumu ile bütünleşmiş, kendi kişiliğini geliştirirken başkalarının gelişimine de çalışan toplumsal bir varlık olmak durumundadır. Bu çağın gereklerine uygun ama kendi benliğinden, geçmişinden, toplumunun öz kaynaklarından kopmamış bir insandır. Çünkü insan ancak ulusal özelliklerini koruduğu oranda çağdaş uygarlığa, evrensel kültür değerlerinin oluşumuna ve zenginleşmesine katkıda bulunabilir (MEB, 2009, 4).

Müze eğitiminin ve müze uygulamalarına ilişkin yapılan çalışmalarda Güler (2011) *“Planlı Bir Müze Gezisinin İlköğretim Öğrencilerinin Tutumuna Etkisi”* makalesinde öğretmenin, müze gezisi öncesinde, müzede ve müze gezisi sonrasında yapılacak etkinlikleri planlayarak programlı bir müze gezisi hazırlamasına yardımcı olacak bir müze eğitim paketi geliştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada, Sanat Etkinlikleri dersi için geliştirilen müze eğitim paketini; uygulamanın, öğrencilerin tutumlarına etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Dikyol ve diğerleri (2011) *“Öğretmen Adaylarının Tarihi Mekanlara ve Eserlere İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi”* makalesinde Sosyal Bilgiler ve Fen Bilgisi öğretmen adaylarının tarihi mekân ve eserlere ilişkin görüşlerinin belirlenmek amaçlanmaktadır. Çalışmanın örneklemi, 89 Sosyal Bilgiler ve 87 Fen Bilgisi öğretmen adayından oluşmaktadır. Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırmada 17 maddeden oluşan "Tarihi Mekân ve Eserlere Yönelik Görüş Ölçeği (TAMEGÖ)" kullanılmıştır. Mamur (2015) *“Resim-İş(Görsel Sanatlar) Öğretmen Eğitimi “Müze Eğitimi ve Uygulamaları” Dersinde Görsel Kültür Kuramının Kullanımı”* çalışmasında eğitim fakülteleri resim-iş (görsel sanatlar) eğitimi “Müze Eğitimi ve Uygulamaları” dersinde görsel kültür kuramının kullanımına yönelik bir öğretim etkinliği geliştirmek ve geliştirilen etkinliğin öğrenciler üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmıştır. Yapılan araştırmalara bakıldığında bu araştırma lise düzeyindeki öğrencilerin müzeye ilişkin ilgilerinin ölçülmesi açısından farklılık göstermektedir. Bu araştırmanın amacı güzel sanatlar lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sanata ve müzelere olan ilgilerini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ve sanat ilgilerine düzeydedir?
2. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
3. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sanat ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

4. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin cinsiyetlerine göre müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
5. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin cinsiyetlerine göre sanat ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
6. Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin bölümlerine göre müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
7. Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin bölümlerine göre sanat ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?
8. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sınıf düzeyine göre müze ilgi düzeyleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
9. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sınıf düzeyine göre sanat ilgi düzeyleri anlamlı farklılık göstermekte midir?
10. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ilgileri ile sanat ilgileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sanat ilgisi ve müze ilgilerini tespit etmek ve sanat ilgisi ile müze ilgisi arasındaki ilişkiyi araştırmak için yapılan bu çalışma ilişkisel tarama modeline uygun bir çalışmadır. Karasar'a göre (2000), tarama modelleri; geçmişte veya halen var olan bir durumu, var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, Türkiye'nin Doğu Anadolu bölgesinin orta ölçekli bir ilinde 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğrenim gören Anadolu Lisesinden 144 (%59,5), Güzel Sanatlar Lisesinden 98(%40,5) (42 resim,56 müzik) olmak üzere toplam 242 (138 kız (%57) / 104 (%43) erkek) öğrenciden oluşturulmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Bu araştırma için gerekli verilerin toplanması amacıyla iki ölçme aracı kullanılmıştır. Bunlar (1) Sanat İlgisi Ölçeği, (2) Müze İlgisi Ölçeğidir.

Sanat İlgisi Ölçeği (SİÖ): Taşkesen tarafından (2014) geliştirilen ölçektir. SİÖ 0-5 arasında puanlanan ve 20 maddeden oluşan bir ölçektir. Alınan puanların yüksekliği sanat ilgisinin yüksek olduğuna işaret eder. Ölçek duygu-düşünce ve davranış boyutlarından oluşan ölçeğin her bir boyutunda 10 madde yer almaktadır.

Ölçeğinin güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alfa katsayısının, .84 olduğu görülmüştür. 20 maddelik Sanat İlgisi ölçeğinin faktör analizi sonrası toplam varyansın % 41'ini açıklayan öz değeri 4.00'ın üzerinde olan 2 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapının doğrulanması amacıyla yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda uyum İndeksi değerlerinin ise RMSEA= .052, GFI= .90, CFI= .90,

AGFI= .89, NFI= .89, NNFI= .90 ve SRMR= .048 olarak bulunmuştur. Bu araştırmada ise, Cronbach Alfa katsayısının, .88 olduğu görülmüştür.

Müze İlgisi Ölçeği (MİÖ) araştırmacılar tarafından öğrencilerin müze merakı ve ilgilerini ölçmek amacıyla oluşturulan 1-5 arasında puanlanan 30 maddeye sahip bir ölçek formudur. Ölçekten alınan puanın yüksekliği müze ilgisinin yüksekliğini göstermektedir. Ölçeğin araştırmadaki Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı, .92 olarak bulunmuştur.

2.3. Verilerin Analizi

Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler, korelasyon ve varyans analizleri SPSS 22.00 programı kullanılarak .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Öğrencilerin “Sanat İlgisi Ölçeği” puanları toplanarak sanat ilgisi puanları, “Müze İlgisi Ölçeği” puanları toplanarak müze ilgisi puanları oluşturulmuştur. GSL ve AL öğrencilerinin okul türü, cinsiyet ve sınıf değişkenlerine göre sanat ilgileri ve müze ilgileri arasındaki fark test edilmiştir. Araştırmada ayrıca sanat ilgisi ile müze ilgisi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmada sanat ilgisi ve müze ilgisi farkları verilerin normallik varsayımını sağladığı gerekçesiyle parametrik testlerden bağımsız örneklem t- testi (okul türü, cinsiyet değişkeni için), Tek Yönlü Varyans Analizi ANOVA testi (sınıf düzeyi değişkeni için) kullanılmıştır. Araştırmada ayrıca sanat ilgisi ile müze ilgisi puanları arasındaki korelasyonu test etmek için Pearson korelasyon katsayısı kullanılmıştır.

3. Bulgular

3.1. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ve sanat ilgilerine düzeydedir?

Anadolu Lisesi ve Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin müze ve sanat ilgisi düzeylerine ilişkin betimsel istatistikler tablo 1.' de sunulmuştur.

Tablo 1. GSL ve AL Öğrencilerinin Müze İlgisi ve Sanat İlgisi Puan Ortalamalarına İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	Ortalama
<i>Müze İlgisi</i>	242	107.727
<i>Sanat İlgisi</i>	242	82.0620

Tablo 1' de 242 lise öğrencisinin müze ve sanat ilgileri ortalama puanları verilmiştir. Müze ilgisi ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 150 olduğu düşünüldüğünde öğrencilerin müze ilgisi ortalamalarının iyi sayılabilecek düzeyde olduğu söylenebilir. Bunun yanında sanat ilgisi ölçeğinden alınabilecek tam puanın 100 olduğu düşünülürse öğrencilerin sanat ilgisi ortalama puanlarının da iyi düzeyde olduğu söylenebilir.

3.2. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Öğrencilerin okul türüne göre müze ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testi sonuçları tablo 2' de sunulmuştur.

Tablo 2. GSL ve AL Öğrencilerinin Müze İlgisi Puan Ortalamaları Farkına İlişkin Independent Sample t-testi Sonuçları

	n	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Güzel sanatlar Lisesi	98	105.03	21.05	240	-1.712	.088
Anadolu Lisesi	144	109.56	19.62			

Tablo 2'de verilen GSL ve AL' nin aritmetik ortalama değerleri karşılaştırıldığında; AL müze ilgisi ortalama puanının $\bar{X} = 109.56$ GSL ortalama puanından $\bar{X} = 105.03$ daha yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde AL ölçümlerinin $S = 19.62$ GSL' göre $S = 21.05$ daha homojen olduğu, anlaşılmaktadır. GSL puanları ile AL puanları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine göre $[t(21) = -1.712 p > .05]$ anlamlı bir farklılık yoktur. Başka bir anlatımla, GSL öğrencileri ile AL öğrencilerinin müze ilgileri anlamlı farklılık göstermemektedir. Müze ilgisi ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 150 olduğu düşünüldüğünde AL öğrencilerinin ortalama puanları $\bar{x} = 109.56$ iyi olarak değerlendirilse de GSL' öğrencilerinin sanatla ilgili bir lisede öğrenim gördükleri dikkate alındığında beklenen bir puan ortalaması olmadığı yorumu yapılabilir.

3.3. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sanat ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Öğrencilerin okul türüne göre müze ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testi sonuçları tablo ' de sunulmuştur.

Tablo 3. GSL ve AL Öğrencilerinin Sanat İlgisi Puan Ortalamaları Farkına İlişkin Independent Sample t-testi Sonuçları

	n	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Güzel sanatlar Lisesi	98	87.38	15.28	240	4.588	.000
Anadolu Lisesi	144	78.43	14.62			

Tablo 3'de verilen GSL ve AL' öğrencilerinin aritmetik ortalama değerleri karşılaştırıldığında; GSL öğrencilerinin sanat ilgisi ortalama puanının $\bar{X} = 87.38$ AL öğrencilerinin ortalama puanından $\bar{X} = 78.43$ daha yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde AL ölçümlerinin $S = 14.62$ GSL' göre $S = 15.28$ daha homojen olduğu, anlaşılmaktadır. GSL puanları ile AL puanları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine göre $[t(15) = 4.588 p < .05]$ anlamlı bir farklılık mevcuttur. Ulaşılan bu bulgu, GSL öğrencilerinin sanat ilgilerinin AL öğrencilerinin sanat ilgilerinden anlamlı olarak yüksek olduğunu göstermektedir. GSL öğrencilerinin sanat eğitimi aldıkları dikkate alındığında bunun öngörülebilir bir sonuç olduğu söylenebilir. Bunun yanında sanat ilgisi ölçeğinden alınabilecek en yüksek puanın 100 olduğu dikkate alındığında AL öğrencilerinin sanata ilgileri puan ortalamalarının $\bar{x} = 78.43$ beklenenin üzerinde olduğu yorumu yapılabilir.

3.4. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin cinsiyetlerine göre müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Kız ve erkek öğrencilerin müze ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine sonuçları tablo 4' de sunulmuştur.

Tablo 4. GSL ve AL Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Müze İlgisi Puan Ortalamaları Farkına İlişkin Independent Sample t-testi Sonuçları

	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Kız	138	111.62	19.45	240	3.52	.001
Erkek	104	102.55	20.31			

Tablo 4'e göre kız ve erkek öğrencilerin aritmetik ortalama değerleri karşılaştırıldığında; kız öğrencilerin müze ilgisi ortalama puanının $\bar{X} = 111.62$ erkek öğrencilerin ortalama puanından $\bar{X} = 102.55$ daha yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde kız öğrencilere ait ölçümlerin $S = 19.45$ erkek öğrencilere göre $S = 20.31$ daha homojen olduğu, anlaşılmaktadır. Kız öğrenci puanları ile erkek puanları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine göre $[t(19) = 3.52 p < .05]$ anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu bulgu, kız öğrencilerin müze ilgisi düzeylerinin erkek öğrencilerin müze ilgisi düzeylerinden anlamlı olarak yüksek olduğunu göstermektedir.

3.5. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin cinsiyetlerine göre sanat ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Kız ve erkek öğrencilerin sanat ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine sonuçları tablo 5' de sunulmuştur.

Tablo 5. GSL ve AL Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Sanat İlgisi Puan Ortalamaları Farkına İlişkin Independent Sample t-testi Sonuçları

	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Kız	138	84.10	14.76	240	2.38	.018
Erkek	104	79.35	16.11			

Tablo 5'e göre kız ve erkek öğrencilerin aritmetik ortalama değerleri karşılaştırıldığında; kız öğrencilerin sanat ilgisi ortalama puanının $\bar{X} = 84.10$ erkek öğrencilerin ortalama puanından $\bar{X} = 79.35$ daha yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde kız öğrencilere ait ölçümlerin $S = 14.76$ erkek öğrencilere göre $S = 16.11$ daha homojen olduğu, anlaşılmaktadır. Kız öğrenci puanları ile erkek puanları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine göre $[t(14) = 2.38 p < .05]$ anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu bulgu, kız öğrencilerin sanat ilgisi düzeylerinin erkek öğrencilerin sanat ilgisi düzeylerinden anlamlı olarak yüksek olduğunu göstermektedir. Kız öğrencilerin hem müze ilgisi hem de sanat ilgisi düzeyleri ortalamalarının erkek öğrencilerin ortalamalarından anlamlı farklılık göstermesi müze ilgisi ile sanat ilgisi arasında anlamlı bir ilişkinin olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

3.6. Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin bölümlerine göre müze ilgisi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Resim ve müzik öğrencilerin müze ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine sonuçları tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 6. GSL ve AL Öğrencilerinin Bölümlerine Göre Müze İlgisi Puan Ortalamaları Farkına İlişkin Independent Sample t-testi Sonuçları

	n	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Resim	42	110.45	19.26	96	2.25	.026
Müzik	56	100.96	21.57			

Tablo 6'ya göre resim bölümü ve müzik bölümü öğrencilerinin aritmetik ortalama değerleri karşılaştırıldığında; resim bölümü öğrencilerinin müze ilgisi ortalama puanının $\bar{X} = 110.45$ müzik bölümü öğrencilerinin ortalama puanından $\bar{X} = 100.96$ daha yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde resim bölümü öğrencilerine ait ölçümlerin $S = 19.26$ müzik bölümü öğrencilerine göre $S = 21.57$ daha homojen olduğu, anlaşılmaktadır. Resim bölümü öğrencilerinin puanları ile müzik bölümü öğrencilerinin puanları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine göre $[t(19) = 2.25, p < .05]$ anlamlı bir farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu bulgu, resim bölümü öğrencilerinin müze ilgisi düzeylerinin müzik bölümü öğrencilerinin müze ilgisi düzeylerinden anlamlı olarak yüksek olduğunu göstermektedir. Müze ilgisi düzeylerinin resim bölümü öğrencilerinde anlamlı olarak yüksek çıkması alınan sanat eğitiminin müze ile daha ilgili olması dolayısıyla doğal olduğu söylenebilir.

3.7. Güzel Sanatlar Lisesi öğrencilerinin bölümlerine göre sanat ilgisi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Resim ve müzik öğrencilerin sanat ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine sonuçları tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7. GSL ve AL Öğrencilerinin Bölümlerine Göre Sanat İlgisi Puan Ortalamaları Farkına İlişkin Independent Sample t-testi Sonuçları

	n	$\bar{x}$	S	sd	t	p
Resim	42	89.52	14.60	96	1.20	.233
Müzik	56	85.78	15.72			

Tablo 7'de resim bölümü ve müzik bölümü öğrencilerinin sanat ilgisi düzeylerine ilişkin aritmetik ortalamaları karşılaştırıldığında; resim bölümü öğrencilerinin sanat ilgisi ortalama puanının $\bar{X} = 89.52$ müzik bölümü öğrencilerinin ortalama puanından $\bar{X} = 85.72$ daha yüksek olduğu görülmektedir. Standart sapma değerleri incelendiğinde resim bölümü öğrencilerine ait ölçümlerin $S = 14.60$ müzik bölümü öğrencilerine göre $S = 15.72$ daha homojen olduğu, anlaşılmaktadır. Resim bölümü öğrencilerinin puanları ile müzik bölümü öğrencilerinin puanları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan independent sample t-testine göre $[t(15) = 1.20, p > .05]$ anlamlı bir farklılık olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ulaşılan bu bulgu, resim bölümü öğrencilerinin sanat ilgisi düzeylerinin müzik bölümü öğrencilerinin sanat ilgisi düzeylerinden anlamlı olarak farklılık

göstermediğini ortaya koymaktadır. Sanat ilgisi düzeylerinin resim bölümü öğrencilerinde anlamlı farklılık çıkmaması her iki bölümünde sanat eğitimi alan bölümler olduğundan dolayı doğal olarak karşılanmıştır.

3.8. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sınıf değişkenine göre müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

GSL ve AL öğrencilerinin sınıf değişkenine göre müze ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testine sonuçları tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. GSL ve AL Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Müze İlgisi Puan Ortalamalarına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Değişken	Sınıf	n	$\bar{X}$	S	sd	F	p
Müze İlgisi	9. sınıf	126	109,52	21,71	3-238	1.65	.178
	10.sınıf	83	107,69	16,52			
	11. sınıf	19	99,47	24,68			
	12.sınıf	14	102,92	19,57			

Tablo 8'de GSL ve AL'lerin 9.,10.,11.,12. sınıflarına devam eden öğrencilerinin müze ilgisi ortalama puanlarına bakıldığında, 9. sınıftan 12. sınıfa doğru, müze ilgisi puan ortalamalarında azalma olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. ($\bar{X} = 109.5 > \bar{X} = 107.6 > \bar{X} = 99.4 < \bar{X} = 102.9$). Son sınıf öğrencilerinden alınan verinin diğer sınıf düzeylerine göre azlığı öğrencilerin son sınıf öğrencileri olup sınava girecek olmalarından kaynaklanan devamsızlık durumundan kaynaklıdır. Tabloda ayrıca sınıf düzeyine bağlı olarak öğrencilerin müze ilgisi puanlarına ilişkin standart sapma değerleri incelendiğinde, 10. sınıf öğrencilerinin ($s=16.52$), 9.sınıf ($s=21.71$), 11. ($s=24.68$) sınıf ve 12. sınıf öğrencilerine göre ($s= 19.57$) göre daha homojen değerlendirme yaptıkları anlaşılmaktadır. Yapılan tek yönlü ANOVA testinin sonuçlarına göre; GSL ve AL öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre müze ilgisi düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$F(3-238)=1.65$ $p>.05$].

3.9. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sınıf değişkenine göre sanat ilgi düzeyleri arasında anlamlı farklılık var mıdır?

GSL ve AL öğrencilerinin sınıf değişkenine göre sanat ilgisi puan ortalamaları arasındaki farkın saptanması amacıyla hesaplanan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) testi sonuçları tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. GSL ve AL Öğrencilerinin Sınıf Düzeylerine Göre Sanat İlgisi Puan Ortalamalarına İlişkin ANOVA testi Sonuçları

Değişken	Sınıf	n	$\bar{X}$	S	sd	F	p
Sanat İlgisi	9. sınıf	126	81,62	14,60	3-238	1.47	.222
	10.sınıf	83	80,78	16,73			
	11. sınıf	19	88,52	17,59			
	12.sınıf	14	84,78	11,39			

Tablo 9'da GSL ve AL'lerin 9.,10.,11.,12. sınıflarına devam eden öğrencilerinin sanat ilgisi ortalama puanlarına bakıldığında, 9. sınıftan 12. sınıfa doğru farklılık gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır. ($\bar{X} = 81.62 > \bar{X} = 80.78 > \bar{X} = 88.52 < \bar{X} = 84.78$). Tabloda 9' da ayrıca sınıf düzeyine bağlı olarak öğrencilerin müze ilgisi puanlarına

ilişkin standart sapma değerleri incelendiğinde, 12. sınıf öğrencilerinin (s=11.39), 9.sınıf (s=14.60), 11. (s=17.59) sınıf ve 10. sınıf öğrencilerine göre (s= 16.73) göre daha homojen değerlendirme yaptıkları anlaşılmaktadır. Yapılan tek yönlü ANOVA testinin sonuçlarına göre; GSL ve AL öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre sanat ilgisi düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir [$F(3-238)=1.47$ $p>.05$]. Bu bulgunun müze ilgisi ile ortak bulgulara sahip olması yine müze ilgisi ve sanat ilgisinin arasındaki bir ilişkiye işaret edildiğini düşündürmektedir.

3.10. Güzel Sanatlar ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin müze ilgileri ile sanat ilgileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

GSL ve AL Öğrencilerinin Müze İlgisi ve Sanat İlgisi Arasındaki İlişkiye İlişkin Pearson Korelasyon testi sonuçları tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. GSL ve AL Öğrencilerinin Müze İlgisi ve Sanat İlgisi Arasındaki ilişkiye İlişkin Pearson Korelasyon Katsayılar

		Müze İlgisi	Sanat İlgisi
Müze İlgisi	Pearson Korelasyon	1	.601**
	p		.000
	n	242	242
Sanat İlgisi	Pearson Korelasyon	.601**	1
	p	.000	
	n	242	242

Tablo 10'a göre öğrencilerin müze ilgisi ve sanat ilgisi puanları arasında orta düzeyde bir ilişki mevcuttur. Tabloya göre müze ve sanat ilgisi arasında ($r=.601$, $p<.05$) orta düzeyde pozitif ve anlamlı ilişki mevcuttur. Diğer tablolarda da ortaya konan müze ilgisi ve sanat ilgisine ilişkin bulgular bu bulguyu öncelemiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Güzel sanatlar lisesi ve Anadolu Lisesi öğrencilerinin sanata ve müzelere olan ilgilerinin karşılaştırıldığı bu araştırmada GSL'nin sanat ilgisinin AL öğrencilerine göre anlamlı olarak yüksek olduğu, müze ilgisinde ise okul türüne göre anlamlı bir fark olmadığı ortaya çıkmıştır. Araştırmada, müze ve sanat ilgi düzeylerine bakıldığında GSL ve AL öğrencilerinin müze ve sanat ilgisi düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır. GSL ve AL öğrencilerinin müze ilgi düzeylerine bakıldığında ise araştırmada anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Sanat eğitimi alan GSL öğrencilerinin AL öğrencilerine göre müze ilgilerinde anlamlı bir fark ortaya çıkmaması beklenen bir durum olmadığı söylenilebilir. Güler'in (2011) "Planlı Bir Müze Gezisinin İlköğretim Öğrencilerinin Tutumuna Etkisi" başlıklı araştırmasında, öğretmenin müze gezisi öncesinde, müzede ve müze gezisi sonrasında yapılacak etkinlikleri planlayarak programlı bir müze gezisi hazırlamasına yardımcı olacak bir müze eğitim paketi geliştirilmiştir. Bu kapsamda araştırmada, Sanat Etkinlikleri dersi için geliştirilen müze eğitim paketini; uygulamanın, öğrencilerin tutumlarına etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın ilgili bulgusunda, deney grubu öğrencileri ile kontrol grubu öğrencilerinin tutum düzeyleri arasında, deney grubu lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Deney grubu öğrencileri müfredattaki kazanımları edinmeye yönelik planlı bir müze gezisi gerçekleştirerek "*öğrenci müze rehber*"leriyle de etkinliklere yerinde yaparak ve yaşayarak katılmışlardır. Araştırmaya göre, öğrencilerin

müzelere yönelik tutumlarında anlamlı bir değişiklik görüldüğü bulgusuna ulaşılmıştır.

Sanat ilgi düzeylerine göre GSL ve AL öğrencilerinin sanat ilgilerinde GSL öğrencilerinin AL öğrencilerinden anlamlı olarak fark ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, GSL öğrencilerinin sanat eğitimi aldığını düşündüğümüzde bu bulgu beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Cinsiyet düzeylerine göre müze ilgi düzeylerine bakıldığında, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre müze ilgi düzeylerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer bir şekilde, GSL ve AL öğrencilerinin cinsiyete göre sanat ilgi düzeylerine bakıldığında, kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre sanat ilgi düzeylerinde anlamlı olarak yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Kız öğrencilerin hem sanat ilgi düzeyleri hem de müze ilgi düzeylerindeki bu anlamlı yüksek fark müze ilgisi ve sanat ilgisi arasında bir ilişkinin olabileceği anlamına gelebilir. Kısa ve Gazel'in (2016) "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi" makalesinde, Sosyal Bilgiler öğretiminde müze kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerini, öğretmenlerin müze gezisi düzenlemekte yaşadığı sıkıntılar ve öğrencilerin müze gezilerine katılmama nedenlerine ilişkin görüşlerini çeşitli değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan bu çalışmada ilgili bulguda, kız öğrencilerinin müze gezilerinden beklentilerinin daha fazla olduğu ve 8.sınıf öğrencilerinin müze etkinliklerine daha az katıldıkları görülmüştür. Araştırmaya katılan kız öğrencilerin görüşlerinin erkek öğrencilerin görüşlerine göre daha yüksek olduğu görülürken; erkek öğrencilerin görüşlerinin müze gezisi sonrası yapılan etkinliklerle ilgili olan maddelerde kız öğrencilerin görüşlerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu duruma erkek öğrencilerin müze gezisi sırasında yapılan etkinliklerden etkilenerek müze sonrası yapılan etkinliklere katılmada daha istekli olması neden olduğu ifade edilmiştir.

GSL öğrencilerinin bölümlerine göre müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Resim bölümü öğrencilerinin müze ilgi düzeyleri müzik bölümü öğrencilerine göre anlamlı olarak yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu sonucunda, sanat eğitimi içerisinde müze ile ilgili konuların yer alması ve resim bölümünde görsel öğrenmenin ön planda olduğunu düşündüğümüzde bu anlamlı farkın ortaya çıkması beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. GSL öğrencilerinin bölümlerine göre sanat ilgi düzeylerinde ise resim bölümü öğrencilerinin sanat ilgi düzeyleri müzik bölümü öğrencilerinin sanat ilgisi düzeylerinden anlamlı olarak farklılık göstermemiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan bulguda GSL öğrencilerinin sanat eğitimi alan öğrenciler olduğundan bu bulgu beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir.

Araştırmada elde edilen diğer bir bulgu ise, GSL ve AL öğrencilerinin sınıf değişkenlerine göre müze ilgi düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. Aynı şekilde, sınıf değişkenine göre sanat ilgi düzeyleri arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmamıştır. Her iki bulgu düşünülduğünde ise müze ilgisi ile sanat ilgisi arasında bağlamsal bir ilişki olduğu düşünülebilir. Araştırmada GSL ve AL öğrencilerinin müze ilgileri ile sanat ilgileri arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmış olması bu düşünceyi desteklemiştir..

Sonuç olarak, sınıf değişkenine göre hem AL hem de GSL öğrencilerinin sınıf düzeyi değişkenine göre sanat ilgisi ve müze ilgisi düzeyinde bir farklılık olmaması müze ve sanat amaçlı verilen derslerin niteliğini sorgulamamız gerekliliği ortaya koymaktadır. Bunun yanında araştırmada lise öğrencilerinin müze ilgisi ve sanat ilgisi düzeylerinin iyi sayılabilecek düzeyde olması gelecek için umudumuzu korumamızı sağlayacak bir bulgudur. Sanat ve müze ilgisinin alınan eğitim düzeyine göre artması bizi daha iyi sonuçlara götürecektir. Kız öğrencilerin sanat ve müze ilgilerinin yüksekliği araştırılması gerekli bir durumdur. Kız öğrencilerin özellikle sanat bölümlerinde erkeklerden daha fazla olduğu gözlemi bu bulguyu doğrulamıştır. Müze ilgisi ile sanat ilgisi arasında mevcut bulunan orta düzeyde ilişki sanat ilgisinin artırılmasında müzenin, müze ilgisinin artırılmasında ise sanatın rol alabileceğini göstermiştir. Bu bağlamda sosyal bilgiler ve görsel sanatlar dersi öğretmenlerinin işbirliği önemsenmelidir.

5. Öneriler

Öğrencilerde sanat ve müzeye ilginin sınıf düzeyine göre artmasını sağlayacak önlemler alınmalı,

Kız öğrencilerin sanata ve müzelere ilgisinin erkek öğrencilere göre yüksek olmasının nedenlerinin araştırıldığı bir araştırma yapılabilir. Sanat ve müze ilgisi ilişkisi bu alanlarda eğitim ve öğretim veren öğretmenlerin, ya da araştırma yapanların bu disiplinler arasındaki çalışmalarına önem vermelidir.

Kaynakça

- Akmehmet, K. T., Ödekan, A. (2006). Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 3 (1) 47-58.
- Atagök, T. (1999). Yeniden Müzeciliği Düşünmek. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım- Yayın Merkezi.
- Buyurgan, S., Mercin, L. (2005). Görsel Sanatlar Eğitiminde Müze Eğitimi ve Uygulamaları, Ankara.
- Meb, 2009, Güzel Sanatlar Ve Spor Lisesi Müze Eğitimi Dersi Öğretim Programı. http://ogm.meb.gov.tr/belgeler/muze_egitimi.pdf adresinden 09.03.2017 tarihinde alınmıştır.
- Güler, A. (2011). Planlı Bir Müze Gezisinin İlköğretim Öğrencilerinin Tutumuna Etkisi, İlköğretim Online, 10(1), 169-179, 2011. [Online]: [Http://ilkogretim-Online.Org.Tr](http://ilkogretim-online.org.tr).
- Çığır Dikyol D., İnce, E. , Usta, S. (2011). Öğretmen Adaylarının Tarihi Mekanlara Ve Eserlere İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı 16 (2011-2), 57-68.
- Karasar, N. (2000) Bilimsel Araştırma Yöntemi. (10. Baskı). Nobel Yayın ve Dağıtım. Ankara.
- Kırışoğlu, O. (2009). Sanat Kültür ve Yaratıcılık Görsel Sanatlar ve Kültür Eğitimi- Öğretimi, Ankara: Pegem A Yayınları.

- Kısa, Y., Gazel, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Müze Kullanımına İlişkin Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (Afyonkarahisar Müzeleri), *International Journal of Field Education*, 2 (1), 51-83.
- Mamur, N. (2015). "Resim-iş (Görsel Sanatlar) öğretmen eğitimi "Müze eğitimi ve uygulamaları" dersinde görsel kültür kuramının kullanımı", E- Journal of New World Sciences Academy-Education Sciences , 1C0631.10, (1), 29-53.
- Mercin, L., (2003), Kültür ve Sanat Değerlerinin Yaşatılmasında Müzelerin Rolü, elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (6).
- Mercin, L. (2011). Müze Eğitimi. Alakuş, A. O.,Mercin, L (Ed.). Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi içinde (s. 229-251). Ankara: Pegem Akademi.
- Sezgin ve Kahraman. (2009), Müze Yönetimi ve Pazarlaması, İstanbul: Çizgi Kitapevi.
- Şar, E., Sağkol, T. (2013). Eğitim Fakültelerinde Müze Eğitimi Dersi Gerekliği Üzerine, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi.
- Tezcan Akmehmet, K., Ödekan, A. (2006). Müze eğitiminin tarihsel gelişimi, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü,3 (1), 47-58.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 1-14.

2017 © All Rights Reserved

Ethics in Higher Education Institutions: A Research on the Differences in Ethics Perceptions of University Students

Ayhan DURAK¹

Keywords

Ethic, Education,
Ethical Perception.

Abstract

Ethics topic is a matter which has been discoursed too much in recent years. Since human being comes across various ethical dilemmas throughout his/her life, this causes the topic to remain on the agenda all the time. Ethical behaviour is defined as conduct which is expected from individual in interpersonal relations. One of the basic objectives of education is to generate permanent changes in people's behaviours. From this aspect there exists a compulsory relation between education and ethics.

The basic purpose of this study is to theoretically examine the reflections of ethics subject in education field and to reveal whether there is significant difference between university students' faculty, class, gender and ethical perceptions. The application part of the study is realised in Erciyes University and differences between behaviours which students demonstrate against ethical states in the three faculties in the university are examined. According to the research result, it is specified that there are significant differences between university students' genders, faculties which they study and ethical assessment and it is found that there is not a difference between the class which they study and ethical assessment.

Article History

Received
4 May, 2017
Accepted
18 May, 2017

Yüksek Öğretim Kurumlarında Etik: Üniversite Öğrencilerinin Etik Algılamalarındaki Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma

Anahtar Kelimeler

Etik, eğitim, etiksel
algılama.

Özet

Etik konusu son yıllarda üzerinde çok fazla durulmaya başlanan bir konudur. İnsanın hayatı boyunca çeşitli etik ikilemlerle karşılaşması bu konunun hep gündemde kalmasına neden olmaktadır. Etiksel davranış, kişiler arası ilişkilerde bireyden beklenen davranış olarak tanımlanmaktadır. Eğitimin en temel amaçlarından biri insanların davranışlarında kalıcı değişiklikler meydana getirmektir. Bu yönüyle eğitim ve etik arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, etik konusunun eğitim alanındaki yansımalarını teorik olarak incelemek, üniversite öğrencilerinin okudukları fakülte, sınıf ve cinsiyetleri ile etik algılamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını ortaya koymaktır. Çalışmanın uygulama bölümü Erciyes Üniversitesi'nde gerçekleştirilmiş, üniversite bünyesindeki 3 fakültenin öğrencilerinin etiksel durumlar karşısında gösterdikleri davranışlar arasındaki farklılıklar incelenmiştir. Araştırma sonucunda üniversite öğrencilerinin cinsiyetleri ve öğrenim gördükleri fakülteler ile etiksel değerlendirmeleri arasında anlamlı farklılıklar bulunduğu, öğrenim gördükleri sınıf ile etiksel değerlendirmeleri arasında ise bir farklılık bulunmadığı belirlenmiştir.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
4 Mayıs, 2017
Kabul Tarihi
18 Mayıs, 2017

¹ Corresponding author. Okt. Dr. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, durak@erciyes.edu.tr

1. Giriş

Etik konusunda birçok farklı tanım bulunmaktadır. Etik, kişilerin uyması beklenen ahlaki standart ve kurallar olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre ise etik, doğru olarak kabul edilen davranışları açıklayan ilkeler değerler ve standartlar bütünüdür. (Ural, 2003: 3). Etik kelimesinin kökeni Yunanca “ethos” kelimesinden gelmektedir. Ethos karakter veya gelenek anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeden türetilen “ethics” kavramı ideal ve soyut olana işaret ederek ahlâk kurallarının ve değerlerin incelenmesini ifade etmektedir (Aydın, 2002: 5).

Etik, bireyin diğer insanlarla belirli normlara göre gerçekleştirdiği ilişkilerin toplamını, söz konusu ilişkilerde diğer insanlara karşı davranışlarını düzenleyen ve anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütünüdür. Bu yönüyle etik kavramının kişinin davranışlarını şekillendiren, nasıl davranacağını gösteren bir rehber olduğu söylenebilir (Kurtoğlu, 2016: 86).

Yüksek öğretim kurumları başta olmak üzere bütün eğitim kuruluşlarında yürütülen faaliyetlerin genel ahlâk felsefesine ve meslek etiğine uygun olarak yapılması akademik etik olarak tanımlanmaktadır. Akademik etiğin paydaşları üniversite yönetimi, öğretim elemanları, idari personel ve öğrencilerdir. Bu paydaşların etiksel davranışlar göstermesi büyük önem taşımaktadır (Büken, 2006: 167).

Eğitim ile etik arasında zorunlu bir ilişki vardır. Çünkü eğitim insanları daha doğru bir şekilde davranışa götürmeye çalışan bir süreçtir. Kişilerin aldıkları eğitim ile etiksel düşünme düzeyleri arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Bugün öğrenim görmekte olan öğrencilerin ilerleyen yıllarda bölümleriyle ilgili bir mesleğin profesyonelleri olacağı düşünüldüğünde, bu öğrencilere yönelik yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlarla bu mesleklerle ilgili ileriye dönük tahminlerin yapılabilmesi olasıdır.

2. Etik Kavramı

İnsan unsurunun bulunduğu her alanda etik kavramından söz etmek mümkündür. Bazı yazarlar tarafından ahlâk ve etiğin aynı anlama geldiği öne sürülmekte ve birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Oysaki ahlâk, bir topluluk içerisinde kişilerden uyması beklenen, genel olarak iyi ve doğru kabul edilen davranışlar bütünüdür. Etik ise insan davranışlarını, yargılarını, davranış kurallarını ve ilkelerini ahlâkîlik temelinde araştıran, savunan ya da eleştiren bir felsefe dalıdır. Etik iyi ve kötü, doğru ve yanlış gibi değerlendirmeleri içerir. Bir başka ifadeyle etik ahlâk felsefesi anlamına gelmektedir (İrvan, 2005: 61-62).

Etik ve ahlâkın farklı anlamlar taşıdığını ifade eden bazı araştırmacılar etiği ahlâktan ayırt etme çabasındadırlar. Bu araştırmacılara göre ahlâk, insan davranışlarını ve değerlerini ifade ederken, etik bu alanların araştırılması anlamına gelmektedir. Genel olarak etik, doğru ve yanlış, görev ve zorunluluk ve ahlâki sorumluluk gibi sorunlarla ilgilenmektedir (Shaw, 1991:5). Ahlâkın olgusal ve tarihsel olarak yaşantılara ve tecrübelere dayalı olmasına karşın etik, bu olguyla ilgilenen felsefe disiplininin adıdır. Ahlâkın belli bir pratik, etiğin de söz konusu pratiğin teorisi olduğu ifade edilebilir. (Kurtoğlu, 2008: 68-69). Ahlâk kelimesi Arapça’ da gelenek, alışkanlık, iyi davranış anlamında kullanılan “hulk”

kelimesinden türetilmiştir. Etik ise ahlâk felsefesi ve ahlâkın kuramsal yanı ile ilgilenir. Felsefenin bir alt dalı, bir ahlâk felsefesi alanıdır (Yaman vd., 2009: 93-94).

Etik konusunda yapılan tanımlamalarda etik kavramının insanın ne şekilde davranması gerektiği ve ne şekilde davrandığında doğru veya yanlış yapmış olacağına dair bir takım kodları içerdiği görülmektedir. Etik kodlar kişiye bazı görevler ve yükümlülükler getirmekte, kişinin vicdanında iyi niyet oluşturmakta ve kişinin kendisini etik açıdan denetlemesini sağlamaktadır. Bu kodlar kişiyi iyiye, doğruya ve fedakârlığa yönlendirmektedir (Görmez vd., 2009: 4).

Etik, özellikle bazı meslek gruplarında çalışan insanların uyması gereken kuralları ve değerleri içermektedir. Siyaset, yönetim, yargı, ticaret, tıp, eğitim, bilim, sanat ve medya alanlarında bu kural ve değerler daha önemli bir hal almaktadır (Şen, 2014: 11). Meslek etiği, belirli bir meslek grubunda, o meslekle ilgili olarak oluşturulan, meslek üyelerini belli bir şekilde davranmaya zorlayan, yetersiz olan ve kurallara uymayanları dışlayan, meslek üyeleri arasındaki rekabeti düzenleyen mesleki ilkeler bütünü olarak tanımlanmaktadır. (Aydın, 2002: 4). Mesleki etik bir mesleği yerine getiren kişiler için normlar geliştirmekle ilgilidir. Bu normlar, meslek üyelerinin görüş, inanç ve kültürleri tarafından oluşturulan diğer normlardan bağımsız olarak kişilerin kararlarını ve davranışlarını yönlendirmektedir. Bu yönüyle mesleki etik, evrensel bir etik oluşturma çabası içerisindedir (Duran, 2014: 10).

İnsan davranışlarının etiksel açıdan değerlendirilmesi ile ilgili olarak üç farklı etik türünden söz edilebilir. Bunlardan birincisi betimleyici etikdir. Betimleyici etik, insanların davranışlarını gözlemleyerek bu davranışların sonuçlarını tanımlar. İnsanların davranışları ile ilgili kurallar konulması söz konusu değildir. İkincisi meta etikdir. Meta etik, etiksel ilkelerin kaynaklarını ve bu ilkelerin hangi konuları açıkladığını araştırır. Üçüncü etik türü olan normatif etik ise bir davranışın ahlâki olarak kabul edilmesi için düzenleyici ilkeler ve kurallar belirler, bir davranışın doğru veya yanlış, iyi veya kötü olarak değerlendirilmesini sağlayacak ölçütleri belirlemekle ilgilenir (Erdem vd., 2014: 40).

Normatif etik teorileri teleolojik ve deontolojik anlayış çerçevesinde değerlendirilmektedir. Sonuçsalci yaklaşım olarak da ifade edilen teleolojik yaklaşım, bir davranışın ahlâki olup olmadığını o davranışın sonuçlarına göre değerlendirmektedir. Yapılan bir davranışın sonuçları iyi ise bu davranış ahlâki açıdan iyi ve doğru olarak kabul edilmektedir. Deontolojik yaklaşım davranışın sonuçları ile değil, davranışla ilgili niyet ve yöntemle ilgilenmektedir. Bu yaklaşıma göre bir davranışın ahlâki olup olmadığı değerlendirilirken önemli olan sonuç değil niyettir. Bir davranışın sonuçları kötü bile olsa iyi niyetle yapılmışsa ahlâki açıdan doğru yapıldığı savunulmaktadır. Dürüstlük, eşitlik, tarafsızlık ve adalet gibi etiksel değerler bağlayıcı ve evrenseldir, bu ilkelere uyularak yapılan davranışların sonuçlarının ne olduğunun bir önemi yoktur (Ferrel and Gresham, 1985: 89).

3. Eğitimde Etik

Eğitim, insanın yaşamı süresince her bakımdan yetiştirilmesini amaçlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Etik ise insanın ne yapması ve nasıl davranması gerektiğini inceleyen bir bilimdir. Bu açıdan bakıldığında eğitim ile etik arasında

kaçınılmaz bir ilişki olduğunu ifade etmek mümkündür. Eğitim faaliyetleri gerçekleştirilirken etiksel konularla sıklıkla karşılaşmaktadır. Eğitim faaliyetlerinin planlanması yapılırken hangi eğitim yöntemlerinin kullanılacağı, eğitimin etkinliğinin nasıl değerlendirileceği gibi sorular bazı etiksel sorunları ortaya çıkarmaktadır (Duran, 2014: 1).

Yüksek öğrenim, insanların eğitim hayatlarının önemli parçalarından birisidir. Üniversite eğitimi süreci gençlerin karakter gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreç, gençlerin sadece mesleki bilgi ve beceri edindikleri bir dönem olmasının ötesinde onların sosyalleştiği ve kendi kararlarını kendisi verebilen bireylere dönüştüğü bir dönem olmaktadır. Üniversite eğitimleri sırasında gençler kişiliklerini etkileyebilecek çok sayıda sosyal, psikolojik ve kültürel etkilere maruz kalmaktadır. Gençler bu dönemde hem birbirleriyle hem de eğitimcilerle etkileşim halindedirler. Sınıf ortamı, eğitim faaliyetini yerine getiren akademisyenlerle öğrencilerin karşılıklı etkileşimde buldukları bağlantı noktası olmaktadır (Erdem vd., 2014: 41).

Eğitim ve öğretimde etik konusunun öneminin farkına varan kamu kurum ve kuruluşları bu konuda çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalardan bir tanesi de 2010 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından başlatılan Değerler Eğitimi Projesidir. Projenin amaçları arasında, değerlere karşı duyarlılık oluşturmak, toplumsal hayatın ahlâki ve etik değerlere uygun olarak şekillenmesine katkıda bulunmak, temel insanî değer ve erdemlerle donatılmış bireyler yetiştirmek yer almaktadır. Projeye göre değerler konusunda olumlu gelişmeler gösteren, yaşlarına örnek olan öğrenci veya sınıfların okul yönetimi tarafından sosyal ödüllerle ödüllendirilmesi istenmektedir. Projeye katılan illerde valilikler tarafından değerler eğitimi uygulama yönergeleri hazırlanmaktadır (Malatya Valiliği Değerler Eğitimi 2016 - 2017 Eğitim Öğretim Yılı Yönergesi, 2016).

Eğitimin en temel amaçlarından bir tanesi bireylerde davranış değişikliği oluşturmak yoluyla istenen davranışların gerçekleştirilmesidir. Eğitim davranış değiştirme hedefi gereği etik konusuyla sürekli iç içedir. Bu nedenle eğitimde etik öncelikle ele alınması gereken bir konu olmaktadır. Eğitim kurumlarında etik konusunun iki farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlardan biri öğretmenlerden uymaları beklenen etik kurallar, diğeri ise öğrencilerden beklenen etiksel davranışlardır.

ABD’de Ulusal Eğitim Kurumu (NEA - National Education Association) tarafından hazırlanan Akademik Ahlâk Belgesi öğretmenlerin öğrencilere karşı olan sorumluluklarından bahsetmektedir. Söz konusu belgeye göre öğretmenlerin sorumluluklarından bazıları şunlardır (National Education Association, 2016: 433-434):

- Kabul edilebilir bir neden olmaksızın öğrenciler öğrenme sürecinden dışlanamaz.
- Farklı bakış açısına sahip olduğu gerekçesiyle öğrencilerin görüşme istekleri reddedilemez.
- Öğrencinin gelişimine katkı sağlayabilecek materyaller kasıtlı olarak gizlenemez.

- Öğretmenler öğrencilerin sağlığına ya da güvenliğine zarar verebilecek koşulları ortadan kaldırmalıdır.
- Öğretmenler öğrencileri kasıtlı olarak küçük düşürecek davranışlarda bulunamazlar.
- Öğrencilerin etnik kökenleri, inançları, toplumsal kimlikleri veya cinsiyetleri nedeniyle hiçbir şekilde ayrımcılık yapılamaz.
- Bir öğrencinin bir etkinliğe katılması engellenemez.
- Bir öğrenciye hiçbir nedenle avantaj sağlanamaz.
- Öğretmenler kişisel çıkarları için öğrencilerle ilişkilerinden yararlanamaz.
- Öğrencilerle ilgili gizli kalması gereken bilgiler yasal yükümlülükler dışında üçüncü kişilerle paylaşılamaz.

Türkiye’de öğretmenlerin meslek etik ilkelerine bakışı üzerine yapılan bir araştırmaya göre öğretmenlerin en fazla etik dışı olarak değerlendirdikleri davranışlar şunlardır (Aksoy, 1999):

- Öğrencilere etnik kökenleri ve dini inanışları nedeniyle farklı davranmak,
- Sınıf ortamında diğer öğretmenleri eleştirmek,
- Bir öğrenci hakkındaki özel bilgileri açıklamak,
- Bir öğrenciyi arkadaşları arasında küçük düşürmek veya rencide etmek,
- Derslere zamanında girmemek veya zamanından önce dersten çıkmak,
- Derste özel işleriyle ilgilenmek.

Eğitim öğretim kurumlarında etiğin diğer boyutu ise öğrencilerden uymaları beklenen davranışlardır. Üniversite öğrencilerinin etik dışı kabul edilen tutum ve davranışları arasında şunlar yer almaktadır (Büken, 2006: 168-169):

- Bir sınava kendisinin yerine başka birinin girmesi,
- Kopya çekilmesi, kopya verilmesi veya kopya çekilmesine yardım edilmesi,
- Başka biri tarafından hazırlanan ödevin kendi ödevi gibi sunulması,
- Para karşılığında tez yazdırılması,
- Burs alabilmek için eksik veya yanlış bilgi verilmesi,
- Diğer öğrencilere veya okula ait eşyalara zarar verilmesi veya bunların çalınması.

Bazı durumlarda öğrencilerin etik dışı davranışları doğrudan eğitimcilere yönelik olmaktadır. Bu davranışlardan bazıları öğrencilerin öğretmenlerine fiziksel olarak saldırıda bulunması, öğretmenlerine yalan söylemeleri, öğretmenlerin isteklerine karşı gelmeleri, sınıfta dersin huzurunu bozacak davranışlarda bulunmaları ve kendilerine verilen görevleri yapmamaları olarak sıralanabilir (Yaman vd., 2009: 95).

Öğrencilerin eğitim hayatları boyunca uyması gereken kurallar gerek yasal düzenlemeler gerekse bu düzenlemelere bağlı kalınarak oluşturulmuş yönetmeliklerle belirlenmiştir. Üniversitelerde öğrencilerin uyması gereken kurallar Yükseköğretim Kurumları Disiplin Yönetmeliğinde yer almaktadır. Bu yönetmeliğe göre öğrencilere ceza verilmesini gerektiren hallerden bazıları şunlardır (Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği, 2012):

- Demirbaşların üzerine yazı yazarak veya resim çizerek zarar vermek,
- Ders, seminer, konferans sırasında düzeni bozmak,
- Kurum içerisinde siyasi faaliyetler yapmak,
- Kurum içerisinde izinsiz bildiri dağıtmak, afiş veya pankart asmak,
- İdare tarafından asılmış ilan, duyuru ve benzerlerini yırtmak veya koparmak,
- Okul yöneticilerini, öğretim elemanlarını ve diğer çalışanları tehdit etmek,
- Sınavlarda kopya çekmek veya çekmeye teşebbüs etmek,
- Yasadışı örgütlere üye olmak ve onlar adına faaliyette bulunmak,
- Uyuşturucu madde kullanmak,
- Bayrak törenlerini engellemek ve tören sırasında gereken saygıyı göstermemek.

Öğrencilerin etik ilke ve değerlere uygun hareket etmesini teşvik etmek amacıyla çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalara en güzel örneklerden biri ABD'deki University of Virginia'da uygulanan Honor Code (Onur Kodu) sistemidir. Bu sistemde aldatmak, yalan söylemek ve çalmak suçlarını işleyen öğrenciler, seçilmiş başarılı öğrenciler tarafından yönetilen bir onur kurulu tarafından değerlendirilmekte, suçlu bulunmaları halinde okuldan uzaklaştırılmaktadır. 1842 yılında bir profesörün okul içerisinde bir öğrenci tarafından öldürülmesi sonrasında okulda ortaya çıkan korku ve güvensizlik nedeni ile ortaya çıkan bu sistem tüm üniversite topluluğunu bir güven çemberi içerine almayı hedeflemektedir (<http://www.virginia.edu>, 2013).

Türkiye'de bazı yüksek öğretim kurumlarında, etik konusunda çalışmalar yapmak üzere merkezler, öğrenci kulüpleri ve öğrenci toplulukları oluşturulmuştur. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Uygulamalı Etik Araştırma Merkezi (ODTÜ UEAM) bu merkezlerden biridir. Merkezin temel amacı; toplumda etik bilinci oluşturmak ve toplumsal yaşam içerisinde etik kurallara ve ilkelere bağlı kalınarak hareket edilmesini sağlamaktır. Boğaziçi Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve İstanbul Kültür Üniversitesi'nde de etik kulüpleri ve öğrenci toplulukları bulunmaktadır (Duran, 2014: 10-11).

Eğitimin doğasında etik kavramının önemli bir yeri olmasına karşın, etikle ilgili konuların yüksek öğretimde müfredata dâhil edilmesine ancak son yıllarda önem vermeye başlamıştır. Bu konunun daha çok gündeme gelmesi, özellikle bilimsel araştırmalarda elde edilen sonuçların etik boyutunun tartışılmasıyla da ilgilidir. Ülkemiz eğitim sistemi içerisinde Ortadoğu Teknik Üniversitesinde Uygulamalı

Etik Tezsiz Yüksek Lisans Programı bulunmaktadır. Bu program her alandan meslek sahiplerine etik çerçevede karar verme alışkanlığı kazandırmayı ve meslek yaşamlarında ortaya çıkan etik sorunlara karşı duyarlı olmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (<http://www.phil.metu.edu.tr>, 2016).

4. Literatür Taraması

DuPont ve Craig (1996), ilk olarak Dornoff ve Tankersley tarafından oluşturulan senaryoları kullanarak üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma yapmışlardır. Araştırmada elde edilen sonuçlar bu konuda daha önce yapılan çalışmalarla karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin etik algılamaları arasında önemli bir farklılık bulunmamaktadır.

Coşkun ve Karamustafa (1999), çalışmalarında üniversite öğrencilerinin yönetici ve işçi konumunda etik yargılarının farklı olup olmadığını araştırmışlardır. Çalışmada öğrencilerin işletmede buldukları konumlara göre etik yargılarında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çiftçi (2006), Ankara ve Uludağ Üniversitesi öğrencilerine uyguladığı anket ile öğrencilerin ahlâki yargı puanlarını ölçmüştür. Söz konusu çalışmada bayan ve erkek öğrencilerin ahlâki yargı puanları arasında istatistikî açıdan anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Görmez vd. (2009), etik ilkelerin kazanılmasında hangi grupların daha etkili olduğunu araştırmışlardır. Çalışmada bireylerin etik değerlerinin oluşmasında en etkili olan grupların aile, okul ve toplum birimleri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Medya, çalışılan kurum ve sivil toplum kuruluşları etik ilkelerin kazanılmasında daha az öneme sahiptir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre toplumda etik ilkelerin benimsenmesinde birincil gruplar daha etkin bir rol oynamaktadır.

Yaman, Çetinkaya ve Mutlugil (2009), ilköğretim öğrencilerinin etik dışı davranışları değerlendirmeleri konusunda bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonucunda eğitim kurumlarında etik dışı davranışların azaltılması için çeşitli öneriler sunulmuştur. Bu önerilerden bazıları; öğretmen ve yöneticilerin etik dışı davranışları görmezden gelmemesi, öğrencilere bu konuda eğitim verilmesi, ailelerle işbirliği yapılması, etik dışı davranışlarla ilgili disiplin kurallarının uygulanması, rehberlik servislerinin daha aktif çalışması, ders içeriklerinde etik dışı davranışlarla ilgili örnek olaylara yer verilmesidir.

Perry (2010) çalışmasında, üniversite öğrencilerinin akademik ortamdaki etik dışı davranışlarla ilgili tutumları incelemiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre üniversite öğrencilerinin %24'ü sadece aynen kopyalamanın intihal olduğunu, %23'ü ise kaynak göstermeden yapılan ödevlerin kopya olduğunu düşünmektedir. Aynı çalışmada öğrencilerin intihal yapma nedenlerinin çok zor ödevler verilmesi, teslim tarihinin çok yakın olması, yakalanılmayacağını düşünülmesi ve başarısız olma korkusu olduğu belirlenmiştir.

Lau ve Haug (2011), öğrencilerin cinsiyet ve öğrenim gördükleri bölüm ile etik görüşleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında, bayan öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha etik düşüncelere sahip olduğu, idari konuda eğitim gören öğrencilerin diğer bölümlerde okuyan öğrencilere göre ödev hırsızlığını daha kabul edilebilir bulduklarını bulmuşlardır.

Kurtoğlu ve Güllü (2011), üniversite öğrencilerinin yaşları, gelir düzeyleri ve cinsiyetleri ile etiksel değerlendirmeleri arasında anlamlı farklılıklar bulmuşlardır. Araştırma sonuçlarına göre erkek öğrencilerin etiksel algılama düzeylerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Gerçek v.d. (2011), çalışmalarında yükseköğretim kurumlarında öğretim elemanlarının, idari personelin ve öğrencilerin uyması gereken etik ilkeler, sorumluluklar ve davranış kurallarını derlemişlerdir.

Lau vd., (2012), üniversite öğrencilerinin belirli konularda etik düşüncelerini belirlemek üzere gerçekleştirdikleri çalışmada, öğrencilerin, ödev hırsızlığını lise dönemlerine oranla daha az kullandıkları, etik eğitiminin ileride hayatlarına olumlu katkılar sağlayacağı, iletişim açısından teknolojinin önemini farkında oldukları, etğin önemini farkında oldukları ve son olarak etik bir kampüs çevresinde yaşadıkları düşüncelerine sahip oldukları belirlenmiştir.

Paksoy (2015), ortaokul öğrencilerinin bilişim etik kurallarına uyma derecelerini belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre bazı öğrenciler internette yer alan her bilginin doğru olduğuna inanmakta, bu durum ödevlerin kopyala yapıştır şeklinde yapılmasına neden olmakta ve öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıf yükseldikçe bu davranış artış göstermektedir.

5. Üniversite Öğrencilerinin Etik Algılamalarındaki Farklılıklar Üzerine Bir Araştırma

5.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencilerinin okudukları fakülte, sınıf ve cinsiyetleri ile etik algılamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını ortaya koymaktır. Araştırmanın evreni Erciyes Üniversitesi bünyesinde bulunan fakültelerden İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF), Mühendislik Fakültesi ve Eğitim Fakültesi ile sınırlandırılmıştır. Bu fakültelerde öğrenim gören öğrenci sayısı, İİBF 5.061, Mühendislik Fakültesi 10.990 ve Eğitim Fakültesi 2.432 olmak üzere toplam 18.483'dür. Ankete katılanlar kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenmiş ve yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanmıştır. Örneklem sayısını belirlemek için sonlu ana kütle formülünden yararlanılmıştır. Gerekli örnek büyüklüğü 384 olarak hesaplanmıştır. Araştırmaya toplam 517 öğrenci katılmıştır.

Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğrencilere eğitim hayatlarında karşılaşabilecekleri 10 senaryo sunulmuş ve senaryodaki davranışa katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir. Senaryoların belirlenmesinde ilk olarak McCuddy ve Peery (1996) tarafından oluşturulan, Mert (2003) tarafından Türkçeye çevrilerek kullanılan senaryolardan yararlanılmıştır. Bu senaryolar akademik ortamda karşılaşılabilecek bazı etik durumları ifade etmektedir.

Her senaryoda, bir öğrencinin karşılaştığı ikilem işlenmiş ve senaryodaki öğrenci karşılaştığı bu ikilemi etik olmayan bir şekilde çözme yolunu seçerek etik algısını olumsuz bir yönde göstermiştir. Cevaplayıcılardan senaryodaki davranışa katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir. Ankette belirtilen durumlar, verilen değer yükseldikçe etiksel anlayışın da yükseldiğini gösterecek şekilde düzenlenmiştir.

Dolayısıyla etiksel anlayış, değer 1'eyaklaştıkça düşmekte, 5'e yaklaştıkça yükselmektedir.

Anketin ikinci bölümünde hipotezlerin test edilmesinde kullanılmak üzere katılımcıların cinsiyetleri, öğrenim gördükleri fakülte ve kaçınıcı sınıf öğrencisi oldukları sorulmuştur. Veriler istatistik analiz programı aracılığıyla değerlendirilmiştir. Hipotezlerin test edilmesinde T Testi ve Tek Yönlü ANOVA analizlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda araştırmada şu hipotezler test edilmiştir:

H₁: Öğrencilerin cinsiyetleri itibariyle etiksel değerlendirme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Öğrencilerin okudukları fakülte itibariyle etiksel değerlendirme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Öğrencilerin sınıfları itibariyle etiksel değerlendirme düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır:

5.2. Bulgular

Ankete uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda, Cronbach's Alpha katsayısı ,763 olarak bulunmuştur. Bu sonuç ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Anketin güvenilirliği belirlendikten sonra araştırma bulgularının değerlendirilmesine geçilmiştir. Cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin bilgiler ve frekans dağılımları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Cevaplayıcıların Cinsiyet, Fakülte ve Sınıflarına Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Erkek	244	47,2
Kadın	273	52,8
Fakülte		
İİBF	174	33,7
Eğitim Fakültesi	156	30,2
Mühendislik Fakültesi	187	36,2
Sınıf		
1. Sınıf	123	23,8
2. Sınıf	134	25,9
3. Sınıf	127	24,6
4. Sınıf	133	25,7

Öğrencilerden kendilerine verilen senaryoda yer alan öğrencinin davranışına katılıp katılmadıklarını belirtmeleri istenmiştir. Birinci senaryo bir ders için hazırlanan ödevi başka bir ders için de kullanmakla ilgilidir. İkinci senaryoda öğrenci, ders sorumlusu öğretim elemanına bir çıkar sağlamak ve karşılığında yüksek not istemektedir. Üçüncü senaryoda öğrenci daha yüksek not alabilmek için kaynak kitabı arkadaşlarından saklamaktadır. Dördüncü senaryoda farklı bölümlerde okuyan iki öğrenci birbirlerinin ödevlerini yapmaktadır. Beşinci senaryoda öğrenci derse gelmeyen arkadaşının yerine imza atmaktadır.

Altıncı senaryoda öğrenci, öğretim elemanının asistanından sınav kağıdında düzeltme yapmasını istemektedir. Yedinci ve sekizinci senaryolar sınav sorularının

farklı şekillerde önceden öğrenilip kullanılmasıyla ilgilidir. Dokuzuncu senaryoda öğrenci yapmadığı bir görüşmeyi yapılmış gibi gösterip ödev hazırlamaktadır. Onuncu senaryoda öğrenci sınavda yanındaki öğrenciden kopya çekmiş, daha sonra bu öğrencinin kendisinden kopya çekmekle suçlandığını öğrenmiştir. Öğrenci bu durumda suskun kalmayı tercih etmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Cinsiyetleri İtibariyle Etiksel Değerlendirmeleri Arasındaki Fark Analizi Sonuçları

	Erkek Öğrenciler		Bayan Öğrenciler		T Değeri	Anlamlılık
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma		
Senaryo 1	2,0697	1,31126	2,4432	1,39770	-3,123	,008
Senaryo 2	3,1844	1,38288	3,8791	1,21421	-6,082	,001
Senaryo 3	2,9303	1,51510	3,5897	1,25448	-5,410	,000
Senaryo 4	2,5902	1,39224	2,7619	1,27983	-1,461	,031
Senaryo 5	2,6148	1,45408	3,0147	1,29754	-3,305	,001
Senaryo 6	3,1557	1,43168	3,8755	1,19091	-6,236	,000
Senaryo 7	2,6066	1,36721	2,9414	1,33816	-2,811	,485
Senaryo 8	3,0820	1,36741	3,5201	1,32029	-3,704	,976
Senaryo 9	2,9754	1,30503	3,4542	1,28578	-4,197	,246
Senaryo 10	3,4549	1,45509	4,0403	1,25229	-4,915	,000
Etik Algı Puanı	2,8664	,80032	3,3520	,66538	-7,529	,010

Her öğrencinin tüm senaryolara verdiği cevapların ortalaması alınarak genel etik algı puanları oluşturulmuştur. Analizler yapılırken her bir senaryo hem ayrı olarak değerlendirilmiş hem de etik algı puanları kullanılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri itibariyle etiksel değerlendirmeleri arasında bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla varyans analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Erkek ve bayan öğrencilerin etiksel değerlendirmeleri arasında on senaryodan yedi tanesinde istatistikî açıdan anlamlı fark bulunmuştur. Bu senaryolara verilen cevapların ortalamaları incelendiğinde tüm senaryolarda bayan öğrencilerin erkek öğrencilerden daha yüksek etiksel değerlendirmeler yaptıkları görülmektedir. Erkek ve bayan öğrencilerin genel etik algı puanları arasında da anlamlı bir farklılık söz konusudur.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülte ile etiksel değerlendirmeleri arasında bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü ANOVA analizinden yararlanılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrenim Görülen Fakülte İtibariyle Etiksel Değerlendirme Arasındaki Fark Analizi Sonuçları

	İİBF	Eğitim Fakültesi	Mühendislik Fakültesi	F Değeri	Anlamlılık
	Ortalama	Ortalama	Ortalama		
Senaryo 1	1,9540	2,4359	2,4171	7,018	,001
Senaryo 2	3,7126	3,8526	3,1497	14,280	,000
Senaryo 3	3,2759	3,7756	2,8663	18,603	,000
Senaryo 4	2,3161	3,0374	2,6603	13,829	,000
Senaryo 5	2,3046	3,1176	3,0577	19,981	,000
Senaryo 6	3,5575	3,8654	3,2406	9,335	,000
Senaryo 7	2,2989	3,1925	2,8333	21,109	,000
Senaryo 8	2,9023	3,5294	3,5128	12,536	,000
Senaryo 9	3,1207	3,2949	3,2727	,888	,412
Senaryo 10	3,5747	4,0577	3,6952	5,482	,004
Etik Algı Puanı	2,9017	3,3346	3,1519	13,841	,000

Fakülteler açısından etik algı düzeyleri arasında bir fark olup olmadığına yönelik yapılan analizlerde, 9 senaryoda anlamlı farklılık bulunmuştur. Fark bulunmayan tek senaryo yapılmamış bir röportajı yapılmış gibi göstermek konusunu içeren 9. senaryo olmuştur. Fakülteler itibariyle senaryolara verilen cevapların aritmetik ortalamaları incelendiğinde eğitim fakültesi öğrencilerinin etik değerlendirme puanlarının diğer fakültelerinin öğrencilerinden daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Öğrencilerin sınıfları ile etik değerlendirmeleri arasında bir fark bulunup bulunmadığı konusunda yapılan analizler sonucunda, 10 senaryoda ve etik algı puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Öğrencilerin buldukları sınıfa göre etiksel değerlendirmeleri değişiklik göstermemektedir. Gerek genel gerekse mesleki etik ile ilgili derslere müfredatta daha fazla yer verilmesi durumunda, öğrencilerin sınıfları yükseldikçe etiksel algılarının da daha yüksek olacağı düşünülmektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada yükseköğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin etiksel algıları ölçülmeye çalışılmıştır. Öğrencilere eğitimleri sırasında karşılaşılabilecekleri bazı etiksel ikilemleri içeren senaryolar sunularak, senaryoda belirtilen davranışa ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur. Araştırmanın uygulama bölümü Erciyes Üniversitesinde gerçekleştirilmiştir. Örneklem üç fakülte dâhil edilmiştir. Fakültelerden bir tanesi idari bilimler alanından (İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi), bir tanesi teknik bilimler alanından (Mühendislik Fakültesi) ve bir tanesi de eğitim bilimleri alanından (Eğitim Fakültesi) seçilmiştir.

Her öğrencinin tüm senaryolara verdiği cevapların ortalaması alınarak genel etik algı puanları oluşturulmuştur. Analizler yapılırken her bir senaryo hem ayrı olarak değerlendirilmiş hem de etik algı puanları kullanılmıştır. Öğrencilerin cinsiyetleri, öğrenim gördükleri fakülte ve sınıflarının etiksel değerlendirmeleri üzerinde farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir.

Öğrencilerin cinsiyetleri itibariyle etiksel değerlendirmeleri arasında anlamlı bir farklılık bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha önce yapılmış bazı araştırmalarda cinsiyetin etiksel değerlendirmeler üzerinde etkili olduğuna dair bulgulara

ulaşmıştır. Bu araştırmaların bir kısmında bayan öğrencilerin bir kısmında ise erkek öğrencilerin daha yüksek etiksel değerlendirmeye sahip olduğu bulunmuştur. Bu araştırmanın sonucuna göre bayan öğrenciler, erkek öğrencilere oranla daha etiksel davranma eğilimindedirler. Bayan öğrenciler verilen 10 senaryonun tamamında daha yüksek etiksel değerlendirme yapmışlardır. Bu sonuçlar Lau ve Haug (2011) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik göstermiştir. DuPont ve Craig (1996) ve Çiftçi (2006) çalışmalarında üniversite öğrencisi erkek ve bayan öğrencilerin etiksel değerlendirmeleri arasında fark olmadığı, Kurtoğlu ve Güllü (2011) ise erkek öğrencilerin bayan öğrencilerden daha yüksek etiksel değerlendirmeye sahip olduğu bulgusuna ulaşmışlardır.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülteye göre etiksel değerlendirme düzeylerinin farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Eğitim Fakültesi öğrencilerinin etiksel algı puanları diğer fakülte öğrencilerinden daha yüksektir. Lau ve Haug (2011) çalışmalarında idari konuda eğitim gören öğrencilerin etiksel algılamalarını daha düşük bulmuşlardır. Bu araştırmada da İİBF öğrencilerinin etik algı puanlarının diğer fakülte öğrencilerine göre daha düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Araştırma, Erciyes Üniversitesi bünyesindeki 3 fakülte ile sınırlı tutulduğundan elde edilen sonuçların tüm üniversite öğrencilerine genellenmesi mümkün değildir. Ancak örneklem kapsamına alınan fakültelerdeki öğrencilerin gelecekte eğitimleriyle ilgili mesleklerde çalışacakları varsayıldığında, bu araştırma sonuçlarına dayanarak bu mesleklerde etik algılarla ilgili tahminler yürütmek olasıdır. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumlarındaki akademik ve idari personel gibi diğer paydaşların da dâhil edileceği geniş kapsamlı çalışmalar yapılarak daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilir.

Kaynakça

- Aksoy, N. (1999). Educators Beliefs About Ethical Dilemmas in Teaching A Research Study Among Elementary School Teachers in Turkey, <https://sites.google.com/a/aabss.net/american-association-of-behavioral-and-social-sciences---index/home/perspectives-1999/educators-beliefs-about-ethical-dilemmas-in-teaching-a-research-study-among-elementary-school-teachers-in-turkey>, Erişim Tarihi: 15.12.2016.
- Aydın, İ. P. (2002). Yönetmelik Mesleki ve Örgütsel Etik, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Büken, N. Ö. (2006). Türkiye Örneğinde Akademik Dünya ve Akademik Etik, Hacettepe Tıp Dergisi, 37 (3), 164-170.
- Coşkun, R. ve Karamustafa, O. (1999). İşletme Öğrencilerinin Etik Algıları Üzerine Ampirik Bir Çalışma, Bilgi Dergisi, 1 (1), 61-72.
- Çiftçi, N. (2006), Üniversite Öğrencilerinin Ahlaki Yargı Yetenekleri Neden Düşük?, ODTÜ II. Uygulamalı Etik Kongresi, Ankara.
- Duran, K. (2014). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Mesleki Etik Davranışları Algılama Düzeylerinin ve Etik İnkilemleri Çözümlemelerinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Erdem F., Ömiriş E., Öz Ö., Boz, H., Özmen M. ve Kubat U. (2014). Öğretim Elemanlarının Etik Sorumlulukları Üzerine Üniversite Öğrencilerinin Algılamaları, Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 2 (1), 39-63.
- Ferrel, O.C. and Gresham, L.G. (1985). A Contingency Framework For Understanding Ethical Decision Making in Marketing, Journal of Marketing, 49 (3), 87-96.
- Gerçek, H., Güven, M.H., Özdamar, ř.Ö., Yelken T.Y. ve Korkmaz, T. (2011). Yükseköğretim Kurumlarında Etik İlkeler Sorumluluklar ve Davranış Kuralları, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 1 (2), 80-88.
- Görmez, K., Atan, M., Altan, ř., Sancak, H.Ö., Güleç, S., Eralp, A. Ve Parılı, C. (2009). Etik Kültür ve Toplum, Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi Akademik Araştırma Çalışması.
- Güllü, K. ve Kurtoğlu, R. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Etiksel Perakendecilik Uygulamalarına İlişkin Algılamaları: Karşılaştırılmalı Bir Araştırma, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 135-151.
- İrvan, S. (2005). Medya ve Etik, Medya, Etik ve Hukuk içinde, derleyen Sevda Alankuş, IPS İletifim Vakfı Yayınları: 5, İstanbul, 61-90.
- Kurtoğlu, R. (2016). Perakendecilerin Etik Değerlendirmeleri: Kayseri’de Faaliyet Gösteren Gıda ve Giyim Perakendecileri Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası İşletme ve Yönetim Dergisi, 4 (1), 84-109.
- Kurtoğlu, R. (2008). Perakendecilikte Etik ve Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- Lau, L. and Haug, J. C. (2011). The Impact of Sex, College, Major, and Student Classification on Students Perception of Ethics, Mustang Journal of Business Ethics, 2, 92-105.
- Lau, L., Caracciolo, B., Roddenberry, S. and Scroggins A. (2002). College Students Perception of Ethics, Journal of Academic and Business Ethics, 5, 1-13.
- Malatya Valiliği Değerler Eğitimi 2016 - 2017 Eğitim Öğretim Yılı Yönergesi (2016). <http://malatyaarge.meb.gov.tr/www/değerler-egitimi-2016-2017-egitim-ogretim-yili-yonergesi/icerik/214>
- McCuddy, M. K. and Peery, B. L., (1996). Selected Individual Differences and Collegians Ethical Beliefs, Journal of Business Ethics, 15 (3), 261-272.
- Mert, İ. S. (2003). Düşünme Stilleri ve Etik Algı Arasındaki İlişi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- National Education Association “NEA”, (2016). Handbook, Washington DC.
- Paksoy, M. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Performans Görevlerinde Bilişim Etik Kurallarına Uyuma Durumları, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Perry, B. (2010). Exploring Academic Misconduct: Some Insights Into Student Behaviour, Active Learning in Higher Education, 11 (2), 2010, 97-108.

- Shaw, W. H. (1991). Business Ethics, Wadsworth Publishing Co., California.
- Şen, M. L. (2014). Kamu Görevlileri Etik Rehberi, T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 4. Baskı, Ankara.
- Ural, T. (2003). İşletme ve Pazarlama Etiği, Ed. Cemal Yükselen, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Varinli, İ. (2000). Pazarlama Ahlâkı ve Kayseri'deki Küçük ve Orta Ölçekli İşletme Yöneticilerinin Pazarlama Ahlâkına İlişkin Değerlendirmeleri, Kayseri Ticaret Odası Yayını No:45, Kayseri.
- Yaman, E., Mermer, E. Ç. ve Mutlugil, S. (2009). İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Etik Davranışlara İlişkin Görüşleri: Nitel Bir Araştırma, Değerler Eğitimi Dergisi, 7 (17), 93-108.
- Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği (2012). 28388 Sayılı Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/08/20120818-12.htm>, Erişim Tarihi: 25.10.2016.
- <http://www.phil.metu.edu.tr/tr/ogretim-programi/yukseklisans/ikinci-egitim-tezsiz-yukseklisans>, Erişim Tarihi: 30.11.2016.
- <http://www.virginia.edu/uvatours/shorthistory/code.html>, Erişim Tarihi: 12.12.2013.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 15-28.

2017 © All Rights Reserved

Investigating the Relationship between three Dimensional Objects Drawing Achievement and Visual Mathematical Literacy Self-Efficacy Perceptions of 5th, 6th and 7th Graders

Şeyda TANOĞLU¹, Orhan TAŞKESEN², Ayşenur BAKIRHAN³ & Selma TAŞKESEN⁴

Keywords

visual mathematical literacy, mathematical education, training of visual arts.

Abstract

The aim of this research was to investigate the relationship between three-dimensional objects drawing achievement and visual mathematical literacy self-efficacy perceptions of 5th, 6th and 7th graders. The research was carried out with 128 5th, 6th and 7th graders (72 female/56 male) in 2016-2017 education and training year. The data related to the research were collected with the Visual Mathematics Literacy Self-efficacy Perception Scale (VMLSPS) and 3D Objects Drawing Achievement Evaluation Form (3DODAEF). The Spearman test was employed as the data were not parametric to analyse the correlation between the drawing achievement and the visual mathematical self-efficacy perceptions of the students in the research; the Mann Whitney U to determine the drawing achievement and visual mathematical literacy self-efficacy perceptions of the students in terms of their genders and the Kruskal Wallis H test in terms of the class level. According to the findings of the research, a positively significant relationship between the visual mathematical literacy and the achievements of drawing 3D objects of the students was encountered. In addition, it was found out in the research that the visual mathematical literacy perception levels of the female students were significantly higher than the male students; yet, no meaningful difference was encountered in terms of the drawing achievement. On the other hand, as it was considered in terms of the class level, a significant difference was encountered among the students' drawing achievements. In addition, no significant difference was found related to the visual mathematical literacy self-efficacy perception levels of the students in terms of the class level.

Article History

Received

4 May, 2017

Accepted

18 May, 2017

5. 6. ve 7.Sınıf Öğrencilerinin Üç Boyutlu Nesnelere Çizim Başarısı ile Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlik Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Anahtar Kelimeler

görsel matematik okuryazarlığı, matematik eğitimi, görsel sanatlar eğitimi.

Özet

Bu araştırmanın amacı, 5, 6,ve 7.sınıf öğrencilerinin üç boyutlu nesnelere çizim başarıları ile görsel matematik okuryazarlıkları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Araştırma, 2016-2017 eğitim öğretim yılında öğrenim gören 128 (72 kız/ 56erkek) 5., 6. ve 7. sınıf öğrencisi ile yürütülmüştür. Araştırmaya yönelik veriler, görsel

¹ Corresponding author. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, seydatanoglu@gmail.com

² Erzincan Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim- İş Eğitimi Anabilim Dalı, orhantaskesen@gmail.com

³ Erzincan Milli Eğitim Müdürlüğü, abakirhan@hotmail.com

⁴ Erzincan Milli Eğitim Müdürlüğü, slmstksn@gmail.com

Makale Geçmişi

Alınan Tarih

4 Mayıs, 2017

Kabul Tarihi

18 Mayıs, 2017

matematik okuryazarlığı özyeterlik algı ölçeği (GMOÖAÖ) ve üç boyutlu nesnelere çizim başarıları değerlendirme formu ile elde edilmiştir. Araştırmada verilerin parametrik olmadığı gerekçesiyle öğrencilerin çizim başarıları ile görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algısı arasındaki korelasyonu test etmek için Spearman testi, öğrencilerin çizim başarıları ve görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarının cinsiyetlerine göre test etmek için Mann Whitney U, sınıf düzeyine göre test etmek için ise Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre görsel matematik okuryazarlığı ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında pozitif düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Araştırmada ayrıca kızların görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algı düzeylerinin erkeklerden anlamlı bir biçimde yüksek olduğu, çizim başarılarının ise, anlamlı bir fark göstermediği bulgusuna ulaşılmıştır. Sınıf düzeylerine göre ise, öğrenciler çizim başarıları arasında anlamlı bir farkın olduğu görülmektedir. Sınıf düzeylerine göre öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algı düzeyleri arasında anlamlı fark bulunamamıştır.

1. Giriş

Çağdaş bir toplumda her insanın okuryazar olma hakkı vardır ve bu gelişmişliğin ölçütlerinden biridir. Okuryazarlık yaşamımızın her kademesinde öğrenmenin temelini oluşturur. Toplumumuzun güçlenmesi, yaşam kalitemizin yükselmesinde, günümüzde sıkça bahsi geçen okuryazarlığının birçok tanımı yapılmıştır. Okuryazarlık; toplumdaki bilgileri, becerileri ve sosyal normları anlama, birbiriyle paylaşma, yorumlayabilme ve sonraki nesillere aktarma aracıdır (Altun, 2005). Okuryazarlık, kullanıldığı yere göre değişmekle birlikte, daha çok kişinin kendi duygu, düşünce ve isteklerini konuşarak ve yazarak tam ve doğru bir şekilde ifade etmesi, başkalarının söylediklerini ve yazdıklarını dinleyerek ve okuyarak doğru bir şekilde anlaması ve bütün bunları yaparken kendi bilgi ve becerilerini sosyal ve kültürel alanda kullanması anlamında kullanılmaktadır. Hatta böyle bir okuryazarlık becerisi ile donanmış kişilerin, kendi bilgi, duygu ve düşüncelerini geliştirirken, yaratıcı ve derin değerlere sahip olacağı düşünülmektedir (Güneş, 1997). TDK'nın (2005) okuryazarlık tanımında okuryazar olma durumu olarak ifade edilse de, okuryazarlığın birçok çeşidi bulunmaktadır. Okuryazarlık türlerinden bazıları; görsel okuryazarlık, medya okuryazarlığı, sinema okuryazarlığı, televizyon okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, kültürel okuryazarlık, evrensel okuryazarlık, gazete okuryazarlığı, görsel-ışitsel okuryazarlık, (Tüzel, 2010; Önal, 2007; Aşıcı, 2009), ağ okuryazarlığı, ahlak okuryazarlığı, Amerikan okuryazarlığı, anayasa okuryazarlığı, politika okuryazarlığı, yasa okuryazarlığı, yatırım okuryazarlığı, yurttaşlık okuryazarlığı, web okuryazarlığı, çoklu kültür okuryazarlığı, dans okuryazarlığı, dijital/sayısal okuryazarlık, matematik okuryazarlığıdır (Au, 2006,s.363-367; Bruce, 2003; Grisham ve Wolsey, 2006; Holum ve Gahala, 2006).

Nitelikli eğitim bağlamında, "matematik okuryazarlığı", "herkes için matematik" ve "matematikte güçlenme" günümüzde bir slogan olmanın ötesinde okullarda MÖVE (matematik öğretimi ve eğitimi) üzerinde duyarlılıkla durulması, öncelik ve önem verilmesi gereken eğitim hizmetleri içinde yatırım ve araştırma alanıdır (Ersoy, 2003). 20.yüzyılın ikinci yarısında matematik okuryazarlığı kavramı, pek çok ülkede araştırmalara konu olmuştur. Matematik okuryazarlığı De Lange, (2003) tarafından diğer okuryazarlıkların üzerinde baskın bir okuryazarlık olarak

görülmüştür. Matematik okuryazarlığına dair oluşturduğu kavram haritası şekil 1.'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Matematik okuryazarlığı kavram haritası (De Lange, 2003).

Şekil 1'deki kavram haritasına göre matematik okuryazarlığı tüm okuryazarlık çeşitlerini kapsamaktadır. Bu okuryazarlıklardan birincisi uzay ve şekil gibi üç boyutlu kavramları içeren uzamsal okuryazarlıktır. İkincisi bireylerin sayıları, rakamları kullanabilme kapasitesi ile bu verilerle işlem yapabilme gücü anlamına gelen beceri okuryazarlığıdır. Üçüncüsü ise miktar, değişim-ilişkiler ile belirsizlik kavramlarını içeren ve beceri okuryazarlığını da kapsayan sayısal okuryazarlıktır (Duran ve Bekdemir, 2011).

Wileman, (1993) günümüzde oldukça önemli olan görsel okuryazarlığı resimsel ve grafiksel görüntüler olarak sunulan bilgiyi okuyabilme, yorumlayabilme ve anlayabilme olarak tanımlarken, görsel okuma kavramından ilk kez söz eden John Debes (1968), görsel okuryazarlığı; insanın görerek ve diğer algılama deneyimleriyle bütünleştirerek geliştirebileceği bir grup görme yetisi olarak tanımlamıştır.

Bireylerin gündelik yaşantısında oldukça etkili olan teknoloji ürünü görseller çoğu kişinin dikkatini çekmektedir ve iletişim araçları ile hızla eğitim alanına giren görselliğin öğrenme sürecinde önemli olduğu birçok araştırmada ele alınmıştır (Rieger,2003; İpek,2003; Sanalan, Sülün ve Çoban, 2007; Vladu, 2009). Amerika'daki Ulusal Matematik Danışma Kurulu (National Council of Supervisors of Mathematics), geometri öğrenim sürecinde hedeflenen temel amaçlardan birisini öğrencilerin görsel okuryazar bireyler olarak görsel farkında olmaları şeklinde belirtmiştir (NCSM,1976). Görsel matematik okuryazarlığı, "bireyin günlük hayatta karşılaştığı problemleri görsel veya uzamsal, tersine görsel veya uzamsal bilgileri de matematiksel olarak anlayabilmesi, yorumlayabilmesi, değerlendirebilmesi ve yaşantısında kullanabilmesi" şeklinde tanımlanabilir (Bekdemir ve Duran, 2012).

Görsel matematik okuryazarlığının tarihsel gelişimi incelendiğinde Amerika'nın California eyaletinde 1975 yılında kurulan Görsel Matematik Enstitüsü (The Visual Math Institute) dikkat çekmektedir(Duran, 2016).Ülkemizde de Şengül, Katrancı ve Gülbağcı (2012,s.12-14), Bekdemir ve Duran (2012), Duran (2011) tarafından ortaokul öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarının incelediği sınırlı sayıda çalışmalara ulaşılmıştır. Sosyal öğrenme kuramının en temel kavramlarından biri olan özyeterlik (Bandura, 1988), kişinin kendisinin neyi yapmaya yeterli olduğunu düşünmesidir. Diğer bir deyişle bireyin becerilerinin bir

fonksiyonu olmayıp, bireyin becerisini ya da becerilerini kullanarak yapabileceklerine ilişkin yargıların sonucudur (Azar, 2010). Özyeterlik algısı ise, (Senemoğlu, 2012) bireyin belli durumlarla baş edebilme, bir davranışı sonuçlandırabilme yeteneğine ve kapasitesine ilişkin algısıdır.

Düz bir resim yüzeyinde yaratılan derinlik duygusu çok önemli bir yer tutar. İki boyutlu bir düzlem üzerinde üç boyutlu objeler betimleme tekniğine perspektif adı verilir (Keser, 2009). "Görüldüğü gibi resmetmek", perspektifin temelini oluşturur. Öyleyse denilebilir ki, perspektifte en önemli şey bakış açısidir (Bilgiç ve Konak,2016,s.1-12). Eşyaların büyüklüğü, formu, yakında ve uzakta olması resim yapmanın görme noktasına göre değişiyor. Bunun için nesnenin bu değişikliğine resim yaparken dikkat edilmelidir. Perspektif kuralları esas alınmalıdır (Yüzbaşıyev,2010).

Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, ortaokul 5, 6,ve 7.sınıf öğrencilerinin üç boyutlu nesnelere çizim başarıları ile görsel matematik okuryazarlıkları arasındaki ilişkiyi araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt amaçların araştırılmasına çalışılmıştır.

1. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı düzeyleri ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı fark var mıdır?
3. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı fark var mıdır?
5. Ortaokul 5, 6ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. Yöntem

Bu araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişki tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Bu tür tarama modellerinde neden sonuç ilişkisi aranmamakla birlikte, ilişkilerin yorumlanması ve kestirilmesi mümkündür (Kıncal,2015,s.113).

2.1. Çalışma Grubu

Araştırma, Doğu Anadolu Bölgesinin nüfus açısından orta ölçekli bir ilinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu 2016-2017 eğitim öğretim yılında ortaokul 5, 6, 7 sınıftan 128 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmada her iki uygulamada bulunmayan 3 öğrenci araştırmadan çıkarılarak, araştırmaya dahil edilen öğrenci sayısı 5 (43),6 (44) ve 7 (38). sınıf öğrencileri olmak üzere (65 kız/60 erkek) 125 kişiden oluşturulmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri. Duran ve Bekdemir (2011) tarafından geliştirilen Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlik Algı Ölçeği (GMOÖAÖ) ile, öğrenci resimleri ile toplanmıştır.

Görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algı ölçeği (GMOÖAÖ): Bu ölçek 5., 6. ve 7. Sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek, 38 maddelik 5'li likert tipinde bir ölçektir (Duran ve Bekdemir, 2011, s.1-88). Bu ölçekten alınabilecek en düşük puan 38, en yüksek puan ise 190'dır. GMOÖAÖ'nün cronbach alpha güvenirlik kat sayısı .94 olarak bulunmuştur. Ölçeğin kapsam ve yapı geçerliği için faktör analizi yapılmıştır. KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Bartlett-Sphericity anlamlılık değerleri, faktör analizi ve korelasyon matrisi sonuçları değerlendirildiğinde GMOÖAÖ'nün yapı geçerliğinin oldukça iyi olduğu görülmektedir (Duran ve Bekdemir, 2012, s.89-115). Bu araştırmada ise ölçeğin güvenirlik katsayısı .95 olarak bulunmuştur.

Öğrenci Resimleri :5. ,6. ve 7. sınıf öğrencilerinden bir kanep, bir halı, bir masa üzerinde bulunan vazo ve 1 pencerenin mevcut olduğu herhangi bir odanın resmini yapmaları istenmiştir ve bu nesnelerin yazılı olduğu kağıtlar öğrencilere dağıtılmıştır. Öğrenciler resimlerini 25x35cm büyüklüğündeki resim kağıtlarına çizmişlerdir. Öğrencilerin üç boyutlu nesnelere iki boyutlu bir düzlem üzerine doğru aktarım yapamadıkları alan uzmanı iki değerlendirici tarafından değerlendirilerek verilerin nicel verilere dönüştürülmesi sağlanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler SPSS 22.00 programı kullanılarak .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Öğrencilerin "Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlik Algı Ölçeği (GMOÖAÖ)" puanları toplanarak "Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlik Algı" puanları oluşturulmuştur. Ölçeğin 2. ifadesinde yer alan kümeler konusu müfredattan kaldırıldığı için puanlamaya dahil edilmemiştir.

Öğrencilerin resimleri çizim başarı puanlarını elde etmek amacıyla alan uzmanları tarafından hazırlanan bir puanlama ölçeği kullanılmıştır.

Verilerin parametrik olmadığı gerekçesiyle, öğrencilerin çizim başarıları ve görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarını cinsiyetlerine göre test etmek için Mann Whitney U, sınıf düzeyine göre test etmek için ise Kruskal Wallis H testi kullanılmıştır.

Ayrıca öğrencilerin çizim başarıları ile görsel matematik okuryazarlığı öz-yeterlik algısı arasındaki korelasyonu test etmek için Spearman testi kullanılmıştır.

Araştırmanın ölçüm güvenirliği: "Değerlendiriciler Arası Tutarlılık" yöntemi ile sağlanmıştır. Bağımsız değerlendiriciler arası uyum olarak da isimlendirilen "Değerlendirmeciler Arası Tutarlılık" yöntemi, çok sayıda objenin belli bir özelliğe ne derece sahip olduğuna ilişkin iki veya daha fazla bağımsız gözlemcinin verdiği puanların güvenirliğini incelemede kullanılır (Linn ve Gronlund, 1995'ten akt. Büyüköztürk vd., 2011, s.115). Burada aynı objeler için iki veya daha fazla gözlemciye ait puanların güvenirliği, puan setleri arasındaki uyum ile ölçülür.

Puanlar arasında tutarlılık varsa, öğrencilerin puanları, iki değerlendirmecinin puanları ortalaması alınarak tahmin edilebilir (Büyüköztürk,2011,s.116).

Ölçüm Geçerliliği: Geçerlilik, testin bireyin ölçülmek istenen özelliğini diğer özelliklerle karıştırmadan ne derece ölçtüğüyle ilgilidir (Büyüköztürk vd., 2011,s.118). Araştırmada öğrenci ürünleri formunda yer alan ölçme kriterlerinin geçerliliği kapsam geçerliliği ile sağlanmıştır. Kapsam geçerliğini sağlamak için üç alan uzmanının görüşleri alınmış, bu doğrultuda kriter maddeleri belirlenmiştir. Büyüköztürk vd., 2011, s.134, kapsam geçerliliği ile ilgili soruların cevabını almak için uzmanlara başvurulabileceğini ifade etmektedir.

3. Bulgular

3.1. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı düzeyleri ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasındaki ilişkiye ait bulgular

Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı düzeyleri ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasındaki ilişkiye ait Spearman Testi sonuçları tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı düzeyleri ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasındaki ilişkiye ait Spearman Testi sonuçları

		Görsel Matematik okuryazarlığı	
		okuryazarlığı	çizimbasarısı
Spearman's Korelasyon	Matematik okuryazarlığı	1,000	,330**
	p	.	,000
	n	125	118
Korelasyon	çizimbasari	,330**	1,000
	p	,000	.
	n	118	118

Tablo 1’de görsel matematik okuryazarlığı ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki vardır ve bu ilişkinin anlamlı olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ($p < .05$).

3.2. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasındaki farka ilişkin bulgular

Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin Kruskal Wallis Testi sonuçları tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarılarına ilişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Sınıf	n	Sıra Ortalaması
Çizim başarısı 5 sınıf	41	40,73
6 sınıf	42	72,54
7 sınıf	35	65,84
Toplam	118	

	Çizim Başarısı
Ki-Kare	19,693
Df	2
p	,000

Tablo 2’de 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı bir fark olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (n=118, df=2, p<.05). Sınıf sıra ortalamalarına bakıldığında 6.sınıf öğrencilerinin daha yüksek sıra ortalamasına (72,54) 5. sınıf öğrencilerinin ise daha düşük sıra ortalamasına (40,73) sahip olduğu görülmektedir.

3.3. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasındaki farka ilişkin bulgular

Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin Kruskal Wallis Testi sonuçları tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıklarına ilişkin Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Sınıf	n	Sıra Ortalaması
Görsel Matematik okuryazarlığı 5 sınıf	43	65,50
6 sınıf	44	65,64
7 sınıf	38	57,12
Toplam	125	

	Görsel Matematik okuryazarlığı
Ki-Kare	1,440
Df	2
p	,487

Tablo 3’te 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasında anlamsız bir fark olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (n=125, df=2, p>.05). Kruskal Wallis Testi sonuçlarına göre 5. sınıfların sıra ortalaması 65,50, 6. sınıfların 65,64, 7. sınıfların ise 57,12’ dir.

3.4. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasındaki farka ilişkin bulgular

Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarısına ilişkin MANN-WHİTNEY U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Ortalama Toplamı
Çizim başarıları	kız	65	62,05	4033,00
	erkek	53	56,38	2988,00
	Toplam	118		

	Çizim başarıları
Mann-Whitney U	1557,000
Wilcoxon W	2988,000
Z	-,897
p	,370

Tablo 4'te 5,6 ve 7. Sınıf öğrencilerinin üç boyutlu nesnelere çizim başarıları sıra ortalamalarına bakıldığında kız öğrencilerin (62,05) erkek öğrencilerden (56,38) yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Mann Whitney U testi sonucuna göre kız ve erkek öğrencilerin sıra ortalamaları arasındaki bu farkın anlamsız olduğu görülmektedir ($U=155,000$, $p>.05$). Bu bulgu kız öğrencilerle erkek öğrenciler arasında üç boyutlu nesnelere çizim başarıları açısından bir fark olmadığını göstermektedir.

3.5. Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasındaki farka ilişkin bulgular

Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir fark olup olmadığına ilişkin Mann Whitney U testi sonuçları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre görsel matematik okuryazarlığına ilişkin MANN-WHİTNEY U Testi sonuçları

	Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıralar Toplamı
Görsel Matematik okuryazarlığı	kız	65	72,41	4706,50
	erkek	60	52,81	3168,50
	Toplam	125		

	Görsel Matematik okuryazarlığı
Mann-Whitney U	1338,500
Wilcoxon W	3168,500
Z	-3,022
p	,003

Tablo 5'te 5,6 ve 7. Sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı sıra ortalamalarına bakıldığında kız öğrencilerin (72,41) erkek öğrencilerden (52,81) yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Mann Whitney U testi sonucuna göre kız ve erkek öğrencilerin sıra ortalamaları arasındaki bu farkın anlamlı olduğu görülmektedir ($U=1338,500$, $p<.05$).

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın bulgularına göre görsel matematik okuryazarlığı ile üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında pozitif bir ilişki vardır ve bu ilişki anlamlıdır. Araştırmanın sonucuna benzer bir şekilde, Duran ve Bekdemir (2011), araştırmalarında öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlilik algıları ile görsel matematik başarıları arasında istatistiksel ve korelasyonel olarak pozitif yönde, orta düzeyde, doğrusal bir ilişki bulmuştur. Aynı zamanda görsel matematik okuryazarlığı özyeterlilik algısı, görsel matematik başarısının anlamlı bir yordayıcısı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ekici (2008,s.98-110) araştırmasında öğretmen adaylarının nitelikli öğretmen olabilmek için almak zorunda oldukları sınıf yönetimi dersinin öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlilik algı düzeylerinin olumlu yönde değişmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca herhangi bir konuda öz-yeterlilik algısı ile başarı arasında yakın ilişki olduğundan Pajares (2001,s.543-578) araştırmasında söz etmiştir.

Araştırma bulgularından biride 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarıları arasında anlamlı bir fark olduğudur. Araştırmanın sınıf sıra ortalamalarına bakıldığında 6.sınıf öğrencilerinin daha yüksek ortalamaya (72,54) 5. sınıf öğrencilerinin ise daha düşük ortalamaya (40,73) sahip olduğu görülmektedir. Araştırmada 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sınıf değişkenine göre görsel matematik okuryazarlıkları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını anlamak için Kruskal Wallis testi uygulanmıştır. Bu testin sonuçlarına göre aradaki fark manidar değildir. 5. ve 6. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı sıra ortalamaları (65,50; 65,64) birbirine oldukça yakın değerdedir. 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre üç boyutlu nesnelere çizim başarılarına bakıldığında kız öğrencilerin çizim başarıları erkek öğrencilerin çizim başarısından yüksek olduğu görülse de bu bulguda farkın anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada 5., 6. ve 7. Sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlıklarına bakıldığında kız öğrencilerin (72,41) erkek öğrencilerden (52,81) yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır ve bu fark manidardır ($p<0.03$).

Sonuç olarak, çizim başarıları ile matematik okuryazarlığı özyeterlilik algısı arasında bir ilişkinin mevcudiyetinden yola çıkarak, çizim başarısının geliştirilmesi ile öğrencilerin matematik okuryazarlığı özyeterlilik algılarının da yükseltilebileceği düşünülebilir. Buradaki ilişkinin yüksek olmaması da gözden kaçırılmamalıdır. Zira kız öğrencilerin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlilik algılarının erkeklerden yüksek olduğu halde çizim başarıları arasında fark olmaması bunun göstergesidir. Orta düzeyde de olsa bu ilişki görsel sanatların diğer disiplinlerle ilişkisi bağlamında anlamlıdır.

4.1. Öneriler

Çizim başarısı ve görsel matematik okuryazarlığının ilişkisinin süreç içinde öğrencilerin gelişimlerinin gözlemlendiği uygulamalı bir araştırma ile yapılması daha nitelikli sonuçlar verebilir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A. (2005). Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde öğretmen niteliklerinde yeni bir boyut: bilgi okuryazarlığı. *Milli Eğitim Dergisi*.167.
- Altun, A. (2005). *Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar*. Ankara: Anı Yayınları.
- Aşıcı, M. (2009). Kişisel ve sosyal bir değer olarak okuryazarlık. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 7 (17). 9-26.
- Au, K. H. (2006). Diversity, technology, and the literacy achievement gap.
- M. McKenna, L. Labbo, R.Kieffer ve D. Reinking (Yay. Haz.). *International handbook of literacy and technology içinde (Vol.II, ss. 363- 367)*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Azar, A. (2010). Ortaöğretim Fen Bilimleri ve Matematik Öğretmen Adaylarının Öz Yeterlilik İnançları. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(12).235-252.
- Bandura, Albert (1988). "Perceived Self-Efficacy: Exercise of Control Through Self-Belief". In J. P. Dauwalder. M. Perrez.& V. Hobi (Eds.). Annual Series of European Research in Behavior Therapy.Vol. 2. 27-59.
- Bilgiç, D.E., Konak, N.(2016). "Tasarı Geometri-Teknik Resim" ve" Perspektif" Derslerinin, Mimarlık Eğitimi Düşünsel Altyapısına Etkisi ve Prof. Dr. Yılmaz MORÇÖL. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 1(1), 1-12.
- Bruce, B.C.(2003). Literacy in the information age: Inquires into meaning making with new technologies. Newark. DE: International Reading Association.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (8. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık. 115-116.
- Debes, John(1968). Some Foundations Of Visual Literacy: Audio Visual Instruction. 13. 961-964.
- De Lange, J.(2003). "Mathematics for literacy Quantitative Literacy:Why Numeracy Mattersfor Schools and Colleges. Editors: Madison, B.L. And Steen. L.A. National Council on Education and the Disciplines. New Jersey.75-89.
- Duran, M. (2016). İlköğretim 7. sınıf öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı hakkındaki görüşleri. 38-51.
- Duran ,M., Bekdemir, M., (2011). 7.Sınıf Öğrencilerinin Görsel Matematik Okuryazarlığı Özyeterlilik Algıları İle Görsel Matematik Başarıları Arasındaki İlişki. Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. 1-88.

- Duran, M., Bekdemir, M., (2012).İlköğretim Öğrencileri İçin Görsel Matematik Okuryazarlığı Algı Ölçeğinin Geliştirilmesi. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31 (1). 89-115.
- Ekici, G. (2008). Sınıf Yönetimi Dersinin Öğretmen Adaylarının Öğretmen Özyeterlik Algı Düzeyine Etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 35.98-110.
- Ersoy, Y. (2003). Matematik Okuryazarlığı- II: Hedefler, geliştirilecek yetiler ve beceriler. *Matematikçiler Derneği*.
- Grisham, D. I. ve Wolsey, T. D. (2006). Recentring the middles chool classroom as a vibrant learning community: Students, literacy and technology interest. *Journal of Adolescent and Adult Literacy*. 49 (8). 648-660.
- Güneş, F. (1997).*Okuma–yazma öğretimi ve beyin teknolojisi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Holum, A. Ve Gahala, J. (2006). Critical issue: Using technology to enhance literacy instruction.
- İpek, İ.(2003). Bilgisayarlar, Görsel Tasarım ve Görsel Öğrenme Stratejileri The Turkish Online Journal of Educational Technology 2(3). 68-76. (<http://www.tojet.net/articles/239.pdf>). (Adresinden 23.03.2017 tarihinde ulaşılmıştır).
- Keser, N.(2009). *Sanat Sözlüğü*. Ankara. Ütopya Yayınları. 251.
- Kıncal, R. Y.(2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık(4.Baskı). 121-113.
- Lankshear, C. (1999). *Literacy studies in education: Disciplined developments in a post-disciplinary age*. Peter M (Ed.), After the Disciplines: The emergence of cultural studies. Connecticut: Greenwood.5.
- Linn, J. E..ve Gronlund, M.A. (1995),*Measurement And Assessmentmin Teaching* (7.baskı). Upper Saddle River. New Jersey: Prentice-Hall Inc.
- National Council of Supervisors of Mathematics. (NCSM). (1976). *Position statements on basic skills. Mathematics Teacher*. 71. 147-152.
- Önal, H. İ. (2007). Medya okuryazarlığı: Kütüphanelerde yeni çalışma alanı. *Türk Kütüphaneciliği*. 21 (3). 335-359.
- Pajares, F. (2001). F. (2001). Self-efficacy beliefs in academic settings. *Review of Educational Research* .66(4).543-578.
- Rieger, C. L. (2003).Visual aids and the acquisition of german two- case prepositions.Forum Deutsch Für Deutschlehrerinnenund Deutschlehrer in Kanada.11 (<http://www.ualberta.ca/~german/catg/fd2003.htm#Rieger>).
- Sanalan, A. V., Sülün, A. ve Çoban, T. A. (2007). Görsel Okuryazarlık. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9(2). 33–47.
- Senemoğlu, N.(2012). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Pegem Akademi Yayınları(21.Baskı).Ankara.228.

- Şengül, S., Katrancı, Y.,Gülbağcı, H. (2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin görsel matematik okuryazarlığı özyeterlik algılarının incelenmesi. *21.Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. Marmara Üniversitesi. İstanbul. 12-14.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*(10.Baskı).Ankara:4.Akşam Sanat Okulu Matbaası.1495.
- Tüzel, M. S. (2010). *Görsel Okuryazarlık*. TÜBAR. 27. 691- 705.
- Vladu, D. (2009). Die Rolle der Bilderim DaF- UnterrichtaufGrundschulniveau .Neue Didaktik. 1.103-110.
- Wileman, R. E. (1993). *Visual Communicating* .EnglewoodCliffs. N.J. Educational Technology Publications.114.
- Yüzbaşıyev,M. (2010). Resim Sanatının Kuralları. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*.2. 213-225.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 29-40.

2017 © All Rights Reserved

Religious Communities in the Modern World

E. Meliha KURTDAŞ¹

Keywords

Modernism,
Urbanization,
Religious
Communities,
Industrialization,
Religious Movements.

Article History

Received
4 May, 2017
Accepted
18 May, 2017

Abstract

Mankind has always struggled to survive by meeting its basic physiological needs. However, human being is not only a physiological entity but also a psychological, cultural and social entity. For this reason, it has always been necessary to live together. Over time, this necessity has left its place together with the will. These groups called congregations have created more blood and space-based links than the modern nation-state process. However, with industrialization, the traditional congregational ties of people who came to cities from rural ties were also resolved. In this process, the congregational structures have entered a different form. In the study, firstly the transformation of the congregations in history will be dealt with. Then religious communities in the modern world and the characteristics of these communities will be emphasized

Modern Dünyada Dini Cemaatler*

Anahtar Kelimeler

Modernizm,
Kentleşme,
Dini Cemaat,
Sanayileşme,
Dini Hareketler.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
4 Mayıs, 2017
Kabul Tarihi
18 Mayıs, 2017

Özet

İnsanoğlu dünyaya geldiği andan itibaren temel fizyolojik ihtiyaçlarını karşılayarak hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Ancak insan, fizyolojik bir varlık olmanın yanı sıra psikolojik, kültürel ve sosyal özelliklere de sahiptir. Bu nedenle, her zaman bir arada yaşama zorunluluğu hissetmiştir. Zamanla bu zorunluluk, yerini isteğe bağlı birlikteliklere bırakmıştır. Sosyolojik anlamda cemaatler olarak adlandırılan bu gruplar, modern ulus-devlet sürecine kadar daha çok kan bağı ya da mekâna dayalı bağlılıklar şeklinde görülmektedir. Ancak sanayileşme süreci ile birlikte, kırsal bağlarından koparak şehirlere gelen insanların geleneksel cemaat bağları da çözülmüştür. Bu süreçte giderek yok olacağı düşünülen cemaat yapılanmaları, toplumsal değişim sürecinde farklı bir forma girmiştir. Çalışmada, öncelikle cemaatlerin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm ele alınacak, daha sonra modern dünyada ortaya çıkan dinî nitelikli cemaatler ve bu cemaatlerin özellikleri vurgulanacaktır. Son olarak da, İslâm dünyası ve özellikle ülkemiz açısından dini cemaat yapılanmalarının sosyolojik analizi yapılacaktır.

1. Giriş

Sosyal bir varlık olan insanoğlu tüm yaşamını çeşitli büyüklükte ve nitelikte olan topluluklar içerisinde geçirmektedir. Bireyin fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayan ve cemaat olarak da adlandırılabilir bu topluluklar, modern öncesi toplumlarda kan bağına ya da mekâna dayalı iken, sanayileşme ile birlikte geleneksel bağlarından koparak yeni ve farklı bir forma girmiştir. Geleneksel toplumların kan bağına ya da mekâna dayalı cemaatleri modern

* Bu makale ICRESS (International Conference On Research In Education & Science) 2017 konferansında sunulan ve özet metin olarak basılan bildirinin tam metin halidir.

¹ Corresponding author. Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, emine.kurtdas@inonu.edu.tr

toplumlarda yerini ulus ya da şehir gibi daha büyük birlikteliklere bırakmıştır. Böylece geleneksel toplumların cemaatleri yerini modern dünyanın cemiyetlerine bırakmış, bu süreçte cemaatlerin giderek yok olacağı düşünülmüştür. Ancak modern dünyanın insanoğlu üzerinde yaratmış olduğu etkiler bir anlamda cemaatlerin farklı bir formda yeniden doğmasına neden olmuştur. Bu yeni cemaatlerin en dikkat çekenleri ise dini nitelikli cemaatlerdir.

2. Cemaat Kavramı

Cemaat kavramının en küçük mahalle ve komşuluk ilişkisinden, ulus/millet düşüncesine kadar geniş bir anlam yelpazesine sahip oluşu, tanımlanmasında da birtakım zorlukları beraberinde getirmektedir (Şentürk, 2005: 131). Tarihsel süreç içerisinde toplumsal yapıların göstermiş olduğu değişim ve dönüşümlere paralel olarak cemaat kavramının içerdiği anlamlar da farklılık göstermektedir. Nitekim yapılan ilk cemaat çalışmaları ve ona atfedilen anlam ile bugünün cemaatinin içerdiği anlam birtakım çelişkilere sahiptir. Bu nedenle kavramın, Weberyen anlamda ideolojik tipleştirilmesinin yapılması, bu çelişkiyi aşmanın en iyi yolu gibi görünmektedir. Her toplum kendi yapısal özgüllükleri içinde değerlendirilmelidir. Çünkü toplumsal yapıların tarihsel gelişim süreçleri içerisindeki iç ve dış dinamikleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara karşın, bütün cemaat tanımlamalarında görülen ortak nokta ise, cemaatlerin “özel bir yapılanma şekli” olduğudur.

Sosyolojik anlamda cemaat kavramının bir yaşam biçimi olarak algılanışı Aristoteles'e kadar dayanmaktadır. Cemaat olarak aradığımız kavram Aristoteles'te; “doğa yasası uyarınca kurulan ve günbegün süregelen birlikler” şeklinde ifade bulur. Bu birlikler; aile, köy ve şehir ya da polis devletleridir. Polis, ayrı yönetimler şeklinde örgütlenen yurttaşlar cemaatidir. Aristoteles'ten sonra cemaat kavramı farklı biçimlerde ifade edilmiştir. İbn-i Haldun'un “asabiye” kavramı, Thomas Hobbes'un “Leviathan”ı bunun en iyi örnekleridir. Ancak sosyoloji açısından dikkate değer kavramsallaştırma ve ayrıştırma yapan Ferdinand Tönnies olmuştur. Bu ayrışma Tönnies'in *Gemeinschaft* (cemaat) ve *Gesellschaft* (cemiyet) kavramlarına karşılık gelmektedir. Cemaatin teorik bir çerçeveye oturtulmaya çalışıldığı akademik ve entelektüel çalışmalarda, Tönnies'in *Gemeinschaft* kavramına gönderme yapılmaktadır. Çünkü Tönnies halen cemaat konusunda opus magnum (büyük iş) olma özelliği taşımaktadır (Tönnies, 2000: Yelken, 1999: 11-28).

Alman felsefe geleneğinin diyalektik ve karşıt kavramlarla ifade edilen dikotomilere dayandığı düşünüldüğünde, Tönnies'in cemaat-cemiyet kavramsallaştırmasının nereden beslendiği de görülmektedir. Öte yandan çocukluğunun kır yaşamı içinde geçmesi de onun cemaat hayatını iyi gözlemlemesine neden olmuştur. Tönnies'e göre cemaat endüstri öncesi toplumlara özgü toplumsal ilişkiler ağıdır ve ortak geçmiş yaşam tecrübesine sahip insanların samimi, dayanışma ruhu ve ortak irade ile bir arada yaşadıkları bir birlikteliktir. Cemaat hayatı, her türlü samimi, mahrem, bize ait olan ve birlikte ortaklaşa yaşamdır. Cemaat, devam eden gerçek bir hayat beraberliğidir. “Yabancı bir ülke” olan cemiyet ise geçici ve görüntüye dayalıdır. Tönnies cemaati; kan bağı cemaati, yer cemaati ve fikir cemaati olarak üç farklı noktada ele alır. Üçü de birbirinden bağımsız değildir ve tek tek saf biçimde bulunmazlar. Akrabalık (kan

bağı) içinde başlayan cemaat hayatı, komşuluk ilişkileri (yer cemaati) ile gelişerek, kırsaldaki yaşamın genel karakterini oluşturur. Dostluk ve yakınlık duyguları ile gelişen fikir cemaati ise daha çok kasaba ve kentlerdeki zanaat birliklerinde daha çok görülür. Osmanlı'daki Ahi Teşkilatı bu duruma örnek olarak verilebilir. Aynı dini inanç ve kurallar içinde gelişen yakınlıklar ise cemaatlerin somutluktan çıkıp soyut karakter kazandığının bir göstergesidir (Tönnies, 2000: Bozkurt, 1999: 66; Yelken, 1999: 29-45). Dini cemaat birlikteliklerinin soyut bir anlam taşıması bunun en iyi örneklerinden biridir.

En genel tanımıyla cemaat, üyelerinin ortaklaşa paylaştıkları bir kimlik duygusuna dayanan özel olarak oluşturulmuş bir toplumsal ilişkiler bütünüdür (Marshall, 1999: 90). Maclver ise cemaati şöyle tanımlamaktadır: “ Küçük veya büyük, herhangi bir gurubun azaları her nerede, şu veya bu münferit menfaati değil, fakat müşterek hayatın ana şartlarını paylaşacak şekilde bir arada yaşarlarsa, biz bu gruptan cemaat olarak söz edebiliriz. Müşterek hayatın ana şartlarının paylaşılması ancak “mekân” ve “cemaat duygusu” ile gerçekleşir (1994: 22-24). Bu tanımlamada etkin unsurlardan biri olan mekânın, özellikle sanayileşme sonrası meydana gelen cemaatsel yapıların belirleyici unsuru olmaktan çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla geç modern dönemde ortaya çıkan cemaatler Tönnies'in ya da Maclver'in sanayileşme öncesi cemaat tanımlamalarından oldukça farklıdır. Ancak gerek geleneksel gerekse modern toplumlara ilişkin bütün cemaat yaklaşımlarında ortak olan ve değişmeyen husus; cemaatin “özel bir yapılanma şekli” olduğu ve cemaati oluşturan fertlerin “biz duygusu” nu taşımalarıdır.

Cemaat kavramının geçmişten günümüze geçirdiği dönüşüm süreci, toplumsal yapıda meydana gelen değişim süreçlerine bağlıdır. Bu bağlamda, endüstriyel toplumların ortaya çıkışı cemaatler için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü 18. yy'da yaşayan siyasi, sosyal ve ekonomik faktörlerin etkisiyle, klasik anlamdaki cemaat yapılarında büyük değişimler meydana gelmiştir. O dönemde yaşanan toplumsal yapıda ortaya çıkan bunalımın etkisini azaltmak ve bireylerde meydana gelen ruhsal boşlukları doldurmak amacı ile yeni bir “biz duygusu” na ihtiyaç duyulmuştur. Bu duygu ise daha çok ulus/millet kavramında anlamını bulmuştur. Meydana gelen bu yeni cemaat eskisinden farklı olarak daha soyut bir anlam taşımaktadır.

Ulus duygusu, sanayi toplumunda modern insanın meydana getirdiği en önemli cemaat örgüsüdür. Ulus aidiyeti ile üst kimliği oluşturan birey, geleneksel toplumdaki taşıdığı bir takım gelenekleri de yaşatmak için çabalamıştır. Modern sanayi toplumlarının en büyük özelliği büyük kentlerin oluşmasıdır. Bireylerin, cemaat içerisinde cemaat oluşturarak kırdan getirdikleri geleneklerini kentlere taşıması, modern kentlerde yeni formlar içerisinde eski formların yeşermesine neden olmuştur. Çünkü sanayileşme dalgası köyünden, kasabasından, dini grubundan koparılan insanların fabrikaların etrafında kurulan büyük sanayi şehirlerinin ortasına yığılmasına ve onların duygusal kökenlerinin de kopmasına neden olmaktadır (Yelken, 1999: 86-87). Dolayısıyla sanayi toplumların ortaya çıkışı ve gelişmesi ile birlikte tamamen yok olacağı düşünülen cemaatler, yeni oluşan toplumsal yapı içinde kendisine farklı bir biçimde yer bularak varlığını sürdürmüştür.

Yaşanan toplumsal buhranı atlatmak için tampon mekanizmalara ihtiyaç vardır. Fromm'a göre, topluma büyük vaatler veren sanayileşmenin vaatlerini yerine getirememesinin temelinde öncelikle ekonomik çelişkileri yatmaktadır. Öte yandan yaşamın tek amacının mutluluk ya da maksimum haz olarak görülmesi ve kendi varlığını korumak ve idame ettirmek için desteklediği bencillik ve sahip olma hırsı, sistemi vaatlerini gerçekleştirilmede başarısızlığa iten diğer unsurlardır (Fromm'dan Aktaran: Şentürk, 2005:139). Dolayısıyla sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal ilişkiler ve değişen değerlerin baskısı altında kalan bireyler hem geleneksel yapıdan taşıdıkları değerleri devam ettirebilecekleri hem de sanayileşmenin olumsuz etkilerini hafifletecek yeni yerellikler üretmişlerdir. Böylece cemaatler ulus devlet içerisinde varlıklarını eskisinden farklı bir işlev üstlenerek devam ettirebilmiştir.

Klasik dönemin cemaat yapısından geç modern dönemin kitle toplumuna geçişte yaşanan süreç, modern ulus devlet ile kesişen kamu ve kamusal kavramları ile ifade edilmektedir. Büyük şehirlerin kurulması, gazete yayıncılığının gelişmesi ve bunlara bağlı olarak daha da gelişen ticaret kapitalizmi, burjuva kamusunun başlangıcı olmuştur. Bu kamusal iktidarla donanmış bir kamusallıktır. Dolayısıyla kamu devletin alanı, kamudaki etkin ses ise kitle iletişim araçlarını elinde bulunduran modern ulus-devletin sesidir. Ancak kitle iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki büyük gelişme ile birlikte modernleşme, coğrafi sınırları aşarak yeni bir toplumsal olgu meydana getirmiştir. Bu yeni olgunun adı; kitle toplumdur. Kitle toplumuna geçişte karar alma mekanizmasının merkezileşmesi göze çarpan en belirgin değişimdir. Bireyler kendi kararlarını vermede özgür değillerdir. Yapısal bakımdan meydana gelen en önemli değişim ise devlet ve birey arasındaki dengeyi sağlayacak gönüllü birlikler, dernekler ve birincil grupların güçsüzleşmesidir. Birey, devlet ile kendi özel yaşamı arasında sıkışıp kalmıştır. Çünkü kamusal alan ve bireyin özel alanı ayrılmış ve birey cemiyet hayatına yaşamının sadece bir bölümü ile katılmak zorunda bırakılmıştır. Bu durum bireyi yalnızlaştırmakta, modern dünyaya karşı savunmasız bırakmakta ve onu çeşitli korkulara itmektir (Yelken, 1999: 183-189). Öte yandan bireylerin yaşadığı problemlerin ekonomik, sosyal ve kültürel mahiyeti göz ardı edilerek, yalnızca bireyin psikolojik dünyasında yaşanan problemler gibi gösterilmektedir. Dolayısıyla bu durum, bireyin özel hayat alanını da daraltmaktadır. Mills'e göre özel ya da kamusal sorunlar "psikiyatrik" olarak değerlendirilmekte, toplumların en önemli sorunları ise saklanmak istemektedir (Mills, 2007: 27-28). Kısacası modern toplumda geleneksel bağlarından koparak daha büyük bir yapının, yani bir ulusun parçası haline gelen bireyler, bu yeni yapı içerisinde giderek bireyselleşmiş ve yalnızlaşmıştır. Yeni cemaat birliktelikleri, bireyin içerisine düştüğü bu yalnızlık ve çaresizlik durumunda ona destek veren mekanizmaların başında gelmektedir.

Sanayileşmiş modern toplumlar içerisinde bireyleri modernizmin yıkıcı etkilerine karşı koruyan cemaatler, küreselleşme ile birlikte değişen toplumsal yapıya bağlı olarak farklılaşma sürecine girmiştir. Günümüzde küreselleşme süreci 1960'lı ve 1970'li yıllara oranla daha fazla gelişmekte ve ulusal sınırları aşmaktadır. ulus devletlerin zayıflaması, bu durumun en önemli sonuçlarından biridir (Giddens, 2000: 21-23). Küreselleşme olgusu bir yandan ulus devlet bütünlüğünü parçalarken, diğer yandan ulus devletin dayandığı hem siyasal topluluğun

sosyolojik mahiyetini hem de bu topluluğun meşru kıldığı siyasal iktidarı dönüştürmektedir. Aynı zamanda ulus devletleri parçalayan küreselleşme, ulusçukları da parçalamıştır. Ulusçuluğun gerçek amacı artık ulus devlet inşa etmek değildir. Nitekim “ulusçuluktan” değil “ulusçuluklardan” söz edilmektedir. Bu noktada en önemli olgu, ulusçuluğun hem Doğu’da hem de Batı’da dinsel bir söylem kazanmasıdır. Seküler devletlerin tehdit edici unsuru artık dinsel ulusçuluktur. Özellikle İslamiyetin ve Hıristiyanlığın iletişim ve ulaşım teknolojileri yolu ile modern öncesi döneme göre, kendilerini dünya dini olarak küresel sunumu ve bu yöndeki hevesi bunun en iyi örneğidir (Sarıbay, 1998: 16-26). Böylece bireylerin, gerek modern dünyanın etkilerine karşı koruyan gerekse de değişen dünyanın şartlarına uyum sağlamasını kolaylaştıran, yaşadığı bunalımlara ve sıkıntılara çare olduğu düşünülen özel örgütlenme biçimlerine yönelmesi kaçınılmaz olmuştur. Din olgusu ise, yaşadığımız modern çağın en güvenilir sığınağı haline gelmiştir. Bu nedenle din eksenli yeni cemaat yapılanmaları birey-toplum ikileminde tampon mekanizma görevini üstlenmektedir.

3. Toplumsal Bir Kurum Olarak Din ve Dini Cemaatlerin Ortaya Çıkışı

Dinin sosyolojik tahlilini yapabilmek için öncelikle kavramının mahiyetini incelemek gerekmektedir. Din Arapça’da usul, adet, tutulan yol ve huy anlamlarına gelirken; Avami-İbrani dillerinde mülk, idare etmek, hükmetmek, ceza, yargı, hesap, mükâfat; Farsça’da inanmak ve adet anlamlarında kullanılmıştır. Batı dillerinde ise Religarre kökünden gelen bağlanmak anlamında kullanılmıştır. Bu bağlılık korku ile karışık saygıyı ifade eden bir bağlılıktır (Canbay, 1999:29). Başka bir tanıma göre din; kutsal fikirlere dayalı olan ve inançları sosyo-dinsel bir topluluk içinde birleştiren semboller ve pratikler kümesidir. Sosyoloji biliminde din, Tanrı ya da Tanrılara olan inançla değil, kutsala gönderme yapılarak tanımlanmaktadır. Çünkü kutsalda huşu duygusu hâkimdir ve kutsal, din dışı ile karşıtlık içindedir. Dinin Tanrıya olan inançla tanımlanması toplumsal karşılaştırma yapmayı zorlaştıran bir engel teşkil eder. Çünkü bazı dinlerde Tanrı inancı yoktur. Örneğin, Budizm’in bazı biçimlerinde Tanrı inancı ile karşılaşmaz (Marshall, 1999:156). Bütün bu anlayış farklılıklarına karşın dinin bütün dinleri kapsayan ve herkes tarafından kabul edilen en genel tanımı Rudolf Otto’nun yaptığı “kutsalın tecrübesi” tanımıdır (Canbay, 1999:29).

Din ve fert-toplum münasebetini ortaya koyabilmek için iki unsur üzerinde durmak önemlidir: Din bireysel mi yoksa toplumsal mıdır? Dinin toplum/grup karşısındaki tutumu nedir? Dinin toplumsal alanda kendisine yer açabilmesi için duygu, düşünce ve heyecanın açığa vurulması şarttır. Din, fertler aracılığıyla topluma nüfus eder. Fertler arasında din ve iman birliğinin oluşması için aynı dine mensup bu kişilerin yaşadıkları ve hissettikleri dini tecrübe söz, anlam ve kavramların karşılıklı paylaşılması gereklidir (Tablamacıoğlu, 1983: 173-206). Kısacası din öncelikle fertlerin idrak dünyalarına nüfus ederek fertten ferde bir köprü vazifesi görmektedir. Din bütün fertleri ortaklaşa hareket etmeye yönelten bir itici güce sahiptir. Dini pratikler vasıtasıyla ortaklaşa gerçekleştirilen hareketler ise cemaatsel bir teşkilatlanmaya yol açmaktadır. Zira dini tek bir ferdin inancı ile sınırlandırmak onu fertle birlikte ölüme mahkum etmek demektir (Canbay, 1999: 41-103). Çünkü din her ne kadar bireysel bir inanç ve eylem biçimi olarak görülse de toplumun varlığını sürdürmesinde önemli işlevlere sahiptir. Bu

işlevler; sosyal dayanışma, toplumsal kontrol, yaşama anlam ve gaye katma, toplumsal birlik ve bütünlüğü kurma, toplumsal destek sağlama ve toplumsal değişime ön ayak olma gibi işlevlerdir (Macionis,2013:489; Schaefer, 2013: 341). Bu yönü ile din toplumsal yaşamın önemli bir parçasıdır.

Dinin toplumsal işlevlerinden biri norm ve kural koyucu yönüdür. Din, bir yandan fertlere farklı iç yaşayışlarla farklı kişilikler kazandırırken, diğer yandan değerler yoluyla müesseseseleşerek sosyal normlara dönüşür ve kültürel özellik kazanır. Böylece sosyal hayatı tanzim eder (Canbay, 1999:41). Ancak dinin kaynağının sosyal yaşantı olduğunu savunan birtakım görüşler de mevcuttur. Durkheim'e göre ortak tasavvurların bütününden oluşan kolektif şuurun kaynağı dindir. Din, toplumsal hayatın özetlenmiş bir şeklidir. Böylece Durkheim dinin kaynağını topluma dayandırarak, dini sosyal hayatın bir yansıması olarak ele almış ve kutsal ile sosyalin aynı şeyler olduğunu iddia etmiştir (Keskin, 2004:8). Öte yandan Wach ise din ve topluluk arasındaki etkileşimi değerlendirirken, öncelikli olarak dinin toplum üzerindeki etkisine vurgu yapar. Ona göre din toplum hayatına dair birçok fonksiyonları yerine getirmekte ve toplum hayatını tanzim etmektedir. Bunun için din, kültürün ilkel basamaklarından başlayarak aile, oymak, kabile, boy ve ulus gibi *doğal* birliklerle hep yakın ilişki içerisinde bulunmuştur. Öyle ki, anılan birlikler gerek zihniyet, gerekse örgütlenme bakımından dini etkiyi hiçbir zaman gizleyemezler (1987: 17). Örneğin; "ilkel kabilelerin dini bir mana ifade etmeyen hiçbir bayramı, Tanrı adına atfedilmeyen hiçbir mukavelesi ve kendisine dini bir ayinin eşlik etmediği hiçbir spor müsabakası yoktur" (Freyer, 1964: 31). Özetleyecek olursak; dini tecrübenin üç önemli görünümü vardır: Düşünce, eylem ve topluluk. Bu üç öge birbirinin tamamlayıcısıdır. Yalnızca paylaşım bağlamında gerçek anlamlarını kavuşurlar (Wach, 2004: 147). Bir dini inancın, düşünce alanında yer tutması ve buradan hareketle, o dini inancın gerekli kıldığı eylemleri gerçekleştirmesi gerekir. Ancak o zaman toplumda kendisine yer açabilir. Bu durum ise yalnızca fertler aracılığıyla gerçekleştirilebilir.

Dini bir birliktelik şeklinin olmadığı hiçbir din yoktur. Dini gruplar ve cemaatler, dini eylemler vasıtasıyla meydana gelirler (Wach, 2004: 149). Dini bir hareket tarzı ve bir davranış biçimi öncelikle bireyleri ilgilendirmektedir. Ancak toplumsal yaşamda zaman içerisinde bireyleri aşarak çevreyi kapsar hale gelmektedir. Ortaklaşa gerçekleştirilen bazı davranış ve işler vardır ki; bunlar dinin cemaat teşkil edici özelliğini oluştururlar. Bu esnada bazı bireylerin diğerlerinden ayrılarak ibadeti idare etme rolünü üstlenmesi ile teşkilatlanma ortaya çıkmaktadır (Canbay, 1999: 103). Dinin cemaat teşkil edici özelliği, toplumsal bütünleşmeyi sağlama rolünü de üstlenmektedir. Toplumsal yaşamda dini büyük bir birleştirici olarak niteleyen Durkheim'a göre, "ayrılmış, yasak edilmiş kutsal şeylerle ilgili inanç ve eylemlerin öyle dayanışmalı bir sistemidir ki, bu inanç ve eylemleri kabul edenleri ümmet denen manevi bir kamu halinde birleştirir" (Durkheim'den Aktaran: Keskin, 2004: 14). Ancak din, bir yandan ortak değer, tutum, düşünce ve davranışlar vasıtasıyla birleştirici bir rol üstlenirken, diğer yandan mezhep, tarikat, cemaat ve gruplar vasıtasıyla da ayrılımlara ve bölünmelere sebep olmaktadır. (Canbay, 1999: 104-105). Böylece din bir yandan toplumsal dayanışma ve bütünleşmeye yol açarken, bir yandan da farklı

yorumlamalar nedeniyle ayrışmalara ve farklı dini cemaatlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Dinin başlı başına bir cemaat teşkil edici özelliğe sahip olduğu bilinmektedir. Ancak dini canlanmayı ve cemaatleşmeyi sağlayan faktörler çeşitlidir. Özellikle sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan şehirleşme ve buna bağlı olarak sosyal ilişkilerin değişmesi cemaatleşmenin tetikleyici unsurlarının başında gelmektedir.

Sanayileşme ile birlikte şehirlere göç, müesseselerden kopuş, normlardaki belirsizlik, modernleşme ile birlikte yaşanan yabancılaşma ve parçalanmışlık duyguları geçiş dönemindeki cemiyetlerin en belirgin özelliğidir. Şehrin marjinal alanlarına göç eden kitleler, yabancılaşma duygusu ile birlikte, geleneksel olanla bütünleşme ihtiyacı hissetmektedir (Canbay, 1999:135). Böylece dini cemaatler, yaşanan toplumsal değişme karşısında bireylere destek sağlamakta ve toplumsal değişme ve geçiş dönemlerinde tampon mekanizmalar olarak işlev görmektedir.

Dini cemaatlerin ortaya çıkışını açıklayan çeşitli düşünceler olsa da bu görüşler temel de ulus devletlerin zayıflaması ve devletin yaşam alanına müdahalesi etrafında şekillenmektedir. Bauman'a göre toplumsallık alanı uzun süre boş kalmaz. Ulus devletlerin zayıflaması ile oluşan boşluğu, yeni postmodern kabileler doldurmuştur. Bu kabileler iletişim ağları ve bilginin görsel bir biçim almasından kaynaklanan küçük ölçekli, yerel ve bir kerelik olayların etkileşimidir. Bauman'ın toplumsallık patlamaları olarak nitelendirdiği yeni kabileler, tek sorun etrafında dönüp duran en küçük paydaya indirgenmiş tortusal oluşumlardır. Bu yüzden güdük ve zayıflamış kalabalıklardır. Dolayısıyla klasik kabileden (Gemeinschaft) farklı olarak, kendi kendilerini yeniden üretme kapasitesine sahip olmadıkları için kalıcı olamazlar. Bu yeni oluşumlar Tönnies'in savunduğu sevgi, dostluk ve dayanışma ilişkisine dayanan cemaatlerin aksine saldırgan ve hoşgörüsüzdürler. Her ne kadar bu son değerlendirme göreceli de olsa kırılğan ve kalıcı olmayan, sürekli dönüşüme açık bir yaşam sürdürdükleri tartışılmazdır (Aktaran: Yelken, 1999: 207-208). Habermas ise, cemaatlerin oluşumunu, devletin yaşam alanına müdahalesi olarak açıklamıştır. Modernitenin bir çelişkisi olarak birey, zamanla devlet ve ekonominin sömürüsüne maruz kalmıştır. Ekonomik ve politik sistemin araççı ussallığı yaşam dünyasına sızmakta ve kendisini ait olmadığı bir dünyaya dayatmaktadır. 20.yy'ın sonlarında yaşanan ekonomik bunalım, ekonomik sistemin çelişkilerinin sosyal devlet aracılığıyla başka alanlara kaydırılmasıdır. Böylece manipülasyona açık hale gelen yaşam dünyasında, modernizmin çelişkilerine karşı direniş meydana gelmektedir. (Aktaran: Savran, 2006: 113). Bu direnişin ifadesi ise ortaya çıkan toplumsal ve dinsel yapılanmalardır. Öte yandan her türlü metafizik düşünceyi dışlayan pozitif bilim anlayışının, dünyada meydana gelen bunalımların önüne geçemeyişi, bu düşüncenin dışladığı dine karşı bir yönelime neden olmuştur. Aydınlanma döneminde dinin yerini alan bilim, özellikle modern dünyanın birey üzerinde yarattığı etkiler bağlamında her hangi bir çözüm geliştirememiştir. Bunun sonucunda bilime olan inancın sarsılması dini hareketlerin tekrar canlanmasına neden olmuştur.

4. Dünyada Ortaya Çıkan Yeni Dini Hareketlerin Özellikleri

Türkiye'de ve dünyada yeni dini cemaatlerin ortaya çıkmasındaki en önemli unsur dini canlanmadır. Modern toplumun geleneksel toplum yapısı üzerinde birtakım

değişiklikler meydana getirmesi ile birlikte, bu durum dini yaşantılarda da köklü değişimlere sebep olmuştur. Bu değişimlerin sebep olduğu en önemli dini-toplumsal olgu ise “Yeni Dini Hareketler” olarak adlandırılan bir takım yeni dini grup, hareket, akım ve oluşumların ortaya çıkmasıdır (Günay, 2000: 442). Dünyada laik değerlerin yanı sıra yaşanan başarısızlıklar, açmazlar ve bunalımların dinden kaynaklandığı düşüncesiyle, 1975'lere doğru yeni bir yapı arayışına gidilmiştir. Avrupa'da Hıristiyanlığın canlanması ile birlikte din, ideolojilerle rekabet eder duruma gelmiştir. İdeolojilerin, liderlerini kaybettiğinde etkinliklerinin azaldığı düşünüldüğünde, din karşısında zayıf düşmeleri de kaçınılmaz olmuştur. Çünkü hiçbir kitap, kutsal kitaplar ve dinler kadar kalıcı ve etkin olmamıştır (Canbay, 1999: 111). Yeni dini hareketler ve oluşumlarla ilgili en dikkate değer husus, kendilerini dünya çapında bir gelişme olarak sunuyor olmalarıdır. Özellikle yüzyılımızda kitap, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının gelişmesi sonucu, hiç duyulmamış dini fikirler, inançlar ve öğretiler dünyaya yayılma şansına kavuşmuştur (Günay, 2000: 443). Günümüzde ise internetin, inanç ve öğretilerin yaygınlık kazanmasında en etkili kanallardan biri olarak işlev gördüğü ifade edilebilir. Böylece dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen toplumsal ya da dini bir hareketin uzak bir coğrafi mekânda ilgi ya da tepki uyandırması kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin, Yunanistan'da ekonomik ve sosyal alanda yaşanan sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkan öğrenci olaylarının, Fransa'da ya da başka birçok ülkede öğrenci protesto hareketlerini başlatması, ancak internet ağı ile mümkün olmaktadır. Aynı şekilde meydana gelen dini bir oluşumun kendisine yandaş toplaması ve cemaat oluşturmasının en etkili yollarından biri de yine iletişim ağlarıdır.

Dünyada 20.yy'da ve özellikle 1970'lerde yaygınlık kazanmaya başlayan yeni dini hareketler ve yapılanmalar sadece dinler tarihi açısından değil sosyolojik açıdan da oldukça önemlidir. Nitekim bu oluşumlar, grup özelliği taşıyan çeşitli müşterekliklere sahiptirler (Özkan, 2006: 16). Dolayısıyla bu yapılanmaların sağlıklı bir analizin yapılabilmesi için, özellikle kuluçka dönemlerinde yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel şartların ve toplumların bu yönde yaşadığı değişim ve dönüşümlerin değerlendirilmesi şarttır.

Modern dönemde geleneksel kültürel, otoriter, inançsal ve dini yapılar modern toplumun özellikle de sekülerizmin şiddetine maruz kalmıştır. Sekülerleşme aydınlanmanın bir parçası olarak 17.yy'dan beri Hıristiyan dünyasında yaşanmaktadır. Aydınlanma her alanda olduğu gibi dini alanda da kendini göstermiştir. Bu durum toplumun rasyonelleşmesi için kazanç görülürken, kilisenin ise güç kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bu durum pek çok yeni dini hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Özkan, 2006: 31-52). Modern toplumun yeni şartları ile dini bakış açısına göre şekillenmiş geleneksel yapı ve hayat tarzı arasında ortaya çıkan uyum sorunu, toplumları kendilerini yeni şartlara hazırlayacak yorumlara ve bu yönde bir takım teşkilatlanmalara yönelmiştir. Modern toplumun yeni şartlara uyumda zorlanma ve değişimin beraberinde sürüklediği boşluklar, belirsizlikler, kimlik arayışı ve birçok sorunlar da, bu teşkilatlanmaların üye bulmasını kolaylaştırmıştır (Günay, 2000:443). Yeni dini hareketlerin ortaya çıkmasında sekülerleşme, küreselleşme ve ortaya çıkan büyük toplumsal dönüşüm ile birlikte Batı toplumlarına özgü birtakım unsurlar da

oldukça büyük etkiye sahiptir. Din, sübjektivizm anlayışı ile haz meselesi haline getirilerek bireylere “ben” duygusu aşılarmaya çalışılmaktadır. Böylece benlik duyguları öne çıkarılarak, ilâhlık makamına yükselebilecekleri fikri aşılarmaya çalışılmaktadır. İlâhi gücü kim elde ederse mutlak Tanrı odur. Batılların kendilerine olan aşırı güvenleri sübjektivizmi tetiklemiştir. Bununla birlikte dine karşı geliştirilen kayıtsızlık bireylerin kişiliklerini de olumsuz yönde etkilemektedir. Aşırı bireycilik duyguları gelişen fert için haz ise yararcılığın ve ferdi mutluluğun önüne geçmektedir (Özkan, 2006: 31-46). Aşırı bireyciliğin yarattığı pek çok sorundan biri de yalnızlaşmadır. Kalabalıklar içerisinde gittikçe yalnızlaşan bireylerin ihtiyaç duyduğu güven ve ait olma duygusu ise özellikle dini cemaatler tarafından karşılanmaya başlanmıştır.

Dini hareketler, doğdukları andan itibaren çevrelerinin harekete/yapılanmaya uyumunu sağlayacak yönde tarz geliştirirler. Mevcut üyeleri oluşturmak ve çoğaltmak, iletişim vasıtaları öncelikli olmak üzere etkileşimi sağlamak, oluşumun ideolojisi için istekli taraftarlar seçmek ve liderlerine saygıyı gerçekleştirmek amacıyla rasyonel hesaplamalar yapmak hareketin öncelikli amacıdır (Wuthnow, 2002: 75). Karizmatik lider ise, grubun varlığını sürdürebilmesinin ve bütün bu amaçları gerçekleştirebilmesinin ilk ve en önemli şartıdır. Karizma, Weber’in ortaya attığı bir kavramdır. *“Kişinin kendisi ile olağanüstü telakki edildiği veya tabiatüstü ya da en azından istisnai güç ve niteliklere sahip olarak düşünüldüğü bireysel şahsiyetin belirleyici bir niteliğidir.”* (Thompson, 2004:69). Weber’e göre; karizma sadece içsel irade ve denetim kabul eder. Karizmatik lider kendine göre olan bir işe el atar ve taşıdığı misyona bağlı olarak itaat ve yandaş kitlesi arar. Yüklendiği misyonu kabul edecek kişileri bulduğunda ise, onların efendisi olur. Karizmatik kişi maddi kazanç peşinde değildir ve misyonlarının hakkını verebilmek için beylik yükümlülüklerinin, aile hayatı yükümlülüklerinin dışında kalmalıdır. Bedence ve ruhça özel yeteneklere sahiptir ve inanan herkes tarafından bu yetenekler üstün olarak görülür. (Weber, 1998: 326-329). Ancak maddi kazanç konusunda yeni dini hareketlerin liderlerinin Weber’in ifadesindeki tasnife uymadığı da gözlenmektedir.

Yeni dini hareketler birtakım “kurtarıcı reçeteler” ile ortaya çıkmaktadırlar (Özkan,2006:49). Kurtuluş kavramı dinde özel bir öneme sahiptir. Birçok büyük dinlerde kurtuluş öğretilerine, kurtarıcı şahsiyetlere, araçlara ve bunlarla ilgili inanç ve olgulara sık sık rastlanır (Günay, 2000: 442-443). Böylece insanlar dünyada yaşadıkları ızdırap ve kötü şeylerden bu reçetelerle kurtulacağına inandırılır. Yaşadığımız geç modern çağın çelişkileri ve bunalımları içinde bu, insanların en hassas olduğu konudur.

Dünyada ortaya çıkan bu yeni dini hareketlere dair çeşitli nitelendirmeler ve bunları ifade eden kavramlar kullanılmaktadır. Kült, mit ve sekte kavramları da bunlardan bazılarıdır. Bunlardan özellikle kültür kavramı bu yeni dini hareketleri anlamada önem arz etmektedir. Zuckherman’a göre kültürler, özellikle toplumsal dönüşüm zamanlarında insanların geleceklerinden endişe etmeye başladıklarında ortaya çıkar. Amerikalılara göre kültür, tuhaf ve öldürücü küçük gruplardır. Toplumda yerleşik gelenek ve göreneklerle bağdaşmayan birtakım ibadetleri içerisinde barındıran bir dini örgütlenme biçimidir. Olumsuz bir anlama sahiptir. Genellikle tuhaf inançlar, üyelerin manipülasyonu ve beyin yıkama gibi anlamlar

içerirler. Ancak Zucherman'a göre bu kavramlar kültü dinden ayıran özellikler değildir ve herkes karşıt olduğu dini kült olarak nitelendirmektedir. Oysa büyük ilahi dinlerde de beyin yıkama, üyelerin manipülasyonu gibi durumlar söz konusudur. Dolayısıyla kültürleri dinlerden ayıran iki temel unsur: Zaman ve sayıdır. Bir dini grup ne kadar uzun hayatta kalırsa o grubun kült olmaktan çıkıp din kabul edileceği de o kadar güçlüdür. Örneğin; Mormonlar önceleri horlanırken şimdi senatoda temsilci olmaktadır. Öte yandan bir kişi kanıtı olmayan bir şeye inanırsa çılgın, eğer o gruba on beş kişi inanırsa kült, beş bin kişi sıkı bir şekilde inanırsa sekt ve sayı on beş bin ya da beş yüz bin olursa o inanç din haline gelir (2006: 105-120). Bu bağlamda birçok yeni dini hareket kült etiketinden kurtulabilmek için maddi ve manevi çaba harcamaktadır.

Her ne kadar bazı müşterekliklere sahip olsalar da dünyada görülen ve kimi zaman sapkın olarak niteleyebileceğimiz yeni dini yapılanmalarla, İslam dünyasında ortaya çıkan dini cemaatlerin aynı şablon üzerinde değerlendirilmesi son derece hatalı olacaktır. Dünyada ortaya çıkan yeni dini hareketler, ya Hıristiyanlığın özüne aykırı, çok radikal olan ya da yeni bir inanış şeklinde algılayabileceğimiz dini hareketlerdir. Ancak ülkemizde ortaya çıkan tarikatlar ve cemaatler İslam'ın farklı yorumlarından beslenen ve genellikle özüne aykırı olmayan dini yapılanmalardır.

5. Türkiye'de Dini Cemaatleşme

Günümüzde cemaatler, modernliğin yaratmış olduğu olumsuzluklar nedeni ile ortaya çıkan bir bakıma doğal örgütlenme biçimleridir. Özellikle modern kent yaşamının bireyler üzerinde uyguladığı baskı sonucunda ortaya çıkmışlardır. Hayatında kentin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartları bireylere baskı uygulamakta ve bunun sonucunda modern cemaat denilen sosyal örgütlenme biçimleri ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan toplumsal bir ihtiyaçtan kaynaklanırlar ve bu ihtiyaca cevap verirler.

İslam dünyası Ortaçağ'da yaşadığı parlak medeniyete karşın yaşadığı iç ve dış tesirlerin etkisiyle kültür dönüşümünü gerçekleştirememiş ve dış dünyada yaşananları sadece seyretmekle yetinmiştir. 19. ve 20. yy'da ise hep savunmada kalmış, hatta büyük çoğunluğu sömürge durumuna düşmüştür. Dolayısıyla 20.yy'da milli hareketlere ve istiklal savaşlarına kaynaklık etmiştir. Böylelikle İslam'da yeniden bir canlanma dönemine girilmiştir (Canbay, 1999: 113). 20.yy'ın ilk yarısından itibaren İslam ülkelerinin başlatmış olduğu kurtuluş ve bağımsızlık mücadelelerinden önce İslam insanları birleştiren ve harekete geçiren bir unsur iken, bu kurtuluş mücadelelerinin başarıya kavuşması ve ulus-devletlerin kurulması ile birlikte ulus-devletlerin din ile münasebetleri de eskiye nazaran oldukça dünyevileşmiştir (Sykianinen, 2006: 44). Batıya ait olan ulus-devlet formu, modernizm ve sekülerleşme hedefleriyle bazı noktalarda halklarıyla uyumsuzluk yaşamaya başlamıştır. Bu uyumsuzluğun yaratmış olduğu huzursuzluk ve boşluğu da cemaatler doldurmaya çalışmıştır. Ülkemizde de bir yandan yaşanan batılılaşma ve modernleşme çabaları ve bu çabaların bir sonucu olarak ısmarlama alınan birtakım reformlarla, diğer yandan ise şehirleşme ile birlikte cemaatlerin oluşması ve gelişmesi için uygun ortam doğmuştur.

Ülkemizde özellikle 1960'lardan itibaren şehirlere doğru başlayan iç hareketlilik "İslam"ı şehirlere taşıma sürecini başlatmıştır. Bu süreç Albayrak'a göre "İslam"ın

tekrar şehirleşmeye başlaması yerine köylü Müslümanlığını şehirlere taşımış ve Türk Müslümanlığı şehirleşmek yerine “arabeskleşme” sürecine girmiştir. Şehirlerde ortaya çıkan gecekondulaşma ve “arabesk İslam” şehirle yüzleşmekten kaçınanların içinde toplandığı “cemaatleşme” hareketine yol açmıştır. Yaşanan bu sosyal değişme sürecinde cemaatler, özellikle Nurculuk, bu kitlelerin şehirle bütünleşip modern bir İslam düşüncesinin ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. 1980’lerden sonra artan şehirleşme ile birlikte toplumsal ilişkilerde ortaya çıkan köklü değişimler, cemaatlerde de değişime yol açmıştır. Cemaat patlaması olarak adlandırılan bu dönemde cemaatlerin metropol merkezlerinde görünür hale gelmeleri, cemaatlerin “kent cemaatleri” haline gelişini ifade eder. Bu süreçte sivil toplum ve kamusal alan olgularında yaşanan dönüşümlerin de büyük etkisi vardır (Albayrak, 2002: 130-133). Devletin kamusal alanı kaplaması ile birlikte “kamu”nun devlet işleri ve devlet otoritesi ile özdeş görülmesi sivil toplum alanında bazı tepkilerle karşılanmaktadır. Devletin kamusal alandaki kapsayıcılığının sınırlandırılması sivil topluma daha çok yer açacaktır. (Yelken, 1999: 181). Dolayısıyla bu yöndeki istekler aslında cemaat yaşamına bir özlemi de dile getirmektedir. Böylece bireyler kamusal yaşamı da özel yaşamlarının bir uzantısı olarak görme eğilimindedirler.

Şehirlere göçle gelen bireyler ve aileler yeni ve alışkın olmadıkları büyüklükte bir sosyal çevrenin olumsuz şartlarına maruz kalmışlardır. Böylece bireyler birçok problemle karşı karşıya iken aynı zamanda bunlarla yalnız başına mücadele etmeye çalışmıştır. Öyle ki, yoksullukla zenginliğin bir arada yaşanması ürkütücü kıyas imkânları oluşturmaktadır. Bir itibar kaynağı olarak görülen tüketim artarken, bunu temin için imkânlar da olmadığından kolay kazanç eğilimleri artmaktadır. Böylece kimlik bunalımı yaşanarak, çeşitli ideolojik ve siyasi hareketlerde kimlik arama eğilimi artmaktadır. Otoriteye ise, kızgınlık ve öfke hisleri ortaya çıkmaktadır (Canbay, 1999: 136). Nitekim bu şartlar altında bireyler bir araya gelerek örgütlenmişlerdir. Modernliğin yaratmış olduğu baskı ve olumsuzluklar şehirlerde cemaatlerin doğmasına neden olmuştur. Modernizmin, toplumsal yapıda meydana gelen köklü değişimlerden bireyleri koruyamamış olması ya da bunu gerçekleştirecek yapı ve unsurları sağlayamamış olmasının yaratmış olduğu boşluğu ise cemaatler doldurmuştur. Cemaatler bireylere refah, güven ve özgürlük vaat ederek gelişmiş ve gittikçe güçlenmiştir.

Yaşadığımız modern çağın karmaşası içinde bireylerin hissettiği en önemli ihtiyaçlardan biri de güvenlik duygusudur. Giddens’a göre risk ve tehlike, modern zamanların ayırt edici özelliğidir. Dolayısıyla modern kurumlar da güven ilişkileri ile bağlantılıdır. Modernlik, günden güne yaşamımızın doğasını değiştirmekte ve kişisel yönlerimize etki etmektedir. Ontolojik güvenlik duygusu, bireylerin öz kimliklerinin devamına ilişkin duydukları güvene işaret eder (1998: 35-41). Modernlik ise sürekli olarak bu duyguyu aşındırır. Bu durumda cemaatler bireylerin ontolojik güven duygularını onarmaya ve geliştirmeye yönelik tampon mekanizmalar olarak işlev görmüştür.

Ülkemizde yaşanan dini cemaatleşmeyi doğuran diğer bir etken ise batılılaşma çabalarıdır. Batılılaşma ideolojisi sonucu, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren sosyal hayatın dini ve siyasi yönlerini birbirinden ayırma çabaları söz konusu olmuştur. Osmanlı Devleti’nin parçalanması ve Cumhuriyetin kurulması ile dinin

muhalefet gücü kırılmış ve batılılaşma yanlılarına hareket serbestliği kazandırmak için güç verilmiştir. Cumhuriyet kurulduktan sonra dinin müessesesevi ve kültürel temellerine karşı seferberlik başlatılmıştır (Canbay, 1999: 126). Böylece din, sadece bireysel yaşam alanına sıkıştırılmaya çalışılmıştır. Ancak dinin toplumsal ve kültürel fonksiyonlarının da olduğu dikkate alındığında dinsel hayatın bireyselleşmeyle sınırlandırılmaya çalışılması bireylerde çelişki ve tepkiler meydana getirecektir.

İstiklâl Savaşının kazanılmasının ardından Cumhuriyetin kurulması ile birlikte, Osmanlı'da başlayan Batılılaşma çabaları bu dönemde de devam etmiştir. Dünyada yaşanan sekülerleşme ülkemize de lâiklik olarak yansımıştır. Egemenliğin ulusa geçmesi, anayasada resmi devlet dininin yer almaması, genel bütçeden din için ödenek ayrılmaması ve dinin kamu hizmeti sayılmaması devletin lâikleşmesi anlamına gelir. Lâikliğin anayasada kabul edilmesi ile birlikte bu ilkenin amaç, alan ve uygulamalarına ilişkin konular da ele alınmıştır. Kurucu meclis, lâiklik ilkesini Cumhuriyeti başarıya götüren bir yol ve devletin yaşam şansı olarak kabul etmiştir (Tablamacıoğlu, 1983: 283-284). Bu süreçten sonra halkın din olarak gördüğü inançlar aydınlar tarafından batıl olarak nitelendirilmiştir. Uygulanan politikalarla halkın hoşnutsuzluğunun giderek artması ile birlikte, halk ve lâikliğin uygulayıcısı devlet arasında uçurumlar oluşmaya başlamıştır. Lâiklik ilkesine uygun olarak din ve devlet işlerini birbirinden ayırmaya çalışılırken dini kültür ve ibadet hayatının mümkün olduğu kadar Türkçeleştirilmesi de temel politikayı oluşturmuştur. Kur'an'ın Türkçeye tercüme ve tefsiri ise sadece ülkede değil diğer İslam ülkelerinde de tepkilere neden olmuştur (Günay - Güngör, 1998: 465). 1970'lerde dini canlanmanın ivme kazanması ile meydana gelen cemaatleşme eğilimleri 1980'lerde de devam etmiştir. Sağ ve sol grupların hapishanelerde yatması ile birlikte ortaya çıkan boşluğu İslami kesim doldurmuş ve terörün engellenmesine de bir alternatif olarak gösterilmiştir. Öte yandan yaşanan bütün problemlerin kaynağı dinden uzaklaşma olarak görülmüş ve böylelikle laikliğe ve uygulayıcı devlete karşı öfke, kızgınlık ve tepki uyanmıştır (Canbay, 1999: 128-130). Bu durum dini cemaatlerin daha da güçlenmesine ve toplumda hiç de azımsanmayacak derecede karşılık bulmasına yol açmıştır.

6. Sonuç

Tüm yaşamını çeşitli gruplar içinde geçiren insanoğlu için bu topluluklar yaşamının devamı için elzemdir. Sosyolojik anlamda cemaatler olarak da adlandırılabilen bu gruplar buldukları toplumun yapısına bağlı olarak farklılaşır ve çeşitli işlevler üstlenirler. Bu bakımdan toplumsal yapı değiştikçe bu gruplar da değişmekte ve dönüşmektedir. Sosyolojik anlamda bu gruplar için dönüm noktası ise sanayileşme ile birlikte değişen toplum yapısı olmuştur. Geleneksel tarım toplumlarında kan bağına ya da mekâna dayalı birliktelikler olan cemaatler sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan modern toplumlarda nitelik değiştirmiş, ulus ya da şehir gibi daha kalabalık birliktelikleri ifade eder hale gelmiştir. Sanayileşmenin gelişmesine bağlı olarak şehirlerde fabrikaların kurulması ve kırsaldan şehirlere doğru büyük göçlerin yaşanması, kırsaldan gelen insanların da geleneksel cemaat yapılarından kopmalarına neden olmuş onları ulus ya da şehir gibi daha büyük birlikteliklerin bir parçası haline getirmiştir. Öte yandan şehirlerde yaşanan ekonomik ve kültürel bunalımlar da anomik bir yapı ortaya çıkarmıştır. Fertler içine düştükleri bu bunalımdan ve sıkıntılardan kurtulmak

amacıyla farklı arayışlara girmişlerdir. Bu noktada onların sosyal ve psikolojik dünyalarında oluşan bu boşluğu ise cemaatler doldurmuştur.

Sosyolojik bağlamda cemaatler önemli bir işlev görmektedir. Bireylerin modern dünyada sıklıkla maruz kaldıkları risk ve tehlikelere karşı onlara bir yere ait olma, bir grubun parçası olma kısaca güven duygusu verir. Geleneksel toplumlarda böyle bir ihtiyaç yoktur. Çünkü geleneksel toplumlarda birey bir mekâna ya da kan bağıyla veya birincil türden ilişkilerle bağlı olduğu bir grubun üyesidir. Modern toplumlarda ise daha büyük birlikliklerin üyesi olan birey aynı zamanda ontolojik güven duygusundan yoksun ve modern dünyanın sıkıntılarıyla baş başa kalmıştır. Bireyin karşı karşıya kaldığı yalnızlık, güvensizlik ve çaresizlik duygularının giderilmesinde ise cemaatler önemli bir işlev görmüş ve bir boşluğu doldurmuştur.

Dini cemaatlerin ortaya çıkışında yukarıda bahsedilen durumların dışında Aydınlanma düşüncesinin beraberinde getirdiği sekülerleşme anlayışı da etkili olmuştur. Özellikle pozitivizmin dine karşı olan tavrı, sekülerleşme ile dinin arka plana atılması, aşırı bireysellik, hazcılık, hedonizm gibi kişisel çıkarları öne çıkaran anlayışların gelişmesine yol açmıştır. Böylece daha da bireyselleşen ve modern dünyanın yarattığı baskı ve olumsuzlukla karşısında yalnız kalan bireylerin, kendilerine kurtuluşu vadeden dini cemaatlere yönelmeleri kaçınılmaz olmuştur. Ancak bu dini canlanma ve dini cemaatlerin ortaya çıkışı Batı da kendine özgü bir nitelik gösterir. Batı dünyasında Hıristiyanlığın canlanması ile birlikte bireylerde ortaya çıkan aşırı bireyselci anlayışlar birleşerek tarikatları, kültürleri ve sekteleri meydana getirmiştir. Batı dünyasında ortaya çıkan bu dini hareketlerin bir özelliği bunların Hıristiyanlığın özüne bağlı olmayıp farklı bir inanış ve inanç özelliği göstermeleridir. Bu bakımdan bu hareketler İslam dünyasında ortaya çıkan dini cemaatlerden farklıdır.

Batı dünyasında meydana gelen bu değişimlere karşın İslâm dünyası ve ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde durum farklıdır. Bir toplumsal olgu, içinde bulunduğu zamana ve mekâna bağlı olarak değerlendirilmelidir. Çünkü her toplumun geçirdiği tarihsel süreç ve yaşadığı şartlar birbirinden farklılık gösterir. Dolayısıyla sekülerleşme anlayışının yarattığı etki Batı dünyasında ve ülkemizde bazı farklı etkilere yol açmıştır. Sekülerleşmenin ifadesi olan lâiklik, ülkemizde daha çok siyasi amaçlar doğrultusunda kullanılmış ve dinî inanç ve ibadetlerin toplumsal fonksiyonları ise fertlerin yaşam alanına sıkıştırılmıştır. Dolayısıyla bu anlamda tepkilerin olması kaçınılmaz olmuştur. Öte yandan gerek Osmanlı'da gerekse Cumhuriyet döneminde tepeden inmece batılılaşma çabaları ve ıslahatları halk-devlet karşıtlığına sebep olmuştur. Çünkü halkın gözünde devlet, din karşıtı lâik unsurları yerleştirmeye çalışan kesimi ifade etmektedir. Bu bağlamda dinî nitelikli cemaatlerin oluşması kaçınılmaz olmuştur. Ancak ülkemizde yaşanan dinî nitelikli cemaatler geç modern dönemde Batı dünyasında görülen tarikat ve kültürlerle karıştırılmamalıdır. Batı'da ki bu yapılanmaları sapkın olarak da nitelendirebiliriz. Ülkemizdeki cemaatler ise, sadece İslam dininin ve Kur-an'ın farklı yorumlarından meydana gelmektedir. Bu cemaatlerin en büyük özelliği ise şehirleşmenin ve dolayısıyla modernleşmenin birey üzerinde yarattığı bazı olumsuz etkileri bertaraf etme ve bireye kendisini güvende hissedeceği bir bağlılık duygusu verme işlevi olmuştur. Böylece modern dünyanın baskısı altında kalan

birey, kendisini güvende hissedeceği cemaatlere yönelmiş ve bir anlamda güven duygusunu yeniden kazanmıştır. Dini cemaatlerin bu işlevinin yanı sıra olumsuz olarak nitelendirilebilecek bazı özellikleri de barındırdıkları görülür. Her şeyden önce İslam dininin yorumlanması noktasında bazı farklılıklar gösteren cemaatler diğer grupları ötekileştirmektedir. Kendi yollarının tek ve geçerli yol olduğunu iddia etmeleri toplumsal birlik ve beraberliğe zarar vermelerine neden olabilir. Bunun yanında İslam'ı yorumlamalarında İslam'ın özünün dışına çıkılması ve İslam'ın temel olarak gösterdiği kaynakların dışında kaynaklara yönelmesi diğer bir tehlike olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan modern dünyada dini cemaatler sosyolojik anlamda bir tampon kurum olarak işlev görmekte ama aynı zamanda iyi tahlil edilip değerlendirilmeleri gereken yapılar olarak da dikkat çekmektedir.

Kaynakça

- Albayrak, A. (2002). Risale-i Nur Hareketi, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Bozkurt, V. (1999). "Yıkıcı Gemeinschaft'tan 'öteki'siz postmodern kabilelere Sanal Cemaatler", Birikim Dergisi, Sayı:127.
- Canbay, H. (1999). Nuh'un Gemisindekiler, İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Freyer, H. (1964). Din Sosyolojisi (Çeviren: Turgut Kalpsüz), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Giddens, A. (1998). Modernliğin Sonuçları (Çeviren: E.Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya (Çeviren: O.Akınhay), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Günay, Ü. (2000). Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Günay, Ü. & Güngör, H. (1998). Türk Din Tarihi, Kayseri: Laçın Yayınları.
- Keskin, M. Y. (2004). "Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, IV (2).
- Macionis, J. J. (2013). Sosyoloji (Çeviri Edt: Vildan Akan), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Maclver, R.M. & Page,H.C. (1994). Cemiyet, (Çeviren: Amiran Kurkkan), İstanbul: MEB Yayınları.
- Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü (Çeviren: O.Akınhay- D.Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mills,C.R. (2007). Toplum Bilimsel Düşün (Çeviren:Ünsal Oskay), İstanbul: Der Yayınları.
- Özkan, A. R. (2006). Kıyamet Tarikatları Yeni Dini Hareketler, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

- Sarıbay, A.Y. (1998). "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslam", Küreselleşme Sivil Toplum ve İslam (Derleyen:E.F. Keyman- A.Y.Sarıbay), Ankara: Vadi Yayınları.
- Savran, G.A. (2006). Özne- Yapı Gerilimi, İstanbul: Kanat Kitap.
- Schaefer, R. T. (2013). Sosyoloji (Çeviri Edt: Simten Çoşar), Ankara: Palme Yayıncılık.
- Şentürk, Ü. (2005). "Değişim Sürecinde Cemaatleşme ve Yeni Cemaatler",Toplumsal Yapı (Editör: Yaşar Kaya), İstanbul: Turan Yayıncılık.
- Sykiainen, L. (2006). Bir Medeniyet Öngörüsü (Çeviren:İbrahim Kapaklıkaya), İstanbul: Umut Kitap.
- Tablamacıoğlu, M. (1983). Din Sosyolojisi, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Thompson, I. (2004). Odaktaki Sosyoloji Din Sosyolojisi (Çeviren: B.Z.Çoban), İstanbul: Birey Yayınları.
- Tönnies, F. (2000), "Gemeinschaft ve Gesellschaft", Şehir ve Cemiyet, Hazırlayan: Ahmet Aydoğan, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Wach, J. (1987). Din Sosyolojisine Giriş (Çeviren:Battal İnaldı), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Wach, J. (2004). "Dini Tecrübenin Topluluktaki Tezahürü", Odaktaki Sosyoloji Din Sosyolojisi (Yazan:Ian Thompson, Çeviren: B.Z.Çoban), İstanbul: Birey Yayınları.
- Weber, M. (1998). Sosyoloji Yazıları (Çeviren: Taha Parla), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wuthnow, R.J. (2002). "Din Sosyolojisi" (Çeviren: Adil Çiftçi), Din ve Modernlik (Derleyen: Adil Çiftçi), Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yelken, R. (1999). Cemaatin Dönüşümü, Ankara: Vadi Yayınları.
- Zuckerman, P. (2006). Din Sosyolojisine Giriş (Çeviren: İ. Çapcıoğlu-H. Aydınalp), Ankara: Birleşik Kitapevi.

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSReSS)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 41-56.

2017 © All Rights Reserved

Genocide Claims and Internal Perspective

Kamil GÜNGÖR¹

Keywords

Armenian Problem,
Genocide, Armenia-
Turkey Relations.

Article History

Received
28 Apr, 2017
Accepted
15 May, 2017

Abstract

Certainly, genocide is a crime against humanity. There are many examples in the world corresponding to this crime. Turkey has been facing to this accusation called "Armenian genocide" for about 100 years. There is no consensus about solution of this problem between two parties so far. This problem has also foreign policy implications for Turkey. Turkey has to provide to the world more convincing answers and solutions to this problematic area. New approach developed by Turkish government in 2014 is an important phase in terms of reaching at a consensus. Official statements made by Turkish counterpart before this period is far from convincing the world public opinion.

Genocide İddiaları ve İçsel Perspektif

Anahtar Kelimeler

Ermeni Sorunu,
Soykırım, Ermenistan-
Türkiye İlişkileri.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
28 Nisan, 2017
Kabul Tarihi
15 Mayıs, 2017

Özet

Genocide şüphesiz bir insanlık suçudur. Bunun dünyada pek çok örneği vardır. Türkiye bu suçu işlemekle itham edilmekte ve yüz yıldır Ermeni soykırımı olarak isimlendirilen bu sorunla yüz yüzedir. Şu ana kadar problemin çözümüne yönelik bir mutabakat sağlanamamıştır. Sorun Türk dış politikasını da etkilemektedir. Türkiye'nin bu soruna dünyayı ikna edecek cevap vermesi gerekmektedir. 2014 yılı içerisinde hükümet tarafından geliştirilen yeni yaklaşım uzlaşmaya dönük önemli bir aşamadır. Geçmiş dönemde Türk makamlarca yapılan resmi açıklamalar dünya kamuoyunu ikna etmekten uzaktır.

1. Giriş

İnsanın en temel hakkı şüphesiz yaşama hakkıdır. Bu hak bugün özellikle Avrupa Birliği ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde hukuken bile sınırlandırılmamaktadır. Bir başka deyişle bu ülkelerde hiç bir eylemin karşılığı idam cezası değildir. İnsanlar doğal olarak; dil, din, siyasi görüş, zekâ düzeyi, ten rengi ya da etnik olarak birbirlerinden çeşitli şekillerde farklıdırlar. Örneğin aslında Amerikalı diye bir ulus yoktur. ABD'de yerleşik olanlar, orijin (köken) olarak birbirlerinden birçok yönüyle farklıdırlar. Şüphesiz bu durum; din, renk hatta dil olarak da böyledir. Ancak zaman içerisinde dominant olanlar, diğer grupları marjinalleştirmişlerdir.

Bunun diğer bir örneği de Yahudilerdir. Bugün % 40 kadarının İsrail'de yaşadığı kabul edilen Yahudiler, çok az bir kısmı hariç, Filistin'e başka yerlerden göç etmişlerdir. Gerçekte Yahudi diye bir millet de yoktur. Zira Yahudilik/Musevilik bir dindir. Bizde ayrı ayrı imiş gibi zannedilen bu kavram İngilizcede tek bir kelime ile

¹ Corresponding author. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, kgungor@aku.edu.tr

ifade edilir: Jewish... Ama Yahudilikte din ve millet kavramları öylesine bütünleşmiştir ki, şimdi sadece Türk Yahudisi, Afrika kökenli Yahudiler ya da Rus Yahudiler gibi ayırım kalmıştır.

Soykırım ya da uluslar arası hukuk literatüründeki adıyla, genocide (jenosid) işte bütün bu doğal farklılıklar nedeniyle tek tek değil topluca; bir başka deyişle, bir toplumun "ortak farklılıkları" nedeniyle en temel insan hakkı olan yaşama haklarının ellerinden alınmasıdır. Soykırım, değişik sistematik ayırıcı politikaları içerse de asıl ve özel anlamı budur. Bir başka deyişle soykırım, devlet eliyle yürütülen (Hitler Almanya'sında olduğu gibi) ya da göz yumulan (Arakan-Patani'de olduğu gibi) toplu ve sistematik katliamın adıdır.

1990'larda literatüre giren "etnik temizlik" (ethnic cleansing- ethnic purification) ise yine aynı kategoride yer alır. Yine "ortak farklılıklar" nedeniyle insanların belli bir bölgeden zorla çıkarılması, aksi halde toplu katliam riskiyle karşı karşıya kalınmasını ifade eden kavram, belirgin olarak Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Boşnak Müslümanlara karşı uygulanmıştır.²

Şovenizm (ırkçılık) ise soykırımın bir önceki aşamasıdır. Bir başka açıdan baktığınızda da bunun adı faşizmdir. Yahudiliğin siyasal anlayışını temsil eden Siyonizm böyledir mesela... Siyonizmin ırkçılık olduğu Birleşmiş Milletler kararlarıyla tescillidir. Ancak bütün Yahudilerin siyonizmi kabul etmediğini de not etmek gereklidir. Taliban-El-Kaide, DAES benzeri tek tip İslam anlayışının dayatılması da benzer özellikler taşır.

Bir grubun yok edilmesi niyetiyle grubun vazgeçilmez yaşam kaynaklarının ortadan kaldırılması düşüncesini içeren çeşitli örgütlü planlar da bu kapsam içerisinde değerlendirilmektedir. Bir başka deyişle bir ulusa ait siyasi ve toplumsal kurumların, kültürün, dilin, milli hislerin, dinin ve iktisadi varlığının tahrip edilmesi ve bu gruplara dahil kişilerin bireysel güvenlik, özgürlük, sağlık ve milli onurlarının yok edilmesini de kapsam içerisine alan görüşler vardır. Ancak böyle bir politikayı, diğer bir insanlık suçu olan "asimilasyon" kavramıyla ifade etmek daha doğrudur.

Soykırım; Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde (1948-Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide) ise; "*milli, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun bütününü veya bir bölümünü imha etmek niyeti ile aşağıdaki eylemler olarak tanımlanmıştır: (a) Grup üyelerinin öldürülmesi; (b) Grup üyelerine fiziksel ya da ruhsal açıdan zarar verilmesi; (c) Grubun, fiziksel varlığına tamamen ya da kısmen zarar verecek yaşam koşullarının kasten oluşturulması; (d) Grup üyelerinin doğumla çoğalmanın engellenmesi; (e) Gruptaki çocukların zırla başka bir grubatarasferi, eylemlerinden herhangi birinin işlenmesi*" olarak tanımlanmıştır (Madde 2). Çalışmada 2015'te Yüzüncü Yılı dolan ve Türk dış politikasının temel sorunlarından birisi olan bu konu ile ilgili bilimsel gözle değerlendirmeler yapılmıştır.

2. Unutulan Soykırımlar

Ne yazık ki, bu insanlık suçu tarihin çeşitli evrelerinde işlenmiştir. En bilineni Yahudi soykırımıdır (Holokost- holókauston-holocaust, toplu ölüm, felaket). En

² Petrovic DRAZEN, *Ethnic Cleansing - An Attempt at Methodology* E11L (1994), s. 343

bilinenidir ama aslında en büyüğü değildir. Zira sorun biraz da ne kadar güçlü olduğunuz ve kendinizi dünya kamuoyuna ne kadar ifade edebildiğinizle ilgilidir. Örneğin Avrupalılar, Amerika kıtasını keşfettiklerinde buradaki yerlileri yani Kızılderilileri süreç içerisinde marjinalleştirdiler. Kızılderililerin kendilerini dünyaya anlatacak imkânlardan yoksun olması bu gerçeği örtmektedir. ABD'nin II. Dünya Savaşında atom bombası kullanması da bir tür soykırımdır. Üstelik bu saldırı ile topluca sadece insanlar katledilmemiş, bitki, hayvan gibi canlılar yok edilmiştir. Aynı şekilde Cezayir'de Fransızların, Afganistan'da Sovyetlerin ya da Vietnam'da yine ABD güçlerince yapılan katliamlar da böyledir. Bunların hiçbirisi soykırım bağlamında dünya kamuoyunun dikkatini çekmemektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere Yahudi soykırımı dünya kamuoyunun en fazla dikkatine sunulan soykırım olsa da aslında daha büyük ve sistematik olanları da vardır. Bunlardan en önemlisi Kızılderili Soykırımıdır (*Indian Genocide- The American Indian Holocaust*). Amerika kıtasında kalıntıları halen varlığını devam ettiren İnka ve Aztek medeniyetleri vardı. Bir devlet, bir medeniyetti bunlar. Bir hesaplama göre, eğer normal bir çoğalma süreci yaşansaydı, bugün Amerika kıtasında tam altıyüz milyon Kızılderili yaşıyor olacaktı. Abartılı olmayan bir tahmine göre Avrupalılar kıtaya varmadan önce 12 milyonun üzerinde olan Kızılderili nüfusu % 95 azalarak dört yüz yıl sonra 237.000'e düşmüştür.³ Bugün soyları tükenmesin diye koruma altına alınan Kızılderililer için Amerika tarihin hiç bir evresinde özür dilemedi. Egemen güçler bunu sürekli yapıyor. Ortada nesli tükenmiş bir Kızılderili toplumu söz konusu iken, ABD Film Endüstrisi vasıtasıyla, saldırgan tarafın Kızılderililer olduğu konusunda dünyayı ikna etmiş görmektedir.

Kızılderililer oğrudan katliam yanında; etnik temizlik, tehcir, biyolojik hastalık bulaştırma (çiçek hastalığı), ailelerinden ayırıp Hristiyan okullarında, dil ve dinlerinin unutturulması, Kızılderililerin belli okullara sokulmaması, zorla kısırlaştırma muamelelerine maruz bırakılmıştır. Philip Sheridan'ın "en iyi Kızılderili ölü kızılderilidir" sözü dönemin anlayışının özetidir. ABD'da Kasım ve Kanada'da da Ekim ayında kutlanan "şükran günü" etkinlikleri Cristof Kolomb'un Amerika'ya vardığı tarihtir ve Kızılderililer için trajik olan bu gün soykırımın da başlangıcını temsil eder.

Benzer bir durum Avustralya yerlileri için de söz konusudur. Avustralya yerlileri olan Aborjinler devlet zoruyla bu ülkenin keşfedilmesinden sonra batı tarzı eğitime tabii tutuldu ve çok az bir kısmı hariç kimliklerini kaybettiler. Avustralya Başbakanı 2008 yılında bu yüzden Aborjinler'den resmi olarak özür diledi. 1700'lü yıllarda Batılıların kıtaya yerleşmeye başladığı dönemde sayıları 750.000 kadar sayı 1911'de 31.000'e inmişti.⁴ Daha sonraki yıllarda koruma altına alınan Aborjinler'den çok azı doğal yaşam tarzını koruyabilmiştir. Oluşturulan algının aksine Kızılderililerde olduğu gibi, Aborjinler'de de bir "medeniyet" söz konusudur, ama bu inceleme konumuzun dışındadır.

³ Leah TRABICH, Native American Genocide Still Haunts United States. An end the intolerance, volume 5, Year 1997

⁴ KIERMAN, s. 177

II. Dünya Savaşı esnasında kıyım uğrayan toplumlardan birisi de "Çingenerler"dir. Doğal yaşam kültürleri nedeniyle, hiçbir zaman devlet kuramamış ve birçok ülkede gettolarda soyutlanmış olarak yaşayan bu topluma uygulanan gerçek soykırım da unutulmuş soykırımlar arasındadır. II. Dünya Savaşı esnasında zaten sayıları az olan Çingenerlerden 1 milyona yakınının katledildiği tahmin edilmektedir. Bunun 500.000'den fazlası Almanya'da olmuştur⁵ Bir başka deyimle; anti-semitizm yanında *antigypsyism* de vardı ama dünya bundan neredeyse tamamen habersizdir. Oysa Çingenerlere yapılan muamelenin Yahudilere yapılandan bir farkı yoktu.⁶ Elbette Yahudilere karşı da bu suç işlenmiştir. Yahudi soykırımına gösterilen ilgi, eğer konu insansa, Çingene soykırımına, Kızılderili soykırımına, Aborjin soykırımına da gösterilmelidir.

Çok yakın tarihte gerçekleşen, ancak insanlığın gözünden kaçırılmış diğer bir soykırım ise bir Afrika ülkesi ve geçmişte Belçika sömürgesi olan Ruanda da yaşanmıştır. Belçika ve Fransa çok profesyonel bir şekilde katliamı dünyadan gizlemişler, her şey olup bittikten sonra olan-bitenden dünyanın haberi olmuştur. Bu soykırım dünyanın gözü önünde ve sadece 22 yıl önce (1994) yaşandı. Belçika'nın başkenti Brüksel Avrupa Birliği ve NATO'nun merkezidir. Demokrasilerin kutsal mabedi olan Avrupa Parlamentosu ise Strazburg-Fransa'dadır. Bu soykırımda ölenlerin sayısı yaklaşık 800.000 idi.⁷

Elbette bunlar dışında da yakın tarihte yaşanmış olan irili-ufaklı, bildiğimiz-bilmediğimiz soykırımlar vardır. Mesela 1864 Büyük Çerkez Tehciri, Balkan Savaşları sonucu ric'ate zorlanan sayısı belirsiz Balkanlı Türk ve Müslüman ve elbette Yugoslavya'nın dağılmasından sonra özellikle Bosna ve Hersek'te yaşananlar ayrı birer dosyayı gerektirecek kapsamdadır. Ancak bu çalışmanın konusu yıl dönümü 24 Nisan olarak kabul edilen ve Birinci Dünya Savaşı esnasında ülkemizde yaşanmış olan Ermeni Soykırım iddialarıdır.

3. 24 Nisan

24 Nisan 1915 tarihinde Dahiliye Nezaretince Ermeni Komite merkezlerinin kapatılması, elebaşlarının tutuklanması ve her türlü belgelerine el konulması kararı alındı. Bu karar üzerine devlet aleyhine faaliyette bulunmak suçundan İstanbul'da 2345 Ermeni tutuklanmıştır. Ermenilerin her yıl "Soykırım"iddialarıyla kutladıkları 24 Nisan günü bu emrin yayınlandığı gündür.⁸

Anadolu adını verdiğimiz toprakların fethi 1071 Malazgirt Savaşı ile başladı ve süreç içerisinde vatan haline dönüştürüldü. Hatta Osmanlının güçlü zamanlarında Anadolu aşıp Avrupa ortalarına kadar ilerleyen Türkler Batı Avrupa'nın kapılarını da zorladı. Selçuklular Anadolu kapılarını araladığında bu coğrafyada egemen güç Bizans idi ve bir imparatorluk olan Bizans'ın egemenliği altında yaşayan çeşitli halklar vardı. Hititler, Frigler, Lidyalılar, Urartular gibi... Bu halklardan birisi de Ermenilerdi. Birçoğunun aksine Doğu Anadolu merkezli geniş bir coğrafyada dağınık olarak yaşayan Ermeniler ulusal kimliklerini muhafaza etmeyi

⁵ Ali AYRANCI, *Avrupa Ülkelerinde Çingene Soykırımı ve Baskı Politikaları*, Serbesti Dergisi Ocak 1999.

⁶ Doğa AYDOĞAN, *Yabancı Çingenerlerin Türkiye'ye Giriş, İkamet, Seyahat Özgürlükleri İle Türkiye'den Sınır Dışı Edilmeleri*, Yüksek Lisans Tezi Ankara: 2006

⁷ Michael DORLAND, *Parental Guidance or Portrayal of Genocide: the Comparative Depiction of Mass Murder in Contemporary Cinema*, *The Media and the Rwanda Genocide*, Edited by Allan Thompson, 2007, s. 417.

⁸ İlhan AKBULUT, *Türk Tarihinde Ermeniler* (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5375.pdf>)

başarmışlardır. Diğer ulusların aksine, Ermenilerin varlıklarını devam ettirmelerinin iki temel nedeni vardır: Bunlardan birisi egemenliği altında buldukları devletlerle "barışçıl" bir ilişki kurmaları, diğeri ve pek bilinmeyi ise Ermenilerin ilk Hıristiyan toplumlardan birisi olmalarıdır. Zira tarihi kayıtlara göre Ermeni Toplumunu, MS 301 yılında Aziz Krikor'un öncülüğünde Hıristiyan dinini kabul etmiş ilk millettir.⁹ Dil ve kültür konusunda da sahip oldukları yüksek hassasiyet de varlıklarını günümüze kadar devam ettirmelerinin diğeri bir nedenidir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde Ermenilerin kaderi üzerinde en fazla etkisi olan ulus ise Ruslardır. Rusya'nın 1500'lü yıllarda tarih sahnesine çıkıp 1700'lü yıllardan itibaren bölgede Osmanlı'ya rakip olması, uzun vadede Ermenileri de etkilemiştir. Rusya Pan-Slavizm ve sıcak denizlere inme politikasının bir sonucu olarak gerek Balkan uluslarını, gerekse de Osmanlı içerisinde yer alan ve esasen Slav kökenli olmayan Ermenileri (ve Rumları) sürekli tahrik etmiştir. Osmanlı'nın Balkanları kaybetmesinde Rusların özellikle Pan-Slavizm politikasının önemli bir etkisi olmuştur. Osmanlı'dan bağımsızlığını ilk elde eden Yunanistan'ın bu bağımsızlığını elde etmesinde de Rusların önemli rolleri vardır. Daha sonra Ruslar benzer bir politikayı Ermeniler üzerinde uyguladı ve siyasi emellerine alet ettiler. Millet-i Sadıka ile Osmanlı bu süreçte kanlı-bıçaklı oldu. Ermenileri tahrik politikasının bu dönemde sonuç vermesi üzerinde; Osmanlı'nın bu süreçte zayıf düşmesi yanında, Fransız devriminin getirdiği milliyetçi akımların etkisi de göz ardı edilmemelidir.

Düvel-i Muazzamanın, Osmanlı'nın denge politikası gütmesi nedeniyle, zaman zaman müdahil oldukları Ermeni sorunu, 1890'dan itibaren somutlaştı ve çeşitli isyanlarla Osmanlı'yı meşgul etti. II. Abdülhamit, yerel bir kuvvet olan Hamidiye Alaylarını bu isyanları bastırmak için kurmuş ve kullanmıştır.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı esnasında Büyük Ermenistan devletini kurmanın zamanı geldiğine inandırılan Ermeniler, özellikle Doğu Anadolu'da silahlanıp, bu bölgedeki Müslümanların kanının kendilerine mübah olduğu düşüncesinden hareketle katliama, yani hukuki deyimle "etnik temizliğe" başlayınca, sorun içinden çıkmaz bir hal aldı. Zira dönemin üç kudretli Paşasından birisi olan Talat Paşa'nın emriyle, tehcir (zorunlu göç) süreci başlatıldı.

Çeşitli yerel isyanlara rağmen, Ermenilerin kitlesel olarak Osmanlıya karşı silahlanıp Rusya ile birlikte savaşması Birinci Dünya Savaşı esnasında olmuştur. Ancak Ermenilerin bir kısmı da Osmanlı ordusunda savaşmıştır. Olayların yayılması nedeniyle bu güçler daha sonra geri plana çekilmiştir. Ermeniler özellikle Doğu Anadolu'da Ruslarla işbirliği yapmışlar 100.000 kadarı Osmanlıya karşı Rusya'nın yanında savaşmıştır. 14 Kasım 1922 tarihli New York Times Gazetesi, Birinci Dünya Savaşında 200.000 Ermeni'nin İtilaf Devletleri ordularında veya İtilaf Devletleri tarafında savaşan bağımsız birliklerde savaştığını yazdı.¹¹

⁹ <http://www.deutscharmenischesgesellschaft.de/wp-content/uploads/2014/02/Partnership-with-Armenia.-engl.pdf>

¹⁰ Yahya BAĞÇEÇİ, *XIX. Yüzyılın Sonlarında Olu Anadolu'da Çıkan Ermeni İsyanlarına Karşı Osmanlı Devletinin Aldığı Tedbirler*, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, Yıl: 2008., s. 320

¹¹ [http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_isyanlar%C4%B1_\(I._D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_isyanlar%C4%B1_(I._D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1))

Osmanlı Devleti de “geçici bir önlem” olarak lojistik destek verdiklerini kabul ettiği Ermeni nüfusu, o dönemde bir Osmanlı toprağı olan Suriye'ye zorunlu göçe (tehcir) tabii tutmuştur. Tehcire sadece bu bölgede savaşa destek veren Ermeniler tabii tutulmamış, Anadolu'nun batısında yaşayan ve isyanla doğrudan hiç bir ilişkisi olmayan Ermeniler de dahil edilmiştir.¹² Osmanlı kendi tebaası olan Ermenileri savaşın olağanüstü şartlarında olağanüstü muameleye tabii tutmuştur ama güvenliklerini sağlamak için onbinlerce asker görevlendirmeyi de ihmal etmemiştir. Hatta Ermeni çetecilerin bu süreçte yaptığı saldırıda askeri kayıplara uğramıştır.

Şüphesiz Osmanlı'nın dağılışının pek çok nedeni vardır. Osmanlı'nın bu dağılışını engellemek için de yine pek çok girişimde bulunulmuştur. Bunlardan birisi, en önemlisi, en risklisi ve en zarar verici olanı da 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanıdır. Zira süreç 1909'da İttihatçıların darbesiyle sonuçlanmış ve engellenmek istenen dağılış, öncekilerle karşılaştırılmayacak bir hız kazanmıştır. Şüphesiz ittihatçılar vatan haini değildi. Onların amacı da Osmanlı'yı yeniden güçlü bir şekilde tarih sahnesine çıkarmaktı. Osmanlı'yı savaşa sokmalarının nedeni de buydu zaten. İddiaların yaşandığı yıl olan 1915'te ittihatçıların iktidarda olduğunu ve ittihatçıların esasen Turan ülkesinde bir Türk Devleti kurmak istediklerini de bir kenara not etmekte fayda vardır.

Tanzimat Fermanı Osmanlı'da batılılaşmanın ilk somut adımı olarak kabul edilir. Bu yüzden bizim tarihimizde özel ve önemli bir yeri vardır. Yaşanan süreç, 1923'te Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ve artık bütün kurum ve kuruluşlarıyla batı içerisinde yer almayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla neticelenmiştir. Osmanlı'nın yıkılması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ne kazanıp ne kaybettiğimiz çalışmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Tanzimat'la başlayan sürecin Ermeniler açısından çıkan en önemli sonucu; özellikle 1870'li yıllardan itibaren yavaş yavaş oluşturulan milliyetçilik ve Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan bu acı dolu günlerdir. Etkileri artan bir şekilde hissedilen olaylar bu sürecin bir sonucudur. Bir başka deyişle kendi halinde ticaretle uğraşan bu halk dış güçlerin zorlaması ve Tanzimat'la devlet hayatına giren "eşit vatandaşlık" düzenlemeleriyle siyasetle tanıştırılmış ve milli uyanışlarının zemini hazırlanmıştır. Bu süreçte Ermeni toplumu arasından aralarında Osmanlıda hizmet veren paşalar ve bakanlar da çıkmıştır. Zira ittihatçıların öncüleri Jön Türkler gibi onlar da batıda eğitim almaya başlamışlardı. Sürece etki eden diğer bir husus ise Berlin Anlaşmasında yer alan hükümlerdir. Batılılar bu anlaşmada Osmanlıya Ermenilerle ilgili bazı düzenlemeler yapılması konusunda baskı yapmak amacıyla hükümler koydurmuşlardır.¹³

Bugün çağdaş normları temsil ettiği genel olarak kabul edilen; demokrasi, hukuk devleti, eşitlik, sekülerizm gibi kavramlar Tanzimat'la başlayan bu sürecin bir ürünüdür. Birçok kişinin tartışılmazı (tabusu) olan bu ve benzeri kavramların, bizi nereden alıp nereye götürdüğünü bilmek ya da bundan sonraki destinasyonun neresi olduğunu isabetli tahmin etmek açısından bu kavramların üzerinde tekrar

¹² Süleyman BEYOĞLU, Ermeni Tehciri ve İhtida, <http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-06-beyoglu.pdf>, s. 1.

¹³ Ü. Gülsüm POLAT, Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermenilerin Faaliyetleri Üzerine Bazı Tesbitler, KÖKSAV Yayınları, Ocak 2012, s. 104.

düşünmekte fayda vardır. Günümüz Türkiye'sinde bu kavramlara yanlış anlam yüklendiği ya da yanlış uygulandığı yönünde eleştiriler varsa da, tabulaştırılan bu kavramların nihai olarak kimin ya da neyin çıkarına odaklı olduğu sorusunun cevabı, asıl eleştirinin daha farklı olması yönünde düşünmemizi gerektirmektedir.

Bir var olma yok olma savaşı olan Birinci Dünya Savaşı hem Osmanlılar hem de Ruslar tarafından kaybedilince, Ruslar tarafından kullanılan Ermeniler sahipsiz kalmışlardı. Zira Rusya'da 1917'de Bolşevik Devrimi yaşanınca bu ülke savaştan çekilmiş ve Doğu Anadolu Osmanlı'nın kontrolüne geçmiştir. Hatta Osmanlı bu süreçte Kafkaslara da harekât düzenlemiş, Nuri Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Bakü'ye kadar gidip, Ermeni komitacıları burada da bertaraf etmiştir.

1918 yılında Osmanlı yenilgiyi kabul edip savaştan çekilince, fiilen varlığı da sona ermiştir. Otorite boşluğu nedeniyle yerel çete ve asker kaçaklarına terk edilen Anadolu'da bir taraftan Ermenilerle bir taraftan da Rumlarla yapılan çete savaşları, devlet otoritesi dışında gerçekleşmiştir. Devlet otoritesinin olmadığı dönemde Ruslardan ve Yunanlılardan aldıkları desteklerle Ermeniler Büyük Ermenistan ve Rumlar da Megola Idea'nın yeniden ihyası için Anadolu'da büyük katliamlar yapmışlardı.

4. Gerçekte Ne Oldu

Doğrusu yüz yılı aşan bir süredir tartışılan bu sorunun cevabını vermek son derece güç. Ancak bu konuda resmi tarihin sunuları dışında kamuoyu tarafından bilinenler ve bilinmeyenler var. Bununla birlikte, Osmanlı'yı felakete sürükleyen ittihatçıların dahi böyle bir eylem (soykırım) içerisinde oldukları iddiası kabul edilebilir değildir.

Peki, o halde Anadolu'da yaşayan o kadar Ermeni nereye gitti. Bunun bir açıklaması olmalıdır. Bir başka deyişle farklı rakamlar telaffuz edilmekle birlikte, 1.3 milyon¹⁴ civarında ve o günkü nüfusa oranı % 7-8 kadar olduğu kabul edilen Ermeni nüfusunun neden bugün 60.000'e kadar düştüğü sorusuna ikna edici bir cevap vermek gereklidir. Bunun pek çok nedeni vardır. Şimdi öne çıkanlar üzerine duralım.

Öncelikle Ermenilerin bir kısmı tehcire tabi tutulmamış ya da tutulamamıştır. Tehcire tabi tutulanlar Gregoryan Ermenilerdi. Az sayıda da olsa Katolik ve Protestan Ermeniler tehcir kapsamı dışında tutulmuştur.¹⁵ *(asıl kitlenin Gregoryan mezhebine mensup Ermeniler olduğunu gözardı etmemek lazım. Ermenilerin esasen Gregoryan-bir tür Ortodoks- olduğunu, sonradan az bir kısmının misyonerlik faaliyetleri ile yeni bir mezhep olan Protestanlığı benimsediği, az bir kısmının da Katolikliğe geçtiğini hatırlatalım. Mesela ülkemizde tanınmış gazeteci Etyen Mahçupyan katoliktir. Bir suikaste kurban giden Hrant Dink ise protestan idi).* Ermenilerin yaşadığı Doğudaki bazı bölgeler o dönemde zaten Rus işgalindeydi. Bu yüzden bu bölgede yaşayan Ermeniler tehcire tabi tutulamamıştır.

Anadolu'da Ermeni nüfusunun azalmasının bir nedeni de sonraki süreçte isteyerek ya da istemeyerek yaşanan göçlerdir. Tehcir sürecinde ve daha sonraki dönemde önemli denilebilecek düzeyde bir Ermeni nüfusu Türkiye'yi terk etmiş ya da terk

¹⁴ <http://www.avim.org.tr/uploads/dergiler/Ermeni-Arastirmalari-Sayi-32-pdf.pdf>

¹⁵ [BEYOĞLU, s. 1.](#)

etmek zorunda kalmıştır. Ekonomik öncelikler ve kendilerini güvende hissetmemeleri gibi nedenler, zaman içerisinde göçe yol açmıştır. Esasen Rumlara yönelik olan ve uluslararası literatürde "pogrom" olarak isimlendirilen 6-7 Eylül olayları ve II. Dünya Savaşı esnasında uygulanan varlık vergisi (1943-44) gibi nedenlerle de azınlıklar arasında istem dışı göçler yaşanmıştır. Bu süreçte Batı Avrupa ülkelerine ve özellikle de Fransa'ya yerleşen önemli sayıda Ermeni nüfusu vardır. Fransa'da yüz yılın başında 4.000 olan Ermeni nüfusu bugün 400.000'e çıkmıştır ve siyasette etkin rol oynamaktadırlar.¹⁶ Ermeni terör örgütü Asala'nın en fazla ses getiren eyleminin Orly katliamı olduğunu ve bu havaalanının Fransa'da (Paris) yer aldığını hatırlatalım.

Ermenilerin diğer önemli bir kısmı ise ABD ve Kanada'ya göç etmiştir. Bugün 24 Nisan'ı soykırım günü ilan edenler sadece Ermenistan'daki yetkililer değildir. Başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa'da yaşayan Ermeniler ve ABD'deki Yahudi lobisinden sonra en etkili lobilerden birisi olan Ermeni lobisi konunun gündeme getirilmesinde başı çekmektedir. Diaspora olarak ifade edilen Ermenistan dışındaki bu nüfus, Başkan'ı her 24 Nisan'da açıklama yapmaya mecbur ediyor ve henüz soykırım (genocide) dedirtememişlerse de ona yakın bir kavram olan büyük felaket (Ermenice Medz Yegern) kavramını kullanılmayı başarmışlardır.

Ermenilerin önemli bir kesimi ise süreç içerisinde bugünkü Ermenistan bölgesinde toplanmıştır. Erivan merkezli bölge, aslında Osmanlının Revan Eyaletiydi. İran'la el değiştirirse de Ermenilerin buradaki nüfusu başlangıçta sadece % 5 kadardı. Bölgenin 1800'lü yıllarda Rusya'nın eline geçmesiyle birlikte yavaş yavaş artan Ermeni nüfusu, 500.000 kadar Müslüman'ın bölgeden 1890'lardan itibaren zorla çıkartılmasını¹⁷ müteakiben, tehcirden kaçan ve sığınanlarla birlikte çoğunluğu elde etmişlerdir. Bir taraftan Anadolu'dan, bir taraftan da Kafkaslardaki karışıklıktan kaçan Ermeniler bu bölgede toplanmış ve Bolşevik İhtilali esnasında burada Ermenistan'ı kurmuşlardır. SSCB bir süre sonra bu bölgede kurulan Azerbaycan, Gürcistan gibi ülkelerle birlikte Ermenistan'ı da işgal edince; yeni Ermenistan SSCB'nin bir parçası haline geldi. Bu süreç 1991'de SSCB'nin dağıldığı tarihe kadar devam etti. Bir başka deyişle bugünkü nüfusu 3 milyon kadar olan Ermenistan'ın Anadolu Ermenileri tarafından kurulduğunu iddia etmek akla ziyan bir durum değildir.

Anadolu Ermenilerinin nereye gittiğine dair elbette başka cevaplar da vardır: Kripto Ermenileri mesela. Yani içimizde yaşayan, bilerek kimliklerini gizleyen ya da kimliklerinden haberi olmayan Ermeniler. Anadolu'nun her ilinde, ilçesinde, hatta belki de köyünde yaşayan bu Ermeni (ve Rumların) Türk Tarih Kurumunda belgeleri ve listeleri vardır. Çeşitli bilimsel çalışmalara da konu edilmiş, konu ile ilgili master, doktora çalışmaları yapılmıştır. Ama bu çalışmalar önemli ölçüde son 25-30 yıla aittir. Zira Türkiye için bir tabu olan bu konunun geçmişte sürekli üstü örtüldü. Ermeni iddialarının önü alınamaz hale gelince T. ÖZAL'ın konunun incelenmesi talimatı vermesi üzerine Türk Tarih Kurumu (TTK) arşivleri araştırmacıların emrine açıldı ve önemli bilgilere ulaşıldı. Bu konuda uzun dönem Türk Tarih Kurumu başkanlığı yapmış olan Prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu'nun önemli

¹⁶ Metin ATMACA., *Siyaset, Laiklik ve Göç:Fransa'daki Türk ve Ermeni Toplulukları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Ermeni Sorunları Dergisi; sayı 32, Yıl 2009, s. 78.*

¹⁷ <http://www.ermenisoru.gen.tr/turkce/makaleler/makale20.html>

katkıları olmuştur. Savaş esnasında ve sonrası oluşan korku ortamı kaçamayanların toplum içerisine sinmesine yol açmıştır. Bugün bunlardan pek çoğu bu kimliklerinden habersizdir. Özellikle Kurtuluş Savaşı esnasında Anadolu'da kalan ve aslında çoğu kadın ve çocuk olan Ermenilerin bir kısmı evlat edinmek, bir kısmı ise evlenmek vasıtasıyla toplumun içine karışmıştır. Türk Tarih Kurumu arşivlerinde bu sayının beşyüzbin kadar olduğuna dair bilgiler vardır. Dolayısıyla hali hazırda bir anlamda "Türkleşmiş" yani asimile olmuş olan bu Ermeni nüfusun büyük bir çoğunluğunun refah düzeyi de yerinde olduğundan, Ermeni sorunlarına ilişkin bir dertleri de yoktur.

Soykırım maksatlı olmayan, Ermenilerin ayaklanmalarının bastırılması esnasında bir anlamda savunma maksatlı çete operasyonlarında ve elbette otorite boşluğunun yaşandığı bu dönemde sivillere karşı hiçbir suç işlenmemiştir iddiası doğru olmaz. Bu; Osmanlının son dönemi için de, TC'nin ilk dönemi için de böyledir. Ruslarla işbirliği esnasında Ermenilerin yaptığı katliamların bir intikamı olarak; savaş sonrası zayıf düşen Ermenilere karşı toplum içinde hukuksuz bir takım eylemler yaşanmıştır. Ancak soykırım sistematik bir devlet politikasıdır ya da en azından devlet yetkililerinin sessiz kalarak soykırıma destek vermelerini gerektirir. Belki bu tür hukuksuzluklara yeterince etkili müdahale edilmemiş ya da edilememiş olabilir. Ama sistematik bir katliam iddiası temelsizdir.

Bu dönemde sistematik bir devlet politikası olan soykırım değil, tehcirdir. Tehcir ise olağanüstü şartlarda yapılmıştır ve suçlu-suçsuz Ermeni nüfusu hedef aldığı için eleştirilebilir. "Ortak acı" demek daha isabetli olur. Osmanlının en milliyetçi yönetimi olan, başta Ermenilerin de destek verdiği İttihat ve Terakkinin dahi sistematik böyle bir politikayı uyguladığına dair hiç bir kanıt yoktur. Bu dönemde uygulanan; yukarıda ifade ettiğimiz nedenlerden dolayı bir zorunlu göçtür ve amaç hiç bir zaman nihai olarak Ermenileri toplu kıyım, yani soykırım olmamıştır. Ancak savaş istenildiği gibi sonuçlanmadığından gidenler geri gelememişlerdir ve elbette olağanüstü şartlardaki zorunlu göç ölüm ve acılara yol açmıştır.

5. Yeni Politika

Türkiye için her yıl adeta kâbusa dönen 24 Nisan ve Ermeni soykırımı iddiaları ile ilgili resmi bir görüş vardı ve ülke olarak bu tezi uzun yıllar savunmaya devam ettik. Biz her ne kadar tezimizi soykırım olmadığı üzerine oturtsak da; büyük ve küresel güçler çoktan politikalarını oluşturmuşlar ve konu, bir soykırımın olup-olmadığı aşamasını geçip politik bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Fiili sömürgecilik sona erip küresel güçler bu ülkelerden ayrılınca, sömürgeciler, geride zamanı gelince kullanabilecekleri sorunlar bırakmışlardır. Örneğin, Hindistan'dan çıkarken Hindistan-Pakistan arasında Keşmir sorununu, Irak-Kuveyt sorunu, İran-İrak arasında Şattül-Arap sorunu vb. bunlara örnektir. Türkiye'de de o dönemde Doğuda bir Kürt ve Ermeni devleti kurma projesini hassas zamanlarda kullanmak üzere rafa kaldırılmıştı. Ermeni sorunu da hali hazırda başımızı ağartan ve kullanılan böyle bir sorundur. İlk zamanlarda ASALA adı altında yürütülen eylemler, PKK'ya devredilmiştir. Dünya 1990'larda değişirken ve Türk dünyası "özgürleşirken" Türkiye PKK ile meşgul olmak zorunda kaldı. Sorunu Turgut ÖZAL'ın çözmesine izin verilmedi. Bu dönemde küresel tehdit SSCB ve Doğu Bloku tarihe gömülürken, bu yönde ciddi bir hazırlığı olmayan

Türkiye etkili politikalar üretemedi. Üstelik Ermenistan da bağımsız bir devlet olmuş, henüz SSCB dağılmadan topraklarını genişletme faaliyetlerine hız vermişti. Süreç içerisinde, davalarını Türkiye'yi en zor noktaya getirecek safhaya taşıdılar. ABD gibi küresel bir gücün, "evet Ermenilere soykırım uygulanmıştır" demesine ramak kaldı. ABD sadece politik nedenlerle bunu şimdilik erteliyor. Türkiye'nin "biz yapmadık-etmedik" gibi suçluluk refleksiyle yaptığı savunmalar kendi halkını bile ikna etmekten uzaktır. Zira Türkiye'de soykırıma inanan, hatta bunu dillendiren o kadar geniş bir kesim var ki; artık konu neredeyse "kabul edin gitsin" aşamasına gelmiştir.

Gerçekte ne olduğundan ziyade, algının ne yönde olduğu önemlidir. Bir başka deyişle Ermenilerin algı operasyonu başarıya ulaşmıştır. Zira bu yüz yıllık süreç içerisinde, belki de azınlık olmalarının verdiği psikolojik etkiyle, bütün Ermeniler tek bir hedefe kilitlenmişlerdir. Sabırla yürüttükleri mücadelede 100. yılda neredeyse bütün dünyayı bu konuda ikna etmişlerdir.

Çok derinden faaliyetlerini yürüten Ermenistan ve Diaspora, SSCB'nin dağılmaya başladığı 1980'li yıllarda Karabağ üzerinde hak iddia etmeye başladı. Daha büyük güç olan Türkiye üzerinde ise uluslararası yıpratma kampanyası başlattı. 1991'deki bağımsızlık bildirgesinde Kars Anlaşmasıyla çizilen sınırları tanımadıklarını beyan etmeleri yanında, mevcut Ermenistan Anayasası'nın "Batı Ermenistan" olarak ifade ettiği Doğu Anadolu'yu Büyük Ermenistan sınırları içerisinde göstermişler ve bu emel gizli olmaktan çıkmıştır.

Ermenistan'dan rahatlıkla izlenebilen Ağrı Dağı (Ararat) kadim Ermenistan'ın kutsal bir parçası olarak kabul edilmektedir. "Kaybedilen topraklar için doğal bir anıt" özelliği taşıyan Ararat ile ilgili figürler "devlet armasında" da yer almaktadır. Bu da Ermenistan'ın ülkemizin toprakları üzerindeki uzun vadeli planın simgesel ifadesidir.

24 Nisan 2014'ten hemen önce hükümet bir açıklama yaptı. Açıklama hem iç hem de dış kamuoyunda geniş yankı uyandırdı. Zira özenle hazırlandığı belli olan açıklama, geçmiştekilerin bir tekrarı değildi ve ABD Başkanının açıklaması da beklenmedi. Açıklamada var olduğu zaten kabul edilen acılar, empati dili kullanılarak bir "taziye" ile paylaşıyordu. Dünya kamuoyunu ikna eden Ermenilere karşı yeni bir hamle olduğu anlaşılan mesaj; Türkçe, Almanca, Batı Ermenice, Doğu Ermenice, Fransızca, İngilizce, İspanyolca, Rusça, Arapça olmak üzere tam 9 dilde yayınlandı. Açıklama özet olarak aşağıdaki gibidir;

"Kadim ve eşsiz bir coğrafyanın benzer gelenek ve göreneklere sahip halklarının, geçmişlerini olgunlukla konuşabileceklerine, kayıplarını kendilerine yakışır yöntemlerle ve birlikte anacaklarına dair umut ve inançla, 20. yüzyılın başındaki koşullarda hayatlarını kaybeden Ermenilerin huzur içinde yatmalarını diliyor, torunlarına taziyelerimizi iletiyoruz. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarının hangi din ve etnik kökenden olursa olsun, Türk, Kürt, Arap, Ermeni ve diğer milyonlarca Osmanlı vatandaşı için acılarla dolu zor bir dönem olduğu yadsınamaz. Adil bir insani ve vicdani duruş, din ve etnik köken gözetmeden bu dönemde yaşanmış tüm acıları anlamayı gerekli kılar. Osmanlı İmparatorluğu vatandaşı herkes gibi Ermenilerin de o dönemde yaşadıkları acıların hatıralarını anmalarını anlamak ve paylaşmak bir insanlık vazifesidir. Birinci Dünya Savaşı esnasında yaşanan hadiseler,

hepimizin ortak acısıdır."Çağrıda tarih komisyonunun kurulması talebinin geçerliliğini koruduğu da vurgu yapılan diğer bir konudur."

Türkiye Ermenistan'a karşı benzer adımları geçmişte de atmıştı. Daha çok Yukarı Karabağ'dan kaynaklanan sorunlar nedeniyle Azerbaycan'a verilen desteğin bir göstergesi olarak kapatılan sınır kapılarının yeniden açılması ve ilişkilerin normalleştirilmesini öngören protokoller, daha sonraki gelişmeler nedeniyle rafa kaldırıldı. Ancak süreçte izlenen politika ve dünya kamuoyunun dikkatinin konuya yönelmesi, Türkiye'nin uluslararası alanda elini güçlendirdiğinden şüphe yoktur. Ermenilerin de Türklere yönelik bir kısım ön yargısı bu süreçte kırıldı.

Protokollere göre diplomatik ilişkiler kurulacak, Türkiye sınırlarını açacak, kara-hava-demir yolları kurulacak, Ermenistan Türkiye ile fiili sınırı resmen tanıyacak, (hali hazırda Türkiye'den toprak talebi söz konusudur) iki ülke arşivlerini açacaktı. Ancak; Azerbaycan'ın gösterdiği sert tepki, Türkiye'nin anlaşmada açıkça ortaya konmamış olan hususları ileri sürmesi ve Ermenistan Anayasa Mahkemesinin anlaşmanın içeriğine gölge düşüren kararı gibi nedenlerle anlaşma askıya alınmıştır.

Ermenistan'ın 10 milyar dolar gibi küçük bir ekonomisi vardır (Türkiye'nin ki 800 milyar dolar). Ekonomisi önemli ölçüde Rusya'ya bağlıdır. 3000-3500 dolar civarındaki kişi başına milli geliri ile Türkiye'nin üçte birinden daha azdır. % 20'lere yaklaşan işsizlik yanında, nüfusun % 35'inden fazlası açlık sınırının altında yaşamaktadır. 2.6 milyar dolar kadar milli bütçesi ve 1.5 milyar dolayında küçük bir ihracatı söz konusudur.¹⁸ Denize kıyısı olmayan ve dört ülkeyle sınırı olan Ermenistan Türkiye ve Azerbaycan'ın sınırı 1991 ve 1993'te kapatması nedeniyle ticaretini İran ve Gürcistan üzerinden yürütmek zorunda kalmıştır. Batıya açılan kapısı olan Türkiye kapısının açılması ise Ermenistan'a ekonomik olarak çok şey kazandıracaktır.

Ermenistan bölgesel enerji ve ekonomik işbirliklerinin de dışında bırakılmaktadır. Zaten sıkıntılı olan ekonomisi, bu global işbirliklerinin de dışında kalması gibi nedenlerle, nüfusu özellikle de göçler dolayısıyla sürekli azalmaktadır. Sırf 100.000 kadar Ermenistan vatandaşının Türkiye'de küçük bedeller karşılığı en zor işlerde kaçak olarak çalıştıkları hükümetçe de bilinmektedir. Ermenistan ekonomisi, halkının refahını yükseltecek bir zenginlik sunamamıştır. İdeolojik beslemelerle şimdiye kadar sürdürdüğü politikaları, bölgesel dengelerdeki kıpırdanmaya son derece duyarlıdır.

6. Sonuç

Uluslararası politika realist olmayı gerektirmektedir. Adeta dünya yokmuş gibi ortaya konan politikalar sonuç vermeyince, bu politikaların değiştirilmesinin bedeli çok daha ağır olmaktadır. Politika değişikliği de aynı şekilde ve üstelik onur kırıcı bir görüntüde olmaktadır.

Ermenistan'la ilişkiler konusunda henüz bu çözüm aşamasına geldiğimiz söylenemez. Ama Ermenistan'ın ısrarla sürdürdüğü politikası kendisi açısından sonuç vermiş gibi gözükse de, bölgedeki gelişmelere bağlı olarak aleyhine dönme ihtimali hala vardır. Bir taraftan Türkiye'nin her alanda güçlenmesi, bir taraftan

¹⁸ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>

Rusya'nın gerek Ukrayna gerek Kırım ve gerekse Suriye politikalarında Türkiye ve dünya kamuoyu ile ters düşmesi, Rusya'yı bir çıkış yolu aramaya zorlayabilir. Zira bir taraftan Ermenistan'ın politikalarını büyük oranda Rusya'ya göre şekillendirmesi, diğer taraftan mevcut durumun karşı taraflarca (Türkiye ve Azerbaycan) kabul edilemez bir noktada olması Rusya'yı da politika değişikliğine itebilir. Rusya'nın Ermenistan'ı da işin içine katma ihtimali, bir başka deyişle arkasındaki desteği çekmesi, dengeleri değiştirebilir.

Herkes bilmektedir ki, Ermenistan'ın tek başına politika üretme gücü yoktur. Bunu kendileri de bildiğinden küresel güçleri sürekli arkalarında tutmaktadırlar. Küresel güçlerin de hali hazırda bir denge unsuru olarak Ermenistan'ı kullanması, şimdilik sonuç verse de bunun sürdürülebilirliği her zaman mümkün olmayabilir. Zira Ermenistan bir İsrail değildir. Askeri gücü de siyasi gücü de ekonomik gücü de bölge ülkeleri nezdinde İsrail'ininki ile boy ölçüşemez.

Ermenistan'ın; diasporanın ekonomik ve siyasi, Rusya'nın da siyasi ve askeri gücüyle ayakta durduğu ortadadır. İsrail'in bile ayakta kalması önemli ölçüde ABD ile birlikte yürüttüğü politikalara bağlı olduğuna göre, bölgede dengelerin değişmesi, Ermenistan'ı yalnız bırakmayı gerektirirse, Ermenistan'ın tek başına işin içinden çıkması son derece güçtür. Ermeniler Rus desteği olmasa, Azeri ordusunun karşısında da duramaz. Bunu Ermeni yöneticileri de bildiğinden, ekonomik olarak Rusya'nın öncülüğünü yaptığı gümrük birliğine dâhil olmuşlardır.

Dünyanın özellikle Yahudi soykırımı nedeniyle çok hassas olduğu soykırım iddiasından Türkiye'nin bir an önce kurtulması gerekmektedir. Bu yüzden Türkiye'nin yeni politik yaklaşımı fevkalade önemlidir. Bir anlamda Türkiye dünya kamuoyu nezdinde Ermeni iddialarına karşı bir mevzi kazanmıştır. Ermeni tarafının ise, Türkiye'nin bu hamlesine karşı ikna edici bir politika geliştirememiş olması, sürecin yavaş yavaş aleyhine dönebileceğinin de göstergesidir.

Barışa dönük adımların atılmasına en fazla Ermenistan'ın ihtiyacı vardır. Türkiye'nin ihtiyacı ise bölgede Azerbaycan'la yapılabilecek bir barış ve uzun vadede dünya kamuoyunun Türkiye aleyhine dönmesinden kaynaklanabilecek sıkıntıları bertaraf etmiş olması olacaktır. Yoksa zaten nüfusu az, alım gücü düşük, küçük bir ekonomi olan bu ülkeden Türkiye'nin ekonomik anlamda kazanabileceği pek az şey vardır.

Kaynakça

Akbulut, İlhan Türk Tarihinde Ermeniler
(<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/468/5375.pdf>)

ASLAN, Yavuz Rus İstilasından Sovyet Ermenistanı'na Erivan (Revan) Vilayeti'nin Demografik Yapısı (1827-1922)

Atmaca, Metin. Siyaset, Laiklik ve Göç:Fransa'daki Türk ve Ermeni Toplulukları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Ermeni Sorunları Dergisi; sayı 32, Yıl 2009.

(<http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/makaleler/makale20.html>)

Aydoğan Doğa, Yabancı Çingenelerin Türkiye'ye Giriş, İkamet, Seyahat Özgürlükleri İle Türkiye'den Sınır Dışı Edilmeleri, Yüksek Lisans Tezi Ankara: 2006

(file:///C:/Users/hp%206470/Downloads/dogaaydogan.pdf)

Ayrancı Ali, Avrupa Ülkelerinde Çingene Soykırımı ve Baskı Politikaları, Serbesti Dergisi Ocak 1999.
(http://arsivakurd.org/images/arsiva_kurd/kovar/serbesti/serbesti_02.pdf)

Bağçeci, Yahya, *XIX. Yüzyılın Sonlarında Olu Anadolu'da Çıkan Ermeni İsyanlarına Karşı Osmanlı Devletinin Aldığı Tedbirler*. **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 24, Yıl: 2008, s. 317-331.

Beyoğlu, Süleyman, Ermeni Tehciri ve İhtida,
<http://ataturkilkeleri.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2013/03/ydta-06-beyoglu.pdf>

BM; Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nde (1948-Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide)

Dorland Michael, *Parental Guidance or Portrayal of Genocide: the Comparative Depiction of Mass Murder in Contemporary Cinema*, **The Media and the Rwanda Genocide**, Edited by Allan Thompson, 2007.

Drazen Petrovic, Ethnic Cleansing - An Attempt at Methodology EJ1L (1994) 342-359 (<http://www.ejil.org/pdfs/5/1/1247.pdf>)

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_isyanlar%C4%B1_\(I_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ermeni_isyanlar%C4%B1_(I_D%C3%BCnya_Sava%C5%9F%C4%B1))

<http://www.avim.org.tr/uploads/dergiler/Ermeni-Arastirmalari-Sayi-32-pdf.pdf>

<http://www.deutscharmenischegesellschaft.de/wp-content/uploads/2014/02/Partnership-with-Armenia.-engl.pdf>

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/am.html>

Kierman Ben, Cover Up and Denial of Genocide, Australia, the USA, East Timor and Aborigines, *Critical Asian Studies*, 2002, s. 163-192

Polat, Ü. Gülsüm Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermenilerin Faaliyetleri Üzerine Bazı Tesbitler, *KÖKSAV Yayınları*, Ocak 2012

Trabich Leah, Native American Genocide Still Haunts United States, An end the intolerance, volüme 5, hune 1997, (<http://www.learns.org/hgp/aeti/aeti-1997/native-americans.html>)

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSReSS)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 57-70.

2017 © All Rights Reserved

Feminist Approaches to the Qur'an

Arif KORKMAZ¹

Keywords

Qur'an,
Feminism,
The Sociology of
Religion.

Article History

Received
28 May, 2017
Accepted
15 Jun, 2017

Abstract

It can be said that feminist theory that has emerged and developed in the West in the modern period influenced the Islamic world and has had some influence on modern Islamic thought and Islamic sciences such as fiqh, hadith, and tafsir. New interpretation tendencies that are not often seen in classical tafsirs have emerged in some Qur'anic readings of some scientists and thinkers who are not afraid of defining themselves as feminists or seem to be influenced by feminism in some way. In these feminist readings of the Qur'an, related verses are interpreted in the context of general feminist assumptions, that is, they are interpreted to be in harmony with feminist principles and ideals. In this article, some examples of feminist Qur'anic interpretations will be given and the innovation and authenticity of the feminist approach to the Qur'an will be critically assessed to promote and detail the feminist Qur'anic hermeneutics.

Kur'an'a Feminist Yaklaşımlar

Anahtar Kelimeler

Kur'an
Feminizm,
Din Sosyolojisi.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
28 Mayıs, 2017
Kabul Tarihi
15 Haziran, 2017

Özet

Modern dönemde Batı'da ortaya çıkan ve gelişen feminist teorinin İslam dünyasını da etkilediği ve genel olarak modern İslam düşüncesi üzerinde olduğu kadar fıkıh, hadis, tefsir gibi İslami ilimler üzerinde de bazı etkilerde bulunduğu söylenebilir. Kendisini feminist olarak tanımlamaktan çekinmeyen ya da bir şekilde feminizmden etkilendiği anlaşılan bazı bilim insanı ve düşünürlerin Kur'an okumalarında klasik tefsirlerde pek görülmeyen bazı yeni yorumlama eğilimlerinin ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bu feminist Kur'an okumalarında ayetlerin genel feminist kabuller bağlamında yani feminist ilke ve ideallerle uyumlu olacak şekilde yorumlanmaya çalışıldığı göze çarpmaktadır. Bu makalede feminist Kur'an hermenötüğünü tanıtmak ve detaylandırmak amacıyla söz konusu feminist Kur'an yorumlarına bazı örnekler verilecek ve Kur'an'a yönelik feminist yaklaşımın tefsir alanına taşıdığı yenilik ve özgünlük eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. Giriş: Feminist Kur'an Okumalarının Sosyolojisi

Kuran tefsirinde ilk dönemlerden günümüze kadar kesintisiz olarak devam edegelen genel/temel bir gelenek vardır. Ancak modern dönemde klasikler kuşağında rastlanmayan bazı yenilikçi eğilimler baş göstermiştir. 19. yüzyılın ortasından günümüze uzanan erken modern ve çağdaş dönem tefsirleri üzerine yapılan araştırmalar, bu tefsirleri önceki klasik dönem ve ortaçağ tefsirlerinden önemli ölçüde farklılaştıran bazı özellikler olduğunu göstermektedir. Kur'an metninin anlamı hakkındaki bu yeni fikirler, Müslüman toplumlarda Batı medeniyetinin etkisi ile baş gösteren (örneğin demokrasi, modernizm, feminizm...

¹ Corresponding author. Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, arifkorkmaz1976@hotmail.com

gibi) politik, toplumsal ve kültürel değişimlerden kaynaklanan yeni problemlere cevap arayışı olarak ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede ele alınan sorunlardan biri de, kadınlarla ilgili Kur'an hükümlerinin her iki cinsiyet için eşit haklar öngören modern isteklerin ışığında nasıl anlaşılacağı konusu olmuştur (Wielandt, 2002: 124).

Modern dönemde Kur'an yorumlarında görülen çarpıcı farklılık ve yeniliklerin en önemli nedeni, 20. ve 21. yüzyılda giderek hızlanan düşünsel, toplumsal ve ekonomik değişimlere bağlı olarak Müslümanların hayat tarzında gerçekleşen değişimlerin İslam'ın yeniden yorumlanması ihtiyacı doğurmasıdır. Bu süreçte, elbette değişen din olarak İslam değil, Müslümanlar ve onların yaşam tarzıdır. Aynen yüzlerce yıl önce akıl-nakil uyumsuzluğu tartışmalarında olduğuna benzer şekilde, modern dönemdeki bazı çağdaş bilginler de, naslar ile yeni yaşam tarzları arasında sorun çıktığında yapılması gereken şeyin, nasların yeni yaşam tarzları ile uyumlu bir yorumunu geliştirmek olduğunu düşünmüşlerdir. Aslına bakılırsa, İslam dünyası nasları yeni düşünsel, bilimsel, ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelere uygun düşecek şekilde yorumlama stratejisine uzun bir süreden beri sıkça başvurmak zorunda kalmaktadır. Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın sonunda hazırlanan kanun metni Mecelle'de kendine yer bulan "Ezmanın tegayyürüyle ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz." kaidesi de (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, 1300: 28) bu zorunluluğun yansımalarından biri olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda, örneğin, ortaçağların krallıklar dünyasında, ideal yönetim biçiminin monarşi olduğu yönünde yorumlar geliştirilirken (Lewis, 1960: 209-211); monarşilerin bir bir yıkılıp demokrasi ve cumhuriyetin yükselen değerler haline geldiği modern dönemlerde İslami "şura" prensibi yeniden keşfedilmiştir.

20. yüzyılda yükselişe geçen sivil toplum, demokratikleşme, insan hakları, kadın hakları... gibi tartışmalardan etkilenen İslam düşünürlerinin, İslam'ın bu değerlere karşı olmadığını ispat etmeye çalıştıkları görülmektedir. Örneğin, 1990lardan önce terör, cihat... vb. kavramlarla yan yana anılan bir İslam anlayışına karşı 90lardan sonra demokrasi, sivil toplum... vb. kavramlar eşliğinde açıklanmaya gayret edilen yeni bir İslam algısı geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, şiddet içerikli ayetler yerine, örneğin, "Sizin dinini size, benim dinim bana" (109/6)² veya "Dinde zorlama yoktur" (2/256) gibi ayetler öne çıkarılmakta ve bu "seçici" tutuma çoğu zaman "bağsamsızlaştırma" taktiği de eşlik etmektedir. Bu süreçte, yeni koşullara bağlı olarak Müslümanların hayat tarzındaki değişiklikler, özellikle kadın hakları konusunda da yeniden yorum ihtiyacı doğurmuştur. 1990lardan sonra ortaya çıkan İslamcı kadın hareketleri İslam'ın ataerkil yorumlarına ve bunun üzerinden Müslüman kadının ikincilleştirilmesine bir itiraz olarak ortaya çıkmıştır. Elbette bu eleştirilerde 1980lerle birlikte feminist hareketin yeni bir muhalefet çepi olarak ortaya çıkmasının da etkisi vardır. Yeni nesil Müslüman kadınlar da feminizmin kadınlara sağladığı güçlenme pratiklerinden etkilenmiş ve yer yer bu literatüre başvurmuştur (Yılmaz, 2015: 14, 21, 24, 35, 115).

Bu bağlamda olmak üzere, Kur'an'dan kadınlarla ilgili "evrensel" ilkeler çıkarma yönünde gelişen yeni yorumlama stratejilerini de, "küreselleşme"nin etkilerinden bağımsız olarak anlamlandırmak mümkün görünmemektedir. Ekonomik

² Makalede Kur'an ayetleri bu şekilde gösterilecektir; eğik çizgiden önceki rakam sure, sonraki rakam ayet numarasını belirtmektedir.

küreselleşme ile birlikte yeni ulaşım ve iletişim teknolojileri dünyanın dört bir tarafına dağılmış yeni bir küresel ümmet olgusu ortaya çıkarmış, böylece İslam'ın görece daha homojen coğrafi sınırları aşarak küreselleşmesi ile birlikte her türlü yerelliğin yetersizleştiği bu yeni heterojen evrende, İslam'ın evrensel ilkeleri arayışı baş göstermiştir. Kur'an'ı yenide okumak yoluyla ulaşılmak istenen evrensel ilkeler arayışı da, heterojenleştirici küreselliğin bu değişim ihtiyacı doğuran evrenselleştirici doğasının bir yansımasıdır. Bu süreçte, homojen yerelliklerinden kopmuş, daha heterojen toplumlarda yaşayan yeni küresel İslam ümmeti için yeni evrensel değerler bulmak gerekmiştir. Eğer temel kaynakların daha evrenselci bir yorumuna ihtiyaç duyulursa, bu kaynaklarda yeni şartlarla çok da uyumlu görünmeyen unsurların tarihsel olduğunu düşünme eğilimi doğabilir. O halde, tüm bu grift ilişkiler ağı göz önüne alındığında, eleştirel bir söylem olarak feminist Kur'an okumalarını ortaya çıkaran pek çok düşünsel, ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişme arasında modernizm, tarihselcilik, bireyselleşme, sanayileşme, buna bağlı olarak kadın emeğinin ücretli hale gelmesi, yeni iletişim ve ulaşım teknolojileri ile uluslararası göç ve küreselleşmenin oldukça önemli faktörler olduğu söylenebilir.

Anlaşılan o ki, daha çok sanayi toplumunun bir sonucu olan "kadın emeğinin ücretli hale gelmesi" olgusuyla birlikte tarım toplumlarından devralınan geleneksel kadın/erkek cinsiyet rollerinde de bazı değişimler ortaya çıkmaya başlamış ve bu yeni roller ile eskileri arasında bir uyumsuzluk ve çatışma baş göstermiştir (Sabbah, 1995: 25-27). Bu bağlamda kimilerine göre, kadınların çalışma hayatına girmesi, aile düzeninde oldukça büyük problemlere neden olmaktadır. Burada büyük problemlerle karşılaşan aile yapısının, dinamikleri tarım toplumunun değerleri çerçevesinde belirlenmiş geleneksel aile olduğu unutulmamalıdır. Kadın-erkek ilişkileri de dahil toplumsal hayatın pek çok alanında oldukça "hijerarşik" bir dünya görüşü ile karakterize geleneksel dönemlerden ciddi bir farklılaşma sergileyen modern dönemin "eşitlikçi" feminizminin Kur'an yorumlarına etkisini anlamlandırmak için bu ekonomik ve kültürel arkaplan daima göz önünde tutulmalıdır. İlgili tartışmaların daha çok kadın-erkek rollerini "hijerarşik bir temelde" belirleyen nassların yorumunda baş göstermesinin nedeni de budur. Geleneksel ve modern dönemin kadın-erkek rolleri arasında önemli bazı farklılıklar baş gösterdiği içindir ki, yorum farklılıkları daha çok feministlerin geleneksel dönemin toplumsal cinsiyet değerlerini yansıttığını düşündükleri nasslarda ortaya çıkmaktadır. Sonuç itibarıyla, İslam ülkelerinde kadın konusunun genellikle "toplumsal değişim" bağlamında ele alınıp tartışıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

2. Feminizm ve Kur'an: Karşılaşma³

Feminizmden etkilenen ve görüşlerini Müslüman kamuoyunda tartışmaya açmak isteyen Müslüman entelektüellerin İslam dünyasındaki en önemli meşruluk aracı olarak Kur'an'a başvurmaları oldukça anlaşılabilir bir stratejidir. Bu bağlamda, 1890'lı yıllarda Mısır'daki kadınlar, yüzü örtmenin Kur'ani bir şart olmadığını göstermek için Kur'ani delilleri kullanmak istemişlerdir. Kadınlar, kurtuluş metni olarak Kur'an'ı kullanmak suretiyle kendilerine dayatılan diğer uygulama ve

³ Daha çok feminist Kur'an hermenötüğünün yöntemi ve tarihçesi üzerinde duran konuya dair bir "giriş metni" için bk. Korkmaz, 2017.

kısıtlamalara da karşı çıkmayı denemişlerdir. Bu çerçevede, camide ibadet, eğitim ve yeni iş olanaklarına erişim gibi dinin kadınlara tanıdığı haklar konusunda kamusal bir talepte bulunan ilk Müslümanlardan biri, iddialarını 1911'de Kahire'deki bir ulusal konferansta sunan ve feminist görüşlerini bundan iki yıl önce yayınladığı *en-Nisaiyyat* adlı eserinde dile getiren Bahisatü'l-Badiye olarak da bilinen Melek bint Hifni Nasiftir (1886-1918). O, henüz feminizm Mısır'da ortaya çıkmadan önce feminizmi savunmuş, bir feminist gibi davranmış ve çok geçmeden diğerleri ondan bir feminist öncü olarak bahsetmiştir. 1920'lerde Beyrut'ta din eğitimi almış bir kadın olan Lübnanlı Nazire Zeynüddin de, 1928'de yayınlanan *es-Sufur ve'l-Hicab* adlı kitabında Kur'anî özgürlük, adalet ve (kadınlar ile erkekler arasındaki eşitlik de dahil olmak üzere) eşitlik anlayışına vurgu yaparak yüzü örtme ve çok eşlilik gibi uygulamalara karşı çıkmıştır. Tarihsel olarak feminist olduklarını kamuoyuna açıklayan ilk Müslüman kadınların Batı sömürgesi altındaki ülkelerde ortaya çıktıkları dikkat çekmektedir. Müslüman dünyanın farklı yerlerinde İslami, milliyetçi, hümanist (daha sonra insan hakları) ve demokratik söylemleri birleştiren bu ilk dalga savunmacı dinsel feminizm paradigması 20. yüzyılın büyük bölümünde zirvede kalmıştır (Badran, 2002a: 200, 201).

Feminist Kur'an yorumları, erkeklerin kadınların yöneticileri olduğu yönündeki erkekçi argümana karşı çıkarken bir yandan bazı ayetleri yapıbozumuna uğratmakta, bir yandan da sorumlulukların karşılıklı olduğunu belirten 9/71 gibi ayetlere dikkat çekmektedirler: "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır/yardımcılarıdır". Kur'an kavram ve cümleleri üzerine feminist kadın yorumcular tarafından yapılan inceleme ve bağlamsallaştırma çalışmaları, klasik yorumlarda erkekler tarafından pek çok Kur'an pasajına uyarlanan ataerkil eğilimleri ortaya çıkarmakta ve bu ataerkil yorumların Kur'an'ın temel toplumsal cinsiyet eşitliği mesajına aykırı olduğunu göstermektedir. Kur'an-temelli İslami feminizm projesi, halen kuruluş/başlangıç aşamasında olmasına rağmen, titizlikle ayrıntılandırılmaya devam etmekte ve hızlı bir şekilde daha geniş bir alan kazanmaktadır (Badran, 2002a: 202, 203). Bu çerçevede, son yıllarda Fatima Mernissi, Nevval el-Saadawi, Asma Barlas, Amina Wadud, Sa'diyya Shaikh, Riffat Hassan, Azizah al-Hibri, Kecia Ali, Leila Ahmed, Ziba Mir-Hosseini, *Zenan* dergisi yazarları, Asghar Ali Engineer, Hidayet Şefkatli Tuksal... gibi bazı Müslüman entelektüellerin bir tür yeni feminist hermenötik geliştirmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Dolayısıyla bu yazarların Kur'an yorumu "feminist Kur'an yorumu" olarak adlandırılabilir. Ancak, feminizmin Kur'an yorumlarına etkisi, sadece kendilerini feminist olarak adlandırmaktan çekinmeyen bu düşünürlerin görüşleri ile sınırlı değildir. Örneğin, her ne kadar feminist olmasalar da, Muhammed Abduh (1849-1905), Musa Carullah (1875-1949) ve Abbas Mahmud el-Akkad (1889-1964) gibi düşünürlerin Kur'an ve kadın konusunda yazdıkları da, büyük oranda İslam ve kadın konusuna getirilen modernist ve feminist eleştirilere cevap niteliğinde olduğundan, bu bilginlerin kadın konusundaki ayetlerle ilgili yorumlarını da feminizmin etkilerinden tamamen bağımsız olarak düşünmek pek mümkün görünmemektedir.

Bu bağlamda, Arap dünyasında Müslüman kadınların özgürleşmesi yönündeki çağrılar, başlangıçta, sahil, bozulmamış İslam'a dönmeyi hedefleyen selefi hareketten kaynaklanmış ve etkilenmiştir. Örneğin, Mısırlı Şeyh Muhammed

Abduh (1849–1905) kadınların insanlığını ve onların Allah'ın huzurunda erkeklerle eşit olduğunu vurgulamıştır. Abduh, bir erkeğe dört kadınla evlenme izni veren Kur'an ayetinin aslında tek eşli evliliklerin norm olması gerektiğini belirttiği inancındadır. Benzer bir metodoloji kullanan (Abduh'un takipçisi) Muhammed Reşid Rıza (1865–1935), boşanmadan bahseden bir ayetin (2/228) "Erkeklerin kadınlar üzerinde bulunan hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır." bölümünü erkekle eşi arasındaki ilişkinin eşit ve karşılıklı olduğu şeklinde yorumlamış ancak eşine nafaka verme yükümlülüğünün doğal bir sonucu olarak bir erkeğin karısı üzerinde bazı cinsel haklara sahip olduğu yönündeki klasik görüşlere de saygı göstermiştir. Muhammed Abduh'un yakın dostu olan ve kadın hakları savunuculuğuyla tanınan Mısırlı yazar Kasım Emin'e (1863–1908) göre İslam dünyasında kadınların içinde bulunduğu durumdan İslam sorumlu değildir. İslam dini kadının durumunu iyileştiren hükümler getirmiş, ancak Müslümanlar bu hükümlere uymamış, güçlüler zayıflara, erkekler kadınlara tahakküm etmiştir. Kasım Emin, *Tahrirü'l-Mer'e* ve *el-Mer'etü'l-Cedide* gibi eserlerinde, kadın hakları konusundaki görüşlerini dini delilleri de kullanarak ortaya koymuş, çeşitli kadın düşmanı uygulamaları reddederken bizzat Kur'an'a müracaat etmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan önemli bir yenilik de, Kur'an tefsirinin, kadınların statüsü hakkında sadece (Mısır baş müftüsü) Şeyh Abduh gibi tanınmış İslam bilginleri tarafından değil ayrıca resmi/örgün din eğitimi almamış Müslüman yazarlar tarafından ortaya konan görüşleri de desteklemek için kullanılması olmuştur. Bu tür eserlerin en önemlilerinden biri de, Mısırlı yazar Abbas Mahmud el-Akkad'ın (1889–1964) *el-Mer'e fil-Kur'an* (1960) adlı çalışmasıdır (bk. Akkad, 1977). Güdüsü her ne olursa olsun, bu tip eserler, din bilgini olmayan erkek ve kadın Müslüman düşünürlere de Kur'an yorumu/tefsiri yapma yolunu açmıştır (Roded, 2006: 536, 537; Zevalsiz, 1989: 267, 268; en-Neklavi, 2001: 541, 542; Güç, 2008: 660, 661).

Bu arada, aslında her ne kadar aynen Abduh ya da Akkad gibi feminist bir perspektiften hareket etmese de, Sudanlı siyaset ve fikir adamı Mahmud Muhammed Taha'nın (1910–1985) *İslam'ın İkinci Mesajı* adlı kitabındaki bazı görüşleri ile Kur'an'ın feminist yorumları arasında bazı benzerlikler vardır. Örneğin, Taha'ya göre, hukuk kuralları ile ilgili olan tarihsel nitelikli Medeni ayetler İslam'ın birinci/feri mesajlarını (füru), buna karşın daha çok ahlaki ilkeleri barındıran evrensel nitelikli Mekki ayetler ise İslam'ın ikinci/asli mesajlarını (usul) yansıtmaktadır. Günümüzde İslami bir hayatın ve toplumun yeniden inşası için, tarihsel yani geçerliliğini kaybetmiş olan Medeni mesajlar/hükümler değil, geçerliliğini sürekli koruyan Mekki mesajlar temel alınmalıdır. Bu bağlamda Taha'ya göre, Kur'an'da yer alan ve 7. yüzyıl Arap toplumunun sosyo-kültürel şartlarını yansıtan kölelik, kadın-erkek eşitsizliği, çekeşlilik, örtünme/hicab ve haremlik-selamlık uygulaması gibi kadınlarla ilgili Medeni ayetlere ait kurallar İslam'ın asli mesajları olmayıp evrensel değildir (bk. Taha, 2011). Taha'nın kadınlara ilgili ayetlere yönelik tarihselci okuma yaklaşımı, çoğu feminist Kur'an okumasının da önemli bir özelliğidir. Örneğin, ABD'de yaşayan Pakistan asıllı feminist yazar Asma Barlas *Believing Women in Islam: Unreading Patriarchal Interpretations of the Qur'an* adlı kitabında, Kur'an metninin tüm metinlerde olduğu gibi birden çok anlam içerebileceğini, bu nedenle de hermenötik prensibine uygun olarak birden fazla okumaya hatta birbiriyle çelişebilecek okumalara açık olabileceğini söyler.

Buna bağılı olarak Kur'an'da neyin ataerkiden ve neyin İslam'dan kaynaklandığını ayırt etmeye girişen Barlas, Kur'an'ın bugüne kadar erkekler tarafından yorumlanmasına karşı kadın perspektifinden, yeni bir okumaya tabi tutulması gerektiğini savunur. Barlas, Kur'an'ın patriarkanın çok güçlü olduğu bir dönemde geldiğinden hep bu gözle yorumlandığını, kadınların şimdi buna meydan okumaları gerektiğini söyler. Kur'an metnini tarihsel bir okumaya tabi tutmayı öneren bu bakış, Kur'an'ın esasen kadın-erkek eşitliğine dayandığını, ancak toplumsal ve tarihsel yükün İslam'ı özünden uzaklaştırdığını iddia eder. Bu tarihsel yükten İslam'ı arındırmak, Kur'an'ın özüne ulaşarak esas ilkeleri açığa çıkarmak ve bu ilkeler çerçevesinde Kur'an'ı yeniden yorumlamak kadınların öncelikli gündemi olmalıdır (Yılmaz, 2015: 117, 118). Görüldüğü gibi bu yorum tarzında, paradoksal görünse de, Kur'an'ın tarihselliği ile evrenselliği zıtlık ve dışlayıcılık değil tamamlayıcılık ilişkisi içinde bir araya getirilmiştir: Kur'an'ın bazı hükümleri tarihsel olabilir; ancak önemli olan, bu tarihsel yönlerine takılmadan ondaki evrensel ilkeleri bulup çıkarmaktır. Fark edileceği üzere aslında bu girişim, Kur'an'ı yapı-söküm yöntemiyle yeniden okuma denemesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla bu gibi feminist Kur'an yorumları, bir yandan Kur'an'ı yarı-tarihsel bir metin olarak kabul ederken, diğer yandan satır aralarında gizlenmiş evrensel ilkeleri ortaya çıkarabilmek amacıyla yapı-sökümcü bir okumaya başvurmaktadır.⁴

3. Kur'an'a Feminist Yaklaşımlar: "Feminist Tefsir" Örnekleri

Müslüman feministler görüşlerine meşruluk kazandırmak amacıyla Kur'an'a başvurmuşlar; ancak Kur'an'ı bir feminist ve/veya kadın duyarlılığı ile yorumlama girişimleri klasik dönemlere kıyasla oldukça yeni ve özgün yorumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kur'an'ın bir feminist ve/veya kadın bakış açısıyla yorumlanmaya başlamasıyla oluşan bu hermenötik birikime "feminist tefsir" adı verilip verilemeyeceği tartışması bir yana, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde Kur'an'a yönelik feminist yaklaşımların meydana getirdiği hayli hacimli bir literatürün varlığı su götürmez bir olgudur ve bu kapsamlı yorum kümesi bilim adamlarının ilgi ve değerlendirmelerini beklemektedir. Nitekim bu makalenin amaçlarından biri de, söz konusu bu feminist tecrübeyi tanı(t)maya ya da bir diğer deyişle "tefsire feminist/kadın eli değince" ortaya çıkan sonuçları anla(t)maya çalışmaktır. Bu bağlamda, konuya adet/hayız ile ilgili ayetin klasik ve modern yorumlarında

---

⁴ Yapı-söküm, eski metinlerin yeni anlamlarını onları yeniden yapılandırarak inşa etmeye çalışan post-modern bir eleştirel analiz yaklaşımıdır. Bir metnin anlamının okurunun onunla yüzleşmesi sürecinde oluşturulduğu iddiasında olan okur-merkezli bir teori olarak yapı-söküm, bireysel düşüncenin dilbilimsel yapılar yoluyla biçimlendirildiğini ileri süren ve kültürel anlamın belirlenmesinde öznenin görece otonomluğunu inkar eden yapısalcılığa bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Yapısalcılık, anlamın özne ve kişisel tecrübelerle dayanmadığını bilakis ortak bir yapısal sistem içerisinde üretilen ve bu yapı içerisindeki üyelerce ortak kullanılan bir öge olduğunu öne sürmektedir (Gökkır, 2005: 87). Buna karşılık yapı-söküm anlam yapılarının sabit, evrensel veya tarih dışı olduğunu varsayımını eleştirerek, metinlerin kişi onları nasıl anlamlandırmak isterse bütünüyle o anlama sahip olacağını iddia eder. Yapı-söküm metinlerin anlamsız olduğunu göstermez; fakat daha çok çoğulcu ve sıklıkla çelişik anlamlarla dolu olduğunu gösterir. Bağlamın önemine vurgu yapan yapı-sökümcü analiz, metinlerin yeni bağlamlar içerisinde kısmen öncekilerden farklı kısmen de onlara benzeyen yeni anlamlar üreteceğini göstermeye çalışır. Feministler de yapı-sökümü bir ideolojik eleştiri metodu olarak faydalı bulmuş ve ataerkilliğin yapı-sökümüne soyunmuşlardır. Ne var ki, yapı-sökümün ilkeleri bizzat bu yaklaşımın kendisine de uygulanabilir (Balkin, 2004). Bu bağlamda, Kur'an'ı yapı-sökümcü bir yaklaşımla yeniden okuyan feminist söylemin bizzat kendisinin de yapı-söküme tabi tutulduğu belirtilmelidir (örn. bk. Hidayatullah, 2014: 123-195).

görülen “cinsiyet kayması” ile başlamak ilgi çekici olabilir: “Sana kadınların ay halini sorarlar. De ki: "O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay halinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever" (2/222). Ayette geçen ve “zarar vermek” anlamına gelen bir kökten türemiş olan “eza” kelimesi anlamı geniş bir sözcüktür; “acı”, “kirlilik”, “zorluk” ve “rahatsızlık” gibi çok farklı kelimelerle tercüme edilebilmektedir. Ne var ki, 2/222’de ne uğranan ezanın/zararın niteliğinden ne de bundan zarar gören kişinin kimliğinden bahsedilmektedir. Birçok müfessir bu kelimeyi (eza) adet kanının “kirliliği”, pis kokusu ve genel iğrençliği olarak [daha çok “erkekler açısından”] yorumlamaktadır ve bu yorum özellikle ilk dönem Müslüman otoritelerin rivayetlerine dayanan ortaçağ (rivayet) tefsirlerindeki baskın görüştür. Diğerleri, özellikle çağdaş müfessirler ise daha çok adet gören kadının kendi rahatsızlığına veya ondan gördüğü olası zarara odaklanmakta [yani konuyu daha çok “kadınlar açısından” değerlendirmekte] ve bu zararı genellikle tıbbi açıdan yorumlamaktadırlar (Katz, 2003: 376).

Bu nedenle, Mısırlı modernist Muhammed Reşit Rıza (ö. 1935) [adetliken cinsel ilişki hakkında] şöyle yazar: “Erkek bu zarardan [ezadan] kurtulsa bile, kadın ondan güçlülükle kurtulabilir, çünkü cinsel ilişki kadının bunu yapmak için hazır ve güçlü olmayan üreme organlarına zarar verir, zira üreme organı (adet döneminde) bir diğer doğal işlev olan kanın atılması (ifrazü'd-dem) ile meşguldür” (Reşid Rıza, 1350: 359). Benzer şekilde, Şii müfessir Muhammed es-Sebzevari (ö. 1880) de şunları söylemektedir: “Adetin bir ‘zarar’ [eza] olması, kadının durumu açısından olabilir, çünkü o zayıflık/güçsüzlük hisseder, kan kaybederken halsizlikten zayıf düşer ve büyük bir sıkıntı ve rahatsızlık duyar... Bu muhtemelen adet kanının kötü kokması ve oldukça pis (necis) olması açısından da bir eza olabilir; o bu nedenle erkeğe itici/iğrenç gelebilir ve [sadece] psikolojik olsa bile [bu nedenle de] kadın zarar görebilir. Hatta psikolojik sıkıntı bedeni sıkıntıdan daha çok zarar verir” (es-Sebzevari, 1982: 266). Anlaşılan o ki, klasik müfessirler adet kanının erkekler için ve modern müfessirler kadınlar için bir “eza/rahatsızlık/zarar” oluşu üzerinde daha çok durmaktadırlar. Yorum ekseninin bu şekilde erkek-merkezlilikten kadın-merkezliliğe kaymasında, modern dönemde giderek güçlenen kadın hakları söylemi ve feminizm nosyonlarının da etkili olduğunu düşünmek çok yersiz olmasa gerektir.

3.1. Erkek Üstünlüğü, Şahitlik, Miras, Çok-Karılılık...

Amerikalı ünlü Müslüman feminist Amina Wadud yaratılışta kadını erkeğin bir türü olarak kabul eden geleneksel yorumlara karşı çıkmaktadır: Wadud’a göre, “Allah sizi bir tek nefisten yaratmış ve ondan da eşini yaratmıştır.” (*halakaküm min nefsin vahidetin ve halaka minha zevceha*) ayetinde (4/1) geçen “min” harf-i ceri bir şeyin diğerinden ayrılıp çıkartılması (-den, -dan) değil de “aynı, eşit” anlamına gelmekte ve dolayısıyla kadınların erkeklerle “aynı” özelliğe sahip, onlara “eşit” varlıklar olduğunu belirtmektedir (Wadud, 1999: 17-20). Ayette geçen kelimelerin gramer tahlilleriyle Wadud’un amacı, geleneğin bu ayete dayanarak kadının bir asıldan ziyade erkeğin bir türevi olduğu yorumlarına aynı yöntemle karşı çıkmaktır (Şahin Aynur, 2013: 14). Nitekim Aişe Abdurrahman da Hz. Havva’nın Hz. Adem’den yaratıldığını kabul etmemekte; Nisa suresinin birinci ayetine

dayanarak Hz. Adem ve Hz. Havva'nın aynı şeyden yaratıldığını iddia etmektedir. Hz. Peygamberin kadının kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden hadisinin mecazi manalar taşıdığını, gerçek manasıyla anlaşılamayacağını belirten Aişe Abdurrahman'a göre Hz. Peygamber bu hadiste kadına nezaketle davranmanın gereğine işaret etmektedir. Ona göre Hz. Peygamber, kadınları ince kadehlere benzettiği diğer bir hadisinde de bu hadiste olduğu gibi kadınların ince ve nazik yapılarına dikkat çekmektedir (Terzi Özer, 2010: 93).

Ayrıca, sadece klasik İslam teolojisinde değil bizzat Kur'an metninin kendisinde de Allah için "eril" zamirler kullanılmış olmasına rağmen, Wadud'un, Tanrı için "Him" ile birlikte "Her" ve "It" gibi dişil ya da cinsiyetsiz zamirler de kullandığı görülmektedir (örn. bk. Wadud, 2008: II, 29, 32, 93, 159, 198, 207, 250, 251, 252). Wadud'un bu tercihi, Hıristiyanlıktaki Tanrı ve İsa'yı temsil eden "Baba-Oğul" ikilisi yerine, Tanrı ile onun kadın kulları arasında bir tür "Anne-Kız" ilişkisinin varsayıldığı izlenimi doğurmaktadır. Aslında, feminist teolojinin gündem maddelerinden biri de "Tanrının cinsiyeti" etrafında dönen tartışmalardır. Feminist teoloji, dinlerin geleneksel teolojilerinde hem Tanrının cinsiyetsiz olduğunun kabul edilmesi hem de eril bir varlık gibi düşünülmesi arasındaki çelişkiye dikkat çekmiştir. Örneğin, Amerikalı feminist felsefeci Mary Daly (1928-2010), 1973'te yazdığı *Beyond God the Father* adlı eserinde Hıristiyanlığın erkekler tarafından yine erkekler için formüle edildiğini belirtmiş ve şu meşhur sözünü söylemiştir: "Eğer Tanrı erkek ise, o zaman erkek Tanrı'dır" (Daly, 1985: 19).⁵ 20. yüzyılın en önemli feminist filozoflarından Simone de Beauvoir (1908-1986) ise meşhur eseri *İkinci Cins*'te bu erkek-tanrı imgesine farklı bir açılım getirmektedir: "Aşk doğuştan gelen en yüce eğilim olarak ayrılmıştır kadına, o bu eğilimi erkeğe yönelttiğinde, sevgilide Tanrı'yı aramaktadır... Birçok sofukadında rastlarız Tanrı ile erkeğin ayrılmamacasına birbirine girişine... Tanrı, çoğunlukla, kocasının kalıbında görünür kadına..." (de Beauvoir, 1993: 99, 101, 107).

Bu arada, Müslüman feministlerin Kur'an ayetleri hakkındaki yorumlarının, onlardan önce Kitab-ı Mukaddes için Hıristiyan ve Yahudi feministler tarafından yapılmış olduğunu hatırla(t)mak gerekir. Örneğin, Amerikalı feminist Sarah Grimke'ye (1792-1873) göre, doğru çevrildiğinde ve yorumlandığında Kitab-ı Mukaddes'in, kadın-erkek eşitliğini ve her iki cinsin aynı hak ve görevlerle yaratıldığını savunduğu görülecektir. Örneğin, kadının erkeğe bağımlılığını haklı göstermek için sık sık aktarılan Tekvin 3: 16 ("ve arzun kocana olacak, o da sana hakim olacaktır") Grimke'ye göre erkek üstünlüğünü meşrulaştıran bir emir değil, ilk günahın sonuçlarıyla ilgili bir öngörüden başka bir şey değildir. Bu, Kitab-ı Mukaddes'in feminist tefsirine yönelik ilk adımdı. 19. yüzyılda, özellikle İngilizce konuşan ülkelerde çok sayıda feminist teolog ortaya çıktı. 1890'larda kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiler ve kadının toplumdaki yeriyle ilgili geleneksel Hıristiyan algıyı çürüten bir tefsir derlemesi olan *Woman's Bible*'ı yayımlayan Amerikan feminizminin teorisyeni ve propagandisti Elizabeth Cady Stanton bu teologlardan biriydi. Protestan feministler ise Tekvin 2: 18'e işaret ettiler: "Adamın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yaratacağım". Bu ayete göre erkeğin arkadaşı onun eşitiydi, hatta Fransız Protestan Eugenie Niboyet'nin öne sürdüğü gibi ondan üstündü. Niboyet erkek üstünlüğü lehine geleneksel

⁵ Tanrıya dişilik atfetmek ve tanrıçalar için bk. Loraux, 2005; Stone, 2000.

savları zekice tersine çevirdi. Havva Adem'in kaburga kemiğinden mi yaratıldı? O halde o kaburga kemiği insan vücudunun bir parçasıydı ve Tanrının Adem'i yarattığı balçıktan daha üstün bir malzemeydi. Fakat ilk önce erkek, daha sonra kadın yaratılmadı mı? Elbette ve yaratılış sırası bir ilerlemeyi temsil etmektedir: Önce deniz ucubeleri, sonra hayvanlar, daha sonra erkek ve son olarak hepsinin en yücesi kadın yaratılmıştır Havva yaratıldığında yaratılış nihai tamlığına ulaşmıştı ve Tanrı yedinci günde dinlenebildi. Bu feministlere göre, kadınların sözde "aşağı"lığı doğanın değil, kızların daha az ve kalitesiz bir eğitim almalarının ürünü idi; eğitimleri o kadar yetersizdir ki kadınlar zekalarını erkeklerinkiyle eşit olacak kadar geliştirememektedirler (Bauberot, 2005: 193-195). Müslüman feminist ve akademisyen Sa'diyya Shaikh de, 4/34'ü yorumlarken, daha önce seküler ve Hıristiyan feministlerin geliştirdiği "feminist hermenötik" yöntemini kullandığını belirtmektedir (Shaikh, 1997: 53, 54).

"Çağdaş Dünyada İslam", "İslam'a Rasyonel Yaklaşım", "İslam: Teolojinin Yeniden Yapılandırılması", "İslam'da Kadın Hakları", "İslam, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Adaleti" ve "Kur'an, Kadın ve Modern Toplum" gibi kitapların yazarı Hindistanlı liberal ve reformist Asghar Ali Engineer (1939-2013), "Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Ancak erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakları, bir derece daha fazladır. Allah güç ve hikmet sahibidir." (2/228) ayetinin dikkatli bir şekilde anlaşılması ve analiz edilmesi gerektiğini belirtmektedir: Ayetin ilk ve ikinci cümlesi birbiriyle çelişiyor gibi görünebilir;⁶ ancak dikkatlice bakıldığında, ayetin ilk cümlesinde ulaşılması gereken idealden ikinci cümlesinde ise dönemin toplumsal realitesinden bahsedildiği anlaşılacaktır. Bu toplumsal realitenin kadınlar lehine düzenlenmesi çok kolay olmadığından ayet hem hedeflenen ideali (eşitlik) hem de toplumsal realiteyi (eşitsizlik) aynı anda resmetmektedir. Ayetin sonunda Allah'ın güç ve hikmet sahibi oluşunun vurgulanması da bu yorumu güçlendirmektedir. Allah'ın kadın-erkek eşitliğini ilan etme gücü elbette vardır; ancak hikmet, toplumsal şartları da göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir; güce dayalı bir düzenleme sosyal dengeyi bozabilir ve daha karmaşık problemlere neden olabilir. Nitekim Hz. Peygamber kadınlara karşı çok kibar olmasına rağmen, döneminin ataerkil toplum yapısı onun bazı kararlarını etkilemiştir.

Dolayısıyla, Engineer'a göre, her ne kadar Allah'ın asıl niyeti ve nihai hedefi kadın-erkek eşitliğini sağlamak olsa da, dönemin toplumsal şartları bunun hemen gerçekleştirilmesine müsaade etmemektedir; "hikmet", erkeklerin kadınlardan bir derece üstün olduğu anlayışına bir süreliğine göz yumulmasını gerektirmektedir. Nitekim 4/34 bu üstünlük anlayışın o dönemki gerekçesini çok açık bir biçimde ortaya koyar: "Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcayıp kadınların geçimini sağladıkları içindir ki erkekler, kadınların yöneticileridirler". 7. yüzyıl Arap toplumunda kadının para kazanmak ve ailenin geçimini sağlamak gibi bir yükümlülüğü olmadığı içindir ki, kadınlardan erkeklerin maddi üstünlüğünü kabul etmeleri ve onlara itaat etmeleri beklenmektedir. O halde, kadınların para kazanmaları ve ailenin geçimine katkı sunmaları durumunda erkeklerle eşit (hatta

⁶ Nitekim ünlü feminist Mernissi, "Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi, kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. Ancak erkeklerin, kadınlar üzerindeki hakları, bir derece daha fazladır." (2/228) ayetinin tutarsız olduğunu, çünkü 1. cümlenin 2. cümle ile çeliştiğini iddia etmektedir (Mernissi, 1995: 73, 74).

belki onlardan üstün bir) statüye sahip olacaklarını söylemenin önünde hiçbir engel bulunmamaktadır. Nitekim Kur'an her toplum ve dönemin kendine has şart ve kuralları olduğunu belirterek, toplumsal şartların değişmesiyle birlikte bazı kuralların da değişebileceğini ima etmektedir: "Sizden her biriniz (ümme) için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah isteseydi, hepinizi bir tek ümme yapardı, fakat her birinizi size verdikleriyle (farklı şeriatlara göre) imtihan edecek. Öyleyse iyiliklerde yarışın..." (Engineer, 2005: 27, 28, 32).

Engineer'ın 2/228 hakkındaki yorumunun bir benzeri de 2/282'nin bazı modern yorumlarında da ortaya çıkmaktadır: "[Borç işlemlerini yazıp kayıt altına alırken] şahitliklerine güvendiğiniz iki erkeği; eğer iki erkek olmazsa, bir erkek ve iki kadını şahit tutun. Bu, o kadınlardan biri unutacak olursa, diğerinin ona hatırlatması içindir." ayetinin tefsirinde klasik dönemin meşhur din bilginlerinden Fahrüddin er-Razi (ö. 1210) şunları söyler: "Mizaçlarında soğukluk ve ıslaklığın baskın olması nedeniyle kadınların doğasına unutkanlık hakimdir. Bir kadının unutmamasına kıyasla iki kadının birden unutmaması aklen uzak bir ihtimaldir. Bu nedenle, biri unutursa diğeri hatırlatabilsin diye bir erkeğin yerine iki kadın konulmuştur" (Fahrüddin er-Razi, 1401a: 123).⁷ Ancak, bu satırların yazılmasından yaklaşık 800 yıl sonra bir başka Müslüman din bilgini olarak Mehmet S. Hatiboğlu aynı konu hakkında şunları söylemektedir: "Kuran-ı Kerim'de toplumun [o günkü] hukuki yapısıyla ilgili pek çok hüküm yer almakta ve devrimizin gelişmiş toplumlarında bunlardan bazılarının harfiyyen kabulleri hemen hemen imkansız hale gelmiş bulunmaktadır. Mesela günümüzün aydın, yüksek tahsilli hanımından, Kuran'da var diye kendi cahil biraderinin yarısı değerinde şahit sayılmasını bekleyemezsiniz... Kuran-ı Kerim'in 14 asır öncesindeki mahalli değerlerini birer tarihi gerçekler olarak saklayıp asıl alemşümül prensiplerini geçerli hale getirebilmeliyiz" (Hatiboğlu, 2004: 12).

Peki aradan geçen 8 asır içinde değişen nedir ki, iki Müslüman din bilgini aynı konuda oldukça farklı şeyler söyleyebilmektedir? Klasik ve modern dönem Kur'an tefsirleri arasında görülen bu görüş farklılıklarının ortaya çıkmasında, daha çok 20. yüzyılda gelişme gösteren kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, kadınların bağımsızlık ve özgürlüğü gibi feminist söylemlerin hiçbir etkisinin olmadığını söylemek mümkün görünmemektedir. Zira ayetlerin yorumlarında gözlemlenen söz konusu söylem değişiklikleri ile feminist söylemin ortaya çıkıp güçlenmesi aynı tarihsel sürece tekabül eden gelişmelerdir. Dolayısıyla, her ne kadar örneğin Hatiboğlu hakkında ne kendisi ne de başkaları "feminist" tanımlaması yapmış olsa da, kişinin görüşlerinin içinde yaşadığı dönemin entelektüel tartışmalarından etkilendiği de bilinen bir olgudur. Nitekim kendisini feminist olarak tanımlamayan hatta feminizm karşıtı olduğunu belirten pek çok kişi, örneğin feminizm reddiyesi yaparken bile, aslında bir şekilde, feminist gündemin etkileri nedeniyle hareket etmiş olmaktadır. Örneğin, Abduh da Akkad da feminist değildir; ancak kadınlara

---

⁷ Razi kadınların erkeklerden daha unutkan olduğunu ispatlamaya çalışırken, yaşadığı dönemin bilim anlayışından faydalanmakta ve kadınların unutkanlığını Antikçağ ve Ortaçağda yaygın olarak kabul görmesine rağmen günümüzde tamamen terk edilmiş bir tıp teorisi olan ahlat-ı erbaa (humoral patoloji) teorisi çerçevesinde temellendirmeye çalışmaktadır (Ahlat-ı erbaa teorisi için bk. Demirhan Erdemir, 1989: 24). Kadınların aklen erkeklerden daha yetersiz oldukları yönündeki bu fikirlerin temelsiz oldukları kanıtlanmıştır; üstelik günümüzde birçok entelektüel alanda erkeklerden daha başarılı pek çok kadın bulunmaktadır (Saeed, 2006: 121, 122).

ilgili yazılarında bazı feminist iddialara cevap verme gayreti içinde savunucu bir dil kullandıkları gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, 'söz konusu düşünürlerin kadınlara ilgili ayetlere getirdikleri yorumlarda da bir şekilde feminizm etkisi söz konusudur' denilebilir.

Bu çerçevede, dünyaca ünlü Müslüman kanaat önderi bayan Prof. Dr. Ingrid Mattson, Kur'an'daki bazı hükümlerin belli bir yer ve zaman diliminin (7. yüzyıl Arabistan'ının) toplumsal bağlamı ile sınırlı olduğunu ve dolayısıyla evrensel ve genel/temel Kur'an ilkeleri çerçevesinde değiştirilebileceklerini belirtmektedir. Örneğin, Kur'an'da iki kadının şahitliğinin bir erkeğin şahitliğine denk görülmesi "özel bir olay" olup; bu özel durum bir kadının şahitliğinin her koşulda bir erkeğinkinin yarısı değerinde olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla eğer bir kadın tanıklık yapmak için yeterli bilgiye sahipse, onun şahitliği erkeğinkine eşittir (Ali, 2007: 30, 31). Ebu Zeyd de, kadının şahitliği ile ilgili ayetin kadının o günkü durumunu nitelediğini, o durumu ezeli olarak kanunlaştırmadığını söylemektedir (Ebu Zeyd, 2014: 195). Kadın hakları ve feminizm söylemlerinden bir şekilde etkilendikleri anlaşılan modern dönemin bu yeni içtihatlarında öne çıkan en önemli husus, Kur'an'ın tarihselliğine yapılan vurgudur. Zira anlaşılan o ki yukarıdaki yorumları geliştiren entelektüellere göre, kadına dair modern değerlerle Kur'ani ilkeler çeliştiğinde hem modern kazanımlardan vazgeçmemek hem de Kur'an'a olan bağlılığı sürdürülebilmek için başvurulabilecek en makul ve belki de tek mümkün strateji tarihselliktir.

Modern ve feminist Kur'an okumalarının bir diğer ilgi odağının miras ayetleri (4/11 ve 4/176) olması şaşırtıcı değildir. Bir dönem Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nda görev yapmış ve Diyanet'in cinsiyet eşitliğini gözetken politikalar geliştirmesinde etkili olmuş isimlerden biri olan Hatice Güler kadınlara ilgili ayetlerin döneme göre yeniden yorumlanabileceğini iddia ederken şunları söylemektedir: "Hukuki ayetleri yorumlayabilirsiniz... Kadın konusunda, kadının miras paylaşımı konusunda... Kur'an'da öngörülen, tavsiye edilen bir şey var. Ama o tavsiyenin ötesinde de ihsan, iyilik tavsiye ediliyor... Kur'an'da ataerkin unsurlar var. Yani aileyi geçindiren, her şeyi yapan bir erkek var. İşte ona mirastan fazla verilmiştir, kadına az verilmiştir diyelim... Bugün roller değişmiştir, kadın erkek ekonomik anlamda çalışıyorsa, aslolan da adalet ve hakkaniyet ise dolayısıyla burada mirastan eşit alınabilir. Hatta kadının ihtiyacı olması durumunda daha fazla alabileceğine dair yorumlar olabilir". Miras hükümlerinin, erkeğin evi geçindiren tek aile üyesi olduğu bir toplum yapısının ürünü olduğu; dolayısıyla bu sosyoekonomik yapının değişerek kadın ve erkeğin birlikte evi geçindirmeye başladıkları günümüzde bu hükümlerin değişebileceği hatta değişmesi gerektiği şeklindeki bu yorum tarzının tarihselcilikle ilişkisi hemen göze çarpmaktadır.⁸ Öte yandan, bu gibi değerlendirmeler, aynı zamanda bireyin kişisel olarak da Kur'an'ı anlayabileceği, kendi İslam yorumunu üretebileceği savını da desteklemektedir.

---

⁸ Bu bağlamda, tarihselcilik düşüncesinin en önemli temsilcilerinden Nasr Hamid Ebu Zeyd de, lafızları sabit kalsa da Kur'an'ın anlamlarının, Hz. Peygamber döneminin anlamlarını da aşacak biçimde değişebileceğini söylerken, kadına verilen miras paylarını gündeme getirmiştir. Ona göre, kadının hiçbir hakkının olmadığı dönemlerde, Kur'an'ın kadına verdiği pay bir ilerleme olsa da, bugün için artık bu anlayışın ve anlamın değişmesi gerekir. Zira Kur'an'ın her dönem için geçerli olması ve dönemseller şartları/gereksinimleri karşılayan bir yapıda olmasının zorunlu şartı da budur (Polat, 2001: 222, 223). Her halükarda "tarihselcilik" çoğu feminist Kur'an okumasının en ayrılmaz özelliklerinden biri gibi görünmektedir.

Özellikle kadın hareketleri içinde yer alan kadınlar, erkek egemen yorum üzerinden kadınların ikincilleştirilmelerine karşı, Kur'an'la bireysel yüzleşmenin, onu önce kendi başına okumanın ve anlamaya çalışmanın gerekliliğini vurgulamaktadırlar.⁹ Diğer bir ifadeyle dünyadaki ve Türkiye'deki İslamcı kadınlar Kur'an'ı tarihsel okuma yöntemiyle "Herkesin dini akli kadardır." hükmünü hatırlatarak, erkek aklıyla inşa edilmiş bir geleneksel din anlayışının erkek aklıyla sınırlı olacağını deşifre etmektedirler. Buradan da bireyselleşen kadının yeni hayat tarzına uygun yeni bir dindarlığın tohumları ekilmektedir (Yılmaz, 2015: 143, 144).

Önemli bir Müslüman feminist olan Riffat Hassan'ın şu cümleleri de feminist Kur'an okumalarının bu bireyselci ve okuyucu-merkezli yönünü yansıtmaktadır: "Kadınlar başka olasılıkların da olduğunu, Tanrının söz ve iradesinin değişik şekillerde yorumlanabileceğini bilmelidirler. Ayrıca onlar Kur'an'ı yorumlamanın kimsenin tekelinde olmadığını da bilmelidirler; çünkü İslam'ın merkezi bir kilisesi yoktur" (Rivera de la Fuente, 2015: 49). Prado, Kur'an yorumunun bu şekilde din adamlarından oluşan elit bir azınlığın tekelinden alınıp tek tek her bir mümin bireyin erişimine açılarak bireyselleştirilmesinin "dini bilginin demokratikleşmesi" anlamına geldiğini söylemektedir (Prado, 2012: 45).

Kadınların yaşam deneyimlerindeki farklılaşmaya paralel olarak, kadın-merkezli Kur'an okumaları, yani yeni yaşam koşullarına uygun bir yorum şekli gündeme gelmiştir. Bu yorum sürecinde Kur'an metni kadın-merkezli yapı-söküm yöntemiyle okunurken, feminizm tartışmaları metne kuramsal olarak nasıl yaklaşılması gerektiğini gösteren esas parametrelerden biri olarak sürece dahil olmuştur. Kendisini "Müslüman feminist" olarak tanımlayan Zahra Ali'ye göre İslamcı feministlerin öncelikle yoğunlaştıkları alan, adalet ve eşitliğin temel prensiplerinden yola çıkarak maskülen ve cinsiyetçi manaların ortaya çıkarılması amacıyla fıkıhın gözden geçirilip düzeltilmesi ve tefsirin yeniden yorumlanmasıdır. İslamcı feministler, toplumsal ve ruhsal eşitlik meselesi üzerinden bir bütün olarak İslam'ı sorgulamaya odaklanmışlar ve İslam'ın adalet ve eşitlik prensibine uygunluğunu ele almışlardır (Ali, 2014: 25-27). Bu bağlamda, miras hükümleri konusundaki feminist yorumların da gösterdiği gibi, Kur'an'ın kadın-merkezli yorumunu zorunlu hale getiren esas faktör, aslında, kadınların yaşam biçimlerinin farklılaşması ve bu farklılıklarla uyumlu yorumlara ihtiyaç duyulmasıdır. Kadınların yaşamlarındaki farklılaşma ise, esasında, eğitim düzeylerindeki artış, meslek edinmeleri ve buna bağlı olarak çalışmaları gibi sosyoekonomik faktörlerle ilişkilidir. Nitekim Engineer'a göre, İslam dünyasında "kadın hakları" konusunun giderek daha önemli bir gündem maddesi haline gelmesinin en önemli nedenleri şunlardır: (1) İslam ülkelerinde yaşayan Müslüman kadınların eğitim ve dolayısıyla

⁹ Modern dönemde, özellikle internet vb. iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasının da bir sonucu olarak, geleneksel dönemlerde ulaşılması zor ve hatta imkansız olan dini kaynak ve eserlere "bireysel erişim" in olanaklı ve kolay hale gelmesiyle beraber dinin "bireysel yorum" lanışında önemli bir yükseliş görülmektedir. Bu teknolojiler sayesinde kişiler dini bilgiye, artık, dini otoriteler aracılığıyla bir din adamları sınıfı üzerinden değil bireysel olarak doğrudan erişebilmektedir. Dini bilginin bu şekilde din adamlarının tekelinden giderek bağımsızlaşması, bu gelişmeye paralel olarak dinin bireysel olarak yorumlanması imkanı sağlamıştır. Tohidi, İslamcı feminizm ile Protestanlık arasında bir benzetme yaparak feminist söylemin bireysel faaliyeti vurguladığını ve insan araçlar olmaksızın Tanrıyla direkt ilişki konusunda ısrar ettiğini belirtmiştir (Tohidi, 2004: 287). Bu çerçevede, Güç'ün "İslamcı feminizm" in, "Müslüman kadınların *birey* olma çabaları" olduğunu ısrarla vurgulaması şaşırtıcı değildir (Güç, 2008: 649, 654, 656, 668).

farkındalık düzeylerinin artması, (2) kadınların istihdama katılım oranlarının artması ve bu nedenle giderek babaları ve kocalarından daha bağımsız hale gelmeleri ve (3) modernizm. Bu faktörlerin etkisi o kadar güçlü ve yaygındır ki, sıkı kontrollere tabi Suudi Arabistan kadınları bile artık daha fazla hak ve özgürlük talep etmektedir (Engineer, 2005: 1, 5, 6). Giderek artan modernleşmenin olumlu bir sonucu olarak birçok Müslüman toplum, kadın okuryazarlık oranlarında görülmemiş bir artışa şahit olmuş; eğitim alanındaki geleneksel toplumsal cinsiyet uçurumu giderek kapanmış ve bu gelişme doğal olarak kadınların giderek artan ölçüde özel alanın dışında kültürel, dini ve sosyal yaşama katılımıyla sonuçlanmıştır (Tohidi, 2004: 279).

Bu değişim faktörleri nedeniyle kadınların sosyal hayat ve kamusal alan içinde daha fazla yer almaları, ibadetlerini de evlerinin dışında yapmalarını zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de özellikle son yıllarda daha çok gündeme gelen camilerin kadınlara da açılması ya da kadınların kullanabilmesi için daha uygun hale getirilmesi tartışmalarını da bu sosyoekonomik bağlamdan bağımsız olarak değerlendirmek mümkün değildir. Yani kadınlar kamusal alanlarıyla birlikte kamusal bir mekan olan camiye yönelik taleplerini de artırmışlardır. Bilindiği kadarıyla İslam ülkelerinin ilk kadın müftü yardımcısı olan, aynı zamanda Türkiye’de kadınların da camide ibadet edebilmesinin koşullarını iyileştirmeye dönük cami projesini başlatan Kadriye Erdemli de, camilerdeki bu dönüşüm gerekliliğinin aslında kadınların istihdama katılımı gibi ekonomik bir değişim faktörüyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır: “Siz hangi çağdan bahsediyorsunuz? Yani şimdi çalışan bir kadına “Sen git evinin en ücra köşesinde öğlen namazını kıl, gel mesaiye devam et.” mi diyeceksiniz? Bu kadar mantıksızlık olmaz” (Yılmaz, 2015: 207, 212, 213). Bu çerçevede, klasik tefsirler miras paylarındaki cinsiyet temelli ayrımcılığın, Kur’an’ın indiği dönemin sosyoekonomik şartları ile ilişkisi üzerinde durmamışlardır. Klasik dönemde İslam toplumlarında erkeklerin daha fazla ekonomik sorumluluğu olduğu için mirastan daha fazla pay almalarının – belki de doğal olarak – sorgulanmadığı anlaşılmaktadır. Zira Kuran’ın indiği yer ve zamanda kadınların büyük bir çoğunluğu ekonomik olarak erkeklere bağımlıdır ya da kadınların ekonomik ihtiyaçlarından erkekler sorumludur. Böyle bir toplumda erkeğin kadının iki katı miras payı almasının büyük bir itirazla karşılanmaması ve oldukça adil, yerinde, normal bir uygulama olarak görülmesi şaşırtıcı değildir. Hatta kadının tüm ekonomik ihtiyaçlarından erkeğin sorumlu tutulduğu bir toplumda kadının niçin mirastan pay aldığı bile sorgulanabilir; nitekim kadının erkeğin yarısı kadar da olsa mirastan pay almasına karşı çıkararak bunu eleştiren bazı sahabilerin olduğu bilinmektedir. Anlaşılan o ki, bugün toplumsal rollerin değişmesi ve kadının da ev ekonomisine katkı sunmasıyla birlikte kadınların mirastan yarım pay almaları kadınlar aleyhine bir haksızlık olarak görülürken; o dönemin şartları çerçevesinde aynı durum erkekler aleyhine bir haksızlık olarak görülebilmektedir.

Bilindiği gibi, Kur’an ve kadın konulu tartışmaların en önemli gündem maddelerinden biri de, çok-karılılık hakkındaki ayetlerdir (4/3 ve 4/129) ve bu konudaki feminist yorumlar da ilgili ayetleri kadın hakkındaki modern değerlerle uyumlu hale getirmeye çalışmaktadır: Kur’an, bir adamın, “hepsine adil davranmak şartıyla” dört eşe kadar evlenebilmesine izin vermiştir (4/3). Ayette söz konusu

edilen adalet şartı, 20. yüzyıla kadar daha çok ekonomik açıdan yorumlanmış ve bir kocanın eşlerinden her biri için eşit kalacak yer, gıda, giyecek vb. sağlaması, hatta cinsel ilgisini onlar arasında eşit olarak paylaşırması gerektiği belirtilmiştir (Roded, 2006: 527). Buna karşın bazı çağdaş Müslümanlar, örneğin, Hindistanlı modernist fikir adamları Seyyid Ahmed Han (1817–1898) ve Chiragh Ali (1844–1895), evlilikte adaletin ancak sevgi ile sağlanabileceğini, ancak bir erkeğin eşleri arasında sevgi açısından adaleti sağlamanın duygusal açıdan mümkün olmadığını belirterek aslında İslam’da çok-karılılığın yasaklanmış olduğu sonucuna varmışlardır. Nitekim, onlara göre, “Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz...” (4/129) ayeti de aslında bu gerçeği ifade etmektedir (Moaddel, 2005: 68). Öte yandan, çok-karılılıkla ilgili ayetlerin özellikle savaş yetimleri, kızları ve dulları ile ilgili olduğunu iddia edenler de olmuştur. Yani, çok evliliğe sadece normal dışı zamanlarda, özellikle de savaş dönemlerinde acil toplumsal problemleri çözmek için izin verilmiştir (Baljon, 1994: 142; Ebu Zeyd, 2014: 179). Amerikalı feminist Müslüman Lale Bahtiyar ise, “Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.” (4/3) ayetini “Size helal olan yetimleri bulunan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın.” şeklinde tercüme etmekte ve aslında bu ayetin çok-karılılığı sınırlandırdığını iddia etmektedir (Bakhtiar, 2011: lxxv). Halbuki Kur’an’da, sadece, yetimleri korumak ve eşler arasında adaletli davranmak gibi belirli bazı şartlar/koşullar/kısıtlamalar bağlamında izin verilmiş olan çok-karılılık uygulamasının, klasik dönemde erkek bilginler tarafından mutlak ve koşulsuz bir hak olarak yorumlandığı gözlenmektedir (Engineer, 2005: 34, 35; al-Hibri, 2000: 66, 67). Ancak, Mernissi, “Size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Ancak o kadınlar arasında adil olamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın.” (4/3) ayetine göre erkeğin çokeşlilik hakkını sınırlayan tek koşulun, hukukun kolayca ve nesnel olarak saptayamayacağı öznel bir duygu yani ‘erkeğin adil olamama korkusu’ olduğunu vurgulamakta (Mernissi, 1995: 78) ve dolayısıyla bu koşulun çok-karılılığı sınırlandırma ihtimalinin çok düşük olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır.

“Cinsel Ahlak ve İslam: Kur’an, Hadis ve Hukuk Üzerine Feminist Düşünceler” kitabının yazarı Amerikalı Müslüman feminist ve akademisyen Kecia Ali ise, İslam’ın bir erkeğe aynı anda birden çok meşru eş hakkı tanımasına karşın bir kadına aynı hakkı tanımamasının adaletsizlik ve “çifte standart” olduğunu iddia etmektedir. Ali meşru eş sayısındaki bu adaletsizliğe rağmen, gayrimeşru ilişki durumunda kadın ve erkeğe aynı cezanın verilmesini de garip bulmaktadır (Ali, 2015: 39, 140, 142). İranlı Müslüman feminist bayan Prof. Dr. Moghissi de, bir erkeğin aynı anda dört kadınla evlenebilmesinin, bir kadının çeyrek erkeğe mahkum edilmesi anlamına geldiğini söylemektedir. Dolayısıyla tek taraflı çokeşlilik, pratikte kadınların cinsel doyuma ulaşmalarını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, bazı hadislerde kadının erkekler için fitne ya da şeytan olarak tanımlanmasının yani kadın cinselliğinden korkulmasının altında, kadın cinselliğinin bastırılmış olduğunun farkına varılmış olması yatabilir (Moghissi, 2002: 23, 24). Örneğin tek taraflı çokeşlilik gibi kadın cinselliğinin aleyhine olan kurallar nedeniyle kadınların cinsel ihtiyaçlarını yeterince gideremeyeceklerinin farkına varıldığında, onların bastırılmış cinselliklerini tatmin etmek isteyeceklerini tahmin etmek zor olmayacaktır. Bu çerçevede, Kur’an’da bir kadınla erkek arasındaki cinsel mücadelenin anlatıldığı tek olay olan Yusuf kıssasında, baştan

çıkarmaya çalışan avcının kadın (Zeliha) ve bu ayartma karşısında direnerek iffetli kalmayı başaran kurbanın erkek (Hz. Yusuf) olması dikkat çekicidir (12/22-35). Kur'an'daki bu örnekte cinselliğini kullanarak baştan çıkarmaya çalışan erkek değil kadındır ki bu, kadını "şeytan" ve "fitne" olarak tanımlayan hadislerdeki söylemle örtüşen bir yaklaşımdır.

Pakistanlı ilim ve fikir adamı Fazlurrahman (1919-1988), köleliği çok-karılılığı mukayese ederken, zararlı da olsalar her iki kurumun hemen ortadan kaldırılmalarının Kuran'ın nüzul sürecinde mümkün olmadığını, ancak Kuran'ın bunlarla ilgili ifadelerini lafzen almak yerine iptal yönündeki yol işaretleri takip edildiği takdirde Allah'ın da bunları lağvetmek niyetinde olduğunun rahatlıkla anlaşılacağını belirtmektedir. Kur'an-ı Kerim'e, bazı ayetleri bağlamla, diğer bir kısım ayetleri de zamanla kısıtlı olan ve geniş adalet ilkeleri içeren bir belge muamelesi yapmak, metnin feminist ve diğer reformcu yorumlarının temel bir unsurudur. Ali'ye göre, Şayet birisi sırf Kur'an'da ruhsat var diye çok-karılılığın bütün zamanlarda ve mekanlarda geçerli olduğunda ısrarcı olursa, aynı şeyin kölelik için de geçerli olup olmadığı ona pekala sorulabilir. Kur'an ve hadislere, bütün zamanlarda ve mekanlarda birebir / lafzi biçimde uygulanması gereken hükümlerin kaynakları olarak değil, Müslüman toplumları hakkaniyetli ve adaletli olmaya dönüştürecek hidayet kaynakları olarak muamele etmede özgür olmak önemlidir (Ali, 2015: 127-131, 277, 278).

Jansen'e göre, 19. yüzyıldan itibaren içtihat, İslam hukukunda bir değişim faktörü olmaktan çok Batı'nın İslam düşüncesi üzerindeki etkilerini onaylamaya hizmet etmektedir. Bu durumun açıkça görüldüğü alanlardan biri de çok-karılılık konusundaki ayet yorumlarıdır. Klasik tefsirlerde çok-karılılıkla ilgili 4/3'ün yorumlarındaki tartışmalar, çok-karılılığa izin verilip verilmediği değil, daha çok, ayetteki ifadelerin en fazla kaç kadınla evlenmeye izin verdiği yönündedir. Bu nedenle çok-karılılığın bizzat kendine yönelik tartışmalar, 19. yüzyıldan önceki tefsirlerde görülmez. Hatta, 19. yüzyılın sonunda Suriyeli müfessir el-Kasimi, ayette geçen "O kadınlara adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın." ibaresinin çok-karılılığı sınırlandırmayacağı konusunda bütün alimlerin görüş birliği içinde olduğunu belirtir. Bununla birlikte, bilindiği gibi, bazı modern bilginler 4/3'teki bu ifade ve 4/129'daki "Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz." cümlesi bir arada düşünüldüğünde çok-karılılığın imkansız olacağını vurgulamaktadırlar. 20. yüzyılın başlangıcından itibaren tefsirlerde gözlenen çok-karılılığa ilişkin bu gibi yenilikçi görüşler, sadece evlilikle ilgili bazı sorunlara çözüm bulmanın imkansız olduğu bazı durumlarda çok-karılılığa izin verilebileceği yönündedir. Çok-karılılık konusunda "genel izin"den "sınırlandırılmış nadir bir zorunluluk" yönündeki bu değişiklik, Kur'an metninden veya tefsirinden kaynaklanmış olmayıp, İslam dünyasının toplumsal değerleri üzerindeki Batı etkisinin bir sonucu gibi görünmektedir. Bu gibi yeni tefsir girişimleriyle Batılı kadın hakları, özgürlük ve eşitlik söylemleri arasındaki benzerlikler göz önüne alındığında, klasik ve modern dönemler arasındaki bu görüş değişikliklerinin asıl nedeninin Batı etkisi olduğu yorumu daha da güç kazanır. İslam dünyasında bir yeniliğin benimsenip kabul edilmesi için o yeniliğin bir şekilde Kur'an'la uzlaştırılmak suretiyle meşrulaştırılması önemlidir. Ancak yorum faaliyeti, Kur'an'ın ne dediği değil de ne demesi gerektiği konusuna

odaklanırsa, metne her şeyi hatta birbirine tamamen zıt görüşleri bile aynı anda söyletme riski ortaya çıkabilir. Örneğin, “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Resulüne ve sizden olan ülüemre de itaat edin.” (4/59) ayeti diktatörlüğe; “Onların işleri, aralarında şura (danışma) iledir.” (42/38) ayeti ise parlamenter sisteme göndermede bulunmak için kullanılabilir (Jansen, 1993: 169-175).

3.2. “Zor Bir Ayet”

Feminist akademisyen Sa’diyya Shaikh’e göre, 4/34, sosyo-dini toplumsal cinsiyet yapıları için bir indeks/gösterge olarak kabul edilebilir (Shaikh, 1997: 50). Nitekim toplumsal cinsiyet ilişkileri, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğünü kanıtlamak için yüzyıllar boyunca yaygın olarak aktarılan/alıntılanan 4/34’te çok özlü bir şekilde ifade edilmiştir: “Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcıyıp kadınların geçimini sağladıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler...” (4/34). Bazı klasik müfessirler bu ayeti dar anlamıyla yani erkeklerin kadınlara maddi destek sağlama görevlerinin bir yansıması olarak yorumlamışlardır. Diğerleri ise bu ayetin erkeklerin dini, siyasi ve entelektüel alanlardaki üstünlüğü ile ilgili olduğunu söyleyerek onu daha geniş bir şekilde yorumlamışlardır. Ancak 20. yüzyılda bu ayetin anlamı, alternatif çeviri ve yorumlara konu olmuştur (Roded, 2006: 524, 525). Örneğin Hindistanlı fikir adamı Seyyid Mümtaz Ali (1860-1935), *Hukuku’n-Nisvan* (1898) adlı Urduca eserinde, sadece ayette geçen “Allah, insanları birbirinden üstün kılmıştır.” (faddala-allahu ba’dahum ala ba’d) ifadesinden yola çıkarak erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu söylemenin mümkün olmadığını savunmaktadır; çünkü bu ifadede kimin kimden üstün olduğu belirtilmemiştir. Ayetteki bu ifadeye göre bazı insanlar diğerlerinden üstün olabilir; ancak bu her konuda daima erkeklerin kadınlardan üstün olduğu anlamına gelmez. Nitekim (örneğin, iş, ticaret... gibi) bazı konularda erkeklerin daha iyi olması mümkün iken; (örneğin, çocuk bakımı, ev işleri... vb. gibi) bazı konularda ise kadınlar daha yeteneklidir. Dolayısıyla bu ayetten hareketle, erkeklerin tüm konularda kadınlardan üstün olduğu sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Benzer şekilde, kadın ve erkek şahitliği arasındaki eşitsizlik de ticari işlemlerle yani erkek Arap tüccarların kadınlardan daha çok aşına oldukları bir konuyla ilgilidir. Diğer konularda Kur’an erkek ve kadın şahitliği arasında bir ayırım gözetmez. Mümtaz Ali kendince daha pek çok başka dini delil ve akıl yürütme yöntemi kullanarak erkeklerin kadınlardan üstün olduğu yönündeki geleneksel anlayışın yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Örneğin, ona göre, Adem’in daha önce yaratılmış olması da, zorunlu olarak Havva’dan daha ayrıcalıklı olduğu anlamına gelmez; tersine, belki de Allah daha çok değer verdiği için Havva’yı daha sonra yaratmıştır: Allah kadının yalnız kalmasını istemediği ve dolayısıyla onun mutlu olmasını istediği için Adem’i önce yaratmış da olabilir (Minault, 1990: 153-155).

“Allah, insanları birbirinden üstün kıldığı ve mallarından harcıyıp kadınların geçimini sağladıkları için erkekler, kadınlar üzerinde yöneticidirler...” (4/34) ayeti, erkek bilginler tarafından yazılan klasik tefsirlerde genel olarak erkeklerin kadınlar üzerindeki otorite ve üstünlüğü dile getirilerek yorumlanmıştır. Feminist hermenötik ise, kocaların eşlerini maddi olarak desteklemeleri emrinin çocuk doğurma ve yetiştirme şartına bağlanmasına dikkat çekmekte ve dolayısıyla bu destek kocanın görevi olmasına rağmen eğer eş ve anne isterse bunun ortadan

kaldırılabilceğini savunmaktadır. Bu nedenle ayette geçen *kavvamun* ifadesi, erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritesini haklılaştırmak amacıyla genelleştirilip yorumlanmamalıdır. Nitekim babalık ve annelikte denge ve eşitlik unsuru, 2/233'te açıkça dile getirilmiştir: “Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği ve giyeceği örfe uygun olarak babaya aittir... Hiçbir anne ve baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmamalıdır... Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttten kesmek isterlerse, onlara günah yoktur”. Dolayısıyla erkek(ler) ve kadın(lar) Kur'an'da, evlilik ve aile bağlamında cinsiyet rollerinde tamamlayıcılık ya da bir dengeleme yorumuna müsait şekillerde ortaya çıkarlar. Bu farklı yorumlara müsait bir alandır. Yenilikçi ve reformist müfessirler, bu durumun, toplumsal cinsiyet adaleti ve eşitliği ilkesini korurken değişen ortam ve koşullar çerçevesinde bağlamsal okumalara da izin veren bir faktör olarak kutsal metnin gücü olduğunu iddia etmektedirler (Badran, 2002b: 290). Klasik tefsirler genellikle erkek üstünlüğü yönünde yorumlara ağırlık veririrken, modern dönemde ilk önce kadın-erkek arasında adalete dayalı bir tamamlayıcılık ilişkisinin olduğu vurgulanmış ve feminist etkinin giderek güçlenmesiyle kadın-erkek eşitliği söylemi giderek başatlaşmıştır (Güç, 2008: 658, 659). Dolayısıyla kadın-erkek arasındaki ilişkinin niteliğine dair söylemler “erkek üstünlüğü”nden “tamamlayıcılık” ve nihayetinde “eşitlik”e evrilen bir gelişim seyri izlemiştir (Gürhan, 2011: 370).

Saeed'e göre, çok-karılılık ve erkeklerin kadınların yöneticileri oldukları yönündeki Kur'an hükümleri, sadece nüzul döneminin sosyo-ekonomik şartlarına özgü hükümlerdir. Zira Kur'an'da yer alan bazı değerler, bu değerleri ortaya çıkaran belli bir sosyo-kültürel arkaplanla bağlantılıdır. Örneğin, Kur'an erkeklerin kadınların yöneticileri olduklarını söylerken kadın ve erkeklerin o dönem Arabistan'ındaki sosyo-ekonomik statülerini hesaba katar. Bazı istisnalar olsa da, nüzul dönemi Arap toplumunda kadınların çoğu maddi olarak erkeklere bağımlıdır ve bu nedenle kadınların erkekler tarafından korunup gözetilmeleri gerektiğine inanılmaktadır. Dolayısıyla, erkeklerin kadınların yöneticileri olduğu yönündeki Kur'ani yargı, o döneme ait bir değeri ifade etmektedir. Benzer şartlar altında bu değer geçerliliğini koruyabilirse de, günümüzde ekonomik açıdan erkeklerden bağımsızlaşmaya başlayan pek çok kadın bu ayeti kendi hayatıyla ilişkilendirmekte zorluk çekebilir (Saeed, 2006: 137, 138). Bu bağlamda, alternatif feminist Kur'an okumalarının, değişen sosyo-ekonomik şartlarla birlikte Müslüman kadınların kendilerini yeniden adlandırma ve özerk bir kimlik oluşturma sürecinde önemli bir strateji olduğu anlaşılmaktadır (Wadud, 2000: 3).

Lübnan kökenli Amerikalı felsefeci, hukukçu ve feminist Prof. Dr. Azizah al-Hibri'ye göre, “nafaka yükümlülüğü” Kur'an'a dayandırılmış, ancak ne yazık ki erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu savunmak için kullanılmıştır. Bu yanlışlığın nedeni ilgili ayette (4/34) geçen “ba” harf-i cerinin “şart” değil “sebeb” anlamı verdiği kabulüdür. Bu yanlış anlamlandırma neticesinde ayet şöyle tercüme edilmektedir: “Allah'ın bazı insanları diğerlerinden üstün kılması nedeniyle ve mallarından harcayıp kadınların geçimini sağlamaları nedeniyle erkekler kadınların yöneticileridir...” (4/34). Halbuki, ayette geçen “ba” harf-i ceri “sebeb” anlamı verdiği gibi “şart” anlamı da verebilir ve bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: “Allah'ın bazı insanları diğerlerinden üstün kılması şartıyla (karşılığında) ve

mallarından harcayıp kadınların geçimini sağlamaları şartıyla (karşılığında) erkekler, kadınların yöneticileridir...". Bu şekilde "ba" harf-i cerine "sebepe" değil de "şart" anlamı verildiğinde, erkekler sadece iki önkoşulu sağlamaları şartıyla kadınların yöneticileri olabilecekler; aksi durumda bu ayrıcalıklarını kaybedeceklerdir. Yani, bir erkek, sadece (1) eşinden (bilgi, para, güç vb. konularda) daha üstün ise ve (2) onun nafakasını sağlayabiliyorsa o kadının yöneticisi olabilir. Dolayısıyla bu iki şartı yerine getiremeyen bir erkek eşinin yöneticisi olamayacağı gibi, bu durumda evin reisinin kadın olmasında da herhangi bir sakınca olmayacaktır (al-Hibri, 1997: 25-34; al-Hibri, 2000: 63, 64). Görüldüğü gibi, "ba" harf-i cerine "sebepe" anlamı vermek ayetin ataerkil yorumlarına hizmet ederken; "şart" anlamı vermek ayeti kadınlar lehine veya feminist bir bakış açısıyla yorumlama imkanı sağlamaktadır. Bu nedenledir ki, al-Hibri "ba" harf-i cerinin "sebepe" değil "şart" anlamını tercih etmektedir.

Ebu Zeyd'e göre de, erkeğin kadın üzerine *kavvam* oluşu, Kur'an'da niteleme bağlamında zikredilmiştir yani bir durum tespiti olup, bir emir veya kanun değildir; bu ifade o dönemin kadın-erkek algısını betimlemektedir, bu algıyı meşrulaştırıp kanunlaştıran bir ifade değildir. O dönemde toplum "kadın-erkek eşitliği" fikrine hazır olmadığı için ayet bu şekilde inmiştir ve özgürlüğün gerçekleşmesi için nihai hedef olarak bu durumun değişmesi istenmektedir. Diğer yandan, "*kavvam*"lığın anlamı toplumsal ve ekonomik sorumluluğu yüklenmektir. "*Kavvam*"lık iki taraftan gücü yetenin yüklendiği sorumluluktur. Bu kadın da olabilir erkek de. Ya da değişen şartlara göre ikisi birden bu sorumluluğu paylaşabilir. Kur'an "*kavvam*"lığı iki temel illete bağlamıştır: üstünlük ve infak konusunda yetkinlik. Ancak bu konuda kimin kime üst olduğunu kesin olarak belirtmemiştir. Bu da kavvamlığın eşler arasında değişebileceği ya da ortak olabileceği anlamına gelir. O halde sevimsiz de olsa şu soruyu sormak gerekir: Kadın çalışıp evin bütün masraflarını karşılayarak geçimi temin ederken çalışmayan bir erkek 4/34'te belirtilen "güzel öğüt vermek", "yatakta yalnız bırakmak" ve "darb" gibi kavvamlığın bütün haklarını kadına devreder mi (Ebu Zeyd, 2014: 174-178)?

İranlı Müslüman feminist ve antropolog Ziba Mir-Hosseini'nin aktardığına göre, 'Kum'da yaşayan bir erkek Şii din bilgini, kelimenin Kur'an'daki diğer kullanımlarını da analiz etmiş ve 4/34'te geçen 'fazl'ın (üstünlüğün) doğal/biyolojik değil, kazanılmış/edinilmiş bir fazlalık anlamına geldiği sonucuna ulaşmıştır. 4/34'te genel olarak erkek cinsinin kadın cinsine doğal/ontolojik üstünlüğünden değil, erkeğin (kazanılmış bir özellik olarak) maddi açıdan kadına üstünlüğünden bahsedilmektedir. Dahası, ayetteki hükümler sadece evli erkek ve kadınlarla ilgili olup bekar ve dul erkek ve kadınları kapsamamaktadır. Cinsiyet eşitsizliğinin ve erkek üstünlüğünün kapsamını olabildiğince daraltmaya çalışan bu yoruma göre, ayette bahsedilen erkeklerin kadınlara üstünlüğü, ontolojik bir üstünlük olmayıp, sadece ailevi ve maddi alanla sınırlıdır; diğer alanları/konuları kapsamaz. Bu din adamına göre, aynı ayetin baş tarafında geçen "Erkekler kadınların yöneticileridir." ifadesi de sadece ailedeki maddi sorumluluklarını yerine getiren evli erkekler ve onların eşleriyle ilgili olup; genel olarak erkek cinsinin kadın cinsinin yöneticisi olduğu anlamına gelmez (Mir-Hosseini, 1996: 297).

4/34'te geçen ve "İyi kadınlar itaatkardır." anlamına gelen "*fe's-salihatu kanitatün*" cümlesi klasik dönemde daha çok "Kadınlar kocalarına itaatkardır." şeklinde ve modern dönemde ise daha çok "Kadınlar Allah'a itaatkardır." şeklinde yorumlanmıştır. İdeal eşler/kadınlar *kanitat* yani hem Allah'a hem de kocalarına itaatkar ve sadık olarak tanımlanır. Örneğin, klasik müfessirlerden Muhammed b. Cerir et-Taberi (ö. 923), ayette geçen *kanitat*'ın Allah'a ve eşlerine itaatkar kadınlar anlamına geldiğini söylerken; Zemahşeri (ö. 1144), bu kelimenin "itaat eden kadınlar, kocalarına karşı görevlerini yerine getiren kadınlar" anlamına geldiğini belirtmektedir. Fahrüddin er-Razi (ö. 1210) ise, kadının hem Allah'a hem de kocasına itaatkar olması gerektiğini belirttiğinden sonra, "Bir kadın ancak kocasına itaat ederek *salih*a olabilir." demektedir (et-Taberi, 1422: 691; ez-Zemahşeri, 1430: 235; Fahrüddin er-Razi, 1401b: 91, 92). Feminist hermenötiğe göre, klasik tefsirlerde, Allah'tan çok kocaya itaatin vurgulanması, Allah-mümin ilişkisini ikincilleştirmekte/önemsizleştirmekte ve Allah'ın rızasına ancak kocanın rızası ile ulaşılacağı izlenimi doğurmaktadır (Shaikh, 1997: 62).

Nitekim Fahrüddin er-Razi'nin, ayetin "Eğer (eşleriniz) size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür." mealindeki son bölümü ile ilgili açıklamaları erkek ile Allah arasında çok bariz bir paralellik varsayıldığı izlenimi vermektedir: Allah'ın burada bu iki sıfatı (yüce, büyük) zikretmesi oldukça yerindedir. Allah şunu demek istemektedir: Eşleriniz size itaat ederlerse güç ve kuvvetiniz nedeniyle onlara zulüm etmeyin. Nitekim Allah sizden daha yüce ve her şeyden daha büyüktür. O tüm yüceliğine ve büyüklüğüne rağmen, size gücünüzün üstünde bir sorumluluk yüklemeyiz. O halde siz de sizi sevmek konusunda eşlerinize güçlerinin üzerinde bir sorumluluk yüklemeyin. Çünkü onlar buna güç yetiremezler (sevgi insanın elinde olan bir şey değildir). O tüm yüceliğine ve büyüklüğüne rağmen, tövbe eden isyankarı cezalandırmaz ve onu affeder. O halde eğer eşiniz itaatsizlikten vazgeçip tövbe ederse, sizin haydi haydi onun tövbesini kabul edip, onu cezalandırmaktan vazgeçmeniz gerekir. O tüm yüceliğine ve büyüklüğüne rağmen, kullarını sadece zahiri/görünen davranışlarından sorumlu tutar ve gizli niyetlerini araştırmaz. O halde sizin de eşinizin sadece zahiri davranışlarını dikkate alıp sevgi ve nefret konusunda kalbinde ve içinde gizlediklerini araştırmamanız gerekir (Fahrüddin er-Razi, 1401b: 94). Razi'nin bu satırlarından anlaşıldığına göre, erkeklerle kadınlar arasındaki ilişki, Tanrı ile erkekler arasındaki ilişki üzerine modellenmektedir. Yani, Allah'ın kadınlar üzerindeki otoritesinin, erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritesi aracılığıyla gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu analogi, klasik tefsirlerin itaatkar kadın (*kanitat*) tanımlarında da görülür. Razi'nin yukarıdaki ifadeleri, bir yandan erkeklere kadınlara karşı merhamet tavsiye etmekte ve erkeğin kadın üzerindeki dizginsiz gücünü sınırlandırmaya çalışmakta iken; bir taraftan da, ısrarla bu hatırlatmaları gündeme getirmek zorunda kalması nedeniyle, aslında kadın-erkek arasındaki güç dengesizliğini de yansıtmaktadır (Shaikh, 1997: 71; Hidayatullah, 2014: 169).

Benzer şekilde, bugüne kadar erkek egemen bir bakışla erkeğe cazip görünmemek üzerinden tanımlanan başörtüsü de, artık, "erkeğe değil Allah'a itaat"ın bir sembolü olarak tanımlanmaya başlamıştır. Bu yorum farklılığının temelinde, elbette Kur'an metinlerinin artık sadece erkekler tarafından değil, kadınlar

tarafından da yorumlanmasının etkisi vardır. Kadınlar bugüne kadar Tanrıya itaati cinsiyetçi bir biçimde tanımlayan erkeklere karşı toplumsal konumlarını yeniden belirleyerek dindarlığa yeni bir anlam katmaktadırlar. Üstelik bu dil kurulurken eklektik bir biçimde modernist tartışmalardan özellikle de feminizmden faydalanılmaktadır (Yılmaz, 2015: 101, 102). Üstelik bu gibi yorumlara sadece kadınlarda değil modern dönemin kadın hakları söyleminden etkilenen bazı erkek din adamlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, Şiiliğin entelektüel ve dini merkezi olan Kum'da eğitim görmüş olan, feminist kadın dergisi *Zenan*'ın yazarlarından Hüccetü'l-İslam Muhsin Saidzade'ye göre, para kötülüğün kaynağı olabileceği gibi bütün iyiliklerin de kaynağıdır. Eğer kadın ekonomik olarak bağımsız olsaydı ve kocasının nafakasına bağımlı olmak zorunda kalmasaydı, itaat gibi adil olmayan bir rezalete ve diğer bin bir sıkıntıya katlanmak zorunda olmayacaktı; erkekleri korkutan şey budur. Eğer insanlık geçerli olsaydı, varlıklı olsun ya da olmasın, bir kadın kocasının ortağı ve yardımcısı olurdu. Hz. Hatice servetinin çoğunu Hz. Peygamber için harcamadı mı? O, zengin ve güçlü bir kadın değil miydi? Erkekler, günümüzde iyi ailevi ilişkilerin kriterinin, erkek üstünlüğü, kadının nafakasının karşılanması ve yönetilmesi olmadığını artık anlamalıdır. Bugün bir kadının bir erkeğe itaat etmesini sağlamanın yolu erkeğin insanlığıdır (Mir-Hosseini, 1996: 305).

Bu arada kadının erkeğe itaat etmesi gerektiği düşüncesinin ne sadece Kur'an'a ne de ortaçağa ait olduğu; bu kabulün ataerkilliğin hakim olduğu tüm dinler, toplumlar ve dönemlerde oldukça yaygın olduğu hatırlatılmalıdır. Örneğin, Fransız Medeni Kanunu'nun 213. maddesine göre "Bir koca karısını korumakla, bir karı kocasına itaat etmekle yükümlüdür". Medeni Kanun'u hazırlayanlardan birine göre, "bu sözler serttir, fakat Aziz Pavlus'tan alınmıştır ve bu otorite, başka biri kadar iyidir". Musevi-Hıristiyan gelenekten ülkelerde yaratılış miti, erkeğin ilk önce yaratıldığını ve kadının ilk günahdaki kusurunun ciddi bir hasar yarattığını anlatır. Napolyon (1769-1821), 213. maddenin düğünlerde yüksek sesle okunması gerektiğini belirtmiştir; zira kadınların "aşağılıklarını unuttukları" bir yüzyılda, kadınlara "kaderlerinin hakimi olacak erkeğe borçlu oldukları itaati hatırlatmak" önemlidir (Arnaud-Duc, 2005: 96, 97).

Sabbah'a göre, iktisadi bakımdan belirgin bir ilişki olan ve cinsiyetler arası ilişkinin temelini atan nafaka Müslüman aile düzeninin kilit taşıdır: 4/34, eşlerinin nafakasını sağladığı için erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu ve bu nedenle kadınların da kocalarına itaat etmek zorunda olduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla, iktisadi bakımdan bağımlı olduğu için kadının edilgen ve itaatkar olarak tanımlandığı bir sistemde, kadının çalışması, doğal olarak, hazırlıksız olunan bir gelişmedir ve hatta sistemi bozma riski bile taşıyabilir. Çünkü bu sistemde, kadının çocuk doğurma ve bakımını üstlenmesine karşılık kocanın nafakayı üstlenmesi öngörülmüştür ve kadının çalışması bu şemayı alt üst edebilir. Evlenmeyen, okullarla eğitim merkezleri arasında mekik dokuyan, sokaklarda dolaşan milyonlarca yetişkin kadın bir 'naşize'ler (başkaldıranlar) ordusu oluşturabilir... Sokaklarda fitneyi artıran onlardır. Daha önceleri yalnızca erkeklerin gidebildiği mekanlara doluşarak zinayı artıran da yine onlardır (Sabbah, 1995: 26-29, 107).

Feminist hermenötik, evlilikle ilgili sorumluluk ve yükümlülükleri bağlamında erkek ve kadınların birbirine itaatsizliği veya isyanı anlamına gelen ve Kur'an açısından Tanrıya itaatsizlik eylemini de ifade eden *nüşuz* kavramının Kur'an'da yanlış bir şekilde sadece kadınlarla ilgili olarak görüldüğünü iddia etmektedir. Bu modern Arapça kullanımda sadece bir kadının *naşize* olabileceği yani bir erkeğin *naşiz* olamayacağı şeklinde bir anlayışa neden olmuştur. 4/34'te olduğu gibi kadınlarla ilgili *nüşuz* çoğunlukla (kocaya karşı) "itaatsizlik, vefasızlık ve isyan" olarak çevrilmiştir; ancak 4/128'de olduğu gibi erkeklerle ilgili olarak kullanıldığında ise "zulüm veya terk" olarak çevrilmiştir. Böylece, Kur'an'ın çevirilerini yapan erkek çevirmenler, salt çeviri sürecinde bir tür tefsir yapmışlardır (Badran, 2002b: 291, 292). '*Nüşuz*'u 'yıkıcı dişilik' olarak tanımlayan Mernissi ise, İslam dünyasında kadının itaatsizliğinden çok korkulduğunu; çünkü, kadının *nüşuzunun* en korkulan tehlike olan bireysellik anlamına geldiğini belirtmektedir: "İslam toplumlarının, kadınların statülerini değiştirme çabalarına direnmelerini ve tüm İslam dünyasında var olan feminist eğilimleri, Batı'dan ithal edilmiş fikirler olarak kınayarak reddetmelerinin nedeni, kadınlardan korkmaları değil, bireysellikten korkmalarıdır. Bir kişinin, grubunkinden farklı çıkarlar, fikirler ve bakış açılarına sahip olma iddiası anlamına gelen bireysellik, sıkı bir şekilde kolektivist olan İslam'a zararlı ve ona yabancı bir kavramdır (Mernissi, 2003: 160). Türkiye'de kendini "feminist" olarak tanımlayan belki de tek İslamcı kadın olan Hidayet Şefkatli Tuksal'a göre, İslam'ın ortaya çıktığı 6. yüzyıl Arap yarımadasında ataerkil sistem geçerlidir ve bunun somut göstergeleri Kur'an'da bilhassa kadınla ilgili ayetlerde görülebilir. Örneğin, *nüşuz* durumunda, kocanın "öğüt", "cinsel mahrumiyet" ve "fiziksel şiddet" yöntemleriyle karısını terbiye yetkisi bulunmasına rağmen (4/34), kocanın '*nüşuz*'u durumunda, kadının anlaşma yolları aramaktan başka çaresinin olmaması (4/128), bu ilişkideki statü farklarını ve erkekler lehine ağır basan güç dengelerini ortaya koymaktadır (Şefkatli-Tuksal, 2014: 38, 48, 68).

4/34 bağlamında belki de en çok tartışılan konu, ayette geçen ve "Onları (kadınları) dövün." anlamına gelen "*vadribuhünne*" ifadesi bağlamında "kadın dövme" olgusudur. Bu çerçevede, Edip Yüksel, "*vadribuhünne*" ifadesini "Onlardan ayrılın." şeklinde tercüme etmektedir (Yüksel, et. al., 2007: 17-20;93). Bahtiyar da, Yüksel'e benzer şekilde, bu ifadeyi "Onlardan uzaklaşın." şeklinde tercüme etmektedir (Bakhtiar, 2011: lxiv, lxxiv, 300). Yüksel ve Bahtiyar'ın ayeti çeviri yoluyla modern kadın hakları algısına uyumlu hale getirmeye çalıştığı görülmektedir. Öte yandan, Şii din bilgini Muhsin Qa'eni'ye göre, aslında Kur'an, başka konularda olduğu gibi, aile alanında da tedrici bir değişimi hedeflemişti. Örneğin, Kur'an, önceden mirastan hiç pay alamazlarken kadınlara erkeklerin yarısı kadar pay vermek suretiyle kısmi bir iyileşme gerçekleştirmişti ve eğer ekonomik ve sosyal koşullar elverişli hale gelseydi, muhtemelen kadınların miras payı erkeklerinkiyle eşitlenecekti.¹⁰ Yine, zengin ve güçlü bir adam istediği sayıda kadınla evlenebiliyordu; Kur'an bu sayıyı dörtle sınırlandırarak bu konuda da bir iyileştirme hamlesi başlattı. Eğer durum elverseydi, muhtemelen bu sayıyı 'bir'le sınırlandıracaktı. Kadınları dövme de o dönemde Araplar arasında yaygın bir

¹⁰ Ebu Zeyd de, Kur'an'ın miras payları konusundaki nihai hedefinin eşitlik olduğunu ve vahyin indiği dönemin ufkuyla sınırlı kalmış yorumların epistemolojik hata olduğunu belirtmektedir (Ebu Zeyd, 2014: 194, 195).

uygulamaydı ve Kur'an bu uygulamayı da büyük ölçüde düzeltmeye çalıştı. Ne var ki, dönemin ataerkil kültürünün bir parçası olduğu için Hz. Muhammed bu uygulamaya göz yummak zorunda kaldı; ancak, diğer pek çok uygulama gibi, bunu da reformlarla kademeli/tedrici olarak kaldırmayı planlamıştı.¹¹ Bu nedenle, Qa'eni'ye göre, Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in yanlış uygulamaları ıslah konusundaki bu tedrici iyileştirme yöntemi göz önüne alınırsa, 4/34'teki "dövme" anlamının bugün için mensuh olduğu kesindir. Dolayısıyla erkekler hiçbir şekilde eşlerini dövemezler; hatta eşlerini döven erkekler adalete teslim edilmelidir. Bu analizlerin ardından Qa'eni, "darabe" fiilinin Kur'an'da dövme dışında çok farklı anlamlarda kullanıldığına dair bazı örnekler verdikten sonra 4/34 için oldukça yeni ve yaratıcı bir alternatif yorum önermektedir: Ayette geçen "Başkaldırmalarından korktuğunuz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın ve onları darb edin." ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla, itaatsiz kadınlar üç çeşittir: (1) ikna edilmesi gerekenler, (2) bir süre yalnız bırakılması gerekenler ve (3) öpülüp okşanarak kucaklanıp yatağa götürülmesi gerekenler (Mir-Hosseini, 1996, 311-314).

Ali, "zor bir ayet" olarak tanımladığı 4/34 ile ilgili şunları söylemektedir: Bu ayetin klasik ve Ortaçağ yorumları kadın itaatini ve erkek otoritesini vurgularken, son dönem yorumları ise erkeğin evlilikteki yükümlülüklerinin tamamlayıcısı konumundaki mali sorumluluklarına ve hanımı üzerindeki gücünün sınırlı oluşuna vurgu yapmışlardır... Söz konusu ayetin anahtar hükümlerinin yorumlanış tarzları, bir taraftan Müslüman geleneğinin bazı bakımlardan erkek egemen (androcentrism) ve kadın düşmanı (misogyny) özelliklere sahip olduğunu ortaya koyarken, bir taraftan da Kur'an metnini daha eşitlikçi okuma biçimlerinin bulunduğunu gösterir. Ayette geçen "Allah onlardan bazılarını diğerlerine üstün kılmıştır." ifadesi klasik tefsirlerde daha çok erkeklerin kadınlar üzerindeki ontolojik üstünlüğü şeklinde yorumlanırken; ilerlemeci yorumlar, söz konusu üstünlüğün fitrat bakımından değil, erkeklerin aldığı miras payı ile ilgili olduğunu ileri sürerler. Diğer yorumcular ise, sadece bu ifadeden hareketle erkeklerin kadınlardan üstün olduğu anlamının çıkarılamayacağını, zira "bazıları"nın erkekleri ve "diğerleri"nin kadınları belirttiğini gösteren dilbilimsel bir kanıt olmadığını iddia ederler. Belki de bu ifade, bazı erkeklerin zenginlik açısından diğerlerinden daha üstün olduğunu belirtiyordur. Bu ayetin feminist okumalarındaki en önemli unsur, kadınların erkekler tarafından desteklenmesine olan vurgudur. Eğer erkekler kısmen kadınlara harcadıkları şey yüzünden *kavvamun* iseler, o halde rolleri de mali sorumlulukları ile bağlantılıdır. Eğer erkek kadını daha fazla destekleyemeyecek duruma düşerse, onun üzerindeki otoritesini

---

¹¹ al-Hibri'ye göre, İslami toplumsal değişim felsefesinin temel ilkesi, "tedricilik"tir. Onun içindir ki, Kur'an kadınlarla ilgili sorunları bir kerede hemen çözümlenmeye çalışmamış, tüm toplumun tepki vermeksizin kabullenebilmesi için çözümü zamana yaymıştır. Nitekim ataerkil bir toplumda, sadece kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunu ilan etmek yeterli olmayabilir. Bunun yerine Kur'an kadınların durumunu aşamalı olarak iyileştirmeye çalışmıştır (al-Hibri, 2000: 54, 58). Güç de İslami feminist söylemin merkezinde, Kur'an'daki eşitlikçi yaklaşımının ve tedrici metodun yer aldığını belirtmektedir (Güç, 2008: 668, 669). Qa'eni, al-Hibri ve Güç'ün "tedricilik" dedikleri şeye Hidayatullah "yörünge/rota argümanı" (*the trajectory argument*) adını vermektedir (Hidayatullah, 2014: 175). Bu arada, Ebu Zeyd'in tedriciliği "nassın hareket yönüne doğru ilerlemek" olarak tanımlaması (Ebu Zeyd, 2014: 254) ile Hidayatullah'ın "yörünge/rota" isimlendirmesi arasındaki büyük paralellik dikkat çekicidir ve feminist ve tarihselci okumalar arasındaki ilişkiyi tekrar hatırlatmaktadır.

de kaybeder. Dolayısıyla koca ile kadının ev masraflarına birlikte katkı sundukları bir ailede, erkek eşinin 'kavvam'ı olmayacaktır (Ali, 2015: 223-225).

Öte yandan, ayette geçen "Faziletli kadınlar gaybı korurlar." ifadesindeki "gayb" kelimesi klasik müfessirlerin çoğu tarafından kadının iffeti ve kocanın malı mülkü olarak yorumlanmışken; ilerlemeci ve feminist yorumcular tarafından dini vecibeler ve iman olarak yorumlanmıştır. Aynı şekilde, ayetteki "kanitat" (itaatkar) kavramı da klasik ve reformcu yorumcular tarafından oldukça farklı şekillerde açıklanmıştır. Klasikler bu kavramın "kadının kocasına olan itaati"ni ifade ettiğini belirtirken; diğerleri, daha çok, "Allah'a itaat" anlamına geldiğini vurgulamışlardır. Ayetin devamında gelen "nüşuz" kavramı klasik müfessirler tarafından genellikle "kocaya karşı itaatsizlik ve isyan" olarak yorumlanırken; çağdaş yorumcular genellikle 'nüşuz'un uyumsuzluk veya iffetsizlik/zina olduğunu iddia etmişlerdir. 'Nüşuz'u 'zina' ile irtibatlandırmaya çalışmak, bu fiil için ayette uygun görülen cezayı (dövme) makul gösterme çabası ile ilgili de olabilir. Zira 'nüşuz' klasikler gibi 'kocaya isyan' olarak anlamlandırılırsa, bu oldukça soyut olgunun karşılığı olarak "dövme" görece ağır/adaletsiz bir ceza gibi algılanabilir. Ancak 'nüşuz' 'aldatma' olarak yorumlanırsa, belki vurmanın hafif bile kalabileceği ve dolayısıyla aşırı bir ceza olmadığı izlenimi yaratılabilir. Hatırlatmak gerekirse, ayette kadınların 'nüşuz'undan endişe eden erkeklerin üç tedbire başvurabileceklerinden bahsedilmektedir: Öğüt, yatakta yalnız bırakma ve dövme. Ayette "dövme" kavramı "darabe" fiili ile ifade edilmiş ve klasikler tarafından genellikle, vurmak, kırbaçlamak, dövmek... şeklinde yorumlanmıştır. Buna karşın çağdaş yorumcu Ahmed Ali, klasiklerin "dövmek" anlamı verdiği bu ifadeyi "kadınlarla cinsel ilişkide bulunmak" şeklinde tercüme etmiştir.¹² Ali, klasik ve modern yorumlar arasındaki farklılıklara işaret ettikten sonra şunu ekler: "... sonuçlar sadece müfessirlerin yorumlarında farklılaşmaz... fakat açıkça Kur'an'ın kendi metninde farklılaşır" (Ali, 2015: 225-230). Barlas da aynı konuya işaret etmektedir: "Kur'an'ın kendisini, Müslümanların yeni/farklı... okumalarının kusurlarından tenzih etmek için yola koyuldum. Bu benim, problemin bir okuma problemi olmadığı bilakis bazı Kur'an öğretilerinin özel tabiatından kaynaklanan bir problem olduğu şeklindeki alternatif tezi ciddi biçimde dikkate almadığım anlamına gelmez... Bu yanlış okumalardan bizzat Kur'an'ın sorumlu olup olmadığını merak ettim." Barlas'a göre, Kur'an metninde görülen herhangi bir ataerkillik veya eşitsizlik durumu Kur'an'ın kendisinden kaynaklanan bir olgu olmayıp bir "yanlış okuma"nın neticesidir (Ali, 2015: 243, 244).

Müslümanların çoğu, Kur'an'ın bütün zaman ve mekanlar için geçerli evrensel bir metin olduğunu düşünse de, kadınlarla ilgili pek çok ayetin, günümüzdekilerden oldukça farklı sosyo-ekonomik koşullara sahip bir yer ve zamanda nazil olduğu unutulmamalıdır. Metinci/lafızcı (textualist/literalist) yaklaşım, aslında 7. yüzyıl Arap kadınları ile ilgili olan ayetlerin bütün yer ve zamanlarda yaşayan kadınlar için geçerli evrensel kurallar içerdiğini söylerken; bağlamsalci (contextualist) yaklaşım, ilgili ayetlerin nazil olduğu bağlamı yani yer, zaman ve koşulları dikkate alarak onların temel hedefleri konusuna odaklanmaktadır. Bu çerçevede, 'metinci/lafızcı' ve 'bağlamcı' yaklaşımlar arasındaki farkların iyice belirginleştiği en bariz örneklerden biri de 4/34'ün yorumlarıdır. Daha çok metinci/lafızcı bir

¹² 4/34'te geçen 'kadın dövme' olgusu ile ilgili modern yaklaşımlar ve bunların eleştirisi için bk. Özsoy, 2002.

yaklaşım sergileyen klasik/geleneksel dönem bilginleri, bu ayeti yorumlarken, erkeklerin kadınlardan üstün olduğunu vurgulama eğilimde olmuşlar; hatta bazıları, biyolojik veya doğa/fitrat temelli argümanlar ileri sürerek ontolojik olarak kadınların erkeklerden daha aşağı olduğunu iddia etmişlerdir. Buna karşılık, bağlamcı yaklaşımın yükselişe geçtiği modern dönemde ise, bu argümanlar büyük oranda terk edilmiş ve cinsiyetler arası eşitliği ya da en azından tamamlayıcılığı vurgulayan yeni yorumlar ortaya çıkmıştır (Saeed, 2014: 9, 11).

Kur'an'a feminist yaklaşımlar konusundaki en önemli örneklerden biri de İran'da 1992 yılında yayın hayatına başlayan ve genellikle feminist bir politika izleyen ancak daha sonra devlet tarafından kapatılan *Zenan* dergisidir. Bu dergide kadınlarla ilgili dini hükümlerin "değişen sosyoekonomik koşullar doğrultusunda" feminist bir yeniden yorumu geliştirilmeye çalışılmış; dini metinlerde pek çok örneğine rastlanan cinsiyet eşitsizliklerini gizleme ya da rasyonelleştirmeye çalışma gibi bir çaba içine girmek yerine eşitsizlik barındıran dini hükümlerin şeriatın sınırları dahilinde yeniden yorumlanması teklif edilmiştir. Örneğin, bazı *Zenan* yazarları, 4/34'te geçen "kanitat" (itaatkar kadınlar) ve "nüşuz" (itaatsizlik) kavramlarını Kur'an'ın adalet ve eşitlik ilkelerine müracaat ederek yeniden yorumlamışlardır. Bu yorumlara göre, karşılıklılığa dayalı bir ilişki süreci olan ailede kadın her an kullanıma hazır olması gereken (cinsel) bir meta olarak görülemez. Dolayısıyla "itaat" ve "nüşuz" da karşılıklı olmalı; yani (erkeklerinki kadar) kadınların cinsel ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalı ve bu bağlamda (kadınlar için olduğu gibi) erkeklerin eşlerine karşı cinsel görevlerini yerine getirmemeleri de yasal yaptırımlara tabi olmalıdır (Mir-Hosseini, 1996: 291-294, 316).

4/34'ün klasik yorumlarında kadınlarla köleler arasında bir analogi yapıldığını gösteren bazı veriler söz konusudur. Örneğin, Fahrüddin er-Razi (ö. 1210), ayetin kadınların dövülmesiyle ilgili bölümünü açıklarken, dövmenin nasıl olması gerektiğinden de bahsetmekte ve "Dövme, 20 vurmaya aşmamalıdır; çünkü bu, köle için dövmenin/vurmanın en üst sınırıdır." demektedir (Fahrüddin er-Razi, 1401b: 93). Zemahşeri (ö. 1144) ise, ayetin "Eğer (eşleriniz) size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür." mealindeki son bölümünü tefsir ederken, Allah'ın erkekler üzerinizdeki gücünün erkeklerin ellerinin altındakiler üzerindeki güçlerinden daha fazla olduğunu belirtmekte ve şöyle bir hadis aktarmaktadır: Hz. Peygamber, Ebu Mes'ud el-Ensari'nin kölesine vurmak için kırbacını kaldırdığını görmüş ve ona "Ebu Mes'ud, Allah'ın senin üzerindeki gücü, senin o köle üzerindeki gücünden daha fazladır." demiştir. Bunun üzerine Ebu Mes'ud kırbacını atmış ve köleyi azat etmiştir (ez-Zemahşeri, 1430: 235). Karı-koca ilişkisinin köle-efendi ilişkisine benzetilmesi yani kadının köle, kocasının ise onun efendisi gibi algılanması, ortaçağda oldukça yaygın bir düşüncedir (Shaikh, 1997: 69, 70). Nitekim Kecia Ali, doktora çalışmaları esnasında, İslam hukukunun evlilik ve cinsel ilişkilere dair bütün külliyatının kölelik ve cariyelikle iç içe örüldüğü sonucuna varmıştır: "İlk fakihler, evlilik ile köleliği birlikte düşünmüşler ve evlilik hakkında bir şeyler söylerken rutin olarak köle sahipliği ile kıyas etmişlerdir. Mesela, kadına verilen mehri

kölenin satın alma fiyatıyla, kadını boşamayı da kölenin azat edilmesiyle mukayese etmişlerdir” (Ali, 2015: 14, 16).¹³

Çağdaş dönemde 4/34’ün kadınlara yönelik şiddeti meşrulaştırabileceği düşünülmektedir; halbuki klasik dönemde bu ayetin kadınlara yönelik fiziksel şiddeti sınırlandırdığı iddia edilebilmekteydi. Wadud’a göre, her ne kadar 4/34 geçmiş yüzyıllarda kadına yönelik şiddeti sınırlandırmaya yardımcı olmuş ise de, bu ayetin 21. yüzyılda böyle bir amaca hizmet etmesi artık mümkün değildir. Çünkü günümüzde her ne şekilde ve yoğunlukta olursa olsun, ne kadar sınırlandırılmış olursa olsun kadına yönelik şiddeti onaylamak mümkün değildir (Wadud, 2008: 203). Dolayısıyla, sosyokültürel bağlam ile yorum arasında dinamik bir etkileşim vardır. Klasik tefsirlerin yorumlama tarzları, otoriter İslami söylemler hakkında fikir vericidir. Ancak, günümüzde, bu Kur’an yorumlarını ve onlara yansıyan toplumsal cinsiyet ideolojisini eleştirmek gerekmektedir. İslam’ın dinamizmine ve Kur’an’ın insanlarla ilişkisinin hala devam ettiğine inanılıyorsa, alternatif kadın ve erkek yorumları geliştirmek bir zorunluluktur (Shaikh, 1997: 72, 73).

Wadud, farklı yöntemler yoluyla şiddet içermeyen bir anlam verebilmek için 20 yıl uğraştıktan sonra “vadribuhünne” ifadesine “onları dövün” dışında bir anlam vermenin imkansız olduğunu anladığını itiraf etmektedir: “En sonunda bu ifadenin literal yorumuna açıkça ‘hayır’ diyorum”. Wadud’a göre, Müslümanlar gerektiğinde Kur’an metnine ‘hayır’ diyebilmelidir. Bu ne gayri İslamidir ne de heretiktir. Zira bizzat Kur’an’ın kendisi 7. yüzyıl Arap mantığının sınırlılıklarının reddedilebileceğine dair bazı ipuçları barındırmaktadır. Bu ayete ‘hayır’ denilmesini meşrulaştıran bir diğer neden ise, bu ayetin klasik yorumlarıdır. Zira tefsir ve fıkıh tarihinin ilk dönemlerinde, bazı fakihler bu ifadeyi şiddet içermeyen sembolik bir ceza anlamına gelecek şekilde yorumlamışlardır ve açıktır ki, bu gibi yorumlar metnin literal anlamına aykırıdır. Anlaşılan o ki, klasik dönemde de bazı Müslümanlar ulaştıkları medeni gelişim düzeyi bağlamında Kur’an metnini manipüle etmişlerdir. Bu gibi manipülasyonlar tarih boyunca daima yapılmıştır ve günümüzde de bunu yapma sorumluluğu söz konusudur. Çünkü Wadud’a göre, günümüzün adalet anlayışı nüzul döneminin adalet anlayışından farklıdır ve Kur’an’da, günümüzde ulaşılan insani gelişim ve düşünce düzeyi açısından anlamsız bazı hükümler yer almaktadır. Bu bağlamda, 4/34 de, tarihin o dönemindeki ilkel ve barbar insan davranışlarına yönelik bir ahlaki standardı yansıtmaktadır. Nitekim Kur’an kölelik ve cariyeliği de kaldırmamıştır ancak daha sonraları Müslümanlar kendi dönemlerinin standartlarına göre bu uygulamaların adaletsiz olduğuna karar vererek kölelik kurumuna son vermeyi başarmışlardır. Bu bağlamda, insan düşüncesinin güncel düzeyi açısından 4/34’ün kabul edilemez olduğunu ifade eden Wadud, döneminin ahlaki normları nedeniyle rahatsız olan

¹³ Ebu Zeyd de, 20. yüzyılın sonlarında Mısır’daki İslami grupların en çok önem verdikleri iki konunun (Hıristiyan) azınlıkların ve kadının kontrolü meselesi olduğunu belirtmektedir: “Kadına diğer dini azınlıklara, özellikle de Hıristiyanlığa reva gördüğü muameleyi reva görüyor... Müslümanların Hıristiyanlar ve diğer azınlıklar üzerindeki velayeti enstrümanı erkeğin kadına velayeti – ya da diğer bir ifade ile kavvam oluşu – enstrümanı ile aynı şeydir” (Ebu Zeyd, 2014: 75, 102).

vicdanının kendisini 4/34'e karşı inanca dayalı bir itiraza zorladığını belirtmektedir (Wadud, 2008: 191, 192, 200–205, 212).¹⁴

4. Sonuç

Modern dönemde bir ilke olarak Müslüman kadının daha iyi bir konuma getirilmesi hedeflenmiş ve Kur'an ayetleri bu amaç doğrultusunda yorumlanmaya başlanmıştır. Örneğin, "Kadının kocası Yusuf'un gömleğinin arkadan yırtıldığını görünce, dedi ki: "Şüphesiz bu, siz kadınların tuzağıdır. Şüphesiz sizin tuzağınız çok büyüktür" (12/28) ayeti ile ilgili olarak, Hindistanlı ilim ve siyaset adamı Ebu'l-Kelam Azad (1888–1958) *Tercümanü'l-Kur'an* adlı tefsirinde, ayetteki yargının sadece kendilerine hitap olunan Mısırlı kadınlarla ilgili olduğunu, tüm kadınları içine almadığını belirtmektedir. Ona göre, klasik müfessirlerin yaptığı gibi bu ayeti erkeklere oranla kadınların daha hilekar ve ahlaksız oldukları şeklinde yorumlamak doğru değildir (Baljon, 1994: 140).¹⁵ Benzeri yorumların, kadınların devlet başkanlığı ile ilgili tartışmalarda da yapıldığı görülmektedir. Bilindiği gibi, Şiiler ve Ehl-i Sünnet'in ittifakıyla, devlet başkanında aranan özelliklerden biri de erkek değildir. İslam bilginlerinin devlet başkanının erkek olması gerektiği konusundaki delillerinden biri de şu hadistir: "Yönetimlerini kadına bırakan bir millet asla iflah olmaz" (Buhari, Megazi, 82, Fiten, 18; Tirmizi, Fiten, 75; Nesai, Kudat, 8; Ahmed b. Hanbel, V, 38, 43, 47, 51).

Ancak günümüzde bu hadisin sıhhatini şüpheli görenler bulunduğu gibi hadisi klasik yorumun dışına taşıyanlar da vardır. Buna göre hadis genel bir kural olarak değil, Hz. Peygamber'in gönderdiği elçiye hakaret edip mektubunu yırtan Sasani kraliçesinin devletin yakın bir zamanda parçalanacağını haber vermek üzere söylenmiştir. Zira o sırada Sasani Devleti'nin başında bir kraliçe bulunmaktadır ve çok geçmeden de Sasani Devleti tarih sahnesinden silinmiştir. Ayrıca bu hadis, Sasanilerin ahirette iflah olmayacakları anlamına geliyor da olabilir (Mir-Hosseini, 1996: 299). Öte yandan Muhammed Hamidullah da, Kuran-ı Kerim'in kadınların hükümdar olmasına olumlu baktığı kanaatindedir. Ona göre Kur'an'da Seba Melikesi Belkıs'la Hz. Süleyman kıssası nakledilirken Belkıs'tan olumlu şekilde bahsedilmesi buna bir delil teşkil eder (Aydın, 2000: 206). Görüldüğü üzere kadınlar aleyhine olduğu söylenen nassları kadınlar lehine yorumlayabilmek için başvurulan strateji, ilgili nassların tarihsel olduklarını yani bütün zaman ve mekanlar için geçerli evrensel ilkeler değil, sadece belirli yer ve zamanlar için geçerli spesifik tarihsel hükümler içerdiklerini iddia etmektir. Anlaşılan o ki, nassları modern dönemin ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde yorumlayabilmek için en çok başvurulan yöntemlerinden biri, ilgili nassdaki hükmün tarihsel olduğunu iddia etmektir. Aksi takdirde, ya klasik yorumlara göre davranılıp "tarih-dışı"na çıkılacak ya da nassın geçerliliği göz ardı edilip "din-dışı" bir konuma düşme tehlikesi göze alınacaktır. Bu bağlamda, tarihselci yaklaşıma göre, tarih-dışılık ile din-dışılık arasına sıkışıp kalmanın nedeni, nassların "tarih-üstü" gerçeklikler olarak algılanmasıdır.

¹⁴ Aralarında 4/34'ün de yer aldığı kadına yönelik şiddet içerdiği iddia edilen nassların yorumlanmasında öne çıkan farklı stratejilerin analiz edildiği bir çalışma için bk. Korkmaz, 2015.

¹⁵ Ebu Zeyd de, Ebu'l-Kelam Azad'inkine benzer bir yorum yapmakta, hilenin kadının ayrılmaz bir niteliği haline getirilmesini ve hile öne çıkarılırken Yusuf kıssasındaki sevgi temasının tamamen göz ardı edilmesini eleştirmektedir (Ebu Zeyd, 2014: 32).

Örneğin, *Zenan* dergisi yazarlarından Mina Yadegar Azadi'ye göre, bir önceki ayette geçen "Ey Peygamber hanımları! Siz, kadınlardan herhangi biri gibi değilsiniz." (33/32) ifadesinden de anlaşılacağı üzere, "Evlerinizde oturun." (33/33) emri, bütün Müslüman kadınları ilgilendiren bir yükümlülük değildir. Öte yandan, bu emir tüm kadınları ilgilendirse bile, zorunlu/bağlayıcı değil, irşadi / yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla bu ayet, kadın haklarını kısıtlayıcı bir içeriğe sahip olmayıp, gerçek niyetleri kadınları mahrumiyet içinde bırakmak ve faaliyet alanlarını daraltmak kısacası onları eve hapsetmek olanların bahane olarak kullandıkları bir araçtır (Mir-Hosseini, 1996: 298; 315). Müslüman alimlerin büyük çoğunluğu, 5/5, 2/221 ve 60/10 gibi ayetlerden yola çıkarak Müslüman kadınların Ehl-i Kitap olsun ya da olmasın gayrimüslim erkeklerle evlenmesinin yasak olduğunu, dolayısıyla gayrimüslim bir kocayla evli bir kadın İslamiyet'i seçtiğinde bunun evliliğin feshini zorunlu kıldığını düşünmüşlerdir. Ancak al-Hibri, Müslüman kadınların gayrimüslimlerle evlenmelerini sakıncalı hale getiren nedenlerin artık günümüzde var olmadığını ve dolayısıyla şartların değişmesiyle birlikte bu konudaki hükmün de değişebileceğini belirtmektedir. Öte yandan, al-Hibri, Müslüman erkeklere gayrimüslim kadınlarla evlenme izni veren klasik görüşün de yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Örneğin, Amerikan velayet kanunları daha çok kadınları kayırdığı için, Amerika'da gayrimüslim eşlerinden ayrılan Müslüman erkekler çocuklarının velayeti ile birlikte onlara kendi dini hassasiyetlerini aktarma şansını da kaybetmektedirler. Dolayısıyla, İslam fıkhnının dinlerarası evlilikler konusundaki "koruyucu" tavrına Amerikalı Müslüman kadınlardan çok erkeklerin ihtiyacı olduğu söylenebilir (al-Hibri, 2000: 69).

Şefkatli-Tuksal da, Kur'an'da evlilik içi kadın-erkek ilişkilerine yönelik evlenme, iş bölümü, karşılıklı hak ve sorumluluklar ve boşanma ile ilgili kural ve tavsiyelerin tamamen ataerkil bir örfün sınırları içinde kalınarak düzenlenmiş olduğunu belirtmektedir. Çünkü ne kadınların ne de erkeklerin bu toplumsal yapıyı dönüştürecek zihinsel/duygusal ve ekonomik donanımları bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu sahada eşitlik, pratize edilemeyecek kadar lüks ve uzak bir gelecek düşüdü. Kadın-erkek ilişkilerinin konu edildiği ayetlerde, dünya üzerindeki en yaygın ve yerleşik sistemlerden biri olan ataerkil geleneğin etkilerini gözlemlemek, tabii bir durum olarak kabul edilebilir. Kadınlara erkeği birbirleri ve toplumla ilişkileri bağlamında ele alan ayetlerde toplumun ataerkil yapılanmasından kaynaklanan örf ve teamüllerin baskın karakteri son derece belirgin durumdadır (Şefkatli-Tuksal, 2014: 70, 71, 164, 277, 278). Görüldüğü üzere, feminist Kur'an yorumlarının en temel iddialarından biri, kadınlarla ilgili ayetlerin önemli bir kısmının Kur'an'ın nazil olduğu 7. yüzyıl Arap yarımadasının sosyo-ekonomik şartları ile ilgili olduğu ve dolayısıyla pek çok şeyin olabildiğince farklılaştığı günümüzde bu nassların güncel ihtiyaçlara cevap verecek şekilde yeniden yorumlanması gerektiği yönündedir. Nitekim, yukarıda bazılarına yer verilen feminist Kur'an yorumlarının pek çoğunda ayetlerin çağdaş kadın hakları felsefesine ve feminizmin değerlerine uyumlu olacak şekilde yorumlanmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir.

Konuya giriş niteliği taşıyan bir makalemizi şu cümlelerle sonlandırmıştık: "Bu çalışmada feminist Kur'an yorumları ile ilgili genel bir betimleme ve

değerlendirme yapılmış olup; makale formatının sınırlılıkları nedeniyle konuyla ilgili pek çok örneğe yer verilememiştir. Bu arada... feminist Kur'an okumalarına getirilen... ciddi eleştiriler de söz konusudur ve ne yazık ki, yine aynı sınırlılıklar nedeniyle bu çalışmada bu eleştirilere de yeterince yer verilememiştir. Bu nedenledir ki, "feminist Kur'an yorumları" ve "feminist Kur'an yorumlarına yönelik eleştiriler" başka makalelerde daha da örneklendirilip ayrıntılandırılarak ele alınmaya devam edecektir" (Korkmaz, 2017: 954). Önceki çalışmamızda yer alan bu iki vaadin ilkinin yerine getirebilmek amacıyla bu makalede "feminist Kur'an okumaları" daha da örneklendirilip ayrıntılandırılmaya çalışılmış olup; ikinci vaadin gerçekleştirilmesi için bir sonraki makalemizde "feminist Kur'an okumalarına yönelik eleştiriler" analiz edilecektir.

Kaynakça

- Akkad, Mahmud (1977). Kur'an'da Kadın Hakları. Çev.: Ahmet Demirci. İstanbul: Çığır Yayınları.
- Ali, Anjuman (2007). Feminists Reread the Quran. The Progressive, November 2007, 29-31.
- Ali, Kecia (2015). Cinsel Ahlak ve İslam: Kur'an, Hadis ve Hukuk Üzerine Feminist Düşünceler. Çev.: A. B. Baloğlu. İstanbul: İletişim.
- Arnaud-Duc, Nicole (2005). Hukukun Çelişkileri. çev.: Ahmet Fethi. Kadınların Tarihi, IV. Ed. Genevieve Fraisse, Michelle Perrot. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 80-110.
- Aydın, Mehmet Akif (2000). İmamet (Fıkıh). TDV İslam Ansiklopedisi, 22. İstanbul: TDV, 203-207.
- Badran, Margot (2002a). Feminism and the Qur'an. Encyclopaedia of the Qur'an, Vol. II. Leiden-Boston: Brill, 199-203.
- Badran, Margot (2002b). Gender. Encyclopaedia of the Qur'an, Vol. II. Leiden-Boston: Brill, 288-292.
- Bakhtiar, Laleh (2011). Concordance of the Sublime Quran. Chicago IL: Kazi Publications.
- Baljon, J. M. S. (1994). Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler. Çev.: Şaban Ali Düzgün. Ankara: Fecr Yayınları.
- Balkin, Jack M. (2004). Yapısöküm. Çev.: Kasım Küçükalp. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13 (1), 318-329.
- Bauberot, Jean (2005). Protestan Kadın. çev.: Ahmet Fethi. Kadınların Tarihi, IV. Ed. Genevieve Fraisse, Michelle Perrot. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 186-199.
- de Beauvoir, Simone (1993). Kadın: İkinci Cins, III. 8. Bs. Çev.: Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Demirhan Erdemir, Ayşegül (1989). Ahlat-ı Erbaa. TDV İslam Ansiklopedisi, 2. İstanbul: TDV, 24.

- Ebu Zeyd, Nasr Hamid (2014). Kadın Söylemine Dair Korku Çemberleri: Eleştirel Bir Okuma. Çev.: Hülya Afacan. İstanbul: Mana Yayınları.
- Engineer, Asghar Ali (2005). The Qur'an, Women and Modern Society. 2nd Ed. New Delhi: New Dawn Press, Inc.
- Fahrüddin er-Razi (1401a). Tefsirü'l-Fahri'r-Razi el-Meşhur bi't-Tefsiri'l-Kebir ve Mefatihi'l-Gayb, 7. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Fahrüddin er-Razi (1401b). Tefsirü'l-Fahri'r-Razi el-Meşhur bi't-Tefsiri'l-Kebir ve Mefatihi'l-Gayb, 10. Beyrut: Daru'l-Fikr.
- Gökçür, Necmettin (2005). Kur'an Araştırmalarında Kullanılan Yeni Metot ve Teoriler. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 75-103.
- Güç, Ayşe (2008). İslamcı Feminizm: Müslüman Kadınların Birey Olma Çabaları. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2), 649-673.
- Gürhan, Nazife (2011). Toplumsal Cinsiyet ve "İslami Feminist" Söylem. Uluslararası Sempozyum: Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları, II. (Ed. Cengiz Batuk, Hasan Atsız). Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 365-383.
- al-Hibri, Azizah (1997). Islam, Law and Custom: Redefining Muslim Women's Rights. American University International Law Review, 12 (1): 1-44.
- al-Hibri, Azizah Y. (2000). An Introduction to Muslim Women's Rights. Windows of Faith: Muslim Women Scholar-Activists in North America. (Ed. Gisela Webb). Syracuse, New York: Syracuse University Press, 51-71.
- Hidayatullah, Aysha A. (2014). Feminist Edges of the Qur'an. New York: Oxford University Press.
- Jansen, J. J. G. (1993). Kur'an'a Bilimsel-Filolojik-Pratik Yaklaşımlar. Çev.: Halilrahman Açar. Ankara: Fecr Yayınları.
- Katz, Marion Holmes (2003). Menstruation. Encyclopaedia of the Qur'an, Vol. III. Leiden-Boston: Brill, 375-377.
- Korkmaz, Arif (2015). "Kadına Yönelik Şiddet ve Din" Üzerine Bir Tipoloji Denemesi: Sosyolojik Bir Analiz. Toplum Bilimleri Dergisi, 9 (18), 41-60.
- Korkmaz, Arif (2017). Feminizmin Modern Dönem Kur'an Tefsirine Etkileri: Tefsir Sosyolojisi Üzerine Bir Deneme. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 6 (2), 940-956.
- Loroux, Nicole (2005). Tanrıça Nedir? çev.: Ahmet Fethi. Kadınların Tarihi, I. Ed. Pauline Schmitt Pantel. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 33-64.
- Lewis, Bernard (1960). İslam Devlet Müessesesi ve Telakkileri Üzerinde Bozkır Ahalisinin Tesiri. Çev.: Salih Tuğ. İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, II (2-4), 209-230.
- Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye (1300). İstanbul: Matbaa-i Osmaniyye.

- Mernissi, Fatima (1995). *Peçenin Ötesi*. Çev.: Mine Küpçü. İstanbul: Yayınevi Yayıncılık.
- Mernissi, Fatima (2003). *Kadınların İsyanı ve İslami Hafıza*. Çev.: Aytül Kantarcı. Ankara: Epos Yayınları.
- Minault, Gail (1990). Sayyid Mumtaz Ali and 'Huquq un-Niswan': An Advocate of Women's Rights in Islam in the Late Nineteenth Century. *Modern Asian Studies*, 24 (1), 147–172.
- Mir-Hosseini, Ziba (1996). *Stretching The Limits: A Feminist Reading of the Shari'a in Post-Khomeini Iran*. *Feminism and Islam: Legal and Literary Perspectives*. Mai Yamani (Ed.). New York: New York University Press, 285–319.
- Moaddel, Mansoor (2005). *Islamic Modernism, Nationalism, and Fundamentalism: Episode and Discourse*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Moghissi, Haideh (2002). *Feminism and Islamic Fundamentalism: The Limits of Postmodern Analysis*. New York: Zed Books.
- en-Neklavi, Fethi (2001). Kasım Emin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 24. İstanbul: TDV, 541, 542.
- Özsoy, Ömer (2002). Çağdaş Kur'an(lar) Üretimi Üzerine: 'Karı Dövme' Olgusu Bağlamında 4. Nisa, 34 Örneği. *İslamiyat*, V (1), 111–124.
- Polat, Fethi Ahmet (2001). *Çağdaş İslam Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar (Hanefi, Ebu Zeyd ve Arkoun Örneği)*. Bakı: Adiloğlu Neşriyyatı.
- Prado, Abdennur (2012). *Qur'anic Feminism: The Makers of Textual Meaning. A Jihad for Justice: Honoring the Work and Life of Amina Wadud*. (Eds. Kecia Ali et. al.). USA: 48HrBooks, 39–46.
- Reşid Rıza, Muhammed (1350). *Tefsiru'l-Kurani'l-Hakim*, 2. Mısır: Matbaatü'l-Menar.
- Rivera de la Fuente, Vanessa (2015). *Feminist Hermeneutics of the Quran and Epistemic Justice*. *Analyze - Journal of Gender and Feminist Studies*, 4, 39–57.
- Roded, Ruth (2006). *Women and the Qur'an*. *Encyclopaedia of the Qur'an*, Vol. V. Leiden–Boston: Brill, 523–541.
- Sabbah, Fetna Ayt (1995). *İslam'ın Bilinçaltında Kadın*. 2. Bs.. Çev.: Ayşegül Sönmezay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saeed, Abdullah (2006). *Interpreting the Qur'an: Towards A Contemporary Approach*. New York: Routledge.
- Saeed, Abdullah (2014). *Reading the Qur'an in the Twenty-First Century: A Contextualist Approach*. New York: Routledge.
- es-Sebzevari, Muhammed (1982). *el-Cedid fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, 1. Beyrut: Daru't-Tearuf.

- Shaikh, Sa'diyya (1997). Exegetical Violence: Nushuz in Qur'anic Gender Ideology. *Journal for Islamic Studies*, 17, 49–73.
- Stone, Merlin (2000). *Tanrılar Kadınken*. Çev.: Nilgün Şarman. İstanbul: Payel Yayınevi.
- Şahin Aynur, Hatice (2013). İslami Feminizm ve Feminist Kur'an Okumaları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 13 (3), 89–122.
- Şefkatli-Tuksal, Hidayet (2014). Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri. 5. Bs. Ankara: Otto.
- et-Taberi, Muhammed b. Cerir (1422). *Camiü'l-Beyan an Tevili Ayi'l-Kur'an*, 6. Kahire: Daru'l-Hicr.
- Taha, Mahmut Muhammed (2011). *İslam'ın İkinci Mesajı*. Çev.: Haydar Aslan. İstanbul: Ayrıntı.
- Terzi Özer, Lütfiye (2010). Kadının Tefsir İlmindeki Yeri (Hz. Aişe, Aişe Abdurrahman ve Zeyneb Gazali Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- Tohidi, Nayereh (2004). "İslami Feminizm" Tehlikeler ve Ümit Vaad Eden Unsurlar. Çev.: İhsan Toker. *AÜİFD*, XLV (11), 279–289.
- Wadud, Amina (1999). *Qur'an and Woman: Rereading the Sacred Text from a Woman's Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Wadud, Amina (2000). *Alternative Qur'anic Interpretation and the Status of Muslim Women. Windows of Faith: Muslim Women Scholar-Activists in North America*. (Ed. Gisela Webb). Syracuse, New York: Syracuse University Press, 3–21.
- Wadud, Amina (2008). *Inside the Gender Jihad: Women's Reform in Islam*. USA: Oneworld Publications.
- Wielandt, Rotraud (2002). Exegesis of the Qur'an: Early Modern and Contemporary. *Encyclopaedia of the Qur'an*, Vol. II. Leiden–Boston: Brill, 124–142.
- Yılmaz, Zehra (2015). *Dişil Dindarlık: İslamcı Kadın Hareketinin Dönüşümü*. İstanbul: İletişim.
- Yuksel, Edip et. al. (2007). *Quran: A Reformist Translation*. USA: Brainbow Press.
- ez-Zemahşeri (1430). *Tefsiru'l-Keşşaf*. Beyrut: Daru'l-Marife.
- Zevalsiz, Halit (1989). Akkad, Abbas Mahmud. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2. İstanbul: TDV, 267–269.

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSRess)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 71-102.

2017 © All Rights Reserved

Psychology of being Chosen in Judaism

Tuğba TAŞDEMİR¹

Keywords

Judaism, chosen nation, narcissism, superiority complex.

Abstract

The aim of this article is to analyze psycho-social factors believed to cause the belief in chosen nation in Judaism, which has become a national religion by means of dedicating to a race. Within this context, it has been determined that the belief in chosen nation has been prevailing in the Rabbinic Judaism and Modern Orthodox Judaism, and this mentioned belief is emphasized not only in the Old Testament but also in sources such as Tanakh and Kabbalah has been emphasized. It has been concluded that the idea of the Israelites which is predicated on the ethnicity has taken its source from religious minority psychology, and determining traumatic events such as exile, oppression and holocaust in Jewish history have caused to inferiority complex. Accordingly, it has been detected that superiority complex which reveals itself as racial one in religious background has functioned as redress mechanism that feeds narcissism.

Article History

Received

15 May, 2017

Accepted

17 Jun, 2017

Yahudilik'te Seçilmişlik Psikolojisi

Anahtar Kelimeler

Yahudilik, seçilmiş millet, narsizm, üstünlük kompleksi.

Özet

Bu çalışmanın amacı, milli bir din haline gelmiş olan Yahudilik'te, seçilmiş millet inancına neden olduğu düşünülen etkenleri psiko-sosyal açıdan analiz etmektir. Bu bağlamda, klasik Rabbanî ve Modern Ortodoksluk'ta seçilmiş millet inancının hakim olduğu, Eski Ahit'in yanı sıra Tanah'ta ve Kabbala gibi kaynaklarda da bu inancın vurgulandığı belirlenmiştir. İsrailoğulları'nın etnisiteyi esas alan düşüncesinin dini azınlık psikolojisinden beslendiği ve Yahudilik tarihinde sürgün, baskı ve soykırma uğrama gibi belirleyici olan travmatik olayların aşağılık kompleksine neden olduğu kanaatine varılmıştır. Bu doğrultuda, Yahudilik'te ırki olarak kendini dinsel planda açığa vuran üstünlük kompleksinin narsizmi besleyen bir telafi mekanizması işlevini üstlendiği tespit edilmiştir.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih

15 Mayıs, 2017

Kabul Tarihi

17 Haziran, 2017

1. Giriş

Seçilmişlik inancı, Yahudiliği diğer dinlerden ayrı kılan en temel özelliklerden biridir. Yazılı ve sözlü gelenekte merkezi bir yere sahip olan seçilmişlik düşüncesinin tarihi, siyasal ve kültürel bir takım etki ve sonuçları olmakla birlikte kuşkusuz en büyük etkisi Yahudi bilinci ve psikolojisi üzerine olmuştur. Sürgün, soykırım vb. travmatik tecrübeler de Yahudi bilincinin oluşumunda son derece etkin olmakla birlikte tüm bu tecrübeler bile seçilmişlik düşüncesiyle birlikte anlaşılabilir ve tecrübe edilmiştir.

Bu nedenle, yazımızda soruna psikolojik açıdan yaklaşarak seçilmiş olma bilincinin ne tür bir psikoloji oluşturduğu irdelenmeye çalışılmış, psikolojik çözümlere

¹ Corresponding author. Arş.Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Psikolojisi, tu.el@windowslive.com

yer verilmiş ve Yahudi toplumunun seçilmişlik düşüncesinin ardında yatan nedenler daha çok psikolojik açıdan incelenmiştir. Bu çerçevede, dini olarak var olan ve daha çok ve doğrudan kurtuluş teolojisiyle ilgili olan seçilmişlik düşüncesi neden ve nasıl Yahudi toplumunda egemen olan bir tür üstünlük düşüncesine ve hatta kısmen ırkçılığa kapı aralamıştır? İsrailoğulları kimliğini oluşturmada diğer din mensuplarını karşıtlık üzerinden tanımlayan azınlık psikolojisinin toplumsal ve ruhsal yansımaları neler olmuştur? sorularına cevap aranmıştır.

Konusu itibarıyla çalışma, farklı disiplinlere ait bilgilerin bütünleyici bir biçimde kullanılmasını gerektirmiştir. Zira teolojik bir problem olan ve daha çok kurtuluş teolojileri bağlamında değerlendirilen seçilmişlik düşüncesinin kelami ve dinler tarihi perspektifinden değerlendirilecek kısımları bulunmaktadır. Bu bağlamda, Yahudilik, seçilmişlik ve azınlık psikolojisi ile ilgili çalışmalar mümkün olduğunca değerlendirilmiş ve yorumlayıcı yaklaşım yönteminden faydalanılmıştır.

Yahudilik, inancında tek Tanrı'ya, vahye dayanan kutsal kitaba ve peygamberlere yer vermesi ile milli dinlerden; millileştirilip bir ırka tahsis edilmesi ile de Hıristiyanlık ve İslam gibi "İlahi/Evrensel Dinlerden"den farklı bir durum göstermektedir (Daştan, 2016, s.7). Diğer bir ifadeyle, İsrailoğulları ile Tanrı arasındaki "Ahd"e kutsal kitaplarında geniş yer ayırmış olan Yahudilik, Babil sürgünü'nden sonra milli din haline getirilerek bir ırka tahsis edilmek suretiyle (Daştan, 2016, s.104) diğer monoteist dinlerden farklı bir konumda değerlendirilmektedir.

Başta Hz. Musa olmak üzere, tüm İbrâni peygamberlerinin ve İsrailoğullarının neseben –yani Yakub ve İshak yoluyla– bağlı bulunduğu ve seçilmişliğin başlangıç noktası kabul edilen İbrahim'in gerçek ve tek vârisleri olma iddiasında olan Yahudi anlayışında dinilik, daha ziyade etnisiteye tâbi bir unsur olarak ortaya konulmaktadır (Gürkan, 2005, s.35). Gürkan(2005)'a göre, İbrahim'in Yahudilik açısından taşıdığı asıl önem, soyundan büyük bir millet yapmak üzere Tanrı tarafından seçilen (ilk) İbrâni atası olmasında yatmaktadır. Bu manada İsrailoğullarının seçilmişliği, İbrahim'in şahsında ortaya çıkmış bir şey olarak anlaşılmaktadır (s.38). Nitekim İbrahim (Avram'ı) seçip onla bir ahit gerçekleştiren Tanrı, bu ahdin ve vaadin onun soyunu da kapsadığını bildirecektir:

"RAB Avram'a, "Ülkeni, halkını, babanın evini bırak, sana göstereceğim topraklara git" dedi: "Seni büyük bir ulus yapacağım,

Seni kutsayacak, sana ün kazandıracığım,

Bereket kaynağı olacaksın.

Seni kutsayanları kutsayacağım.

Seni lanetleyeni lanetleyeceğim.

Yeryüzündeki halkların hepsi Senin aracılığınla kutsanacak."

Avram RAB'bin buyurduğu gibi yola çıktı..." (Tekvin 12: 1-4)

Yahudilikte din ile ırkın iç içe girmişliği ve birini diğerinden ayırmanın zorluğunu Yahudi Kutsal Kitabı'nda yer alan 'Balam Hikayesi'ndeki şu cümleler tarif etmektedir: "... İşte, ayrıca oturan bir kavimdir ve milletler arasında sayılmayacaktır (Daştan, 2016, s.20). "Tanrı'nız olmak için sizi Mısır'dan çıkararak

Rab benim. Kutsal olun, çünkü ben kutsalım” metninde vurgulandığı gibi İsrail kimliğinin ve seçilmişliğinin merkezinde kutsallık vasfı yer alır (Özcan, 2013, ss.78-79). Zira, Tanrı sadece İsrailoğullarını seçmemiş, aynı zamanda onları diğer insanlara üstün de kılmıştır. İsrail insanlar tarafından Tanrı'nın “kutsal” kabul edilmesi gibi, aynı tabir kullanılarak “kutsal bir ulus” olarak adlandırılmaktadır (Fromm, 2016, s.145).

Özcan(2013), İsrail kavminin kutsallık vasfını kazanmasının Tanrı'nın kendilerini seçip ahitleşmesiyle bağlantılı olarak ortaya konduğunu belirtir. İsrail Tanrısı, tüm kainatın yaratıcısı olmakla birlikte, İsrail'e ahit bağıyla bağlı olup onun kutsallığı, hükmü ve himayesi özellikle İsrail üzerinde tecelli etmektedir (s.78).Gürkan(2009)'ın ifadesiyle, İsrailoğullarının seçilmişliği İbrahim'le yapılan ahde kadar uzanmasına rağmen seçim ve kurtuluş yalnızca Yakup'un soyundan gelenlere, yani kutsal zürriyete aittir (s.23). Yavuz (2006)'un Wyschogrod'dan aktardığına göre, İsrail; İbrahim, İshak ve Yakub'un soyundan gelen, Tanrı'nın kavmi olarak hizmet etmek için ve bütün insanlığa lütuf olarak seçilen bir kavimdir ve Tanrı ile özel bir ilişki kuran bu liderlerin soyundan gelenler Yahudi kavmini oluşturmuştur. Bu sebeple, Yahudilik bir inanç meselesi değildir. İbrahim, İshak ve Yakub'un soyundan gelen bir kişi ne kadar günahkar olursa olsun Yahudi'dir ve ayrıcalığını hiçbir şekilde kaybetmez (s.65).

Bu anlayışa göre seçilmişlik ve buna bağlı kurtuluş, hiçbir şekilde insan iradesine ve fiillerine bağlı olmayıp tamamen Tanrı'nın hür iradesinin bir sonucu olarak ezelden belirlenmiş bir durumu ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle konu –Yahudi inancındaki “Yahudi doğmak” ilkesi yerine– “seçilmiş doğmak” biçiminde ortaya konulmaktadır (Gürkan, 2005, s.58). Denilebilir ki, seçilmiş olma fikri Yahudileri tarih boyunca daima diğer milletlerden farklı kılmıştır. Yahudiler; her türlü baskı ve zorlama karşısında, milli ve dini kimliklerini “Seçilmişlik Fikri” sayesinde koruyabilmiş ve ideallerini canlı tutabilmişlerdir (Daştan, 2016, s.74).

2. Seçilmiş Millet İnancı

Tevrat'ta ifade edildiği üzere Tanrı, İsrailoğulları ile Hz. Musa'nın önderliğinde önce Horeb'de, daha sonra Moab'da iki kez ahit yapmış [Tekvin, 35: 11-13, Mısır'dan Çıkış,32:13, Yeşu, 24:6]; daha sonra bu ahit Yeşu, Davud ve sonraki İbrâni peygamberlerin ve liderlerin dönemlerinde yenilenmiştir (Gürkan, 2005, s.34).

Tevrat'ta bahsi geçen ifadelerle dayanarak, kendilerini dünya milletleri arasından seçilmiş kavim olarak gören Yahudiler, Allah'ın Sina'da bu kavmi muhatap aldığını, Tevrat'ı Musa'nın şahsında onlara gönderdiğini iddia ederler (Daştan, 2016, s.104). Diğer bir ifadeyle, Sina'da “Seni Mısır'dan kölelikten çıkararak Tanrı'n Yahve işte Benim. Karşımda başka tanrıların olmayacak” (Çıkış 20: 1-2) beyanıyla tüm İsrailoğullarıyla ahit yapılmıştır (Hasanoğlu, 2015, ss.87-88).

Garaudy(2015)'nin belirttiği gibi, halkların baskı ve zulümden kurtuluşunun bu ebedi sembolü- Mısır'dan çıkış-, evrensel bir Tanrı'ya bağlanan, onun iradesine boyun eğmiş bütün halklara seslendiği halde, bir eşi daha olmayan bir mucizeye dönüştürülmesiyle seçkin bir halkın kısmi ve tarafgir bir Tanrı'sının bahşettiği bir imtiyaz olarak sunulmuştur (s.9).

Yahudi milletinin yeryüzüne hükmedecek, milletlerin hepsine varis olacak seçilmiş bir kavim ve mukaddes millet (Yahyaoğlu, 2010, s.171) olduğu inancı, Tevrat'ta İsrailoğulları'nın Tanrı'nın oğulları olduğunu, kutsal bir ulus olduğunu, Tanrı'nın hazine halkı olduğunu, Tanrı'nın payı ve mirası olduğunu, Tanrı'nın onları kendisine özel olarak seçtiğini ifade eden cümlelere dayanmaktadır (Yaman,2016, s.343).

Gürkan (2005)'a göre, Eski İsrailoğulları dininin özünde yatan ayırım veya ayırıştırma teması ve İsrail'in kutsal oluşuyla ilgili vurgu gerek Tevrat ve Rabbinik literatürde (Levililer 20:23-26; Numbers Rabbah.10:5) gerekse Şabat kutlamasının sonunda okunan duada (havdala) ortaya konulmaktadır: "Tanrı, kutsal olanla olmayanı, aydınlıkla karanlığı, İsrail'le diğer kavimleri, yedinci günle altıncı günü birbirinden ayırır." (s.41).

İrkî seçilmişlik anlayışını benimseyen Rabbinik kaynaklar, Yahudilerin bütün milletler içinde en mükemmeli, en iyisi, en muhteşemi ve her şeye gücü yeten Tanrı için en değerli olan millet olduğunu ifade etmekten çekinmezler. Onlara göre, bütün milletler bir araya gelse bile bir Yahudi daha ağır basar (Yavuz, 2006, s.74).

Özellikle Haggadacı Rabbiler, İsrail'in Tanah'ı kabul etmesi sebebiyle seçildiği fikrinde ısrar etmişlerdir. Rabbinik düşüncede, İsraililerin seçilme sebebini, milletlerin en cesuru olmalarına, kutsallıklarına ve Tanah'ın onların yüzü suyu hürmetine yaratılmasına bağlayan görüşlere de rastlanmaktadır (Özcan, 2013, s.80). Tanah'ta, Tanrı'nın bütün milletler içinden İsrail'i seçtiğini ifade eden cümleler Rabbiler tarafından "Yarattığım bütün milletlerden yalnız İsrail'i sevdim" şeklinde yorumlanmıştır (Yavuz, 2006, s.54). Akiba'ya göre, "Sevilen İsrail halkıdır, çünkü onlar Tanrı'nın çocukları olarak adlandırılmışlardır."

Rabbi Meir ve Rabbi Abba Bar Zavda da İsraililerinin günah işleseler de, sorumluluklarını yerine getirmeseler de, Tanrı'nın çocukları olmaya devam edecekleri görüşündedirler (Yavuz, 2006, ss.54-55). Klasik Rabbanî ve Modern Ortodokslukta hakim olan anlayışa göre; ırken Yahudi olmak, genel Yahudilik anlayışında seçilmişliğin işaretidir (Özcan, 2013, s.79). Onun için, bir kere İsrail kavmine, yani ahit topluluğuna dahil olan bir (Yahudi) fert, daha sonra başka bir dine mensup olma tercihinde bulunsa bile, bu durum söz konusu şahsı pratikte Yahudi cemaatinin dışına çıkarsa da teoride Yahudi olma vasfını değiştirmemektedir (Gürkan, 2005, ss.41-42).

Bu noktada belirtmek gerekir ki, Rabbinik literatürde, bilhassa diğer milletlerle mukayese edildiğinde, idealize edilmiş, homojen ve kolektif bir İsrail tanımlaması baskın olup söz konusu İsrail'in, tüm günahlarına rağmen Tanrı katında sahip olduğu ayrıcalık, meziyet ve üstünlük sıklıkla vurgulanmaktadır (Gürkan, 2005, s.59). Eski Ahid'de ve sonraki Yahudi literatüründe ortaya konulduğu üzere seçilmişlik, İsrailoğullarının üstünlüğü veya itaatinden ziyade Tanrı'nın İsrail'e ve atalarına olan sevgisi ve ismini(n devamını) İsrail kavmine bağlama iradesinin neticesi olup, İsrail'in isyanına rağmen bakidir (İşaya 48:9-11; 54:9-10; Yeremya30:11; 31:3-4; Mezmurlar 105:8-10) (Gürkan, 2005, s.50).

Buna göre, Yahudi inancında Musa şeriatına uymak suretiyle ahde sadık kalan bir grubun her devirde İsrail içerisinde mevcut olduğu ve onların hatırına Tanrı ile İsrail arasındaki ahdin sonsuza dek devam edeceği görüşü yer almaktadır (Gürkan,

2005, s.51). Nitekim, bütün milletler arasından ancak İsrail kavmi Tevrat'ı almaya layık olduğundan veya Tanrı Tevrat'ı sadece onların kabul edeceğini bildiğinden Yüce olan, dünya yaratılmadan önce İsrail'i seçip kendisine kutsal kavim yapmış ve onlara Tevrat'ı emanet etmiştir (Gürkan, 2005, s.57).

Kabbala'da da, Yahudiliğe ihtida kabul edilmekle birlikte, Yahudiliğe dönenlerin gerçekte Yahudi ruh olduğu ve ceza olarak Yahudi olmayan birinin bedenine emanet edildiği iddiasıyla, seçilmiş ırk anlayışına vurgu yapılmaktadır (Yavuz, 2006, s.79). Zohar'da kaynakları bakımından Yahudi olan ve olmayan ruhlar arasında açık bir ayrım vardır; Yahudi olan ruhların kaynağı kutsal taraftan (sitra di-qedusha) gelirken Yahudi olmayan ruhların kaynağı karanlık taraftan (sitra ahra) gelmektedir (Gürkan, 2009, s.43).

Yahudi olan ve Yahudi olmayan ruhların ayrımı daha sonra kimi Kabalistik ve Hasidik şahsiyetler tarafından geliştirilmiştir. Böylece, Yahudilerin ruhlarının ilahi ruhla ya da neshamahla aynı olduğu, Yahudi olmayanların ruhlarının ise fitri/bedensel ruhla ya da nefesh ile eşit olduğu düşünülmektedir (Gürkan, 2009, s.43). Anlaşılacağı üzere, Hıristiyanlık ve İslam'da özel bir öneme sahip olan seçilmişlik inancı, ırki bir seçilmişlik düşüncesiyle ortaya konması bakımından Yahudilik'te farklı bir boyut ve anlam kazanmıştır (Özcan, 2013, s.81).

2.1. Yahudi/İsrailoğulları Kimliği

Tanrı'yla ahitleşme düşüncesine dayanan ve seçilmişlik düşüncesiyle desteklenen Yahudi kimliği bir kavram olarak var olmak ve varlığını sürdürmek için karşısında hep bir Yahudi olmayan, bir yabancı kimliği yerleştirerek kendisini diğerlerinden ayırmıştır. Etnisiteyi esas alan düşünce hep bu zihniyete dayandırılarak kendisini var etmiştir (Yaman, 2016, s.340).

Talmud adlı kitabında, Haham Cohen şöyle der: Dünya insanları, İsrail ile bir bütün olarak ele alınan diğer milletler olarak ikiye ayrılabilir. İsrail seçkin millettir. Bu, temel dogmadır. Tesniye'ye göre, "seçkin halk (Tesniye, 7/6) başkalarıyla karışmamalıdır: "Kızını onların oğluna vermeyeceksin ve onların kızını oğluna almayacaksın" (Tesniye, 7/3). Bu apartheitin [ırkçılığın] Tanrı tarafından seçilmiş ırkın kirlenmesini önlemenin tek yolu; bu ayrımcılığın, söz konusu halkı Tanrı'ya bağlayan iman olduğunu ifade eden Garaudy (2015), sürgünden dönüşte, Ezra ile Nehemyanın bu apartheitin yerleşmesine özen gösterdiklerini; Ezra ağlar, çünkü "kutsal ırk", ülkenin halklarıyla karışmıştır" (Ezra, 9/2) ... "Yabancı kadınla evlenmiş olan herkes, onları, yani karılarını ve çocuklarını kovsun" (Ezra, 10/44) ile Nehemya'nın Yahudiler hakkında "Onları bütün yabancı unsurlardan temizliyordum"(Nehemya, 13/30) ifadelerinden hareketle belirtmiştir (ss.45-46).

Yahudi tarihinin en önemli isimlerinden birisi olan Rabbi Ezra'nın yarım asrı aşkın bir süre sürgün tecrübesi yaşaması, geride kalan diğer bir kısmının ise kültürel ve dini açıdan birlikte yaşadıkları toplumların etkisi altına girmesi karşısında, İsrailoğulları'nın asabiyetini tekrar oluşturmak için yabancıları, yani İsrail kavmine ve dinine mensup olmayanları dışlamak suretiyle toplumu saf nesep (Yehuda oğulları) etrafında birleştirdiği (Gürkan, 2009, ss.345-346) görülmektedir. Bu noktada, İbrahim, İshak ve Yakub'un kavim içinden kız alma konusunda ısrarlı olduklarına yönelik bilgilerin yanı sıra (Tekvin 18:19; 24:1-9; 28:1-5), sonraki devirlerde de çevre toplumlarla evlilik ilişkisine girmemeleri ve onların yolundan

gitmemeleri konusunda İsrailoğulları'na yapılan uyarılar (Çıkış 34:15-16; Tesniye 7:3-6; 25:1-5; I. Krallar 11:1-2), dinin korunması ile nesep ya da grup birliğinin korunması arasında sıkı bir bağ öngördüğünü ve bu bağın seçilmişlik kavramıyla ortaya konduğunu (Levililer 20:26; Tesniye 14:2) (Gürkan, 2009, ss.343-344) göstermektedir.

Yahudiler'in diğer milletlerden ayrımı, kendisini Nuh oğulları ile İsrailoğulları algısında net bir biçimde ortaya koymaktadır: Ahdin şekil verici gücüyle İsrailoğulları topluluk durumundan toplum durumuna geçmişlerdir, ortak tarih bilinci, ortak hukuk ve ortak ritüeller yoluyla eski kabile birliğinin yerini İsrailoğulları kimliği almıştır (Hasanoğlu, 2015, ss.87-88). Böylece, İsrailoğulları'nın karşısında Nuh oğulları artık öteki kimliğini temsil etmeye başlamıştır. Bu öteki kimliği Yahudilikte ulus bilincinin gelişmesine katkısı açısından oldukça büyük öneme sahiptir (Hasanov, 2015, s.154).

Sina vahyi önceki dönemde, henüz İsrailoğulları kimliği ortaya çıkmadan da Yahudi ulusunun diğerleri üzerinde görece üstünlüğü teması Rabbilerin yorumlarına hakimdir. Bu yorumlara göre üstünlükleri sebebiyle Tanrı'nın hitabına karşılık vermiş, Tevrat'ı kabul etmişlerdir (Hasanov, 2015, s.154).

İsrail kimliği karşısında Nuhi kimliğinin ikincilliği ise Sina vahyi sonrası dönemi anlatan yorumlarda daha yoğun bir şekilde geçmektedir (Hasanov, 2015, s.154). Denilebilir ki, Nuhilik müessesesi, hem Sina öncesi hem de Sina sonrası dönemde Yahudi üstünlüğü kurgusunu yansıtan psikolojik arka plandan türemiştir (Hasanov, 2015, s.142). İsrail ırkının üstünlüğünü ispatlamaya çalışan Rabbiler yazılarında diğer milletleri aşağılayan benzetmeleri kullanmaktan da çekinmemişlerdir. Yahudiler dışındaki bütün insanlar, hayatlarını sürdürecektikleri ihtiyaçlarını gidermeleri bakımından hayvanlara bile benzetilmişlerdir (Yavuz, 2006, s.75). Örneğin, Rabbinik düşüncede Yahudi olmayanların köpeğe benzediği düşüncesi hakimdir.

Yine Yahudi olmayanlar Hezekiel 23:20'ye atıf yapılarak sık sık eşeklere benzetilir ve Yahudi olmayanlarla eşekler arasında ilişki kurulmaya çalışılır (Yavuz, 2006, s.75). Yahudi alimlerinden Maimonides'in de içlerinde Türkler (Mogol ırkı), zenciler, güney göçebeleri gibi bazı milletleri sayarak bunların tabiatının konuşmayan hayvan tabiatı gibi olduğunu iddia ettiği bildirilmektedir (Yavuz, 2006, s.75).

İsraililerin ruhlarının üstün özelliklere sahip olduğunu söyleyen ve Tanrı'nın vahyini kabul etmeleri sebebiyle İsrail'i milletlerin kalbi olarak tanımlayan Judah Halevi ise niteliği açısından tam bir peygamberler toprağı olan İsrail toprağında yani kutsal topraklarda yaşayan ve ahlaki açıdan kusursuz olan her Yahudi'nin peygamberlik mertebesine erişebilir nitelik taşıdığını ileri sürer (Özcan, 2013, ss. 80-81).

Ortaçağ düşünürlerinin çoğunluğunda görülen bu dışlayıcı ve katı seçilmişlik anlayışı, bu dönemde Yahudi olmayan toplumlardan gelen zulümlere karşı verilen bir tepki olarak yorumlanmıştır. Zira, Yahudi toplumlarının şiddete maruz kalma deneyimlerinin dış gruplara karşı önyargılı tutumlarının artışı geçmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Yahudilerin, dış gruplara, yani kendinden farklı bir dine ya da ırka mensup bireylere düşmanlık ve nefret gibi duygular beslemeleri ve

kendileri dışındakileri dışlama eğilimi göstermeleri (Kağıtçıbaşı, 2016, s.267), iç grup aidiyetlerinin güçlü olmasından da kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, İsraililer içlerine kapanarak gettolarına çekildikçe bir taraftan da Yahudi olmayanlardan İsraililerin farklılığını vurgulamaya çalışmışlardır (Yavuz, 2006,s.61).

3. Yahudilik'te Seçilmişlik Psikolojisi

Yahudilerin ruh hallerini anlamanın dünyayı ve diğer milletleri algılayışını kavramamız bakımından son derece önem taşıdığını düşünen Yahyaoğlu (2010)'na göre milletleri etkisi altına alan psikolojik özellikler, mutlaka farklı sebepler neticesinde ortaya çıkmakta, yaşadıkları zorluklar ve acılar bu milletlerin genlerine tesir etmekte ve böylelikle bu psikolojik özellikler gelecek kuşaklara farkında bile olunmadan asırlar boyu taşınmaktadır (s.128).

Jung'un başlangıçta ilk imgeler diye adlandırdığı saklı imgeler hazinesi olan kollektif bilinçaltındaki ırksal imgeler, insanların atalarında da olan, yaşantı duymadaki ve dünyaya tepki göstermedeki bir takım eğilimler veya gizilgüçlerdir (Atlı, 2012, s.264). Bu noktada, bir millete özgü olan travmatik olayların gelecek nesillere aktarımı, bilinç düzeyine çıkmayan psişik imgeler olarak varlığını sürdürmekte ve ırksal içerikler taşıyan bu imgeler o milletin ruhsal yapısını da etkilemektedir.

Dolayısıyla, Yahudilerin ruh halinin "üstün ırk", "seçilmiş millet" anlayışının ciddi bir sinerji kazandırdığı din merkezli azınlık psikolojisinden (Yahyaoğlu, 2010, s.129) beslenmesi kaçınılmazdır.

3.1. Sürgün

Yahudilik tarihinin isyanlar, savaşlar ve sürgünlerle dolu olduğunu, Yahudilerin tarihte birçok kez, topraklarından başka ülkelere sürgüne gönderilmiş olduğunu söyleyen Kurt (2006)'a göre, bu sürgünler içerisinde Yahudiler üzerinde en büyük etkiyi hiç şüphesiz [MÖ VI. Yüzyılda gerçekleşen] Babil sürgünü yapmıştır (s.61).

Sürgün hayatı dışlanmışlık ve farklı pek çok sıkıntılı süreçlerle devam ettiği için bu süreçte çekilen acı ve sıkıntılardan Yahudi kimliğinin sıkça ve moda tabirle "küllerinden doğduğu" ifade edilebilir (Yahyaoğlu, 2010, s.163). Nitekim, insanları sürgüne zorlayan yaşam serüvenleri, onlara aynı zamanda bir kimlik ve aidiyet değişimi de dayatır (Gampel, 2014, s.49).

Ayrıca, sürgünlerin ruhsal aygıtı, yalnızca kimlik duygusunu geliştirmeyi değil onu korumayı hedefleyen bir çalışma gereksinimi de dayattığı (Gampel, 2014, s.49) düşünülür. Dolayısıyla, ilk kez bu dönemde soya dayalı bir Yahudi tanımlaması yapılmış ve Yahudilerin "mukaddes bir soy" olduğu vurgulanmıştır. Bu tarihten itibaren, İsrailoğulları ifadesi, Yahuda'da oturanlar anlamında Yahudiler (İbranice "Yahudim") olarak anılmaya başlarken, İsrailoğulları dini de Yahudilik (Yehudat) olarak isimlendirilir olmuştur (Kurt, 2008, s.265).

Böylece, "Yahudim" ifadesi, bir taraftan "Yahuda'da oturanlar" anlamında bölgesel, diğer taraftan "Yahudaların soyları" anlamında etnik bir anlam kazanmıştır (Kurt, 2008, s.265). Buna göre gerçek Yahudi, Yakub'un neslinden olan ve sadece sürgünden dönen küçük bir gruptur (Kurt, 2008, s.265).O halde,

Yahudilik dinden çok bir milliyet, Yahudi olmak da bir uyrukluk gibi algılanabilir (Yahyaoğlu, 2010, ss.28-29).

Anlaşılabacağı üzere, sürgünün aynı anda hem damgalayan hem de narsisizmi besleyen bir tarafı vardır. Tıpkı bir çocuğun küçük yarası gibi! Pansuman yapılıncaya çocuk açıkça narsisizminin beslendiğini hisseder ve pansumanını gururla gösterir. Yara hem ötelenmiş, hem odak noktası olmuştur (Ludin, 2014, s.68). Başka bir ifadeyle, sürgün Freud'un deyimleriyle narsistik egoya karşılık gelen, toplumun onayından henüz geçmemiş olan, yakın çevremizin veya sadece kendimizin varlığına inandığımız imgesel(hayali) kimliğimizi (İzmir, 2015, s.124) güçlendirmektedir.

Dolayısıyla, kimliğini bu idealleştirilmiş imge üzerinden kuran kişide, eksikliğini ya da yetersizliğini yadsır türden bir sanrı görülür. Bu sanrı, bendeki yetersiz olanın dışarı yansıtılmasıyla, narsistik zedelenmenin telafi edilmesi işlevini görür. Bu noktada, Yavuz (2006)'un Zangwill Israel'den aktardığı gibi seçilmişlik fikrini ortaya koyan İsraililerin kendisidir (s.63).

Yüzyıllar sonra Filistin Romalılar tarafından işgal edilir, Tapınak imha edilir, pek çok Yahudi öldürülür, hapse atılır ve köleleştirilir, kendi dinlerinin gereklerini yerine getirmeleri bile ölüm cezasıyla yasaklanır (Fromm, 2016, ss.76-77). Daha sonraki yüzyıllar boyunca sürgündeki Yahudiler, Haçlılar, İspanyollar, Ukraynalılar, Ruslar ve Polonyalılar tarafından katliamlara, ayrımcılığa uğratılmış, öldürülmüş ve aşağılanmışlardır. 20.Yüzyılda da Yahudilerin üçte birinden fazlası Naziler tarafından ortadan kaldırılmışlardır (Fromm, 2016, s.77). Müslümanların idaresi altında yönetildikleri elverişli dönemler haricinde Yahudiler en iyi Hıristiyan yöneticiler döneminde bile aşağılık olarak ötekileştirilmiş ve gettolarda yaşamaya mahkum edilmişlerdir (Fromm, 2016, s.77).

Gettolar özel bölgeler olup Yahudi toplumunun iç dinamiklerinin homojen olarak şekillendiği yerlerdir (Yahyaoğlu, 2010, ss.77-78). Ortaçağ boyunca çağların getirdiği yerellik içinde gettolarda sıkışmış iken bir yerellik taşıyan Yahudiler aynı zamanda gelecekte seçilmiş millet olarak kuracakları evrensel hakimiyet idealini yaşatmaya çalışmışlardır (Yahyaoğlu, 2010, ss.168-169). Bu bilgilerden de anlaşıldığı gibi Yahudiler, içinde yaşadıkları toplumdan hep tecrit edilegelmişlerdir (Yahyaoğlu, 2010, s.79). Yaşadıkları bu durum çoğunlukla yabancı ülkelerde dar bir cemaat olarak kalmalarına neden olmuş, kendi içlerinde olan yaşamları onları dışsal denebilecek kültürel, dini ve psikolojik etkilerden büyük oranda korumuş, dejenere olmalarını engellemiştir. Başka bir ifadeyle, kendi içlerine kapanık yaşamak; ırksal, psikolojik ve kültürel anlamda Yahudileri homojen ve orijinal bir millet yapmıştır (Yahyaoğlu, 2010, s.137).

Denilebilir ki, Mısır hayatı, onlar için sosyo - psikolojik bir arka plan olmuştur. Ayrıca, Babil'deki sürgün hayatı ve 1948'e kadar gelen tarihi süreç de Yahudi karakterini şekillendirmiştir (Yahyaoğlu, 2010, s.186). Sürekli kontrol altında olma ve ezilmenin getirdiği trajik yaşam, siyasal planda eşitlik, dinsel planda da üstünlük nosyonları ile kendini açığa vurmuştur (Yahyaoğlu, 2010, s.89).

Fromm (2016)'un ifadesiyle, hiç kuşkusuz onların bu durumu ulusal alınganlığa, klancılığa, kendini beğenmişliğe yol açmıştır (ss.19-20). Yahudilerin uğradığı kronik hakaretleri telafi etmek amacıyla kendilerini ezenlere karşı bir nefret

duygusuyla, tepkisel bir ulusalcı onur ve klanlı bir yaklaşım göstermiş olmaları doğal bir tutum değil midir acaba? (Fromm, 2016, s.77).

3.2. Yahudilik'te Üstünlük Kompleksi

Yavuz (2006)'un Demirci'den aktardığına göre, seçilmişlik fikri, Yahudiliğin diğer milletlere bakışının sebebi olmaktan daha ziyade sonucu olmuştur (s.74). Nitekim, yetkeci (Otoriteriyen) kişilik kuramına göre kişinin önyargılı ayrımcı tutumu, aslında kendisinin de farkında olmadığı bir gereksinimi karşılamaktadır. Bu gereksinim, yıpranmış olan egosunu tamir etmek, yükseltmektir (Sakallı, 2013, s.178).

Dolayısıyla, Yahudilerin üstünlük anlayışını, aşağılık duygusunun bir telafisi ve tatmini olarak düşünmek mümkündür. Atlı(2012)'nin Adler'den aktardığına göre, aşağılık duygusu, aşağılık karmaşasına "ya da bu karmaşanın aşırı telafisi olan yükseklik karmaşasına yol açtığında nevroz durumlarıyla karşılaşmış oluruz" (s.263). Zira, Yahudi toplumu baskı ve soykırıma uğrayışını, üstünlüğünden dolayı kendisine duyulan kıskançlığın bir tezahürü olarak değerlendirmiştir (Yahyaoğlu, 2010, s.187).

Yahudi toplumu için psikolojik açıdan sağlıklı olan bu üstünlük duygusunu etnik merkezlikten ayırmak zor görünmektedir. Nitekim, bireyin kendi grubunu her şeyin merkezinde algılaması ve diğer her şeyi ona kıyaslayarak değerlendirmesi (Kağıtçıbaşı, 2016, s.267) demek olan etnik merkezlik, kendini seçilmişliğin irki bir üstünlük olarak değerlendirilmesinde ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, ırk ve milliyet taassubu, Yahudi toplumu açısından psikopatolojik bir hal alıp üstünlük kompleksine dönüşmüştür.

İnsanlık tarihi boyunca korku yaratan şiddet, insanların kurguyla gerçeklik, yanılısamayla hakikati birbirine karıştırmasına neden olmuştur (Fromm, 2016, s.18). Yanılısamalar için niteleyici olan şey ise onların insan isteklerinden türemiş olmalarıdır (Freud, 2016, s.164). Nitekim, yanılısamaları bizi hoş olmayan duygulardan koruduğu ve bunun yerine doyumların keyfini yaşamamıza olanak verdikleri için hoş karşılarız (Freud, 2016, s.32).

Bu yanılısamaların ortaya çıktığı bölgenin imgelem yaşamı olduğunu; gerçeklik duygusunun gelişmesinin ortaya çıktığı sırada bu bölgenin çabucak gerçeği sınamanın istemlerinden muaf tutulduğunu ve gerçekleştirilmesi güç istekleri doyurmak amacı için bir tarafa ayrıldığını belirten Freud (2016, ss.213-214)'a göre, aslında tıpkı düşlerde ve hipnozda olduğu gibi bir grubun zihinsel işlemlerinde de gerçeği sınama işlevi, istekli itkilerin duygusal yüklerinin gücüne kıyasla geri planda kalır (s.66). Dolayısıyla, İsrail halkı; asla hakikatin peşine takılmamış ve ısrarla gerçek olmayana gerçek olana göre öncelik tanımış, hakiki olmayan tarafından neredeyse hakiki olan kadar kuvvetle etkilenmiştir (Freud, 2016, s.66).

İbn Haldun'un yorumuna göre de Rabbanî otoritelerin vurguladığı şekliyle, İsrailoğulları'ndan itibaren bozulmaya uğramadan süregelen bir Yahudi asabiyet ve üstünlük iddiası bir vehimden ibarettir. Diğer bir ifadeyle, İsrailoğulları'nın oluşturduğu asabiyet ve üstünlüğün Yahudilerde birebir devam ettiği şeklindeki

inanç ya da iddianın gerçekte bir karşılığı yoktur; dolayısıyla bir yanılığdan öteye gitmemektedir (Gürkan, 2009, s.347).

Bu noktada, tarih boyunca sürgün edilmiş, zulme uğramış ve horlanmış Yahudilerin uğradıkları haksızlıkların yol açtığı narsistik öfkenin ebedi bir seçilmişliği vaat eden, ulusal bir Tanrı yanılısamasının şekillenmesine neden olduğu düşünülebilir. Böylelikle, Tanrı, Yahudi toplumunun zedelene narsisizmini telafi eden ve aşağılık komplekslerinin üstünlük kompleksine dönüşmesine neden olan bir fonksiyon üstlenmiştir.

4. Sonuç

Genelde milli karakterde ve biyolojik bir soya (ırka) özgü bir dinsel gelenek olan Yahudilik, öncelikle İbrahim'le Tanrı'nın yaptığı ahit sonrasında ise bu ahdi Yakup ve Musa ile sürdürmesinden hareketle İsrailoğulları'nın seçilmiş ve üstün bir millet olduğu düşüncesi üzerine kurulmuştur. Bu noktada, Tanrı'yla ahitleşme düşüncesine dayalı olan ve seçilmişlik inancıyla desteklenen Yahudi kimliği, kendini etnisiteyi esas alan bu zihniyete dayandırarak var etmiştir.

Yahudiler'de egemen olan ruh halinin din merkezli azınlık psikolojisinden beslendiği ve bu psikolojiye kutsal ve seçilmiş millet inancının bir hayli güç kazandırdığı, etnisiteyi esas alan zihniyetin ve din merkezli azınlık psikolojisinden beslenen ruh halinin ise kendi içlerine kapanma sürecini biçimlendirerek Yahudileri ırksal, kültürel ve psikolojik anlamda kendine özgü bir millet yaptığı, günümüze kadar gelen tarihi süreçte netlik kazanmıştır.

Dini azınlık olmalarından kaynaklanan sürgün, tecrit ve şiddete maruz kalma gibi trajik yaşanmışlıkların beraberinde getirdiği karamsar bir ruh halini yaşamak oldukça zor bir deneyim olduğundan seçilmiş millet inancı ile ayakta kalabilen Yahudi toplumu, baskı ve soykırımı uğramalarını üstün olmalarından dolayı kendilerine duyulan kıskançlığın bir tezahürü olarak değerlendirmiştir.

Dolayısıyla, trajik yaşamları ve aşağılık duygusunun telafi edilme çabası, kendini dinsel planda üstünlük tahayyülü ile açığa vurmuştur. Irk ve milliyet taassubunun psikopatolojik bir hal alıp üstünlük kompleksine dönüşmüş olduğu Yahudi toplumunda etnik merkezilik, kendini seçilmişliğin ırki bir üstünlük olarak değerlendirilmesinde de ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, seçilmiş kavim inancına tutunan Yahudilerde üstünlük kompleksine neden olan aşağılık kompleksi, etno merkeziliği güçlendirmiş, kutsallık tekelciliğine yol açmış ve Yahudi kimliğinin dini referanslarla yüceltilmesine hizmet etmiştir. Böylelikle, zedelene narsisizmin telafisinde kilit rol oynayan seçilmişlik ve kutsallık söylemi, Yahudileri bir arada tutmasına rağmen ötekileştirmenin ve kurguyla realitenin birbirinin yerini almasıyla hakikatin silikleştiği dini bir kimlik yaratmıştır.

Kaynakça

- Atlı, F.(2012). Edebi Metnin ve Yaratıcılığın Kaynağına Ulaşan Yol: Psikanalitik Edebiyat Eleştirisi, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,7(3),257-273,http://www.turkishstudies.net/Makaleler/693599063_16Atli%C4%B1%20Ferda_S-257-273.pdf Adresinden erişilmiştir (12.03.2017).
- Daştan, İ.Ş.(2016). *Dünya Dinlerinden YAHUDİLİK*. İstanbul : Festival.
- Freud, S. (2016). *Uygurluk Toplum ve Din*. Aycan Özüpek (Çev.).Ankara : Yason.
- Fromm, E. (2016). *Tanrılar Gibi Olacaksınız- Eski Ahit Üzerine Radikal Bir Yorum*. Bozkurt Leblebicioğlu (Çev.). İstanbul : Say.
- Gampel, Y. (2014). Sürgünün Figürleri –Farklılığın Oluşumu, İçe Alma, Dışlama, Sürgün. İçinde A.G.Küey (Ed.), *Sürgün ve Psikanaliz* (ss.43-53) İstanbul : Bağlam.
- Garaudy, R. (2015). *İsrail, Mitler ve Terör*. Cemal Aydın (Çev.). İstanbul : Pınar.
- Gürkan, S.L.(2009). *The Jews as a Chosen People : Tradition and transformation*. London/New York: Routledge.
- Gürkan, S.L.(2005). Kur'an'a Göre Seçilmişlik Kavramı ve *İsrailoğulları'nın Seçilmişliği Meselesi*. *İslam Araştırmaları Dergisi*,13,25-61, [http:// www.isam.org.tr/ documents/ dosyalar/ pdfler/ islam arastirmalari dergisi/sayi13/025_061.pdf](http://www.isam.org.tr/documents/dosyalar/pdfler/islam_arastirmalari/dergisi/sayi13/025_061.pdf) Adresinden erişilmiştir (08.03.2017).
- Gürkan, S.L.(2009). Bir Dinler Tarihi Yorumcusu Olarak İbn Haldun: Seçilmişlik İnançına 'Asabiyet' Kavramıyla Bakmak. *Ekev Akademi Dergisi*, 13 (39), 341-350, [http:// isamveri.org/ pdfdr / D01777 / 2009_39/2009_39_GURKANSL.pdf](http://isamveri.org/pdfdr/D01777/2009_39/2009_39_GURKANSL.pdf) Adresinden erişilmiştir (11.03.2017).
- Hasanoğlu, E. (2015). Eski Yakındoğu Kanunname Kültürü Işığında Yahudilikte Ahit Anlayışı. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, 1(1), 77-105, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/197542> Adresinden erişilmiştir (13.03.2017).
- Hasanov, E.(2015). Nuhi Kimliği Bağlamında Yahudilikte Yabancı Algısı. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 137-160, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/159018> Adresinden erişilmiştir (02.03.2017).
- İzmir, M.(2015). *Lacancı Psikanaliz ve Karakter Çözümleme*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, A. (2016). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar - Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim.
- Kurt, A.O.(2006). Yahudilik'te Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 9 (25), 61-78, http://isamveri.org/pdfdr/D01949/2006_25/2006_25_KURTAO.pdf Adresinden erişilmiştir (17.03.2017).
- Kutsal Kitap Eski ve Yeni Antlaşma (2013), İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi & Yeni Yaşam.

- Kurt, A.O.(2008).Yahudilik'te Sürgün Metaforu: "Boş Ülke" Miti ve "İncir" Benzetmesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme, *MİLEL VE NİHAL- İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 5(3),257-267,http://www.milelvenihal.org/dosyalarim/pdf/fa7d6e31-40b5-48d5-8ac9795f689f9313_MilelveNihal_c5_s3.pdf Adresinden erişilmiştir (20.03.2017).
- Ludin, J. (2014). Sürgün, Kök, Kriz. İçinde A.G. Küey (Ed.), *Sürgün ve Psikanaliz* (ss.63 -77). İstanbul : Bağlam.
- Özcan, Ş. (2013). Dinlerin İnsana Verdiği Değer (Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Sakallı, N. (2013). *SOSYAL ETKİLER - Kim Kimi Nasıl Etkiler?*. Ankara : İmge.
- Yahyaoglu, R. (2010). *Yahudi Psikolojisi*. İstanbul : Nesil.
- Yaman, S.(2016). Tevrat'a Göre İnsan Hayatı ve Onurunun Kutsallığı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 338-354, <http://www.itobiad.com/download/article-file/206353> Adresinden erişilmiştir (24.03.2017).
- Yavuz, N. (2006). Kitabı Mukaddes Açısından Yahudilik ve Hristiyanlıkta Seçilmişlik Anlayışı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 103-114.

2017 © All Rights Reserved

The Effect of Combine Training that Applied to Men Soccer Players 12-14 Years Old on Force and some Psychological Properties

Aydın KARABULAK¹ & Fatih KILINÇ²

Keywords

Football, combined training, strength, physiology.

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the effect of combine training that applied to men soccer players 12-14 years old on their force and some psychological properties. Thirty children play football in the Gülspor Club participated voluntarily. They were divided into two groups, which as combined training (CAG) group (n = 15) and convection (normal) training group engaged (NAG) (n = 15). Mean age of players of combined training group (n = 15) 13.3 ± 0.7 years, their mean height 158.1 ± 9.9 cm, their body weight were 48.2 ± 11.4 kg. Mean age of players of convection (normal) training group (n = 15) 13.2 ± 1.5 years, their height 154.7 ± 15.1 cm and average body weight were 44.2 ± 11.4 kg. For both groups, the physical (height, weight), physiological (KAS, blood pressure, body temperature), bio-motoric (strength, speed, flexibility) and technical (futtek) tests were performed. For both groups six (6) weeks of training were performed. Last test of groups was compared with group independent t test. The result of the comparison of the two groups, it was found that there was significant difference (p < 0.05) between push-ups, vertical jump, vertical jump which considered among bio-motoric features and temperature of initial values which considered among physiological features. Compared to the last force test of KAG and NAG group, it was found that there was significant difference between triceps pres and leg curl strenght test (p < 0.05). In addition, considering physiological tests that applied to KAG and NAG groups, it was found that there was significant difference between body temperature initial values (p < 0.05). Based on the findings, it was found that bio-motoric and psychological features of CAG players developed better than NAG players.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

12-14 Yaş Erkek Futbolculara Uygulanan Kombine Antrenmanların Kuvvet ve Bazı Fizyolojik Özelliklere Etkisi

Anahtar Kelimeler

Futbol, kombine antrenman, kuvvet, fizyoloji.

Özet

Bu araştırmada 12-14 yaş erkek futbolculara uygulanan kombine antrenmanlarının kuvvet ve bazı fizyolojik özelliklere etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmaya Isparta Gülspor kulübünde futbol oynayan 30 çocuk gönüllü olarak katıldı. Futbolcular, kombine antrenman (bileşik) yapan (KAG) grup (n:15) ve konvansiyonel (alışlagelmiş) antrenman yapan grup (NAG) (n:15) olarak iki gruba ayrıldı. Kombine antrenman grubu (n:15) futbolcularının ortalama yaşı 13,3±0,7 yıl, boy ortalaması 158,1±9,9 cm, vücut ağırlığı 48,2±11,4 kg'dır. Konvansiyonel antrenman grubu (n:15) futbolcularının ortalama yaşı 13,2±1,5 yıl, boy ortalaması 154,7±15,1 cm vücut ağırlığı 44,2±11,4 kg'dır. Her iki gruba da, fiziksel (boy,kilo), fizyolojik (K.A.S., tansiyon, vücut ısısı), biyomotorik (kuvvet, sürat, esneklik) ve teknik (futtek) testler uygulandı. Her iki gruba da altı (6) haftalık antrenman

¹ Corresponding author. Okt., Süleyman Demirel Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bölümü, akarabulak@hotmail.com

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
15 Mayıs, 2017
Kabul Tarihi
17 Haziran, 2017

uygulandı. Grupların son testleri bağımsız örneklem t testi ile karşılaştırıldı. İki grubun karşılaştırılması sonucu biyomotorik özellikler arasında sayılan sınav, dikey sıçrama, yatay sıçrama arasında; fizyolojik özellikler arasında sayılan vücut ısı başlangıç değerleri arasında anlamlı fark olduğu bulundu ($p<0,05$). KAG ve NAG grubunun son kuvvet testleri karşılaştırıldığında; triceps press (üçbaşlı kas basma) ve leg curl (bacak bükme) kuvvet testleri arasında anlamlı fark bulundu ($p<0,05$). KAG ve NAG gruplarına uygulanan fizyolojik testlerden vücut ısı başlangıç değerleri arasında anlamlı fark belirlendi ($p<0,05$). Elde edilen verilere dayanarak KAG yapan futbolcuların, NAG yapan futbolculara göre, biyomotorik ve fizyolojik özelliklerinin daha iyi geliştiği tespit edilmiştir.

1. Giriş

Futbol değişik sportif kombinasyonlar (aldatma, durma, ani hareket, sprint, sıçrama şut) içerdiğinden dolayı tüm dünyada zevkle izlenen bir spor dalıdır. Ancak sporcuların sportif başarıları ve daha verimli müsabaka yapmaları için tüm fizyolojik, morfolojik ve teknik yönlerden analizlerinin yapılması gerekmektedir (Zagas et al, 2005).

Futbol, alt ve üst yapısıyla bir eğitim-öğretim sürecini gerektiren bir oyundur. Futbolcular, eğitim-öğretim süreçleri içerisinde futbolun, fiziksel, teknik, taktik, psikolojik ve sosyal boyutlarını bilmek ve kazanmak zorundadır. Bu futbolcunun yüksek başarı ortaya koyması, daha sağlıklı bir futbol yaşantısı geçirmesi ve futboldan zevk alması için zorunludur (Konter 2004).

Uzmanlar tarafından bir oyun olarak kabul edilen futbol, gençlerin ruhen ve bedenen sağlıklı olmalarını sağlar. Bunun yanında sosyolojik ve psikolojik açıdan gelişmelerini de olumlu yönde etkiler. Bu nedenle futbol, bir eğitim vasıtası olarak kabul edilmektedir (İnal 2003).

Birçok alanlarda büyüklüğünden bahsedilen futbolda kendi kaynağını yaratabilmesi açısından altyapıda futbolcu yetiştirmek büyük önem kazanmaktadır. Günümüzde Barcelona futbolu bu konuya en iyi ışık tutan örnek olmuştur. Son zamanlara karşı çocuk futbolu ve yapılması hep üst yapıların gölgesinde kalmış hatta unutulmuştur. Veya önemi konusunda bilinçlenme yeterli değildi. Çocuk ve genç futbolunun önemi anlaşılmasına başlayınca çocuk futbol antrenmanlarının da sistemli ve bilimsel yapılması zorunlu oldu. Bu zorunlulukla beraber çocuk ve genç antrenman metotları üzerine binlerce çalışma yapılması ihtiyacını doğurmuştur.

Ülkemizde de çocuk ve genç nüfus oranı düşünüldüğünde futbolda alt yapı üzerine düşülmesi gerekliliği ve bu konularda bilimsel metoloji ve çalışmaların yapılması gerekmektedir. Bu anlamda çocuk futbol antrenmanları bilinçli, bilimsel ve organize olmak zorundadır. Çocuk ve gençlerin antrenman programları planlanırken çocuk ve gençlerin fiziksel, fizyolojik, zihinsel ve psikolojik olarak büyüme ve olgunlaşma süreçleri gözden geçirilmelidir (Eniseler 2009).

Johan Kruyff “futbolun birinci hedefi oyun kalitesidir” sözüyle futbol maçlarını tiyatrolara benzetmiş, oyunculara dikkat çekmiştir. Bu bağlamda futbola yeni teknik ve özellikler katan futbolun yaratıcılarına daha fazla değer verilmeli ve daha iyi işlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada çocuklara uygulanan kombine futbol antrenmanlarının bazı fiziksel ve biyomotorik özelliklere etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır (Akşar ve ark., 2006).

2. Kombine Antrenman

Kombine antrenman, sporcuların temel biomotorik ve teknik-taktik özelliklerini birbiriyle ilişkilendirerek yüklenme şiddetlerine göre birim antrenman içerisinde orantısal olarak yaptırılan antrenman modelidir (Kılınç 2011). Pek çok spor dalında patlayıcı işleri/görevleri başarılı bir şekilde yapabilme yeteneği dayanıklılık ve güce bağlıdır (Fleck ve Kraemer, 2004). Sporcunun kas gücünü artırmaya çalışan pek çok antrenman yöntemi vardır. Yaygın şekilde bu yöntemler ya dayanıklılık (ağırlık kaldırma) ya da pliyometrik (atlama) antrenmanlarının bazı biçimlerinden oluşur. Araştırmacılar bu her iki antrenman biçimlerinin bireysel açıdan etkilerini ve dikey sıçrama, kalça eklemi ve kalça gücü ve 1 tekrarlı maksimumları gibi faktörleri birleştirmeyi çalışmışlardır. Bu iki çalışma şeklinin bileşiminin çoğu durumda tek başına olandan daha iyi sonuçlar ürettiğini göstermiştir (Adams et al., 1992).

Spor bakımından bileşik antrenman, çalışma olarak dayanıklılık ve pliyometrik antrenmanın bileşimi anlamında kullanılır. Çalışmalar sürekli ve tutarlı biçimde hem dayanıklılık hem de pliyometrik çalışmanın tek başına dikey sıçrama biçiminde güç çıktısını arttırabileceğini, iki ürünün bileşimiyle en yararlı sonuçların alınabileceğini bulmuştur (Adams et al., 1992; Kotzaminidis et al., 2005).

Diğer bir çalışmada bileşik antrenman yürüten kişiler sadece dayanıklılık ve güç çalışması yürüten kişilere göre squat sıçramalarını, ters hareket (countermovement) sıçramalarını ve 30 metre koşu sürelerini önemli ölçüde daha iyi geliştirmişlerdir (Kotzaminidis et al., 2005). Konsantrik ve gergin refleks özelliklerinin artmasıyla, bileşik antrenmanın hem kassal dayanıklılığı ve gücü hem de eşzamanlı olarak belirli bir işe yönelik hareket hızını arttırdığına inanılır (Kotzaminidis et al., 2005; Baker 1996).

Bileşik antrenman programının tasarımı seçmeksizin, dayanıklılık (kondisyon) antrenörleri genellikle çalışma programına pliyometrinin katılmasının dayanıklılık programından sonra yapılmasını ve temel bir dayanıklılığın önceden oluşturulmasını önerirler (Adams et al., 1992).

3. Yöntem

Araştırmaya Isparta Amatör Küme Takımlarından Gülspor'da U-12, U-13 ve U-14 Liginde oynayan toplam 30 futbolcu gönüllü olarak katıldı. Birinci grup (kombine antrenman grubu) n:15 öğrenci ortalama yaş 13.3 ± 0.7 yıl, 158.1 ± 9.9 cm, vücut ağırlığı 48.2 ± 11.4 kg ve ikinci (konveksiyonel antrenman grubu) grupta n: 15 öğrencinin ortalama yaş 13.2 ± 1.5 yıl, boy ortalaması 154.7 ± 15.1 cm vücut ağırlığı 44.2 ± 11.4 kg'dır. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğunluğu daha önce futbolla uğraşmışlardı. Kombine antrenman grubu altı hafta boyunca haftada üç gün ve günde 90 dakika antrenman yapmışlardır. Konveksiyonel (normal) antrenman grubu da kendi takımıyla antrenmanlarını sürdürmüştür.

3.1. Kuvvet Testleri

Squat Dikey Sıçrama Testi: Takei Physical Fitness Test Jump (T.K.K. 5106 model-Japan) marka cihaz ile eller bel bölgesinde ayaklar omuz genişliğinde açık vücudun üst bölgesi dik pozisyon aldıktan sonra dizleri yarım bükerek kalça seviyesini diz

seviyesine kadar indirdikten sonra yukarı doğru tüm gücü ile sıçraması istendi ve düşüş noktası olarak da aynı noktaya düşmesi istendi. İki deneme yaptırıldı en iyi derece cm. cinsinden kaydedildi.

Şınav Testi: Şınav Testi (30 sn/adet); sporcular minderin üzerine yüz üstü yatarlar. 'Hazır!', komutuyla sadece ayak parmakları yere temas edecek şekilde eller omuz genişliğinde açık, kollar ve vücut gergin pozisyona gelir. 'Başla!', komutu ile 'Dur!', komutuna kadar dinlenmeksizin 30 sn. de gerçekleştirebildikleri kadar tekrar sayısı ölçüm sonunda adet olarak kayıt edildi.

Mekik Testi: Mekik Testi (30 sn/adet); sporcular minderin üzerinesırt üstü yatarlar. 'Hazır!', komutuyla eller omuz genişliğinde açık, kollar ve vücut gergin pozisyona gelir. Ayak tabanları yere temas edecek konumda ve ayaklarından tutularak, 'Başla!', komutu ile 'Dur!', komutuna kadar dinlenmeksizin 30 sn. de gerçekleştirebildikleri kadar tekrar sayısı ölçüm sonunda adet olarak kayıt edildi.

Yatay(Durarak Uzun Atlama) Testi: Sporcular işaretlenmiş çizginin arkasından, çift ayak ile maksimal efor kullanarak en uzun mesafeye atlamaya çalışmıştır. Başlangıç ile sporcunun çizgiye en yakın bıraktığı iz arasındaki mesafe metre cinsinden ölçüldü. Deneklere 2 defa tekrar ettirildi. Ve en iyi değer kaydedildi.

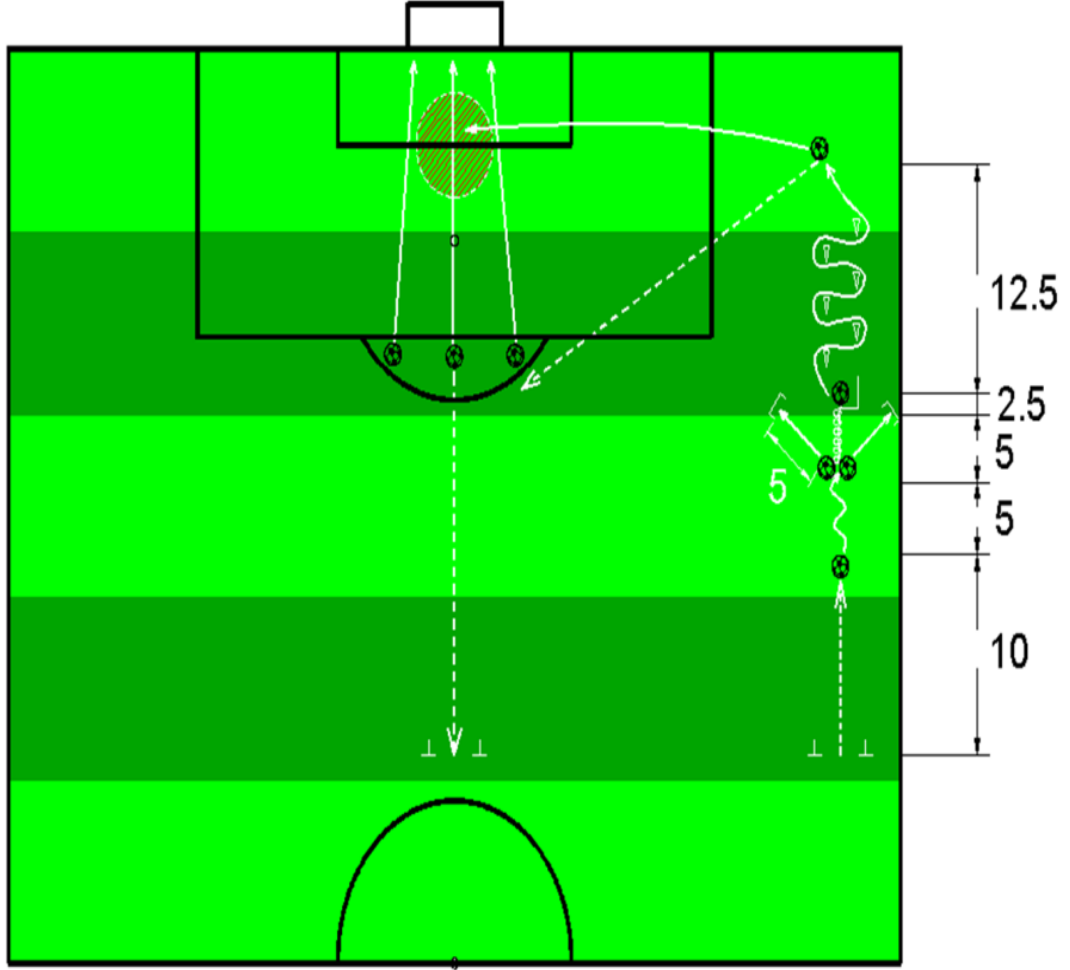
1(1RM) Maksimal Kuvvet Testi: Sporcu belirlenen kondisyon aletlerinde teknik olarak uygun pozisyonda yerleşimi yapılır. Sporcunun maksimum olarak kaldırabileceği ağırlık miktarını belirleyebilmek için 2 deneme yaptırıldıktan sonra en üst değerde kaldırmış olduğu ağırlık kilogram cinsinden kaydedildi. Bir maksimum tekrarları belirlenen araçlar; Biceps Curl, Latt Pully, Leg Curl, Calf Raise, Butterfly, Leg Extansiyon, Abdominal, Triceps Press'dir. 1RM Atatürk spor salonu kondisyon merkezinde bulunan Precor (USA) marka kondisyon araçlarında 1 RM tekrar alındı.

Teknik (Futtek) Test: Test bataryasından geçmeden önce; ortam ısısı, vücut ısısı, tansiyon ve kalp atım sayıları alınmış sonra sırası gelen sporculardan hazır olduklarında çıkmaları ve hazır olan sporcular fotoselin başlangıç çizgisinden çıkmış, önce 10 metre koşu sonra sırasıyla 5 metre dripling, arkasından 5 metre mesafedeki minyatür kalelere istediği ayakla gol vuruşu, diğer duran topuda diğer minyatür kaleye gol vuruşu yapması istenmiş, 6 adet 40 santim mesafedeki koniler arasından diz çekerek sarkaç topa kafa vuruşu ve 6 adet sağlı-sollu huninin etrafından topla slalom yapıp slalom yaptığımız topla kalenin önündeki altı pas üzerinde 5 metre çapındaki dairenin içine havadan isabetli orta yapılmasını ve peşinden ceza sahasının üstünden kaleye 18 metre mesafede, iki kale direkleri hizasında ve bir penaltı hizasında duran üç adet topu kaleye yerden 1 metre yükseklikte çekilmiş ipin üzerinden ve üst direğin altından sağ, sol ve istediği ayakla gol yapması istenmiş ve sonra bitirişe kadar yüzde yüzle koşması istenmiştir. Sonuçta yaptığı derece dikkate alınarak; minyatür kalelere attığı topların isabetli olmaması, diz çökerken konilerin atlanması, sarkaç topa kafa vurmaya unutmaması, slalomda hunilerin atlanması, isabetsiz yapılan ortalar ve büyük kaleye gol vuruşlarındaki isabetsiz vuruşların 1 ceza puanı olarak test derecelerine eklenerek gerçek test değerleri dereceleri alınmıştır. (Tabaklar, huniler ve engeller arasındaki mesafeler ölçülürken, bu objeler ölçülere dâhil edilmiştir).

FUTTEK(futbol teknik testi) bitiminde tekrar; ortam ısısı, vücut ısısı, tansiyon ve kalp atım sayıları alınmıştır.

Şekil 1. FuttekTesti Yarı Saha Görüntüsü

Tablo 1: Altı (6) Haftalık Uygulanan Makro Kombine Antrenman Programı Yükleme Şiddetleri

1	DÖNEM	DÖNEM I				DÖNEM II						
2	AY	KASIM				ARALIK				OCAK		
3	HAFTA	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	
5	SAĞLIKLI KATILIM	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
6	PERFORMANS TEST	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
7	HAFTALIK YÜKLEME ŞİDDETİ	100										
		90										
		80										
		70										
		60										
		50										
		40										
8	GÜNLÜK YÜKLENME ŞİDDETİ	100										
		90										
		60										
		50										
		40										
9	HAFTALIK ANTRENMAN PROGRAMI	PAZARTESİ			1	1	1	1	1	1		
		SALI										
		ÇARŞAMBA			1	1	1	1	1	1		
		PERŞEMBE										
		CUMA			1	1	1	1	1	TEST		
		CUMARTESİ										
		PAZAR			TEST	M	M	M	M	M		
10	TOPLAM	ANTRENMAN GÜN SAYISI			3	3	3	3	3	2		
		MAÇ SAYISI				1	1	1	1	1		
		TATİL GÜNÜ SAYISI			3	3	3	3	3	3		
		ANTRENMAN SAYISI			3	3	3	3	3	2		
		ANTRENMAN ZAMANI			16	16	16	16	16	16		
15	BİYOMOTORİK YÜKLENME ŞİDDETLERİ	KUVVET %			40	30	40	30	40	30		
		SPRINT (%)			10	10	10	10	10	10		
		DAYANIKLILIK(%)			20	30	20	30	20	30		
		TEKNİK (%)			10	10	10	10	10	10		
		ESNEKLİK %			5	5	5	5	5	5		
		KOORD.%			15	15	15	15	15	15		
16	TOPLAM % 100			100%	100%	100%	100%	100%	100%			

Tablo 2: Makro (Altı Haftalık) Uygulanan Kombine Antrenmanın Haftalık Programı

GÜLSPOR U-14 FUTBOLTAKIMINA UYGULANAN 6 HAFTALIK KOMBİNE FUTBOL ANTRENMAN PROGRAMI			
	PAZARTESİ	ÇARŞAMBA	CUMA
1. HAFTA	5 dk Antrenmanın içeriği ve hedefinin tanıtılması ve bu amaca ulaşmak için antrenmanda ne yapılacağını açıklanması 20dk ısınma 5 dk koordinasyon 55 dk kombine antrenman(kuvvet,sürat,çabukluk ve beceri) 10 dk toparlanma	20dk ısınma 5 dk koordinasyon 50 dk kombine antrenman(çabukluk ve beceri) 10 dk 8:8 ½ sahada oyun 10 dk toparlanma	Salon ve saha ölçümler
2. HAFTA	20dk ısınma 5 dk koordinasyon 60 dk kombine antrenman(polimetrik, çabukluk ve beceri) 10 dk toparlanma	25dk F-MARC 11 60 dk kombine antrenman(kuvvet,sürat,çabukluk ve beceri) 10 dk 4 kaleli oyun 5 dk toparlanma	20dk ısınma 5 dk koordinasyon 50 dk kombine antrenman(çabukluk-sürat -plyometri ve beceri) 10 dk 8:8 ½ sahada oyun 10 dk toparlanma (düşük tempoda koşu)
3. HAFTA	15 dk ısınma(dinamik esneklik) 60 dk kombine antrenman(dayanıklık, ve beceri) 10 dk oyun 10 dk toparlanma	20dk core antrenman 50 dk kombine antrenman(koordinasyon,denge,reaksiyon sürati ve beceri) 10 dk 8:8 ½ sahada oyun 10 dk toparlanma	20dk ısınma 5 dk koordinasyon 60 dk kombine antrenman(polimetrik, çabukluk ve beceri) 10 dk toparlanma
4. HAFTA	25dk F-MARC 11 40 dk kombine antrenman(polimetrik, çabukluk ve beceri) 15 dk dayanıklılık amaçlı oyun(düşük şiddette sınırlı alanda) 10 dk toparlanma	10dk ısınma 15 dk hareketlilik(eklem genişliğini artırıcı eğzersizler) 55 dk kombine antrenman(çabukluk-sürat -plyometri ve beceri) 10 dk toparlanma	15 dk ısınma 5 dk koordinasyon 50 dk kombine antrenman(kuvvet, sürat, çabukluk ve beceri) 15 dk oyun 10 dk toparlanma
5. HAFTA	20dk ısınma50 dk kombine antrenman(koordinasyon,çıkış kuvveti ve beceri) 10 dk 8:8 ½ sahada oyun 10 dk toparlanma (düşük tempoda koşu)	20dk ısınma 5 dk koordinasyon 60 dk kombine antrenman(polimetrik, çabukluk ve beceri) 10 dk oyun 5 dk toparlanma	25dk F-MARC 11 40 dk kombine antrenman(adım frekansı koordinasyonu, çabukluk ve beceri) 15 dk 4 kaleli oyun 5 dk toparlanma
6. HAFTA	15 dk ısınma(dinamik esneklik) 60 dk kombine antrenman(dayanıklık, ve beceri) 10 dk oyun 5 dk toparlanma	15 dk ısınma 5 dk koordinasyon 50 dk kombine antrenman 10 dk 8:8 ½ sahada oyun 10 dk toparlanma (düşük tempoda koşu)	20dk ısınma 60 dk kombine antrenman(çabukluk-sürat -plyometri ve beceri) 10 dk toparlanma

3.2. İstatistiksel Analiz

Elde edilen verilerin analizinde SPSS 15.0 for Windows paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel analiz yöntemi olarak Independent t testi kullanılmıştır. Grupların kendi içindeki ön-son test ortalamalarını karşılaştırmak için Paired t test, gruplar arası ortalamaları karşılaştırmak için ise Independent t test kullanılmıştır. Ayrıca frekans analizi ve tanımlayıcı istatistiklerden de faydalanılmıştır.

4. Bulgular

Tablo 3: Kombine Antrenman ve Konvansiyonel (normal) antrenman yapan grubun son fiziksel ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT ±SS	t	p
Yaş (yıl)	K.A.G	13,3±0,7	0,521	0,606
	N.A.G	13,2±0,6		
Boy (cm)	K.A.G	158,4±10,1	0,102	0,499
	N.A.G	154,8±15,1		
Vücut Ağırlığı (son ölçüm) (kg)	K.A.G	48,2±11,4	0,978	0,337
	N.A.G	44,2±11,4		
Antrenman Yaşı (yıl)	K.A.G	2,2±1,3	-	0,950
	N.A.G	2,2±1,5		

Tablo 4: Kombine Antrenman ve Konvansiyonel (normal) antrenman yapan grubun son motorik ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort. Fark	t	p
Şınav (son ölçüm) (sayı)	K.A.G	28±2,8	-7,2	5,043	0,001*
	N.A.G	20,8±4,8			
Mekik (son ölçüm) (sayı)	K.A.G	22,8±2,9	-1,1	1,081	0,289
	N.A.G	21,7±2,7			
Dikey Sıçrama (son ölçüm) (sayı)	K.A.G	46,6±6,6	-8,6	3,740	0,001*
	N.A.G	38±5,9			
Sağ Ayak Sıçrama (son ölçüm) (cm)	K.A.G	29±4,8	-2,8	1,881	0,070
	N.A.G	26,2±3,9			
Sol Ayak Sıçrama (son ölçüm) (cm)	K.A.G	29±5,2	-3,2	1,900	0,068
	N.A.G	25,8±4,3			
Yatay sıçrama (son ölçüm) (cm)	K.A.G	172±14	-13	2,584	0,015**
	N.A.G	159±13,3			

p<0.05*** p<0.01** p<0.001*

Tablo 5: Kombine Antrenman ve Konvansiyonel (normal) antrenman yapan grubun son kuvvet ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort. Fark	t	p
Bicepscurl (son ölçüm) (kg)	K.A.G	19,6±13,1	-2,3	0,512	0,613
	N.A.G	17,3±11,7			
Tricepspress (son ölçüm) (kg)	K.A.G	46,3±16,4	-15	3,091	0,004**
	N.A.G	31,3±9,15			
Lattpully (son ölçüm) (kg)	K.A.G	41±12,1	-3,7	,911	0,370
	N.A.G	37,3±9,7			
Butterflay(son ölçüm) (kg)	K.A.G	23±15,5	-3,7	,684	0,500
	N.A.G	19,3±13,7			
Leg extensiyon (son ölçüm) (kg)	K.A.G	68±28	-5,8	,559	0,580
	N.A.G	62,2±23,9			
Legcurl (son ölçüm) (kg)	K.A.G	44,3±13,9	-15,3	3,157	0,004**
	N.A.G	29±12,5			
Calfraise (son ölçüm) (kg)	K.A.G	95,3±22,1	-15	1,929	0,064
	N.A.G	80,3±20,3			
Abdominal (son ölçüm) (kg)	K.A.G	41±17,7	-11	1,821	0,079
	N.A.G	30±15,2			

p<0.05*** p<0.01** p<0.001*

Tablo 6: Kombine Antrenman ve Konvansiyonel (normal) antrenman yapan grubun son Fizyolojik ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort. Fark	t	p
K.A.S Başlangıç (son ölçüm)	K.A.G	102,4±13	0,5	-1,045	0,305
	N.A.G	107,4±12,7			
K.A.S Testin Sonu (son ölçüm)	K.A.G	165,6±30,9	3,8	-0,335	0,740
	N.A.G	169,4±32,3			
Büyük Tansiyon Başlangıç (son ölçüm)	K.A.G	111,3±15,9	2,7	-0,529	0,601
	N.A.G	114±11,2			
Büyük Tansiyon Test Sonu (son ölçüm)	K.A.G	124±18,4	0,6	-0,098	0,923
	N.A.G	124,6±18,8			
Küçük Tansiyon Başlangıç (son ölçüm)	K.A.G	74,6±8,3	1,4	-0,357	0,724
	N.A.G	76±11,8			
Küçük Tansiyon Testin Sonu (son ölçüm)	K.A.G	79±5,4	0,4	0,154	0,879
	N.A.G	78,6±6,3			
Vücut Isısı Başlangıç (son ölçüm) (derece)	K.A.G	36,5±0,3	-0,4	2,185	0,037***
	N.A.G	36,1±0,7			
Vücut Isısı Test. Sonu (son ölçüm) (derece)	K.A.G	36,4±0,3	-0,4	1,970	0,059
	N.A.G	36±0,6			
Ortam Isısı (ön ölçüm) (derece)	K.A.G	7,7±0,4	-0,1	0,357	0,724
	N.A.G	7,6±0,5			

p<0.05*** p<0.01** p<0.001*

5. Tartışma ve Sonuç

Yaptığımız çalışmada kombine antrenman grubunun ön ve son ölçüm boy uzunlukları ortalaması sırasıyla 158,1±9,9 cm ve 158,4±10,1cm olarak belirlenmiştir. Normal antrenman grubunun ön-son ölçüm boy uzunlukları ortalaması ise sırasıyla 154,7±15,1 cm ve 154,8±15 cm olarak ölçülmüştür.

Saygın ve arkadaşları (2005) yaş ortalamaları 10 ile 12 yaş arasında bulunan toplam 202 erkek çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada boy ortalamalarını 141.43 ± 8.42 cm olarak bildirmektedirler.

İbiş ve arkadaşları (2004) yaş ortalamaları 12 ile 14 yaş arasında bulunan toplam 36 çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada boy ortalamalarını 150.1±8.4cm olarak bildirmektedirler.

İri ve arkadaşları (2008) ,16 haftalık çalışma sonrasında boy parametrelerinin ön ölçüm ortalamaları 153.25 ±13.92 cm, son ölçüm ortalamaları 154.25 ± 13.60 cm, olduğu bulunmuş ve istatistiksel açıdan p<0.01 önem seviyesinde anlamlı farklılığa sahip olduğu tespit edilmiştir (İri, 2008).

Çalışmamızda katılımcıların vücut ağırlık değerleri de incelenmiş ve kombine antrenman grubunun vücut ağırlığı ortalaması 48,2±11,4 kg, normal antrenman grubunun ise 44,2±11,4 kg olarak saptanmıştır.

Saygın ve arkadaşları (2005) yaş ortalamaları 10 ile 12 yaş arasında bulunan toplam 202 erkek çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada vücut ağırlıkları ortalamalarını 40.73 ± 8.04 kg olarak bildirmektedirler.

İri ve arkadaşları (2008), deneklerin vücut ağırlığı değerleri; ön ölçüm ortalamaları 44.59± 13.3 kg, son ölçüm ortalamaları 44.90 ± 12.8 kg olduğu bulunmuş ve istatistiksel açıdan p<0,05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (İri, 2008).

Erol ve arkadaşları (1999), ortalamaları 13 ile 14 yaş arasında toplam 24 erkek basketbolcular üzerinde yaptıkları çalışmada vücut ağırlığı ön ölçüm ortalamalarını 56.9 ± 12.35 kg olarak, son ölçüm ortalamalarını ise 57.1 ± 11.3 kg olarak bildirmektedirler.

İbiş ve arkadaşları (2004), yaş ortalamaları 12 ile 14 yaş arasında bulunan toplam 36 çocuk üzerinde yapmış oldukları çalışmada vücut ağırlığı değerlerinde deney grubu ön ölçüm ortalamaları 39.97 ± 8.25 kg olarak, son ölçüm ortalamalarını ise 41.77 ± 8.50 kg olarak bildirmektedirler. Kontrol grubu ön ölçüm ortalamalarını ise 40.61 ± 8.29 kg olarak son ölçüm ortalamalarını ise 42.44 ± 8.56 kg olarak bulmuşlardır.

Yaptığımız çalışmada antrenman grubunun şınav çekme performansında, leg extension, latpully, legcurl, calfrise, abdominal ve triceps press test değerlerinde anlamlı düzeyde gelişmelerin olduğu tespit edilmiştir(p<0,05). Bu bulgular çocuklara uygulanan kombine antrenmanların kuvvet gelişimine katkı sağlayacağı düşüncesini desteklemektedir.

Yaptığımız çalışmada kombine antrenman ve konvansiyonel (normal) antrenman grubunun mekik çekme performansında ön-son ölçüm eşleştirilmiş, test sonuçlarına göre bu değerlerde istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık

görülmemiştir. Bunun çocukların yaşından ve sürenin kısalığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Sevim ve arkadaşları (1996), "Çabuk Kuvvete Yönelik İstasyon Çalışmaya katılan denek grubu sporcularının antrenman öncesi mekik değerleri ortalaması 25.33 ± 2.34 adet/sn iken, bu değer antrenman sonrası %17.92'lik bir artışla 29.87 ± 2.72 adet/sn bulunmuş ve istatistiksel açıdan ($p < 0,01$) seviyesinde anlamlılık tespit edilmiştir.

Yaptığımız çalışmada kombine antrenman grubunun dikey sıçrama ön ölçüm ortalaması $38,9 \pm 5,1$ cm, son ölçüm ortalaması ise $46,6 \pm 6,6$ cm, sağ ayak sıçrama ön ölçüm ortalaması $24,9 \pm 3,6$ cm, son ölçüm ortalaması $29,3 \pm 4,8$ cm, sol ayak sıçrama ön ölçüm ortalaması $27,0 \pm 6,3$ cm, son ölçüm ortalaması $29,2 \pm 5,2$ cm olarak bulunmuştur ($p < 0,05$). Konvansiyonel (normal) antrenman grubu ise dikey sıçrama ön ölçüm ortalaması $35,8 \pm 6,4$ cm, son ölçüm ortalaması ise $38 \pm 5,9$ cm, sağ ayak sıçrama ön ölçüm ortalaması $24,8 \pm 4,2$ cm, son ölçüm ortalaması $26,23 \pm 9$ cm, sol ayak sıçrama ön ölçüm ortalaması $25,4 \pm 5,2$ cm, son ölçüm ortalaması $25,8 \pm 4,3$ cm olarak bulunmuştur ($p < 0,05$).

Saygın ve arkadaşları (2005), yaş ortalamaları 10 ile 12 yaş arasında bulunan toplam 202 erkek çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada dikey sıçrama değerlerinde deney grubu ön ölçüm ortalamaları 28.47 ± 4.82 cm olarak, son ölçüm ortalamalarını ise 31.30 ± 5.60 cm olarak bildirmektedirler. Kontrol grubu ön ölçüm ortalamalarını ise 27.38 ± 5.02 cm olarak son ölçüm ortalamalarını ise 28.72 ± 5.87 cm olarak bulmuşlardır.

Hoffman ve arkadaşları (2006), hareket eğitimi alan 12-14 yaş grubu çocuklarda, dikey sıçrama parametrelerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık buldukları araştırma sonuçları ile bizim bulgularımız benzerlik göstermektedir.

Saygın ve arkadaşları (2005), yaş ortalamaları 10 ile 12 yaş arasında bulunan toplam 202 erkek çocuk üzerinde yaptıkları çalışmada dikey sıçrama değerlerinde deney grubu ön ölçüm ortalamaları 28.47 ± 4.82 cm olarak, son ölçüm ortalamalarını ise 31.30 ± 5.60 cm olarak bildirmektedirler. Kontrol grubu ön ölçüm ortalamalarını ise 27.38 ± 5.02 cm olarak son ölçüm ortalamalarını ise 28.72 ± 5.87 cm olarak bulmuşlardır.

Futbolda dikey sıçrama, mevkilere bağlı önem derecesinde farklılık olmasıyla birlikte iyi performans için dikkate alınması gereken bir fiziksel özelliktir. Dikey sıçrama yeteneğinde sıçrama antrenmanlarının etkisi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bazı araştırmacılar, pliometrik antrenman ile sıçrama yüksekliğinde gelişme olabileceğini bildirmişlerdir (Cronin et al., 2000).

Yaptığımız çalışmada kombine antrenman grubunun durarak uzun atlama (DUA) ön ölçüm ortalaması $164,4 \pm 15,9$ cm, son ölçüm ortalaması ise $172,0 \pm 14,0$ cm olarak belirlenmiştir. Bu bulgulara göre kombine antrenman grubunun tüm sıçrama testlerinde performanslarının anlamlı düzeyde geliştiği bulunmuştur ($p < 0,05$). Konvansiyonel (normal) antrenman grubunun durarak uzun atlama (DUA) ön ölçüm ortalaması $157,4 \pm 17,2$ cm, son ölçüm ortalaması ise $159 \pm 13,3$ cm olarak belirlenmiştir. Kombine antrenman ve konvansiyonel

(normal) antrenman grubunun ön-son ölçüm eşleştirilmiş testi sonuçlarına göre bu değerlerde istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık görülmemiştir.

Yurdakul (1998), "Plyometrik ve Ağırlık Antrenman Programının Üniversiteli Erkek Voleybolcuların Dikey Sıçraması ile Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametreleri Üzerine Etkileri" adlı çalışmada pliometrik antrenman grubunun ve ağırlık grubunun yatay sıçrama değerini istatistiksel açıdan ($p<0,05$) seviyesinde anlamlı bulmuştur.

Yapılan benzer bir çalışmada durarak uzun atlama 12-15 yaş grubunun ortalama 159 ile 184 cm olarak belirlenmiştir (Metiner ve Uluğ, 1993). Pekel ve ark. (2004) yaptığı çalışmada 11-13 yaş çocukların durarak uzun atlama test sonuçlarının ortalamaları, erkek çocuklarda 181.2 ± 16.2 cm, Aslan ve arkadaşlarının antrene çocuklarda yaptıkları çalışmada ise, durarak uzun atlamayı da 206.40 ± 18.59 cm. olduğunu belirtmişlerdir (Aslan ve ark., 2002).

Ziyagil ve arkadaşları (1996) spor yapan çocuklar üzerinde yaptığı çalışmada 10 yaş grubunun durarak uzun atlama 157.40 ± 12.76 cm, 11 yaş grubunun durarak uzun atlama 147.15 ± 13.55 cm, 12 yaş grubunun da durarak uzun atlama 160.24 ± 13.91 cm, olarak bulmuşlardır.

DUA yetisinin gelişimi üzerine Markoviç ve ark (2007) yaptığı bir çalışmada yaş ortalaması 20 olan 93 erkek öğrenciye 10 haftalık sprint ve pliometrik çalışmaların DUA yeteneğinde (% 3.2) anlamlı düzeyde ilerleme sağladığını göstermişlerdir. Yapılan diğer bir çalışmada Paavolainen ve ark (1999) adım uzunluğu mesafesinde 9 haftalık pliometrik antrenman sonrasında gelişme olduğunu bildirmişlerdir.

Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde DUA özelliğinin her iki grupta da literatür sonuçlarıyla uyumlu olduğu görülmektedir. Bununla birlikte kombine antrenman ve konvansiyonel (normal) antrenman grupları arasındaki gelişme açısından kombine antrenmanların bacak kuvveti üzerinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Futbolda bacak kuvvetinin önemi dikkate alındığında bu gelişim önemlidir.

Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada maksimal kuvvet ile güç performans ilişkisi, 30 m sprint testi ve sıçrama testi değerlerinin sonuçlarından değerlendirilmiştir. Maksimal kuvvet çalışmaları ile kas grupları ve uygun kaslarda oluşan kas kasılma gücünün artışı; yön değiştirme, sprint ve dönüş gibi futbol becerilerinin hız ve ivmelenme yeteneğinde artış sağladığı belirtilmektedir (Bangsbo et al., 1991).

Kombine antrenman ve konvansiyonel (normal) antrenman gruplarına uygulanan teknik(futtek) test değerlerini karşılaştırdığımız zaman; grupların sadece FUTTEK, test değerleri ve vücut ısısı başlangıç değerleri arasında anlamlı fark gözlenmiş olup ($p<0,05$), diğer test ölçüm sonuçları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark gözlenmemiştir ($p<0,05$).

Kılınc ve arkadaşları (2011), "Basketbol alt yapıda uygulanan kombine teknik antrenmanlarının bazı fiziksel, kuvvet ve teknik özellikler üzerine etkisi" çalışmada ulaştıkları bulgulara göre basketbol alt yapıda tekniğe dayalı yapılan kombine antrenmanların gerek teknik gelişimlerini olumlu etkilerken, kuvvet gibi performans açısından önemli yer kaplayan özellikler üzerinde de etkili olduğu bulmuşlardır.

6. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak; çocuklara uygulanan kombine antrenman programının bazı biyomotorik özelliklerin gelişimine katkı sağladığı, vücut kompozisyonu üzerinde olumlu etkileri olduğu ve futbola özgü becerilerin gelişimine katkı sağladığını söyleyebiliriz.

Okul çağındaki çocuk ve gençlerin futbol çalışmalarını okulla beraber yürütebilmesi konusunda; okul-aile-kulüp işbirliğinin önemli olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekmektedir. Bu bağlamda futbol çalışmalarına ayrılan zamanın daha verimli kullanılabilmesi için kombine futbol antrenmanlarına yer verilmesi önerilebilir. Gerek içeriği gerekse uygulanışı açısından kombine futbol antrenmanları çocuk ve gençlere göre planlanarak yapılırsa; çocuk ve gençlerin biyomotorik, teknik ve beceri özelliklerini bilimsel olarak geliştirecektir.

Kaynakça

- Adams K, O'Shea K, O'Shea L, Climstein M. The Effect of Six Weeks of Squat, Plyometric Training on Power Production. *J Appl Sport Sci Res*,1992, 6: 36-41.
- Akşar T, Merih K. Futbol Ekonomisi Literatür Yayıncılık İstanbul Haziran 2006, Warfighter Performance Department Naval Health Research Center, San Diego.
- Aslan, A., ve ark., Antrene Çocuklarda Bir Kısım Performans ve Antropometrik Özelliklerin Karşılaştırılması, VII. Spor Bilimleri Kongresi Seminer Kitabı, 144 Antalya, 27-29 Ekim 2002.
- Baker D. Improving Vertical Jump Performance Through General, Special, and Specific Strength Training. *J Strength Cond Res*, 10: 131-136, 1996.
- Bangsbo J. Physiological Demands. In: Football (Soccer). Edited by B. Ekblom London: Blackwell Scientific: 1991; 43-59.
- Cronin, J.B, McNair, P.J, Marshall, R.N. The Role of Maximal Strength and Load on Intial Power Production. *Med Sci Sports Exerc*,2000; 32: 1763-1769.
- Eniseler N, Çocuk ve Gençlerde Futbol TFF-FGM Futbol Eğitim Yayınları, İstanbul 2009.
- Fleck SJ, Kraemer WJ. Designing Resistance Training Program. Champaign, IL: *Human Kinetics*,180, USA 2004.
- Hoffman J. Normas for Fitness, Performance and Health. Human Kinetics, USA. Hollozy JO, Rennie MJ, Hickson RC. (1977). Physiological Consequences of the Biochemical Adaptations to Endurance Exercise. *Ann N Y Acad Sci*, 2006; 301: 440-490.
- İbiş S, Gökdemir K, İri R."12-14 Yaş Grubu Futbol Yaz Okuluna Katılan ve Katılmayan Çocukların Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametrelerinin İncelenmesi" *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Kastamonu 2004; 12, 1, 285-292.

- İnal, A.N. (2003). Beden Eğitimi ve Spor Bilimi. Nobel Yayın Dağıtım." 41.13. Spirduso, W.W.; Physical Dimensions of Aging. *Human Kinetics*. Ankara, 1995.
- İri R, Eker H. 10–14 Yaş Grubu Galatasaray Yaz Futbol Okuluna Katılan Çocukların Antropometrik Özelliklerinde Meydana Gelen Değişimlerin İncelenmesi. *S.Ü. BES Bilim Dergisi*, 2008; Cilt 10, Sayı 3, 10–18.
- Kılınç F. Antrenman Bilimi Ders Notları, Isparta 2011.
- Kılınç F., Erol A.E., Kumartaşlı M, Basketbol Alt Yapıda Uygulanan Kombine Teknik Antrenmanlarının Bazı Fiziksel, Kuvvet ve Teknik Özellikler Üzerine Etkisi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Isparta 2011.
- Konter, E. *Antrenörlük ve Takım Psikolojisi*. Palme Yayıncılık, Ankara 2004.
- Kotzamanidis C, Chatzopoulos D, Michailidis C, Papaïakovou G, Patikas D. The Effects of a Combined High-Intensity Strength and Speed Training Program on the Running and Jumping Ability of Soccer Players. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 19(2):369–375, 2005.
- Markovic G, Jukic I, Milanovic D and Metikos D. Effects of sprint and plyometric training on muscle function and athletic performance. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 2007; 21(2): 543-549.
- Metiner G, Uluğ İ.O. Spor Yapan ve Yapmayan Ebeveynlerin Çocukların Fiziksel ve Motorsal Performans Farklılıklarının İncelenmesi, *IV. Milli Spor Hekimliği Kongresi Bildiri Kitabı*, sf. 253-259. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 17-19 Eylül 1993.
- Paavolainen L, Hamalainen I, Hakinen K, Nummela A, Rusko H. Explosive Strength Training Improves 5-km Running Time by Improving Running Economy and Muscle Power. *J Appl Physiol*, 86: 1527-1233, 1999.
- Pekel A.H, ve ark. Spor Yapan Çocukların Performansla İlgili Fiziksel Uygunluk Test Sonuçları ile Antropometrik Özellikleri Arasındaki ilişkilerin İncelenmesi, *VIII. Spor Bilimleri Kongresi Özet Kitapçığı*, 110. Antalya 17-20 Kasım 2004.
- Saygın Ö, Polat Y, Karacabey K. Çocuklarda Hareket Eğitiminin Fiziksel Uygunluk ve Özelliklerine Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2005; 19, 3, 205-212.
- Sevim Y., Önder O., Gökdemir K. Çabuk Kuvvete Yönelik İstasyon Çalışmasının 18 - 19 Yaş Grubu Erkek Öğrencilerin Bazı Kondisyonel Özellikleri Üzerine Etkileri, *Gazi Üni. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 1,1996; (3) : 18 - 24.
- Yurdakul H.Ö. *Plyometrik ve Ağırlık Antrenman Programının Üniversiteli Erkek Voleybolcuların Dikey Sıçraması ile Bazı Fiziksel ve Fizyolojik Parametreleri Üzerine Etkileri* Yüksek Lisans Tezi Selçuk Üni. Sağlık Bil.Ens.Bed.Eğt. ve Spor Anabilim Dalı Konya, 1998.
- Zakas A, Mandroukas K, Vamvakoudis E, Christoulas K, Aggelopoulou N., Peak, 2005.

Ziyagil M.A. ve ark. Eurofit Test Bataryası Vasıtasıyla 10-12 Yaşları Arasındaki Erkek İlkokul Öğrencilerinin Fiziksel Uygunluk ve Antropometrik Özelliklerinin Yaş Gruplarına ve Spor Yapma Alışkanlıklarına Göre Değerlendirmesi, *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, Ankara,1996; Sayı 4, 25-27.

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSRess)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 115-130.

2017 © All Rights Reserved

The Role and Importance of Yoruk Traces in Rural Landscape Areas as Part of the Cultural Landscape Values

Sibel AKTEN¹

Keywords

Cultural heritage,
Yoruk culture, Cultural
landscape.

Abstract

The concept of cultural landscape, in the historical process as a result of human activities or a part of a holistic affected by natural landscape, with alteration can be defined as the creation of a unique landscape character. Began the development of civilizations and cultures all over the world, and then spread across the world are considered to be the geography of Anatolia.

The preservation of the landscape culture and its passing down to posterity emerges as both a social duty and a cultural necessity. Actually, cultural landscape has a heritage property for everyone and requires the cooperation among cultures in order for its perception, to get more information about it and to develop it further.

The passing down to posterity of the cultural heritage of the past and of today is a responsibility for all humanity. These cultures should be preserved and presented to the experience of all humanity thereby contributing to the cultural richness of the world.

The objective of this study was to put forth the socio-cultural properties of yoruks as well as their position as part of the cultural landscape.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

Kırsal Peyzaj Alanlarındaki Yörük İzlerinin Kültürel Peyzaj Değerleri İçindeki Rolü ve Önemi

Anahtar Kelimeler

Kültürel Miras, Yörük
Kültürü, Kültürel
Peyzaj.

Özet

Kültürel peyzaj kavramı, tarihi süreç içinde insanoğlu faaliyetleri sonucu doğal peyzajın bütüncül veya bir bölümünün etkilenmesi, değişime uğraması ile kendine özgü bir karaktere sahip peyzajlar olarak tanımlanabilmektedir. Anadolu coğrafyası, dünyadaki bütün uygarlıkların ve kültürün başladığı geliştiği ve sonra buradan dünyaya yayıldığı yer olarak kabul edilmektedir. Anadolu'nun tarihi süreç içinde özellikle "Yörük Kültürü" doğal çevresi ile birlikte çok zengin peyzaj kültürünü barındırmaktadır.

Peyzaj kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması hem toplumsal bir görev hem de kültürel bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında kültür peyzajı herkes için bir miras özelliği taşımaktadır (algılanması, bilgi sahibi olunması, paylaşılması, korunması ve geliştirilmesi bağlamında kültürler arası işbirliğini ve ortak çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir).

Geçmişin ve bugünkü kültür mirasının ayak izlerini geleceğe taşınması tüm insanlık için bir sorumluluktur. Bu kültürler yaşatılarak tanıtılmalı tüm insanlığın deneyimine sunulurken dünya kültür zenginliğine katkı sağlanmalıdır.

Bu çalışmada, yerli ve yabancı kaynaklar taranarak suretiyle kültürel peyzaj kavramı ve çerçevesi irdelenmiş ve tartışılmış ve Yörüklerin, sosyal ve kültürel özellikleri ortaya konarak kültürel peyzaj kapsamında ki yerleri ortaya konmuştur.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
15 Mayıs, 2017
Kabul Tarihi
17 Haziran, 2017

¹ Corresponding author. Süleyman Demirel Üniversitesi Eğirdir Meslek Yüksekokulu, Peyzaj ve Süs Bitkileri Programı, sibelakten@sdu.edu.tr

1. Giriş

Kırsal alanlar, temelde tarımsal faaliyetler ile çeşitli ekonomik faaliyetlerin de yer aldığı, ülkesel ölçekte fayda sağlayan peyzajlar olmasının yanında, kültürel desenin ve toplumsal dinamiklerin korunması açısından önem taşıyan çok yönlü mekanlardır.

Toplum ve çevre arasındaki geçmişteki ve bugünkü ilişkilere tanıklık eden kültürel peyzajlar, insan ve doğa arasındaki etkileşimi de beraberinde getirmektedir. Kültürel peyzaj kavramı, tarihi süreç içinde insanoğlu faaliyetleri sonucu doğal peyzajın bütüncül veya bir bölümünün etkilenmesi, değişime uğraması ile kendine özgü bir karaktere sahip peyzajlar olarak tanımlanabilmektedir.

Ekolojik dengenin giderek bozulduğu yeryüzü, insan faaliyetlerinin ve yaşamsal alanlarının doğa üzerinde kurduğu baskılardan fazlasıyla etkilenmektedir. Peyzaj kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması hem toplumsal bir görev hem de kültürel bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında kültür peyzajı herkes için bir miras özelliği taşımaktadır; algılanması, bilgi sahibi olunması, paylaşılması, korunması ve geliştirilmesi bağlamında kültürler arası işbirliğini ve ortak çalışmaların yapılmasını gerektirmektedir.

Anadolu'nun tarihi süreç içinde özellikle "Yörük Kültürü" doğal çevresi ile birlikte çok zengin peyzaj kültürünü barındırmaktadır. Bu kültürün en önemli farklılığı Toros dağları coğrafyasında doğal şartlardan kaynaklanan yaşam şartlarının zorluğu, hayatta kalabilmek ve varlıklarını devam ettirebilmek için doğayla uyumlu çok yönlü faydalanma kültürü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu dengeli uyum barındıkları evden, tüm üretim araçlarında, el sanatlarında, sözlü edebiyatlarında, tedavi yöntemlerinde, yemek kültüründe, örf ve adetlerinde ve doğal peyzajda görmek mümkündür. Ancak söz konusu mevcut kültür peyzajın doğal çevresiyle birlikte miras değeri olarak farkındalığına varılamaması, giderek yozlaşması ve yok olması tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Geçmişin ve bugünkü kültür mirasının ayak izlerini geleceğe taşınması tüm insanlık için bir sorumluluktur. Bu kültürler yaşatılarak tanıtılmalı tüm insanlığın deneyimine sunulurken dünya kültür zenginliğine katkı sağlanmalıdır.

Bu çalışmada, yerli ve yabancı kaynaklar taranarak suretiyle kültürel peyzaj kavramı ve çerçevesi irdelenmiş ve tartışılmış, yörüklerin, sosyal ve kültürel özellikleri ortaya konarak kültürel peyzaj kapsamında ki yerleri ortaya konmuştur.

2. Kültürel Miras Kapsamında Kültürel Peyzaj Alanları

Dünya üzerinde insan ve doğa etkileşiminin yansımalarını taşıyan peyzajlar kendi üzerinde varlık göstermiş uygarlıkların soyut ve somut kültürel izlerini barındırırlar. Peyzaj incelemeleri, kültürü anlamının ve açıklamanın en önemli araçlarından biridir. Her peyzaj kendisini yaratan kültürü yansıtır, kültürlerin kaynağı, yayılması ve gelişmesi hakkında kıymetli ipuçları ihtiva eder ve kültürün maddi olmayan özelliklerinin araştırma aracı işlevi görür (Köse, 2005).

Kültürün bir toplumun sahip olduğu maddî ve manevî değerlerden oluşan bir bütün olduğunu söyleyen bilim insanları, aynı zamanda kültürün toplumda mevcut

her tür bilgi, ilgi, alışkanlık, değer yargıları, genel tutumlar, görüş düşünce ve tüm davranış şekilleriyle bütün olduğunu savunmaktadırlar (Turhan, 1994). Bu bakımdan kültürel değerler, geçmişten günümüze gelmiş her türlü tarihi yapıyı, arkeolojik sit alanlarını, tarihi mekânları içinde buldukları peyzajları ile birlikte kapsamaktadır. Kültürel peyzajlar, kentsel peyzajları oluşturan mekanları, bunlara bağlı tarihi yapıları, tarihi bahçeleri, arkeolojik sit alanlarını içerdiği gibi bitki örtüsü, ekoloji ve biyolojik çeşitlilik gibi doğal kaynaklar ile geçmişten günümüze süregelen kültür çeşitliliği, gelenek görenek gibi sosyal olguları da içermektedir. Tüm bu farklı yapı ve fonksiyonlara sahip değerlerin araştırılması, korunması ve günümüz koşullarına uygun şekilde değerlendirilip planlanması ve sergilenmesi kültürel miras kavramını geliştirmiştir. (Mosler, 2006).

UNESCO'nun tanımına göre miras; geçmişten bize bırakılan, bugün birlikte yaşadığımız ve gelecek nesillere iletmemiz gereken zamanla ve maddi öğelerle sınırlandırılmayacak kadar geniş bir yelpazede olan her türlü kalıttır (Çöteli, 2012).

UNESCO'nun 1972 yılında Kabul ettiği Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme (Dünya Miras Sözleşmesi) (Convention Concerning the Protection of the World International Journal of Architecture and Planning Cultural and Natural Heritage) ise sadece ayrıcalıklı öneme sahip olan kültürel ve doğal miras değerlerinin tüm insanlığın mirası olarak koruma altına alınmasını hedeflemekteyse de koruma düşüncesinin dünyadaki gelişiminde önemli bir rol üstlenmiştir (Dinçer, 2013). Dünya mirasının uluslararası bir çatı altında korunması fikri I. Dünya Savaşı'nın yarattığı tahribattan etkilenerek başlamış ve II. Dünya Savaşı sonrasında gelişmiştir. 1959 yılında Nil Vadisi'nde inşa edilen Aswan Barajı nedeniyle taşınması gündeme gelen Abu Simbel Tapınağı ise konunun somutlaşmasında belirleyici unsur olmuştur. UNESCO bu konunun yanı sıra yükselen sular nedeniyle tehlike altında olan Venedik kenti ve Pakistan'da Moenjodaro antik kenti ile en büyük Budist yerleşmelerinden biri olan Endonezya'daki Borobodur Tapınağı'nın korunmaları için uluslararası kampanyalar başlatmıştır. Bu çalışmaların sonunda, ICOMOS tarafından hazırlanan taslak metin UNESCO'nun 16 Kasım 1972 tarihli toplantısında Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Hakkında Sözleşme (Dünya Miras Sözleşmesi) (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) adıyla kabul edilmiştir. Metin IUCN (International Union for Conservation of Nature) üyeleri tarafından 1968 yılında kabul edilen doğal çevrenin korunması konusundaki ilkeler de dikkate alınarak hazırlanmıştır (Slatyer, 1984). Sözleşmede dünyadaki sosyal ve ekonomik şartların değişmesiyle kültürel ve doğal mirasın giderek artan bir hızla yok olma tehdidi altında kalmasına vurgu yapılmakta ve bu durumun bütün devletler için bir yoksullaşma olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda tüm ülkelere bir çağrıda bulunulmakta, bu miras değerlerinin ulusal düzeyde korunması ülkelerin ekonomik, bilimsel ve teknik kaynaklarının yetersiz olması nedeniyle çok zordur, ayrıcalıklı öneme sahip olan kültürel ve doğal miras değerleri tüm insanlığın ortak dünya mirası olarak koruma altına alınmalıdır denilmektedir (Dinçer, 2013). Türkiye Sözleşmeyi on yıl sonra; 1982 yılında kabul etmiştir.

1992 yılında Dünya Mirası Konvansiyonunca doğal ve kültürel miras alanları kültürel peyzaj kavramı altında toplanmıştır. Buna göre kültürel peyzaj “doğa ile insanın el ele vererek oluşturduğu her türlü insani, kültürel, simgesel boyutlar gösteren ve sosyal, ekonomik, kültürel güçlerce ve doğal çevre eliyle yaratılan fiziksel kısıtların ve olanakların etkisiyle toplumun ve yerleşmenin zaman içerisinde geçirdiği evrimi açıklayan kültürel nitelikler” olarak tanımlanır. Gül ve Akten (2009)’e göre kültürel peyzaj kavramı, tarihi süreç içinde insanoğlu faaliyetleri sonucu doğal peyzajın bütüncül veya bir bölümünün etkilenmesi, değişime uğraması ile kendine özgü bir karaktere sahip peyzajlardır. Yener (2015)’e göre ise; insan topluluğunun evrimini yer ve zaman içindeki davranış biçimlerini ve yerleşimini anlatan, insan ve doğal elemanların değişik kombinasyonları tarafından biçimlendirilmiş ve geçmişe ışık tutan fiziksel kalıntıların, tarihi olayların orada yer almasından dolayı; edebi resimler ve sanatsal çalışmalar; çarpıcı geleneksel özellikler; alan kullanımı ve aktivitelerin mevcut olması nedeniyle değişik karasal tabakalardaki kültürel değerler ve toplumsal tanımlamalar kazandıran peyzajın kesin sınırlandırılmamış bir parçası olarak tanımlanmaktadır.

Kültürel peyzaj ilk kez Sauer (1925) tarafından tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre; “Kültürel peyzaj, bir kültür grubu tarafından doğal peyzajdan biçimlendirilmiştir. Kültür etken, doğal alan araç, kültürel peyzaj ise sonuçtur” (Plumwood, 2006). Sauer (1925)’in bu tanımı, sosyal bir topluluğun doğal peyzajı biçimlendirmesi ile kültürel peyzajın ortaya çıktığını ve bu süreçte kültürün etken, doğal alanın araç olduğunu vurgulamaktadır.

Kültürel peyzaj” kavramı; her türlü insani, kültürel, simgesel boyutları ve taşıdığı anılarla ve tüm somut ve soyut bileşenleriyle, doğa ile insanın el ele vererek oluşturduğu çok geniş bir mirası kapsamaktadır.

UNESCO tarafından kültürel peyzaj alanları üç kategoriye ayrıştırılır

Bunlar:

- a) Açık bir biçimde insan eliyle tanımlanmış peyzaj alanları,
- b) Organik olarak gelişmiş peyzaj alanları,
  - jeolojik miras: fosil / kalıntı peyzaj alanları,
  - sürekliliği olan peyzaj alanları,
- c) Yardımcı kültürel peyzaj alanlarıdır.

Somut ve taşınmaz kültürel izlerin oluşturduğu kültür mirasının yoğun olarak bulunduğu bölgeler aynı zamanda birbirini takip eden yaşamların ve buna uygun ekolojik koşulların varlığının bir göstergesidir. Taşınmaz kültür varlıkları arkeolojik veya paleontolojik öneme sahip alanlar ve rezervler, peyzajlar, yapı grupları olarak örneklendirilebilir. Taşınır kültür varlıkları ise bilimsel eserler, sanat eserleri, el yazmaları, kitaplar, basılı materyal, görsel materyal ve tarihi koleksiyonun önde gelen örnekleridir. Sanat, gelenekler, alışkanlıklar, zanaatlar ile sanat eserlerinin üretiminde ve el sanatlarında kullanılan tarihi, sanatsal ve etnografik değeri olan kavramlar ise soyut kültür mirasını oluşturmaktadır (Aşılıoğlu ve Memlük, 2010).

Geçmişin ve bugünkü kültür mirasının ayak izlerini geleceğe taşınması tüm insanlık için bir sorumluluktur. Bu kültürler yaşatılarak tanıtılmalı tüm insanlığın deneyimine sunularak dünya kültür zenginliğine katkı sağlanmalıdır.

3. Yörük Kavramı

Göçebelik, bir topluluğun, bir toplumsal kümenin yaşamlarını ve soylarını sürdürebilmek için düzenli aralıklarla yer değiştirme geleneği ya da alışkanlığıdır. Göçebe kelimesi esasen iki farklı anlam içermektedir. Birincisi, değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren, yerleşik olmayan kimse veya topluluk; ikincisi ise mevsimlere göre ülke veya yer değiştiren kimse/topluluktur.

İnsanların, hayvanları ile birlikte durmadan uzun mesafeler boyunca yaptıkları yer değiştirmeler, mevsimlere uyarak çok defa belli bir güzergâhı izlemektedir. Daimî bir karakter taşıyan bu yer değiştirmelere göçebelik (nomadisme), bu hayatı süren insanlara da göçebe (nomade) tanımlaması yapılmaktadır.

Göçebe hayvancılıkta, göçerler tarafından otlakların yatay ve dikey doğrultuda yer değiştirilmesi, ekonomik maliyetin en önemli özelliğini oluşturmaktadır. Yer değiştirmelerin mesafe ve yatay ya da dikey yönde gerçekleşmesine göre iki tip göçebelik türü ortaya çıkmaktadır.

- a) Sahra Göçebeliği (Horizantal); Yer değiştirmelerin uzun mesafeler arasında ve otlakların yatay doğrultuda değiştirilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.
- b) Dağ Göçebeliği (Vertikal); Dağlık bölgelerde ve otlakların dikey doğrultuda değiştirilmesi ile gerçekleşmektedir.

Bu iki göçebelik türü, tam göçebelik olarak adlandırılmaktadır. Bir de bu iki tipin dışında, göçebelikten yerleşik hayata geçiş şekli olarak adlandırılı ve yaylacılık ile transhumans kavramları ile açıklanan “yarı göçebelik” ara tipi bulunmaktadır (Denker, 1960; Eröz, 1991).

Yörükler, atlı-göçebe Türk kültürüne uygun yaşantılarını diğer birçok Türk topluluğuna göre daha uzun süre devam ettiren ve yerleşik düzene nispeten yakın zamanlarda geçen Türk topluluklarından birisidir. Yörük kelimesi; yürümek fiilinden türemiş olup, Anadolu’ya gelerek yurt tutan göçebe Oğuz Boylarını (Türkmenleri) ifade eden bir kelime şeklinde tanımlamıştır (Eröz, 196). Günlük konuşma dilinde “Yörük” kelimesi Göçebe Türkmenleri ifade etmek için de kullanılmaktadır.

Yörüklerin göçebe yaşam biçiminin kökenleri Orta Asya’ya kadar uzanmaktadır. Orta Asya bozkırlarında yaşayan Türk topluluklar, hayvancılıkla uğraştıklarından sürekli olarak otlak arayışında olmuş ve böylece konar-göçer bir kültürü benimsemişlerdir. Göçer yoluyla Yörükler zaman içinde Anadolu’nun özellikle hayvancılığa elverişli dağlık veya dağ ile sahillerin birleştiği farklı bölgelerine ve yörelerine dağılmışlardır (Artun, 1996; Dulkadir, 1993). Yörükler, Kızılırmak yayının batısından İçel’i de içine alacak şekilde çekilecek çizginin batısında kalan bölgeler ile Rumeli toprakları olarak tespit edilmiştir. Anadolu’nun batı bölgelerinde XVII. Yüzyıldan önce konar- göçerlik edenlere ve bunların kurdukları

köylere “Yörük” veya “Yörük köyü”, bahsedilen yüzyıldan sonra buralara gelen konar göçerlere de “Türkmen” denilmiştir (Gündüz, 1997).

Gerek gündelik dilde gerekse de akademik literatürde Yörük ve Türkmen terimleri sıkça karıştırılan ve birbirlerinin yerine de kullanılabilen kavramlardır. Genel anlamda Anadolu ve Rumeli’de konar-göçer hayatı benimsemiş Türk topluluklarına verilen “Yörük” adı; ilgili alandaki çalışmalara göre “yürümek” sözcüğünden türemiş, daha sonra ise göçebe halkı betimlemek için kullanılır hale gelmiştir (Nas, 2013). Bu görüşe karşı çıkanlar ise Yörük kelimesinin “yürümek” sözcüğünden yola çıkılarak tanımının yapılmasının yanlış olduğunu, Yörük ağzında “yürümek” fiilinin “yörümek” şeklinde kullanıldığını bundan dolayı bu tür bir adlandırmanın Yörük sözcüğü ile ilişkilendirilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Herhangi bir etnik tanımlama içermeyen Yörük terimi, göçebe bir yaşam süren Türkmenler için kullanılmaktadır. Terim olarak ilk defa Yazıcızade Ali’nin “Tevarih-i Ali Selçuk” adlı eserinde kullanıldığı düşünülmektedir (Doğan, 2004). Benzer bir görüş Yörüklerin; konar-göçer, daima çadırda oturan ve geçimini küçükbaş hayvancılıkla sağlayan Türkmenlere verilen bir ad olduğuna vurgu yapmaktadır (Eren, 1979). Yörük deyince akla gelen göç; yazın yaylak, kışın ise kışlaklara yapılan göçlerdir. Türkçe’de yaylak veya yayla denince, hayvanların otladığı yüksek yerler ve dağlar akla gelir. Aslında yaylak sözü kışlak deyiminin bir karşıtıdır. Yani yazın oturulan yer anlamına gelir (Ögel, 1991).

4. Kültürel Peyzajda Yörük Kültürü İzleri

Kültürel peyzajın korunmasında, geniş kentsel ya da kırsal alanlar, çevresel ve kültürel gelişimin bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir yönetim stratejileri, değişim için turizmi içeren ekonomik ve sosyal amaçlarla birlikte geliştirilen ve kültürel peyzaja saygılı korumaya yönelik tutumları uyumlu bir şekilde barındırmalıdır. Tarihi kentlerin ve geleneksel kırsal yerleşimlerin karakteristikleri ve değerleri bu nedenlerle bölge ve ülke ölçeğinde değerlendirilip gelişim planları hazırlanmalıdır. Bu durum, söz konusu alanlardaki orijinalliğin korunmasını garantileyebilecek tek çözüm yolu olmaktadır. Doğal ve kültürel veriler, insanın oluşturduğu yapılar ve çevreleriyle birlikte değerlendirilmelidir (Feilden ve Jokilehto, 1993).

Yörüklerin sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarını sağlıklı bir şekilde anlayabilmek ve değerlendirebilmek için, onların yüzyıllardır geçirdikleri hayat tarzını tanımamız gerekmektedir. Göçer ailelerin gelenekleri onların bütün hayatını kapsamaktadır.

Yaylaklarla kışlaklar arasında gerçekleştirilen ve kapsamlı bir sosyal hareketlilik olan göç, belirli bir plan ve amaç doğrultusunda yapılmaktadır. Göç zamanını belirlemek için geleneksel halk takvimi ve bilgisine başvurulduğu (Bazin, 1995) gibi komşu göçer yerleşimlerle de fikir alışverişinde bulunulur (Kalkan ve Çulha, 2017). Yörüklerin göç planı mevsimsel iklim değişikliklerine göre şekillenmekte, yaylak ve kışlak arasında ilkbahar ve sonbahar dönemini kapsayan göç hareketi, toplumsal ve ekonomik hayatın temelini oluşturmaktadır. Nisan ayının ikinci veya üçüncü haftası başlayan ve Eylül ayında sonuçlanan bu göç hareketi hayvanların beslenmesi için gerekli olan otlakların sağlanması için tarihsel bir süreçte belirlenen güzergâh boyunca gerçekleşmektedir.

Göçerler, yaylakların seçiminde otlakların bol olmasına, içilebilir suyunun bulunmasına ve korunmaya elverişli olmasına özen göstermektedirler (Seyirci, 1996). Yaylalarda yaşayan grupların otlaklar, orman ve içme suyu kaynağı dışında ortak mülkiyeti bulunmamaktadır. Göçerlerin yaylalardaki yerleşmeleri belirlemede diğer bir unsur da iskân edilen alanlarda hayvancılığın dışında gerçekleştirilecek olan ekonomik etkinlikleri destekleyici şartların sağlanmasıdır. Örneğin, Toroslar'da Karıngöl yaylasında yaşayan göçerler, yaylak olarak seçtikleri bu alanda bulunan su kaynağının kendilerine önemli bir ekonomik girdi sağlayan keçe yapımıyla ilgili olduğunu belirtmişlerdir (Alkan, 1991).

Göçer ekonomisinin temelini hayvancılık oluşturmaktadır ve başlıca geçim kaynaklarını canlı hayvan satışı, hayvanlardan elde edilen süt, peynir, yağ ve yün oluşturmaktadır. Göçerler için canlı olarak satılan koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlarla, bunlardan elde edilen yünlerin satışı önemli bir gelir kaynağıdır. Bununla beraber hayvanların yünlerinden elde edilen dokumalar yakın pazarlarda satışa sunulur. Yaylakta oldukları dönemlerde göçerler, bölgede bulunan dağ turizmi meraklılarına rehberlik hizmeti vererek, traktör servisi ve katır gibi yük hayvanları kiralayarak, onlara yiyecek tedarik ederek ve üretmiş oldukları dokumaları belirli ücret karşılığında satarak ek gelir sağlamaktadırlar (Kalkan ve Çulha, 2017).

Yer değiştirmeden kaynaklanan eşya taşıma olgusu ve günler süren yolculuklar için göçerler, kolay taşınabilir eşyalar üretmeye yönelmişlerdir (Dulkadir, 1997; Akan, 2007). Bu üretim faaliyeti başlıca geçim kaynakları olan hayvancılıktan elde edilen hammaddeyi de kullanmalarını gerektirmiştir. Az yer kaplayan hafif eşyalar üretilmesinden dolayı dokumacılık sanatı, yaşadıkları evlerini sürekli bir yerden bir yere taşıyan bu toplulukların vazgeçilmezi konumundadır. Maddi kültürün bir parçası olan bu sanat ürünlerinin elde edilmesinde kullanılan hammadde, araç ve gereçler, dokuma teknikleri, kullanılan renk ve motifler kültürel miras bakımından ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Erden, 1996; Akan, 2007).

Yörüklerin beslenmesinde et ve hayvansal gıdalar (süt, yoğurt, tereyağı, peynir) önemli bir rol oynar. Bu nedenle hayvan beslemek Yörükler için önemlidir. Küçükbaş hayvanlarını göç sırasında daha rahat kontrol ettikleri ve gittikleri her yere götürdükleri için, Yörükler genellikle küçükbaş hayvan beslemeyi tercih etmişlerdir. Besledikleri hayvanların özelliklerine göre Sarıkeçili, Karakeçili gibi oba isimleri almışlardır. Yörükler sürülerinin güvenliği ve ticaret gibi temel ihtiyaçları sebebiyle bozkır coğrafyasında yer alan diğer insan toplulukları ve çeşitli vahşi hayvanlarla çok sık karşılaşmış olduğundan, bu temasları sebebiyle aynı zamanda savaşçı bir kimlik kazanmışlardır (Akca, 2016).

Yörüklerin gelenek ve göreneklerinde günümüze kadar orijinalliğini korumasındaki önemli faktör grup dayanışmasının yüksek olmasıdır. Grup dayanışması bir taraftan bu toplum yapısı içindeki sınıflaşmayı engellerken, diğer taraftan da hızlı değişmeye engel olmuştur (Türkdoğan, 1995). Bu durum, yerleşik hayata geçmeyen göçer ailelerde, yüzlerce yıllık alışık olageldiği hayat tarzının ve geleneklerin devam edebilmesini sağlamıştır.

Bütün bunlara bağlı olarak son yıllarda hızlı bir sosyal ve kültürel değişim sürecinin yaşandığı bir gerçektir. Bu değişim süreci içinde sosyal ve kültürel

içerikli birçok değer, yapının, kurumun ve hayat tarzının kaybolduğunu da görmekteyiz. Diğer yandan yeni değerler, oluşumlar ve yeni hayat tarzlarının ortaya çıkıp benimsenmesine önemli zemin oluşturmaktadır (Er, 1996).

Günümüzde göçer aile sayısının çok az kaldığı anlaşılmaktadır. Bu insanların yerleşik hayata geçmesinde otlakların kalmayışı, eskiden olduğu gibi hareket alanlarının geniş olmayışı ve giderek kısıtlanması, gün geçtikçe meraların ziraat amaçlı kullanılması, hayvanları besleme ve korumanın zorlaşması, hayvancılığın eskisi gibi karlı olmayışı ve riskinin artışı gibi nedenlerden dolayı yerleşik hayata geçmenin zorunlu duruma geldiği söylenebilir. Bunun sonucunda köylere, şehirlere yerleşme arzusunun artması da önemli bir faktör olmuştur. Yine yerleşmeyi hızlandıran önemli nedenler arasında otlak spekülasyonu, orman kanunu ve orman memurlarının göçerlere dirlik vermeyişi, yol ve bekçilik ücretleri talep edilmesi, çocuklarını okutmak istemeleri, bir köye yerleşildiğinde köyün otlaklarında rahatça faydalanabilmeleri yer almaktadır.

Göçerlerin kültürel, sosyal ve davranışsal açıdan kendilerine özgü gelenek, yaşam biçimi ve inançları bölge turizminin kilit bileşenleri olarak kabul edilmekte ve çok sayıda turisti destinasyona çekmede potansiyel bir turistik çekim unsuru oluşturmaktadır. Göçerlik ile ilgili turistik çekicilikler maddi ve manevi olmak üzere iki grupta toplanmaktadır (Etemaddar, 2007). Göçerlerin kendisi, kıyafetleri, meskenleri, ev eşyaları, el sanatları ve yiyecekleri maddi turistik çekicilik başlığı altında değerlendirilirken göçerlerin misafirperverliği, şiirleri, atasözleri, hikâyeleri, şarkıları, dansları, oyunları, ev işleri, gelenek ve görenekleri, göçer insanları arasındaki saygı, bağlılık ve birliktelik manevi turistik çekicilik başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu yönüyle göçerlik kültür turizmin bir alt boyutu göçer turizmi olarak dikkate alınmaktadır (Kalkan ve Çulha, 2017).

Bakhshizadehvd.'ne göre göçer turizmi göçerlerin göç, kültürel ve davranışsal özelliklerini, yaşam modellerini, geleneksel ekonomik aktivitelerini ve el yapımı eşyalarını görmeyi, göçerlerin meskenlerine katılmayı ve birkaç günlüğüne göçer bir yaşamı deneyimlemeyi içermektedir. Göçer turizmi aynı zamanda turistleri doğaya ve göçerlerin yaşamlarına davet eden ekolojik turizmin bir alt grubu olarak da dikkate alınmaktadır (Etemaddar, 2007). Dünyanın çok farklı bölgesinden çok sayıda insan göçer yaşam biçimini öğrenmek için seyahat etmektedir.

Geçmişin deneyimini yeniden yaşamak isteyenler tarafından tercih edilen kültür turizmi, aynı zamanda bir bölgenin kültürel değerlerinin temel çekim ögesi olduğu turizm çeşididir (Kahraman ve Türkay, 2012). Kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasında, bu mirastan yararlanarak ortak bir kültür bilincinin oluşturulmasında etkin bir rol üstlenmektedir (Emekli, 2005). İnsanların kendisinininkinden farklı kültürleri görmeye, öğrenmeye karşı olan merakı sonucu gelişen kültür turizmi sayesinde "geçmişin ve ürünlerinin" önemli bir turistik deneyim olarak değeri yeniden anlaşılmıştır (Özgüç, 2015). Büyük bir potansiyele sahip olduğu halde hızlı bir yok olma sürecine giren ve gereği gibi değerlendirilemeyen kültür mirasının, koruma kullanma-yaşatma ilkeleri doğrultusunda 'turistik ürüne' dönüştürülmesine kültürel turizm aracılığıyla değerlendirilmesi amaç olmalıdır (Emekli, 2005).

5. Sonuç ve Öneriler

İnsanlar kendilerine özgü bir ekolojik ortamda yaşarlar ve bu ortamın içerdiği ekolojik koşullara yönelik bilgilere sahiptirler. Sahip oldukları bu ekolojik bilgiler, diğer toplumlar tarafından kullanılmadığı ve bilinmediği için önemlidir. Yörüklerin kırsal alanda vermiş oldukları hayatta kalma mücadelesi sonucunda kendilerine özgü oldukça değerli bir ekolojik bilgi birikimine sahip oldukları gözlemlenmektedir. Oluşan bu kadim bilgi, kendi biobölgelerinde kullandıkça tekrarlanmış, gelişmiş ve bugüne kadar atalarından kültür olarak miras kalmıştır. Meydana gelen bu değerli kültür, son döneme kadar korunmuş ve yaşatılmıştır. Son zamanlarda ise, kültür haline dönüşmüş Geleneksel Ekolojik Bilgilerin, yaşlı nüfusun hafızalarında yer alan ve gençlerin ilgi alanına çok az giren bilgiler haline geldiği gözlemlenmektedir. Bu değerli bilgiler, her geçen gün diğer kültürel unsurlarda olduğu gibi unutulmaya ve kaybolmaya mahkûm olmaktadır (Büyükaşahin ve Güneş, 2017) .

Üzerinde çokça durulan çevresel farkındalık, modernleşen hayatla birlikte hassasiyeti artmış bir kavram haline gelmiştir. Teknolojinin ve günlük hayatın içinde hapsolan insan, hızlı hayatın gereklerini yaşadığı kentte ararken, kentten uzak kırsal alanlarda ise doğasında var olan ihtiyaçlarını aramaktadır.

Yörüklerin sahip olduğu kültürel değerler, siyasal, hukuksal, ekonomik, sosyal, tarihsel ve etno-kültürel anlamda bölge turizmine, göçerlere ve yörük kültürü meraklılarına yılın herhangi bir zamanında katkı sağlayabilecek önemli özgün değerler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda göçer turizmi modernliğin göçerlik üzerindeki yoğun etkisinin azaltılmasında, soyut bir kültürel miras olarak göçerlerin yaşam biçiminin dünyaya tanıtılmasına yardımcı olacaktır.

Yörük kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması, gerek bölge turizmine katkı sağlanması, gerekse de meraklılarına özgün deneyim yaşatılması adına yerel yönetimlerin, turizm planlamacılarının, girişimcilerin ve sektör temsilcilerinin yörüklerin yaşam tarzları hakkında bilgi sahibi olması ve turizmin gelişimi konusunda ne düşündüklerinin dikkate alınması daha etkili sonuçları beraberinde getirecektir.

Yörük kültürünü konu alan çalışmalarda ve göçer turizminin bölgede gelişmesi için yapılacak göç rotalarının belirlenmesi, paket turların düzenlenmesi, festivaller vb. çalışmalarda bölgenin taşıma kapasitesi dikkatli bir şekilde hesaplanmalı, taşıma kapasitesine göre bu toplumu gerçekten ziyaret etmek isteyen turistler seçilmeli ve bu turistler bu toplumlara ziyaret etmeden önce bu kültüre daha aşina olmaları için eğitim verilerek çevre koruma faaliyetleri desteklenmelidir.

Yörüklerin, göç yollarının tanımlanarak güvence altına alınması, yaylaklar ve kışlaklar arasındaki nakillerde kolaylıklar sağlanması, kültürün korunmasına yönelik projeler üretilmesi, konakladıkları alanların koruma altına alınması, konakladıkları alanlardan ücret alınmaması, ürettikleri ürünleri toplama tesisi kurulması ve pazarlama kolaylıklarının sağlanması, göçer hayvancılığı destekleyici kredilerin alınabilmesi, eğitim, sağlık ve sosyal yardım ile ilgili politikalarının üretilmesi turizm olanaklarını arttıracaktır.

Kaynakça

- Akan, M., 2007. Yörüklerde Taşımada Kullanılan Dokumalar. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, S. 21-43, Ankara.
- Alkan, A., 1991. Toroslarda Yayla Yerleşmeleri. Türk Halk Mimarisi Sempozyumu Bildirileri, S. 1-15, Konya.
- Artun, E., 1996. Çukurova Yörüklerinin Gelenek ve Görenekleri. I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo-Kültürel Yapısı Sempozyumu Bildirileri, s. 25-62, Antalya.
- Aşılıoğlu, F., Memlük, Y., 2010. Frig Vadisi Kültür Mirası Alanlarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi. Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi 2(2), 185-197.
- Bazin, M., 1995. Orta Toros Yörüklerinden Sarıkeçili Aşireti. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 3, 323-350.
- Büyükaşahin F., Güneş, G., 2017. Pastoral Göçebe Topluluklar ve Kültürel Peyzaj Korumanın Önemi. Journal of Recreation and Tourism Research, 4(1), 36-48.
- Çöteli, M.G., 2012. Kültürel Peyzajın Korunması ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişiminin Yaratılması Yönünde Bir Politika Önerisi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 32, 35-74.
- Denker, B., 1960. Güneydoğu Toroslar'da Göçebelik: Dr. Wolf Dieter Hütteroth'a Göre, Türk Coğrafya Dergisi, S. 20, s. 136-142.
- Doğan, M.S., Doğan, C., 2004. Tarihsel Gelişim Sürecinde Yörükler. Sosyoloji Konferansları Dergisi, C.30, Ankara.
- Dulkadir, H., 1993. Yörükler. İçel Kültür Dergisi, Sayı, 29 Mersin.
- Dulkadır, H., 1997. İçel'de Son Yörükler Sarıkeçililer, Mersin: İçel Valiliği Yayınları-3.
- Er, T., 1996. Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Batı Alanya Yörükleri. 4. Alanya Tarih ve Kültür Semineri Alanya Tarih ve Kültürü, Alanya.
- Erden, A., 1996. Günümüzde Toros Yörüklerinden İzlenimler. Yörükler, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Eren, N. 1979. Yörük Göçü, T.F.A., İstanbul.
- Eröz, M., 1966. Türk Sosyolojisi Meseleleri ve Yörük Türkmen Köyleri. Sosyoloji Konferansları 6. Kitap, İstanbul.
- Eröz, M., 1991. Yörükler, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Etemaddar, F., 2007. Ecotourism in Fars Pvince the role of nomadic Tribal Women in Ecotourism Development. The Case of the Khamseh Nomads of Bavanat, Iran.
- Feilden, B.M., Jokilehto, J., 1993. Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites. Iccrom, 1993.

- Gül, A., Akten, M., 2009. Peyzaj Mimarlığına Giriş Ders Notları. SDU Orman Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Isparta (Basılmamış).
- Gündüz, T., 1997. Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bonzulus Türkmenleri 1540-1640. Ankara Bilge Yayınları.
- Kalkan, A., Çulha, O., 2017. Turizmde Kırsal Göçerlerin İzlerini Sürmek. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Sayı 49.
- Köse, A., 2005. Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 7 Sayı 2, 158-19.
- Mosler, S.U., 2006. Kültürel Mirasın Peyzaj İçinde Algılanması ve Kültürel Mirasın Peyzaj Planlaması ve Korunması. Peyzaj Mimarlığı Kongresi, 22-25 Kasım 2007, Antalya, 65-71.
- Nas, G.E., 2013. Yörük Kültüründe Düğün Ölüm Adetleri ve Adlandırmaları (Anamur Örneği). Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, 17-19 Mayıs, Saraybosna.
- Ögel, B., 1991. Türk Kültür Tarihine Giriş. Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.
- Plumwood, V., 2006. The concept of a Cultural Landscape. Nature, Culture and Agency in the Land, Ethics & the Environment, Indiana University Press.
- Sauer, C. Ortwin, 1925. The Morphology of Landscape. University of California Publications in Geography 2: 19-54.
- Seyirci, M., 1996. Batı Akdenizde Yörükler. Yörükler, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Slatyer, R.O., 1984. The Origin and Development of the World Heritage Convention, Monumentum, World Heritage Convention Issue, 3-16.
- Turhan, M., 1994. Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Teknik), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Türkdoğan, O., 1996. Anadolu'nun Etnik Yapısı, Dünü ve Bugünü. Türk Dünyası Tarih Dergisi, Sayı:112.
- Yener, G., 2015. Kültürel Peyzaj Değeri Açısından Yörük Kültürünün İrdelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSRess)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 131-142.

2017 © All Rights Reserved

Back to the future: An Intertextual Investigation of Camus' The Myth of Sisyphus

Emrah ERİŞ¹ & Tahir YAŞAR²

Keywords

Myth of Sisyphus,
Intertextuality,
Allusion, Citation,
Camus .

Abstract

This paper investigates The Myth of Sisyphus, Albert Camus' work of art based on absurdism as the main theme in relation to intertextuality, particularly in reference to another work of Albert Camus, The Stranger. Though the two books were written in different genres, they bear intertextual relationships. Accordingly, the myth includes a plethora of intertextual links to many other philosophers and philosophical thoughts. Given the presupposition on an intertextual relationship between both books as well as other intertextual connections with various figures and phenomena, such intertextual figures as allusion, quotation and referencing, and irony were applied through extracts from the book to observe the level of intertextuality. In the light of findings, it is claimed that from the very beginning of the end the myth contains intertextual overtones enough to prove that not only does it make reference to a wide range of philosophical figures and thoughts as well as religious terms as the source, but also it apparently provides a basis for the book The Stranger, pointing to a case of 'back to the future' in a sense. Besides, as manifested by examples from the myth, it is suggested that intertextual figures used set its readers thinking and imagining while dealing with the understanding of what is given as a whole. This shows that intertextuality adds both stylistic and contextual contribution to the source text with its various forms of applications.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

1. Introduction

'There is but one truly serious philosophical problem, and that is suicide.'

(Camus, 1942, translated by O'Brien, 1955)

Since the mid-twentieth century, intertextuality has been a focus in the literary world. It has gained a seat not only within the literary field, though. We encounter intertextualities in all means of life, from movies to pictures, from stories to the theatre. To set an example, one of the most popular movies that resonated with people at the beginning of the 21st century, Harry Potter series were adapted from renowned books series by J. K. Rowling. There has been a plethora of such adaptations since 1950s, which have gained momentum recently. As a deconstructionist, Derrida (1998) says "There is nothing outside of the text" implying that anything could be considered as a text. In this sense, movies, pictures, stories, theatre and all means of life and actions are in the category put forward by the outstanding Algerian-born French philosopher. In the light of considerations of Derrida, intertextuality as a post-modernist approach seems

¹ Corresponding author. Lecturer, Siirt University, emraheris1@hotmail.com

² Assit. Prof., Siirt University

more intriguing in the world we live. It arouses interest with its implications as well as influences within the texts and transitions from one text to another.

A term coined by Julia Kristeva who built on Bakhtin's dialogism, intertextuality refers to an existence of a text in another text. In its general form, intertextuality can be defined as the reference to or application of a literary, media, or social "text" within another literary, media, or social "text" (Lemaster, 2012). Based on the foregoing definitions of a text and intertextuality, this paper seeks to find answer to whether there exists an intertextual relationship between Camus' *The Myth of Sisyphus* (to be referred as 'the myth' hereafter) and his novel *The Stranger* (also known as *The Outsider*) and whether the myth contains allusions, references, citations and parodies related to some other philosophers, philosophical and religious terms and figures. The potential intertextual forms are to be analysed with extracts from the myth based on types of intertextuality, among which are allusion, citation and referencing and parody.

2.Theoretical Framework

Any text is constructed as a mosaic of quotation; it is the absorption and transformation of another (Shakib, 2013). Therefore, texts are likely to be examined in various forms to find an interconnection between the two relevant texts. Bakhtin finds in a Socratic dialogue an earliest form of novel, heteroglossia and dialogism, what Kristeva later names as intertextuality (Elmo Raj, 2015). In fact the term intertextuality is a follow-up of some concepts such as influence and comparative method whose histories date back to early 1900s. As pointed by Marco Juvan (2008),

"It was Yuri Tynianov who in the 1920s established a dialectical understanding of influence and tradition and through it influenced, sometimes indirectly, many later theories of literary and interliterary processes, including the work of Rene Wellek, Felix Vodička, Yuri Lotman, Dionyz Ďurišin, Claudio Guillen, Itamar Even-Zohar, and perhaps even that of Harold Bloom. Tynianov's theoretical views -- in the company of certain other of the Russian Formalists' ideas-- indicated the path that led through Mikhail Bakhtin's theory of dialogism straight to Kristeva, the "founder" of intertextuality."

In this sense, it is observed that intertextuality has a long path in its history before having emerged as an academic discipline on its own and with its own reflections. Juvan (2008) asserts that the poststructural and postmodernist idea of intertextuality, born in neo-avant-garde circles of nouvelle critique, somehow one-sidedly portrayed influence and the academic method of genetic comparison as despicable epistemic antiquarianism. This reveals that no text is independent of another that that comes before it whether socially or culturally. As a corroborative statement from Kristeva (1980), a text is compiled as an assortment of quotations and is assimilation and a make-over of another. Besides, a text is described by her as "a permutation of texts, intertextuality in the given text," where "several utterances, taken from other texts intersect and neutralize one another" (1980). It

brings to mind a relation between the two texts, where the latter is influenced by or has some of the former. Shakib puts forward that

“A text becomes unique in so far as it represents a “new” but perhaps only slightly distinct, combination of intertexts, a multi-faceted and multivalent interaction of one text with every text within the literary matrix. A single character, for example, might be read as the product of multiple intertextualities with other characters from previous works, each of which is the product of other myriad intertextualities.” (2013)

Kubilay Aktulum (2011), a Turkish scholar with a long history of education in the field of intertextuality, finds the notion of intertextuality as conceded by postmodernists, who according to him see no harm in taking previous works as a reference point for their own works and do not refrain from frequently applying a range of citations, quotations, rewritings by expanding, condensing and narrowing the one that belongs to the other in their own works through a transformation process. He suggests down from Umberto Eco, citation and replication have circumvented and identified not only almost all of art styles but also our life (2010, p. 10).

Intertextuality assumes an examination of interconnections between texts that situates the making of meaning in and through a dialogic process that occurs between the text and audience (Elmo Raj, 2015). In this context, texts are in interaction and go with one another, implying that readers are expected to make their own meaning of the intra-textual citations, allusions, references and related interactions. This, according to Kristeva, represents the productivity of the text in a sense to proffer that a text is not only a completed product but also a realm of creation of a product where the producer of the text intersects with its readers (as cited by Gündoğdu, 2012).

Kubilay AKTULUM, in his book *Intertextual Relations (2000)*, tries to describe various types of intertextual figures that occur within a text based on categorization of Gerard Genette related to intertextuality. Among these are citation and referencing, allusion and parody, all of which will be taken as basis for the study. According to Aktulum (2000), citation refers to a italicized statements of others in quotes along with the name of the author and work; referencing is defined as a type of intertextuality in which an indirect reference is made to a relevant text along with solely the name of the author; allusion is the term used to describe a quotation of a word or utterance with no direct identity or originality of the authorship or text; finally the figure of parody means adding irony to an existing text creating a grotesque content as different from the original content.

3. The Myth of Sisyphus

The myth is an essay based on absurdism, a concept developed by Camus to identify the senselessness of a life with an end. Getting underway with the phrase “There is but one truly serious philosophical problem, and that is suicide. Judging whether life is or is not worth living amounts to answering the fundamental question of philosophy.” (Camus, 1942, translated by O’Brien, 1955), the myth drives the reader to think about the philosophy of life. With a fantastic analogy to a

myth, Sisyphus – the king of Corinth, Camus seeks to put forth the meaninglessness of life with a contradiction, in which there is an absurd situation. Camus suggests that we should not look for a meaning in life as there is no such a thing in it, implying that as long as we quit struggling to succeed in life, we may be happy. Sisyphus is a metaphor used by Camus to explain that we indeed are expected to carry out a task which will never end and so what is rational is to get rid of this absurdism and just live the life to the fullest without being in mind a purposeful perspective. As can be understood from the myth, Sisyphus will not be happy unless he stops his struggle. In fact, Sisyphus (originally “le mythe de sisyphé”) is fundamentally a figure of Greek Mythology, who is rumoured to have contributed to the development of trade and navigation. However, he is considered to be a greedy cheater king, who according to the narration of Homer is known for his being an ingenious person. As he seduces his cousin, gains the throne and betrays the secrets of Zeus, he is sentenced to a punishment by Zeus. The punishment is to roll a rock up a mountain only to have it roll back down to the bottom though he is aware of the futile situation. This is what Camus calls absurdism, as a main philosophy he focuses on.

The Nobel laureate Camus, inspired by his first novel *The Stranger*, built this masterpiece on a philosophical ground. Translated by Justin O’Brien in 1955, the myth was well received by readers all over the world and is still in book lists of many people today. It contains themes and labels such as death, suicide, absurdism, chaos, life, reasoning and world.

4. The Myth of Sisyphus and Intertextuality

The masterpiece *The Myth of Sisyphus* has a lot in parallel with the book *The Stranger*, both of which are great works of Albert Camus, with the former being a philosophical ground for the latter. Besides, via a thorough analysis of the myth, it is obvious that Camus abundantly applies citations, references and allusions as well as parodies with travesties and satiric utterances using arch figures among whom are Nietzsche, Heidegger, Kierkegaard, Dostoyevski, Kafka, Socrates, Aristotatles and many other prominent philosophers, however, only some of them will be discussed to give a clear explanation on each of them and due to an exuberance of examples within the myth.

Eleven extracts from the myth will be handled to examine the intertextual relationship between the myth and *The Stranger* and other related philosophical and religious figures and terms.

Example 1 – Allusion

“The Myth of Sisyphus” (O’Brien, 1955)

Sisyphus, who is used as the title of *The Myth of Sisyphus*, alludes King Sisyphus of Corinth who according to Homer was the strongest and most prudent person of the world at his time. We are informed about both the will to live rather than the suicide and the term absurd with Sisyphus having kept his hopes alive that he would have one way or the other escaped as he enjoyed and loved living through although he was aware of how absurd the punishment condemned by gods was.

Example 2 – Citation and Referencing – Source: Philosophical Figure

“Over the centuries no one has furnished a clearer and more elegant demonstration of the business than Aristotle: “The often ridiculed consequence of these opinions is that they destroy themselves. For by asserting that all is true we assert the truth of the contrary assertion and consequently the falsity of our own thesis (for the contrary assertion does not admit that it can be true). And if one says that all is false, that assertion is itself false. If we declare that solely the assertion opposed to ours is false or else that solely ours is not false, we are nevertheless forced to admit an infinite number of true or false judgments. For the one who expresses a true assertion proclaims simultaneously that it is true, and so on ad infinitum.” (O’Brien, 1955, p. 12)

Having cited Aristotle to comprehend the distinction between the true and false, Camus remarks that reaching an assertion would not be a true judgment stating that the matter was not settled as a reference to his period. Camus, via the relevant citation, verbalizes that the world is a vicious circle and that human, when it comes to mind, contradicts him/herself.

Example 3 – Citation and Referencing – Source: Philosophical Figure

“Socrates’ “Know thyself” has as much value as the “Be virtuous” of our confessionals. (p. 14)

Camus seeks to define and emphasize how human becomes a stranger to him/herself by referencing to abovementioned statement of Socrates. To Camus, human alternates in between his/her existence and the self s/he tries to be and therefore, there will always be a gap which is unable to be filled. Herein, it is uttered by Camus that human will never fully understand the world, and in the meantime the world is represented solely through an image and so human is being stranger to him/herself.

Example 4 – Parody – Philosophical Figure and Thinker

This professor of philosophy writes without trembling and in the most abstract language in the world that “the finite and limited character of human existence is more primordial than man himself.” (p. 17)

Heidegger states that the only reality in the whole chain of beings is anxiety (p. 17). On the contrary, Camus seeks to disprove this thesis of his using the term “this professor” for Heidegger, emphasizing that the basic concern of the human is the death awareness. Furthermore, he identifies that at this point depression leads off.

Example 5 – Allusion – The Stranger (also known as The Outsider)

“Through an odd reasoning, starting out from the absurd over the ruins of reason, in a closed universe limited to the human, they deify what crushes them and find reason to hope in what impoverishes them.” (p. 38)

According to a philosophy, human created the God and did so to have a source to resort to in case of a dead-end. Thoughts of Camus are in line with this philosophical approach. The main stress in utterances within *The Stranger* “And I pray Him (The God) to forgive you for your sins” and “Now won’t you own that you

believe and put your trust in Him?” between Monsieur Meursault and the Judge alludes the idea of “finding a reason to hope” mentioned above.

Example 6- Allusion – The Stranger

“But, on the other hand, in a universe suddenly divested of illusions and lights, man feels an alien, a stranger. His exile is without remedy since he is deprived of the memory of a lost home or the hope of a promised land. This divorce between man and this life, the actor and his setting, is properly the feeling of absurdity. All healthy men having thought of their own suicide, it can be seen, without further explanation, that there is a direct connection between this feeling and the longing for death.” (p. 6)

Among the main philosophies of Camus is human’s being stranger to him/herself and going into a nihilism after s/he finds s/he cannot know her/himself. In this sense, as seen from the utterances within *The Stranger* “And then a rush of memories went through my mind—memories of a life which was mine no longer and had once provided me with the surest, humblest pleasures: warm smells of summer, my favourite streets, the sky at evening, Marie’s dresses and her laugh”, the foregoing statements allude that the protagonist Monsieur Meursault was already a stranger to himself, denied concepts adopted by the society and revolted against them in one respect and that he was an alien to his self in the meantime.

Example 7 – Allusion – The Stranger

“But does that insult to existence, that flat denial in which it is plunged come from the fact that it has no meaning? Does its absurdity require one to escape it through hope or suicide—this is what must be clarified, hunted down, and elucidated while brushing aside all the rest. Does the Absurd dictate death? This problem must be given priority over others, outside all methods of thought and all exercises of the disinterested mind. Shades of meaning, contradictions, the psychology that an “objective” mind can always introduce into all problems have no place in this pursuit and this passion. It calls simply for an unjust—in other words, logical—thought. That is not easy. It is always easy to be logical. It is almost impossible to be logical to the bitter end.” (p. 8)

One of the ideas on which *The Stranger* novel is based is the ability to remain objective. As such Monsieur Meursault emerges as a personality that has the wisdom to stay objective to the death of his mother and even to the fact that he is given a death sentence. The term “absurd” mentioned above alludes ridiculous disproportions emerging when the judge passes death sentence on Meursault. The fact that logic is the logical to a certain extent is highlighted by Meursault who acknowledged the idea that he would not be remitted of the death warrant in spite of all the good intentions. The absurd manifests itself when in one hand he has a reasoning and objectiveness against the things going happening around as well as avoids this final and grim reality, on the other hand he is convinced that he is to be sentenced to death. This is the exact point that Camus draws attention to.

Example 8- Referencing – Source: Philosophical Figure

“Now, when Chestov rises up against a Hegelian proposition such as “the motion of the solar system takes place in conformity with immutable laws and those laws are

its reason," when he devotes all his passion to upsetting Spinoza's rationalism, he concludes, in effect, in favor of the vanity of all reason." (p. 25)

Among the rationalist philosophers are Leibniz, Spinoza, Kant and Hegel. Herein, Camus refers to Spinoza in a sense by maintaining that Hegel seeks to outmanoeuvre Spinoza using an existentialist, Chestov, as the reference point.

Example 9- Allusion and Citation

"In his failure," says Kierkegaard, "the believer finds his triumph." (p. 26)

Camus alludes by citing Kierkegaard, a Danish philosopher, that perspectives of people towards failure come into being with an antipodean phenomenon, leading to an absurd situation. The believer is used as a reference to the one who believes in God.

Example 10- Parody – Philosophical Figure

"And para-doxically can be understood Jaspers's insistence, his infinite patience devoted to making the experience of the transcendent impossible to realize. For the more fleeting that approximation is, the more empty that definition proves to be, and the more real that transcendent is to him; for the passion he devotes to asserting it is in direct proportion to the gap between his powers of explanation and the irrationality of the world and of experience.." (p. 23)

Having referenced to Jaspers, Camus has applied the foregoing illustration to unveil how absurd Jaspers' suggestion is. Stating that Jaspers is involved in a futile and absurd endeavour, Camus exhibits an ironic approach towards the situation.

Example 11- Allusion – Religious Term

"That apostle of humiliated thought will find at the very end of humiliation the means of regenerating being to its very depth." (p. 23)

The term apostle was the term named after each of 12 aides of Christ. The allusion of the term by Camus herein is used to refer to Jaspers as the proponent of a humiliated and backward idea.

5. Conclusion

Not only for its author and main subject but also for its date of publishing and message, *The Myth of Sisyphus* is still in the book list of many people and keeps influencing. As can be stated in the light of above mentioned extracts from the book, there is the sign of intertextuality in great parts of the myth. Such intertextual traces direct the readers into other routes, contributing to the pleasure of the text and helping readers develop new perspectives while being involved in the reading action. To understand something in full, a reader is supposed to have a background related to what is given as extra information within the text. In other words, readers are expected to have at least a little knowledge of allusions, citations, references and other types of intertextual approaches. Bearing in mind in advance that all texts are bearing the stamp of a previous text, it would be rational to conclude that readers face a challenging job when trying to grasp the idea given in the text. As such Sisyphus would not be comprehended meaningfully by someone who does not know the first thing about who or what Sisyphus is. Therefore,

intertextuality in a sense requires prior knowledge, on the other hand, this fact helps the readers take delight from the text.

Considering analysis on the extracts taken from the myth, it is observed that almost every page within the book is laden with intertextual figures, most of which manifest in form of allusion, citation, referencing and parody.

As mentioned before, the title of the book itself reveals an intertextuality as a reference to a myth hero, the King Sisyphus, as the main character of the book. Plots within the story as well as the punishment and its absurd perspective are meticulously presented through a philosophical point of view. When portraying the story for us readers, Camus draws upon both citations and references from his novel *The Stranger* and allusions from a variety of philosophers to build on the story on a philosophical ground. These intertextual exchanges available within the narration offer the readers an escapist sense. Terms “absurd” and “unreasonable”, exhibited within the narrative from the very beginning to the end of the book, are phenomena that already exist in our lives. As described by Camus in an attempt to define Sisyphus, “One must imagine Sisyphus happy.” (O’Brien, 1955, p. 78)

Notes

1. This study examines only a small part of the essay The Myth of Sisyphus. Further studies may contain more examples related to intertextuality or other related disciplines.
2. As the myth is a popular essay all over the world, some explanations related to the content of the myth may coincidence with some others’ commentaries on the myth. In this sense, the researchers of the paper are not responsible for such coincidences.
3. All extracts were obtained from the version of the myth translated by Justin O’Brien.
4. All evaluations and considerations are exclusive to the researchers based on a detailed analysis on the content of the myth and the book *The Stranger*.

References

- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler [Intertextual Relations]*. İstanbul, Öteki.
- Aktulum, K. (2011). *Metinlerarasılık//Göstergelerarasılık [Intertextuality//Intersemiotic]*. Kanguru Yayınları, Ankara.
- Derrida, J. (1998). *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins university Press. Print
- Elmo, R. P. (2015). Text/Texts: Interrogating Julia Kristeva's Concept of Intertextuality. *Ars Artium*, pp. 77-80.
- Gündoğdu, A. E. (2012). *Metinlerarasılık Bağlamında Tahsin Yücel'in Yalan Adlı Romanı*. *Turkish Studies- International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. S. 7/4, 2012: 1893-1903.

- Juvan, M. (2008). Towards a History of Intertextuality in Literary and Culture Studies. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 10.3 <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.1370>
- Kristeva, J. (1980). *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. Leon S. Roudiez (ed.), T. Gora *et al* (trans.). New York: Columbia University Press.
- Lemaster, T. (2012). What is "Intertextuality?" The Board of Regents of the University of Wisconsin System
- Shakib, K. M. (2013). Inevitability of arts from inter-textuality *International Journal of English and Literature* Vol. 4(1), pp. 1-5. doi: 10.5897/IJEL11.101 ISSN 2141-2626 ©2013 Academic Journals

---

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSRess)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 143-152.

2017 © All Rights Reserved

The History of Human Factors in the Airplane Accidents

Mukadder İGĐİ ŞEN¹

Keywords

Human factors, aircraft crashes, psychology, aviation, education.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

Abstract

Training on human factors in aviation is mandated by national and international Civil Aviation Organizations and Authorities. Human factors are the basic elements of all activities of cockpit and cabin crew and the aircraft maintenance technical team. For this purpose, human factors subject are discussed in detail in terms of social psychology, factors affecting performance, physical environment, tasks, communication, human error, hazards in the workplace. In order to minimize the risks that sector employees may cause in aircraft crashes, the authorities have been made a legal obligation to train human factors in detail every two years.

Uçak Kazalarında İnsan Faktörlerinin Dünü ve Bugünü

Anahtar Kelimeler

İnsan faktörleri, uçak kazaları, psikoloji, havacılık, eğitim.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
15 May, 2017
Kabul Tarihi
18 Jun, 2017

Özet

Ulusal ve uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonları ve Otoriteleri tarafından, havacılıkta insan faktörleri ile ilgili eğitim, zorunlu tutulmuştur. İnsan faktörleri; kokpit ve kabin ekibinin, uçak bakım teknik ekibinin bütün faaliyetlerinin temel unsurudur. Bu maksatla insan faktörleri konusu sosyal psikoloji, performansa etki eden faktörler, fiziksel çevre, görevler, iletişim, insan hatası, işyerindeki tehlikeler açısından detaylı olarak ele alınmaktadır. Sektör çalışanlarının uçak kazalarına sebep olabilecekleri riskleri minimuma indirmek için her iki yılda bir detaylı olarak insan faktörleri eğitimine tabii tutulması otoritelerce yasal bir zorunluluk haline getirilmiştir.

1. Giriş

Türk Dil Kurumuna göre “can veya mal kaybına, zararına neden olan kötü olay” kaza olarak tanımlanır. Kaza; ani, beklenmedik, istenmeyen, yaralanma, ölüm ya da maddi zararlarla sonuçlanan olaydır. Uçak kazaları insan, mekanik ya da çevreden kaynaklanabilir. İnsan kaynaklı kazalarda, uçuşla alakalı olan uçuş mürettebatı, uçak bakımı görevlileri, hava limanı çalışanları ve hava trafik kontrolörlerinin kazaya sebebiyet verdiği yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

1. Uçak Kazalarının Meydana Gelme Sebepleri Ve Olası Çözümleri

1.1. Kaza Sebepleri

İnsan kaynaklı kazalar; uçuş ekibi, uçak bakımı görevlileri, hava limanı çalışanları ve hava trafik kontrolörleri gibi ana başlıklar altında incelenmelidir. Çalışanın,

¹ Corresponding author. Trakya Üniversitesi, Edirne Teknik Bilimler MYO, Uçak Teknolojisi, mukaddersen@trakya.edu.tr

dinlenmeden aşırı çalıştırılması çok büyük yorgunluk yaratacaktır ve bu durum da kaza ihtimalini büyük oranda arttırmaktadır.

Herşeyi ile mekanik bir araç olan uçak düşebilir, başka araçla çarpışabilir ya da parçalanabilir. Bu gibi kaza oluşumları çok acı sonuçlara sebebiyet verebilir. Bilinmeyen, planlanmayan, zarar veren durumlar sonucu meydana gelen kazada yaralanma, ölüm ya da maddi kayıp olabilir.

İş sağlığı ve güvenliğine göre, kazanın çıkabileceği her durum, risk analizi raporunda tutulur. Çalışma ve dinlenme süreleri, iş sağlığı ve iş güvenliği yasalarınca belirlenmiştir. Bu yasalara göre risk analizi çok dikkatli yapılmalıdır. İşinin ehli olmayan kişinin ilgili işi yapması kazaya sebep olabilir. Dikkat eksikliği, kazaya yatkınlık da kaza ortaya çıkarabilir. Kazanın insandan kaynaklanabilmesi için, öncelikle insanın o konuda eğitimsiz ve bilgisiz olması, yaptığı işe uygun olmaması, tecrübesizlik, dinlenme zamanının yeterli gelmeyişi, yorgunluğun geçmeden işe yeniden koyulması, psikolojik durumları, dikkat dağınıklığı, zihin yorgunluğu, yaptığı işe ilgisizlik, istemediği bir işte çalışması, kişinin düzensiz olması, algılamasının düşük olması, hasta olması, iletişim eksikliği ve kurallara uymaması gerekir. Ergonomik açıdan yetersizlik olabilir. Ör: Uçak motoruna bakım yapan teknikerin ya da teknisyenin, motorun her bölümüne kendisi ya da kullanacağı standart destek malzemeleri ile ulaşabilir vücut ölçülerine sahip olması gerekmektedir. İnsan fiziksel ve psikolojik olarak rahatsızlık içindeyse, yaptığı işte hata olma ihtimali, dolayısıyla tehlikeli bir olay ya da kazaya sebebiyet vermesi çok muhtemeldir. Bakım için kullanılan makinenin özellikleri sorunu çözmeye yetersiz kalabilir. Çevre gürültülüyse ve/veya kişi gürültüye alışık değilse dikkat dağınıklığı olacaktır. Dikkat dağınıklığı kontrolde zayıflığı getirir ve kaza olasılığının arttırır. İş yerindeki yetersiz aydınlatma, yapılan işte dikkatsizlik ve kişide uyku hali yaratabilir. Kazaların genelde tek nedeni olmaz. Genelde birden fazla durumun bir araya gelmesi kaza ile sonuçlanabilir. Birbirini tetikleyen durumlar, bir ya da birden fazla kazayı meydana getirebilir.

İş kazaları makine ya da insan kaynaklı meydana gelebilir. İnsan faktörlerine bağlı olan insan kaynaklı kazaların sebebi cinsiyet, yaş, fiziki yapı, kişilik ve kültür kaynaklı olabilir. İş yeri ortamı, gözetim - denetim eksikliği, iklim şartları ve zaman, çevre faktörlerindedir.

Türkçedeki “tesadüf yoktur” atasözü çok doğrudur. Ayrıca “kaza geliyorum demez” atasözü de aslında “kaza geliyorum der” olarak değiştirilebilir çünkü tehlikeli durum oluşturan makine, insan ya da çevrenin yaratacağı muhtemel sonuç da tehlikeli olacaktır. Bu durum “olay ya da kaza” olabilir. Herşeyin bir oluşum sebebi vardır.

Vardiya değişim saatleri, dikkat eksikliğinin maksimuma çıktığı saatlerde yapılır, çünkü insanın biyolojik ritmine uygun olan saatlerdeki vardiya değişimleri kaza oluşumlarını azaltır. Böylece kişi algısı daha yüksek olarak işe başlar, daha dikkatli olur ve çok düzgün işler ortaya koyabilir.

Kazaya sebep olabilecek bütün faktörler detaylı olarak irdelenmeli, incelenmeli ve tespit edilmelidir. Böylece kaza meydana gelmeden önce önlem alınabilir. Bu, “ramak kala” olarak ifade edilen durumun meydana gelmeden önce önlenmesini sağlar. Kaza ya da kazaya ramak kala bir durum olduğunda “ne yapayım hep beni

buluyor” demek kolaydır. Ancak esas olan bu gibi durumların oluşumunu engelleyici çözümler bulmaktır. Güvensiz hareketler ve olaylar tehlikeye yol açabilir. Kaza durumu, bu riskleri belirlerken düşünülmemeyen “o kadarı da olmaz” denilen bazı durumlardan kaynaklanır.

Hava araçları için hat bakım ya da üs bakım yapılırken makine ve insan koruyucu ekipmanların kullanılmaması da hatalı bir durumdur. Bu durum görevi ihmale girer ve kayıplara sebep olabilir. En nihayetinde risk analizinde ortaya çıkabilecek her durum sanki olacakmış gibi düşünülür ve gereken tedbirlerin alınması sağlanır. Olası durumlar için işyeri sahibi, gerekli önlemleri alır ve güvenli iş ortamı sağlar. Bu durum hem çalışanı hem de işvereni her türlü kayıptan korur.

Çalışanın uyumsuz bir karaktere sahip olması, yapması gereken işler için kişisel disipline sahip olmaması işyeri açısından olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle işverenlerin işe alımlarda öncelikler detaylı kişilik analizleri yapması gereklidir. Uçak bakımı, bir takım çalışmasıdır. Uyumsuz, disiplinsiz, sorumsuz, işine, işverenine ve çalışma arkadaşlarına karşı saygısız kişilerin işe alınmaması işverenin bekası için en mantıklısı olacaktır. Çünkü böyle kişiler hem çalışma ortamındaki diğer kişileri psikolojik yönden olumsuz etkileyerek işlerin hatalı yapılmasına sebep olur hem de sebep olabilecekleri olay ve kazalarla işverenin maddi-manevi zarara uğramasına yol açar. Milyon dolarlar harcanarak satın alınan uçak ve helikopterlerin güvenliği, bakım onarım yapan kişinin ellerine emanet edilmektedir. Bu eller dikkatli, dürüst, güvenilir, asi olmayan, söz dinleyen, emirlere uyan, saygılı, vicdanlı, takım çalışmasına uygun kişilere ait olmalıdır. Aksi halde o kişilerin dahil olduğu işlerden olumsuz sonuçlar elde edilme olasılığı çok yüksektir.

Her çalışanın iş tanımı dikkatlice, detaylı olarak tanımlanmalı, sınırlar netleştirilmelidir. İş ihtiyaçlarına göre çalışanın yetenekleri ve sınırları belirlenmelidir. Kazalarda çalışanların diğer bölümlerde yapılan işlerden haberdar olması da, çalışanın yapabileceği hatanın sonuçlarını öngörebilmesine yol açar. Bu nedenle her çalışan, işe ilk başladığında bir oryantasyon programına tabii tutulmalıdır. Tamir ya da bakımda teslim tarihinin yaklaşmasındaki baskı, işveren tarafından izlenme psikolojisi, finansal olarak yetersiz kazanç da kazaya yol açabilir.

1.2. Uçak Kazası Örnekleri

Havacılık sektöründe insan faktörünün önemini uçuş emniyeti açısından anlayabilmenin en iyi yolu, uçak kazalarının nedenlerini incelemektir.

1.2.1. Uçuş Mürettebatı Kaynaklı Kazalar

Uçuş mürettebatı kaynaklı kazaların detaylı incelemesi, 12 başlığa dikkat çeker:

1. Alkol, madde kullanımı
2. Yönelim kaybı (disorientation), durumsal farkındalık
3. Kokpitte oyalanma
4. Aletleri izleme hatası

5. Kişinin sağlığının, görevlerini yerine getirmesini engelleyecek şekilde bozulması
6. Yetersiz dinlenme / yorgunluk
7. Dil / iletişim sorunları (ayrıca ATC)
8. Zihinsel durum
9. Hatalı tespit (hız, irtifa)
10. Seyir hatası
11. Prosedürlere uyulmaması
12. Niteliksiz çeşitli hatalar

Niteliksiz çeşitli hatalara örnekler: Pilotun sol motor itki dönüştürücüsünün uçuş sırasında izlenmesi kontrolünü pilotun sürdürememesidir. Uygun acil durum prosedürlerinin uçuş mürettebatı tarafından yerine getirilememesi de sayılabilir.

Uçuş mürettebatı kaynaklı kazaların her biri için detaylı içerik Tablo 1 – Tablo 12 arasında yer almaktadır. Tablolardaki “kategori” ifadesindeki A1, A2 gibi tanımlarda, A: kaza (accident), I: olay (incident), H: uçak kaçırma (hijacking), C: cezai olay (sabotaj, düşürülme), O: diğer olay (zemin yangın, sabotaj), 1: tüm kayıp, 2: tamir edilebilir zararı simgelemektedir.

Tablo 1: Alkol, madde kullanımı kaynaklı kazalar.

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
25.Mar.1951	Lisunov Li-2	CCCP-L4790	Aeroflot / East Siberia	12	near Iskra	A1
03-JAN-1961	Douglas C-47A (DC-3)	OH-LCC	Aero OY	25	Koivulahti	A1
08-JUN-1964	Antonov 2SX	CCCP-25467	Aeroflot / Privolzhsk	2	Cheremshan	A1
01-JUL-1968	Antonov 2M	CCCP-02332	Aeroflot / Ukraine	2	near Breusovka, P...	A1
10.May.1970	Antonov 2R	CCCP-32463	Aeroflot / East Siberia	2	near Guran, Tulun...	A1
26-JUL-1970	Antonov 2R	CCCP-29387	Aeroflot / Lithuania	3	near Aukštelkai	A1
31.May.1971	Antonov 2R	CCCP-32076	Aeroflot, Moscow SPiMVL	3	near Malakhovo	A1
15-JUL-1971	Antonov 2R	CCCP-06266	Aeroflot, Moscow SPiMVL	2	near Pochop	A1
5.May.1972	Antonov 2R	CCCP-25604	Aeroflot / Ukraine	2	Poltava Region	A1
11-JUL-1972	DHC-6 Twin Otter 100	67-056	Norwegian AF	17	near Harstad	A1
19-JUL-1972	Antonov 2R	CCCP-15283	Aeroflot / North Kavkaz	1	near Yenotayevka	A1
10-SEP-1972	Antonov 2M	CCCP-02369	Aeroflot / Ukraine	2	Velikaya Vulyga	A1
9.Mar.1973	Antonov 2	CCCP-01262	Aeroflot / Tyumen	3	near Kondinskoye	A1
15.Mar.1973	HAL-748	VT-EAU	Indian Airlines	3+ 1	near Hyderabad-Be...	A1
24.Mar.1973	Antonov 2	CCCP-05670	Aeroflot / Far East	2	near Ozyornaya	A1
04-JUL-1974	Antonov 2	CCCP-92836	Aeroflot / Komi	2	near Usinsk Airport	A1
16.May.1976	Antonov 2SX	CCCP-79935	Aeroflot / Kazakistan	1	near Semipalatinsk	A1
27-JUN-1976	Antonov 2R	CCCP-70481	Aeroflot / Ukraine	1	Amangeldy, K...	A1

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
13-JAN-1977	DC-8-62AF	JA8054	JAL	5	Anchorage In...	A1
27-JUL-1977	Beech 200 Super King Air	D-IBAF	Alpha-Flug	6	Bourgas Airp...	A1
16-JUN-1979	Antonov 2T	CCCP-44920	Aeroflot / Far East	0	Petropavlovs...	A1
01-AUG-1980	Douglas R4D-5 (DC-3)	N45864	private	0	New Smyrna B...	A1
10-DEC-1981	Hawker Siddeley DH-125-1A	XA-ESQ	SENSA	0	Laredo Inter...	A1
30.Mar.1983	Learjet 25	N51CA	Chatham Corp., op.for Hughes Charter Air	2	Newark Inter...	A1
05-JUL-1984	Antonov 2R	CCCP-02878	Aeroflot / Uralsk	3	Kustanai Region	A1
28-AUG-1986	Howard 250	N252K	Southwest Airlift	2	Texarkana Mu...	A1
19-JAN-1988	Swearingen SA227-AC Metro III	N68TC	Trans-Colorado Airlines	8	near Durango-La P...	A1
10-APR-1989	Fairchild FH-227B	F-GGDM	EAS, Isf Uni-Air	22	Léoncel	A1
11.May.1989	Antonov 2R	CCCP-54891	Aeroflot / Belarus	4	near Dolbizno, Ka...	A1
17-JAN-1990	Cessna 208A Cargomaster	N835FE	Federal Express	1	near Leadville, CO	A1
26-JUN-1990	Antonov 2R	CCCP-19730	Aeroflot / Uralsk	3	near Shurma, Urzh...	A1
16-SEP-1990	Learjet 24A	N500P	Connie Kalitta	0	Morristown-M...	A2
18-APR-1991	Dornier 228-212	F-OHAB	Air Tahiti	10	near Nuku Hiva Ai...	A1
13-JUN-1991	Antonov 2R	CCCP-40988	Air Ukraine	1	near Perekopivka	A1
22-JUN-1991	Antonov 2R	CCCP-62627	Yugavia	3	near Sukhov-2-i, ...	A1
05-SEP-1993	Learjet 25D	N999BH	Cambridge Aviation	7	near Pecos, NM	A1
23-JAN-2001	Douglas C-47A (DC-3)	N19454	Majestic Air Cargo	2	Eider Point, AK	A1
18-APR-2002	Antonov 2R	LZ-1147	Bulair	0	Kostandenetz	A1
14-JUN-2004	Volpar Turboliner	N401CK	Bellair	1	near Kodiak Airpo...	A1
23-APR-2006	Antonov 2R	RF-00451	Yugavia, op.for ROSTO Shahty	4	near Tersky	A1
06-FEB-2007	Beech 200C Super King Air	VQ-TIU	Air Turks & Caicos	1	near North Caicos...	A1
10-JUL-2008	Beech 99A	CC-CFM	Aerocord	9	near Puerto Montt...	A1
20-JUN-2011	Tupolev 134A-3	RA-65691	RusAir, op.for RusLine	47	near Petrozavodsk...	A1
04-OCT-2011	Cessna 208B Grand Caravan	C-GATV	Air Tindi	2	Utsingi Poin...	A1
12-SEP-2012	Antonov 28	RA-28715	Petropavlovsk-Kamchatsky Air Ent.	10	near Palana Airport	A1
17-DEC-2013	Raytheon 390 Premier I	N50PM	Mallen Industries	2	near Atlanta-Fult...	A1

Tablo 2: Yönelim kaybı (disorientation), durumsal farkındalık kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
14-NOV-1965	Learjet 23	N243F	Flying Tiger Line, op.for Paul Kelly Flying Service	8	near Palm Springs...	A1
20-APR-1968	Boeing 707-344C	ZS-EUW	South African Airways	123	near Windhoek-Str...	A1
27-DEC-1968	Convair CV-580	N2045	North Central Airlines	27+ 1	Chicago-O'Ha...	A1
18-JAN-1969	Boeing 727-22C	N7434U	United Airlines	38	near Los Angeles, CA	A1
01-JAN-1978	Boeing 747-237B	VT-EBD	Air-India	213	near Bombay-Santa...	A1
01-OCT-1980	Cessna 500 Citation I	G-BPCP	Penarth Commercial Properties	1	Jersey-State...	A1
18-NOV-1982	Cessna 551 Citation II/SP	N2CA	Coin Acceptors	3	near Mountain Vie...	A1
06-OCT-1989	Cessna 208 Caravan I	N208W	Westchester Air	5	Uncertain, TX	A1
21-NOV-1990	DHC-8-103	HS-SKI	Bangkok Airways	38	near Koh Samui Ai...	A1
15-FEB-1992	DC-8-63F	N794AL	ATI	4	near Toledo-Expre...	A1
10-NOV-1993	Hawker Siddeley HS-748	C-GQTH	Air Manitoba	7	near Sandy Lake A...	A1
20-NOV-1993	Yakovlev 42D	RA-42390	Saravia - Saratov Airlines, op.for Avioimpex	116	near Ohrid Airpor...	A1
27-SEP-1995	DHC-3T Vazar Turbine Otter	C-FEBX	Western Straits Air	8	near Campbell Riv...	A1
17-DEC-1997	Yakovlev 42	UR-42334	Lvovskie avialinii, op.for AeroSvit Airlines	70	near Thessaloniki	A1
11-DEC-1998	Airbus A310-204	HS-TIA	Thai Airways International	101	near Surat Thani ...	A1
10-DEC-1999	Lockheed C-130E Hercules	63-7854	USAF	3	Kuwait Inter...	A1
22-DEC-1999	Boeing 747-2B5F (SCD)	HL7451	Korean Air	4	near Great Hallin...	A1
13-JUN-2000	Dassault Falcon 20F	N184GA	Grand Aire Express	0	near Peterborough...	A1
14-AUG-2000	Cessna 208 Caravan I	C-GMPB	RCMP	2	Teslin Lake, BC	A1
23-AUG-2000	Airbus A320-212	A40-EK	Gulf Air	143	near Bahrain Inte...	A1
27-JAN-2001	Beech 200 Super King Air	N81PF	Jet Express Services	10	near Strasburg, CO	A1
04-JUL-2001	Tupolev 154M	RA-85845	Vladivostokavia	145	near Burdakovka	A1
24-AUG-2001	Learjet 25	N153TW	Ameristar Jet Charter	2	near Ithaca-Tompk...	A1
20-DEC-2001	Cessna 560 Citation V	HB-VLV	Eagle Air Ltd. Aircharter + Taxi	2	Zürich-Klote...	A1
23-OCT-2002	Cessna 208B Super Cargomaster	N76U	Mid-Atlantic Freight	1	near Spanish Fort...	A1
12-SEP-2003	Beech B200 Super King Air	N600BV	Willis Lease Finance Corp.	10	near Caniçal, Mad...	A1
3.May.2006	Airbus A320-211	EK32009	Armavia	113	near Adler/Sochi ...	A1
06-FEB-2007	Beech 200C Super King Air	VQ-TIU	Air Turks & Caicos	1	near North Caicos...	A1
14-JAN-2008	Beech 1900C-1	N410UB	Alpine Aviation	1	near Lihue, HI	A1
23-JAN-2008	CASA C-295M	19	Polish AF	20	near Miroslawiec ...	A1
01-FEB-2008	Cessna 525 CitationJet CJ1	N102PT	private	2	near Augusta Stat...	A1
07-FEB-2009	Cessna 650 Citation III	I-FEEV	Air One Executive	2	Trigoria	A1
14-FEB-2010	Cessna 550B Citation Bravo	OK-ACH	Time Air	2	near Reinhardtso...	A1
29-JAN-2013	Canadair CRJ-200ER	UP-CJ006	SCAT	21	near Almaty Airpo...	A1
16-OCT-2013	ATR-72-600	RDPL-34233	Lao Airlines	49	near Pakse Airpor...	A1
16-FEB-2014	DHC-6 Twin Otter 300	9N-ABB	Nepal Airlines	18	near Sandhikhark	A1
08-JAN-2016	Canadair CRJ-200PF	SE-DUX	West Air Sweden	2	near Oajevágge	A1

Tablo 3: Kokpitte oyalanma kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
15-AUG-1954	Vickers 627 Viking 1B	G-AIXS	Airwork	0	Blackbushe	A1
9.May.1957	Bristol 170 Freighter 21	EC-ADI	Aviaco	37	near Madrid-Barajas	A1
04-JUN-1958	Douglas C-53B (DC-3)	N49553	Capital Airlines	1	Martinsburg ...	A1
29-DEC-1972	Lockheed L-1011-385-1 TriStar I	N310EA	Eastern Air Lines	101	Everglades, FL	A1
04-DEC-1973	BAC One-Eleven 521FH	LV-JNR	Austral Lineas Aéreas	0	Bahía Blanca...	A1
11-SEP-1974	DC-9-31	N8984E	Eastern Air Lines	70	near Charlotte-Do...	A1
09-DEC-1977	de Havilland DH-125-400A	CF-CFL	Churchill Falls	8	Churchill Fa...	A1
11-FEB-1981	Lockheed L-1329 JetStar 731	N520S	Texasgulf Aviation	8	Westchester ...	A1
08-DEC-1983	Cessna 500 Citation I	G-U ESS	Brencham Ltd, op.for Trans Europe Air Charter	10	near Stornoway Ai...	A1
17.Mar.1988	Boeing 727-21	HK-1716	Avianca	143	near Cúcuta-Camil...	A1
10-JUL-1988	Fokker F-27 Friendship 200	5Y-BBS	Kenya Airways	0	Kisumu Airpo...	A1
23.Mar.1994	Airbus A310-304	F-OGQS	Aeroflot	75	near Mezhduretshensk	A1
19-DEC-1994	Boeing 707-3F9C	5N-ABK	Nigeria Airways	3	near Kiri Kasama	A1
09-JUN-1995	DHC-8-102	ZK-NEY	Ansett New Zealand	4	near Palmerston N...	A1
03-FEB-2000	Cessna 208 Caravan I	8Q-HIF	Hummingbird Island Airways	0	Filitheyo Se...	A2
5.May.2001	Cessna 208B Super Cargomaster	N948FE	FedEx, op.for Corporate Air	1	near Steamboat Sp...	A1
14-JAN-2002	Embraer EMB-120RT Brasilia	EC-GTJ	Ibertrans Aérea	3	near Zaldívar	A1
21.May.2002	Let L-410UVP	9Q-CGX	Sky Executive	5	near Calabar Airp...	A1
07-APR-2003	Cessna 501 Citation I/SP	EC-HFA	Ibiza Flights	0	Zürich-Klote...	A1
13-AUG-2004	Convair CV-580	N586P	Air Tahoma	1	near Cincinnati/N...	A1
08-DEC-2005	Boeing 737-7H4 (WL)	N471WN	Southwest Airlines	0+ 1	Chicago-Midw...	A2
12-JAN-2007	Cessna 525 CitationJet	N77215	SunQuest	2	Los Angeles-...	A1
02-FEB-2008	BN-2A-26 Islander	VP-AAG	Trans Anguilla Airways, op.for Air Montserrat	0	Anguilla-Wal...	A1

Tablo 4: Aletleri izleme hatasından kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
12-JUN-1950	Douglas DC-4-1009	F-BBDE	Air France	46	near Bahrain Airp...	A1
08-NOV-1965	Boeing 727-23	N1996	American Airlines	58	near Cincinnati-G...	A1
11-OCT-2001	Swearingen SA226-TC Metro II	C-GYPA	Perimeter Airlines	2	near Shamattawa A...	A1

Tablo 5: Kişinin sağlığının, görevlerini yerine getirmesini engelleyecek şekilde bozulmasından kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
17-JUN-1948	Douglas DC-6	NC37506	United Airlines	43	near Mount Carmel...	A1
24.May.1961	Douglas DC-4-1009	VH-TAA	TAA	2	Bulwer Islan...	A1
14-DEC-1962	Lockheed L-1049H Super Constellatio	N6913C	Flying Tiger Line	5+ 3	near Hollywood-Lo...	A1
22-APR-1966	Lockheed L-188C Electra	N183H	American Flyers	83	near Ardmore Muni...	A1
13.Mar.1967	Vickers 818 Viscount	ZS-CVA	South African Airways	25	near Kayser's Beach	A1
03-JUN-1967	Douglas C-54A (DC-4)	G-APYK	Air Ferry	88	Mont Canigou	A1
23.May.1974	Yakovlev 40	CCCP-87579	Aeroflot / Ukraine	29	near Kiev	A1

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
25-SEP-1979	Beech 200 Super King Air	G-BGHR	Eagle Aircraft Services	2	near Nantes	A1
07-DEC-1982	Swearingen SA227-AC Metro III	N30093	Pioneer Airlines	2	near Pueblo Memor...	A1
7.May.1986	Swearingen SA226-AT Merlin IV	N577KA	Barckley Airlines	1	near Billings-Log...	A1
18-JAN-1990	Learjet 23	N331DP	Aeroflite Services	2	Ansonia, OH	A1
15-AUG-1997	Cessna 550 Citation II	PT-LML	Riana Táxi Aéreo	2	near Cocal do Sul...	A1
25-OCT-1999	Learjet 35A	N47BA	Sunjet Aviation	6	near Aberdeen, SD	A1
17.Mar.00	Douglas C-47A (DC-3)	C-FNTF	Points North Air Services	2	Ennadai Lake...	A1
23.May.00	Beech B200 King Air	N24CV	Calico Ventures	0	near San Diego, C...	A1
04-SEP-2000	Beech 200 Super King Air	VH-SKC	Central Air	8	near Burketown, QLD	A1
15.Mar.2003	Cessna 501 Citation I/SP	N70FJ	Dancing Wind Aviation	3	near Carey, ID	A1
16.Mar.2004	Beech 1900C	N27RA	USAF	5	near Tonopah-Test...	A1
14-AUG-2005	Boeing 737-31S	5B-DBY	Helios Airways	121	near Grammatikos	A1
07-OCT-2007	Cessna 208B Grand Caravan	N430A	Kapowsin Air Sports	10	near Naches, WA	A1
28-SEP-2014	PADC/BN-2A-26 Islander	N906GD	Air Flamenco	0	Ceiba-Jose A...	A2
03-OCT-2015	Beech B200 Super King Air	G-BYCP	London Executive Aviation	2	near Chigwell, Essex	A1

Tablo 6: Yetersiz dinlenme / yorgunluk kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
13-JUL-1947	Douglas DC-3C	NC79024	Burke Air Transport	14	near Melbourne, FL	A1
23-DEC-1947	Douglas DC-3C		Coastal Air Lines	0	Miami, FL	A1
12-JUN-1950	Douglas DC-4-1009	F-BBDE	Air France	46	near Bahrain Airp...	A1
16-JUN-1955	Lockheed L-149 Constellation	PP-PDJ	Panair do Brasil	16	near Asunción-Sil...	A1
05-NOV-1956	Handley Page HP.81 Hermes IVA	G-ALDJ	Britavia	7	near Blackbushe A...	A1
11-JAN-1959	Lockheed L-1049G Super Constellatio	D-ALAK	Lufthansa	36	Rio de Janeiro...	A1
09-JUL-1962	Douglas DC-4-1009	OD-AEC	TMA	6	near Brindisi-Pap...	A1
20-APR-1967	Bristol 175 Britannia 313	HB-ITB	Globe Air	126	near Nicosia Airp...	A1
20.Mar.1969	Ilyushin 18D	SU-APC	UAA	100	Aswan Airpor...	A1
20.Mar.1969	Douglas DC-3-216	N142D	Avion Airways, op.for private	16	New Orleans ...	A1
16-DEC-1969	Rockwell 1121B Jet Commander	N403M	American Smelting and Refining Co.	2	Salt Lake Ci...	A1
16-JAN-1987	Cessna 208 Caravan I	N9613F	California Air Charter	1	Cima, CA	A1
27-NOV-1987	Cessna 208 Caravan I	ZK-SFB	Outdoor Aviation	2	near Haumuri Bluffs	A1
14-JUL-1988	DHC-6 Twin Otter 300	C-GKBM	U.S. Forest Service, opb Kenn Borek Air	1	near John Day, OR	A1
26-AUG-1988	Let L-410MU	CCCP-67235	Aeroflot / Yakutsk	4	Irkutsk	A1
11-DEC-1988	Ilyushin 76M	CCCP-86732	Soviet AF	77	near Leninakan Ai...	A1
06-JUN-1990	Fairchild FH-227B	PT-ICA	TABA	22	near Altamira Air...	A1

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
11-SEP-1990	Morane Saulnier MS.760B Paris II	N23ST	Stonewall Transport	2	near Albuquerque, NM	A1
18-AUG-1993	DC-8-61	N814CK	Connie Kalitta	0	Guantánamo N...	A1
2.Mar.1996	Learjet 25D	PT-LSD	Madrid Tâxi Aéreo	9	near São Paulo-Gu...	A1
06-AUG-1997	Boeing 747-3B5	HL7468	Korean Air	228	near Guam-Agana I...	A1
19-FEB-1998	Swearingen SA226-TC Metro II	EC-GDG	Ibertrans Aérea	2	near Barcelona Ai...	A1
16-AUG-1999	Canadair CL-600 Challenger 600	N63HJ	Hop-A-Jet Inc	0	Fort Lauder...	A1
09-DEC-1999	Cessna 525 CitationJet	N525KL	College of the Ozarks	6	near Branson/Poin...	A1
13-JUL-2002	Antonov 24RV	RA-46670	Sakha Avia	0	Yakutsk Airp...	A1
17-JAN-2004	Cessna 208B Grand Caravan	C-FAGA	Georgian Express	10	near Pelee Island...	A1
4.Mar.2004	Ilyushin 76MD	UR-ZVA	Azov-Avia Airlines	3	near Baku Airport...	A1
14-OCT-2004	Boeing 747-244BSF	9G-MKJ	MK Airlines	7	Halifax Inte...	A1
15.Mar.2005	BN-2B-26 Islander	G-BOMG	Loganair	2	near Campbeltown-...	A1
17-AUG-2006	Swearingen SA227-AC Metro III	N620PA	Career Aviation Company, op.for Sierra West Airlines	0	Grain Valley...	A1
12-APR-2007	Canadair CRJ-200LR	N8905F	Northwest Airlin, opb Pinnacle Airlines	0	Traverse Cit...	A2
16-SEP-2007	DC-9-82 (MD-82)	HS-OMG	Orient Thai Airlines, op.for One-Two-Go Airlines	90	Phuket Inter...	A1
12-FEB-2009	DHC-8-402 Q400	N200WQ	Colgan Air	49+ 1	near Buffalo Niag...	A1
22.May.2010	Boeing 737-8HG (WL)	VT-AXV	Air India Express	158	Mangalore-Ba...	A1
20-FEB-2013	Hawker Beech 390 Premier IA	N777VG	The Vein Guys	5	Thomson-McDu...	A1
29.Mar.2013	Airbus A321-111	SX-BHS	Hermes Airlines, op.for Air Méditerranée	0	Lyon Saint-E...	A2
21-JUL-2013	Sukhoi Superjet 100-95	97005	Sukhoi Civil Aircraft	0	Reykjavík-Ke...	A2
14-AUG-2013	Airbus A300F4-622R	N155UP	UPS	2	near Birmingham-S...	A1

Tablo 7: Dil / iletişim sorunları (ayrıca ATC) kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
13-APR-1947	Avro 685 York I	G-AHEZ	BSAA	6	Dakar-Yoff A...	A1
25-FEB-1960	Douglas C-47A (DC-3)	PP-AXD	REAL	26	Rio de Janeiro...	A1
24-JAN-1966	Boeing 707-437	VT-DMN	Air-India	117	Mont Blanc	A1
5.Mar.1973	DC-9-32	EC-BII	Iberia	68	near La Plance, n...	A1
27.Mar.1977	Boeing 747-121	N736PA	Pan Am	335	Tenerife-Nor...	A1
27.Mar.1977	Boeing 747-206B	PH-BUF	KLM	248	Tenerife-Nor...	A1
13.May.1977	Antonov 12BP	SP-LZA	LOT	9	Aramoun	A1
04-AUG-1979	HAL-748	VT-DXJ	Indian Airlines	45	near Panvel	A1
17-FEB-1981	Boeing 737-293	N468AC	Air California	0	Santa Ana-Jo...	A1
01-DEC-1981	DC-9-81 (MD-81)	YU-ANA	Inex-Adria Aviopromet	180	Mont San-Pietro	A1
19-FEB-1989	Boeing 747-249F	N807FT	Flying Tiger Line	4	near Kuala Lumpur...	A1
31-JUL-1992	Airbus A310-304	HS-TID	Thai Airways International	113	near Kathmandu-Tr...	A1
29-AUG-1996	Tupolev 154M	RA-85621	Vnukovo Airlines	141	near Svalbard-Lon...	A1
26-SEP-1997	Airbus A300B4-220	PK-GAI	Garuda	234	near Medan-Poloni...	A1

Tablo 8: Zihinsel durum kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
09-FEB-1982	DC-8-61	JA8061	JAL	24	Tokyo-Haneda...	A1
13-JUL-1994	Antonov 26		Russian AF	1	near Lyakhovo	A1
21-AUG-1994	ATR 42-312	CN-CDT	RAM	44	near Tizounine	A1

Tablo 9: Hatalı tespit (hız, irtifa) kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
27-OCT-1965	Vickers 951 Vanguard	G-APEE	BEA	36	London Airpo...	A1
15-NOV-1978	DC-8-63CF	TF-FLA	Loftleidir	183	near Colombo-Band...	A1
12-JAN-1995	Cessna 208B Super Cargomaster	N754FE	Federal Express, op.for West Air	1	Pleasanton, CA	A1
20-APR-1997	Lockheed PV-2 Harpoon	N6856C	Hirth Air Tankers	2	Blandburg, PA	A1
17-APR-1999	Beech Beechjet 400A	N400VG	Pacific Aeromotive	0	Beckley Airp...	A1

Tablo 10: Seyir hatası kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
16-JAN-1942	Douglas DC-3-382	NC1946	TWA	22	near Las Vegas, NV	A1
17-DEC-1943	Douglas C-47A (DC-3)	43-30719	USAAF	5	Knocknaeast...	A1
19-NOV-1947	Short S.25 Sunderland 3	G-AGHW	BOAC	1	Brightstone ...	A1
29-APR-1949	Lisunov Li-2	CCCP-L4464	Aeroflot / Yakutsk	14	near Kirensk	A1
19-FEB-1958	de Havilland DH-114 Heron 1B	G-APJS	Gulf Aviation	3	Mount Scifar...	A1
27-FEB-1958	Bristol 170 Freighter 21E	G-AICS	Manx Airlines	35	Winter Hill	A1
24.Mar.1958	Douglas C-47A (DC-3)	VT-CYN	Indian Airlines	20	near Kathmandu	A1
15.May.1960	Douglas DC-4-1009	HB-ILA	Balair	12	near Tora-Tonga	A1
14-JUN-1960	Lockheed L-749A Constellation	N1554V	Pacific Northern Airlines	14	Mount Gilber...	A1
07-JUL-1962	Douglas DC-8-43	I-DIWD	Alitalia	94	near Junnar	A1
10-NOV-1962	Douglas C-47B (DC-3)	XV-NID	Air Vietnam	27	near Da Nang Airp...	A1
24-JAN-1966	Boeing 707-437	VT-DMN	Air-India	117	Mont Blanc	A1
10-APR-1969	Douglas C-47A (DC-3)	ET-AAQ	Ethiopian Airlines, op.for UAA	3	near Suez	C1
03-JUL-1970	de Havilland DH-106 Comet 4	G-APDN	Dan-Air Services	112	Sierra del M...	A1
21-FEB-1973	Boeing 727-224	5A-DAH	Libyan Arab Airlines	108	near Isma'iliya	C1
10-APR-1973	Vickers 952 Vanguard	G-AXOP	Invicta Int. Airways	108	near Basel/Mulhou...	A1
22-DEC-1973	SE-210 Caravelle VI-N	OO-SRD	Sobelair, op.for RAM	106	near Tangier-Bouk...	A1
22-APR-1974	Boeing 707-321B	N446PA	Pan Am	107	near Denpasar	A1
19-SEP-1976	Boeing 727-2F2	TC-JBH	THY	154	near Isparta	A1
25-APR-1980	Boeing 727-46	G-BDAN	Dan-Air Services	146	Esperanzo Fo...	A1
01-SEP-1983	Boeing 747-230B	HL7442	KAL	269	near Sakhalinsk [...]	C1
27-NOV-1983	Boeing 747-283B	HK-2910	Avianca	181	near Madrid-Baraj...	A1
22-OCT-1985	Learjet 24D	N456JA	ERA-Jet Alaska	4	near Juneau Inter...	A1
03-SEP-1989	Boeing 737-241	PP-VMK	Varig	13	near São José do ...	A1
14-NOV-1989	Cessna 551 Citation II/SP	LN-AAE	Air Express	4	near Bardufoss Ai...	A1
5.Mar.1991	DC-9-32	YV-23C	LAV	45	near Valera	A1
31-JUL-1992	Airbus A310-304	HS-TID	Thai Airways International	113	near Kathmandu-Tr...	A1
20-DEC-1995	Boeing 757-223	N651AA	American Airlines	159	Buga	A1

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
24-DEC-1996	Learjet 35A	N388LS	Aircraft Charter Group	2	near Dorchester, NH	A1
21-JUL-1997	Learjet 31	9V-ATD	Singapore Airlines	2	near Ranong	A1
25-OCT-2000	Ilyushin 18D	RA-74295	Russian AF	84	near Batumi-Choro...	A1
26-FEB-2004	Beech 200 Super King Air	Z3-BAB	Macedonian Government	9	near Mostar Airpo...	A1
18.Mar.2006	Beech C99	N54RP	Ameriflight	2	near Butte, MT	A1

Tablo 11: Prosedürlere uyulmamasından kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
22-NOV-1966	de Havilland DH-125-1A/522	N235KC	Kellogg	1	near Pinder Point	A1
5.May.1972	Douglas DC-8-43	I-DIWB	Alitalia	115	near Palermo	A1
22-APR-1974	Boeing 707-321B	N446PA	Pan Am	107	near Denpasar	A1
16-AUG-1991	Boeing 737-2A8 Advanced	VT-EFL	Indian Airlines	69	near Imphal Munic...	A1
17-JUL-2000	Boeing 737-2A8 Advanced	VT-EGD	Alliance Air	55+ 5	near Patna Airpor...	A1
23-AUG-2000	Airbus A320-212	A40-EK	Gulf Air	143	near Bahrain Inte...	A1
31-JAN-2003	Ilyushin 76TD	RDPL-34141	Euro Asia Aviation	6	near Baucau-Cakun...	A1
11-APR-2006	Antonov 2R	LZ-1178	Kapoly Air	2	near Kozlovets	A1
7.Mar.2007	Boeing 737-497	PK-GZC	Garuda	21	Yogyakarta-A...	A1
14-FEB-2010	Cessna 550B Citation Bravo	OK-ACH	Time Air	2	near Reinhardtso...	A1
10-NOV-2015	BAe-125-700A	N237WR	Execufight	9	near Akron-Fulton...	A1

Tablo 12: Niteliksiz çeşitli hatalardan kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
17-DEC-1944	Douglas C-49J	43-1976	USAAF	3	Memphis Muni...	A1
25-JAN-1947	Douglas C-47A (DC-3)	VP-YFD	Spencer Airways	12	London-Croyd...	A1
29-AUG-1952	Douglas DC-2-115B	ZS-DFW	Phoenix Airlines	2	Kosti Airpor...	A1
27.May.1953	Bristol 170 Freighter 31M	NZ5908	New Zealand AF	5	near Blenheim-Woo...	A1
26-JAN-1960	de Havilland DH-114 Heron 2D	CR-TAI	T.A. de Timor	9	near Bathurst Isl...	A1
18-APR-1962	Douglas C-47A (DC-3)	N3588	Purdue University	3	Dallas, TX	A1
07-APR-1964	Douglas C-47A (DC-3)	VT-CMD	Kalinga Airlines	0	Along Airpor...	A1
21.Mar.1966	Canadair CL-44D4-2	N453T	Flying Tiger Line	0	Norfolk-NAS ...	A1
22-SEP-1966	Douglas DC-4-1009	HK-174	Avianca	2	near Bogotá-Eldor...	A1
18-DEC-1966	Lockheed L-1649A Starliner	N7301C	Aerocondor de Colombia	17	Bogotá-Eldor...	A1
22-NOV-1968	DC-8-62	JA8032	JAL	0	San Fransisc...	A2
16-JUL-1971	Douglas C-47B (DC-3)	N74844	New England Propeller Service	0	Windsor Lock...	A1
27.Mar.1975	Douglas C-48A (DC-3C)	N6	FAA	0	Dubois-Jeffe...	A1
MAR-1975	Vickers 806 Viscount	XW-TDN	Royal Air Lao	4	Phnom Penh-P...	A1
27-DEC-1976	Fairchild C-82A Packet	CP-983	Transportes Aéreos Itenez	6	San Ramón Ai...	A1
04-SEP-1978	Convair CV-240-8	N7177B	Mission Air Lift Inc	2	Clewiston, FL	A1
06-JUN-1979	Douglas DC-6BF	AN-BFN	Unknown	0	Charleston, WV	A1
12-JUN-1979	Douglas DC-3D	N427W	Bradley Aviation	2	Fort Lauder...	A1
24-JAN-1980	Douglas DC-3A	HK-2214	Aerotal Colombia	4	Bogotá-Eldor...	A1
15.May.1982	Martin 4-0-4	N40445	private	0	Madera, CA	A1
06-JUN-1982	Douglas C-47A (DC-3)	N95C	Fromhagen Aviation	0	St. Petersbu...	A1
12-NOV-1982	Cessna 501 Citation I/SP	N2627U	Cessna Aircraft	0	Wichita, KS	A1
07-JAN-1983	Boeing 727-86	EP-IRA	Iran Air	0	Tehran-Mehra...	A1
11-JAN-1983	DC-8-54F	N8053U	United Airlines	3	Detroit-Metr...	A1
11-JUL-1983	Boeing 737-2V2	HC-BIG	TAME Ecuador	119	near Cuenca	A1
11-DEC-1983	Vickers 668 Varsity	N65338	West Texas Air Museum	0	El Paso-West...	A1
28-APR-1984	Douglas C-118A (DC-6)	N92860	Intercontinental Aircraft Lease	0	San Manuel, AZ	A1
23-SEP-1985	Beech B99	N339HA	Henson Airlines	14	near Staunton-She...	A1
27-JUN-1986	Martin 4-0-4	N40443	Frontier Airways	3	Buffalo Muni...	A1
08-OCT-1987	Volpar Turboliner II	N9231	Connie Kalitta	1	Memphis Inte...	A1

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
31-OCT-1987	BN-2A-26 Islander	N25MR	Onyx Aviation	2	Desert Cente... near Monroe	A1
08-JAN-1988	Learjet 36A	N79SF	Phoenix Air	2	Munic...	A1
24.May.1988	Learjet 35A	N500RW	Jetcorp	4	West Paterso...	A1
26-OCT-1988	Learjet 31	N311DF	Gates Learjet	0	Les Eplature...	A2
22.May.1989	Douglas C-47A (DC-3)	N47CE	Condor Enterprises Inc.	3	near De Kalb Airp...	A1
07-JUN-1989	DC-8-62	N1809E	Surinam Airways	176	near Paramaribo- Z...	A1
06-APR-1990	Learjet 25C	PT-CMY	Transamérica Táxi Aéreo	2	Juiz De Fora...	A1
18-JUN-1991	Grumman HU-16E Albatross	N7029C	Pacific Flying Fish	0	between Sant...	A1
26-APR-1994	Cessna 208A Cargomaster	PT-OGI	Penta	2	near Jacareacanga...	A1
05-FEB-1996	Convair C-131E (CV- 440)	N131T	Business Air Connection	4	near Saint Johns ...	A1
20-JUN-1996	Douglas DC-3A-S1C3G	N23WT	Loren Davis Ministries	0	Cut and Shoo...	A1
25-JAN-1997	Ilyushin 76TD	RA- 76834	Voronezh Aircraft Production Ass.	0	Anadyr Airpo...	A1
7.Mar.1997	Convair CV-240-27	N357T	Dodita Air Cargo	0	near Hampton, GA	A1
7.Mar.1997	Cessna 500 Citation I	HK-3885	Aerotaxi del Oriente - ATO	2	near La Felisa	A1
07-APR-1999	Learjet 24D	PT-LEM	Manacá Táxi Aéreo	5	Ribeirão Pre...	A1
01-APR-2000	Cessna 208A Caravan 675	LV-ZSR	Taxval	1	near Gualeguaychú...	A1
17-SEP-2003	BAe 3212 Jetstream 32EP	SE-LNT	European Executive Express	0	Luleå-Kallax...	A1
17-OCT-2009	Douglas DC-3C	RP-C550	Victoria Air	4	near Manila- Ninoy...	A1
17.May.2011	Antonov 2R	RA- 68122	private	0	Sofiyivka Ip...	A1
17.Mar.2013	Hawker Beech 390 Premier IA	N26DK	Digicut Systems	2	near South Bend R...	A1
17-NOV-2013	Boeing 737-53A	VQ-BBN	Tatarstan	50	Kazan Airpor...	A1
19-NOV-2013	Learjet 35A	XA-USD	Aero J.L.	4	near Fort Lauderd...	A1
19.Feb.2014	Beech B100 King Air	N811BL	TDC Aviation	1	near Pearland Reg...	A1

1.2.2. Bakım Kaynaklı Kazalar

Bakım kaynaklı kazalar 5 başlık altında incelenebilir:

1. Önceki hasarın onarımı
2. Motor (yetersiz, teftiş vb.)
3. Uçuşa elverişlilik direktifi (AD, airworthiness directive) ve Servis bültenlerini (SD, service bulletins) takip etmekte başarısız olma
4. Alt Standart Uygulamalar (genel)
5. Yanlış montaj parçaları

Bakım kaynaklı kazaların her biri için detaylı içerik Tablo 13 – Tablo 17 arasında yer almaktadır.

Tablo 13: Önceki hasarın onarımından kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
31-DEC-1972	Douglas DC-7CF	N500AE	American Express Leasing	5	near San Juan-Isl...	A1
12-AUG-1985	Boeing 747SR-46	JA8119	JAL	520	near Ueno Village...	A1
25.May.2002	Boeing 747-209B	B-18255	China Airlines	225	near Penghu islan...	A1
19-DEC-2005	Grumman G-73T Turbo Mallard	N2969	Chalk's	20	Miami, FL	A1

Tablo 14: Motor (yetersiz kontrol vb.) kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
13.May.52	Douglas C-47B (DC-3)	PP-SPM	VASP	5	São Paulo, SP	A1
04-AUG-1955	Convair CV-240-0	N94221	American Airlines	30	near Fort Leonard...	A1
06-SEP-1956	Douglas C-47A (DC-3)	PP-ANK	Loide Aéreo Nacional	0	Belo Horizon...	A1
04-OCT-1965	Curtiss C-46A	HK-613	SEA Colombia	4	near Cúcuta	A1
24.Mar.67	Douglas C-47A (DC-3)	N54370	Amerine Turkey Breeding Farms	0	Merced-Castl...	A1
31-JAN-1970	Curtiss C-46F	CP-825	Transportes Aéreos Litoral	4	Cerro Vizcac...	A1
29-SEP-1973	Douglas C-47A (DC-3)	PT-CEV	Aeronorte	5	Itaituba Air...	A1
08-FEB-1976	Douglas YC-112A-DO (DC-6)	N901MA	Mercer Airlines	3	near Los Angeles-...	A1
15-JAN-1977	Douglas DC-3-277C	N73KW	Air Sunshine	0	Miami Intern...	A1
19-JUL-1989	DC-10-10	N1819U	United Airlines	111	Sioux Gatewa...	A1
06-JUN-1990	Cessna 208A Cargomaster	N803FE	Federal Express, op.for West Air	0	Fresno-Chand...	A1
11-NOV-1991	Embraer EMB-110P1 Bandeirante	PT-SCU	Nordeste Linhas Aéreas	15+ 2	near Recife-Guara...	A1
04-DEC-2004	Convair CV-340-70	N41626	Miami Air Lease	0	North Miami ...	A1
02-JUL-2008	Ilyushin 76TD	EK76400	Click Airways International	0	near Zahedan	A2
05-JUL-2009	BN-2A Trislander Mk.III-1	ZK-LOU	Great Barrier Airlines	0	near Great Barrie...	A1
28-NOV-2010	Ilyushin 76TD	4L-GNI	Sun Way	8+ 3	near Karachi-Jinn...	A1
21-OCT-2013	Cessna 208B Grand Caravan	N861MA	Mokulele Airlines	0	Piilani High...	A2

Tablo 15: AD ve SB'yi takip etmekte başarısız olmadan kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
12-JAN-1953	Handley Page Hastings C.1	TG602	RAF	9	near Shallufa RAF...	A1
07-SEP-1960	Douglas DC-6	LV-ADS	Aerolineas Argentinas	31	near Salto	A1
3.Mar.74	DC-10-10	TC-JAV	THY	346	Bois d'Ermen...	A1
26-APR-1994	Airbus A300B4-622R	B-1816	China Airlines	264	Nagoya-Komak...	A1
02-FEB-1995	Boeing 737-2A1	PP-SMV	VASP	0	São Paulo-Gu...	A1
01-JUL-1995	Fokker F-27 Friendship 500RF	VT-EWE	East West Airlines	0	Baroda (Vado...	A1
14-OCT-2011	Cessna 550 Citation II	VT-CLC	Club One Air	0	Surat Gujara...	A2

Tablo 16: Alt standart uygulamalar (genel)dan kaynaklanan kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
12-JUN-1948	Douglas C-47A (DC-3)	NC79042	Eagle Air Freight	0	Eloy, AZ	A1
26-NOV-1948	Douglas C-47A (DC-3)	AP-ACE	Pakistan Airways	21	Vehari	A1
14-APR-1953	Douglas DC-3C	N65743	Miami Airlines	7	near Selleck, WA	A1
20-NOV-1955	Douglas C-124A-DL Globemaster II	51-149	USAF	11	Iwo Jima Air...	A1
28.May.63	Lockheed L-1049G Super Constellation	N189S	Standard Airways	0	Manhattan Mu...	A1
19-AUG-1964	Douglas C-47 (DC-3)	N61350	Hawthorne Nevada	0	near Tonopah, NV	A1
07-SEP-1965	Lockheed PV-2 Harpoon	N7671C	Micronesia Airlines	2	near Hayward Muni...	A1
17-SEP-1975	Convair CV-240-4	N8329C	Asiatic Int. Airways	0	near Singapore-Se...	A1
10-FEB-1978	Beech 99	N199EA	Columbia Pacific Airlines	17	near Richland Air...	A1
15-FEB-1983	DHC-6 Twin Otter 300	N361V	Sierra Pacific Airlines	0	near Hailey-Sun V...	A1
11-SEP-1991	Embraer EMB-120RT Brasília	N33701	Continental Express, opb Britt Airways	14	Eagle Lake, TX	A1
15-DEC-1992	Volpar Turboliner II	N706M	Mohican Air Service	1	Cleveland, OH	A1

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
18.Mar.97	Antonov 24RV	RA-46516	Stavropolskaya Aksionernaya Avia	50	Cherkessk	A1
30-JUL-1998	HAL/Dornier 228-201	VT-EJW	Alliance Air	6+ 3	Cochin Airpo...	A1
04-JUN-2002	Antonov 2P	RA-07748	Sibaviatrans, op.for Sibaviatrans	0	Lovozero Air...	A1

Uçuş mürettebatı kaynaklı kazalar ile bakım kaynaklı kazaların istatistiksel değerlendirmesi Şekil 1’de verilmiştir. Uçuş mürettebatının kaza oluşumuna etkilerinin arttığı görülmektedir. İlk uçuşun gerçekleştiği 1903’ten itibaren uçak kazalarının nedenleri incelendiğinde, uçak imalatı problemlerinden kaynaklanan kazaların azaldığı, buna karşılık insandan kaynaklanan kazalarda lineer bir artış olduğu gözlenmektedir.

Dirty Dozen Hata Modeli’ne göre, uçuş emniyetini etkileyen olayları ortaya çıkaran bakım hatalarının kaynağı ve çoğu zaman da olaylar zincirinin en önemli 12 nedeni aşağıda verilmiştir: 1. İletişim eksikliği, 2. Zihin dağınıklığı, 3. Kaynak eksikliği, 4. Stres, 5. Kendine güvenme, 6. Ekip çalışmasındaki eksiklik, 7. Baskı, 8. Bilinçsizlik, 9. Bilgi eksikliği, 10. Yorgunluk, 11. Özgüven eksikliği, 12. Normlar’dır.

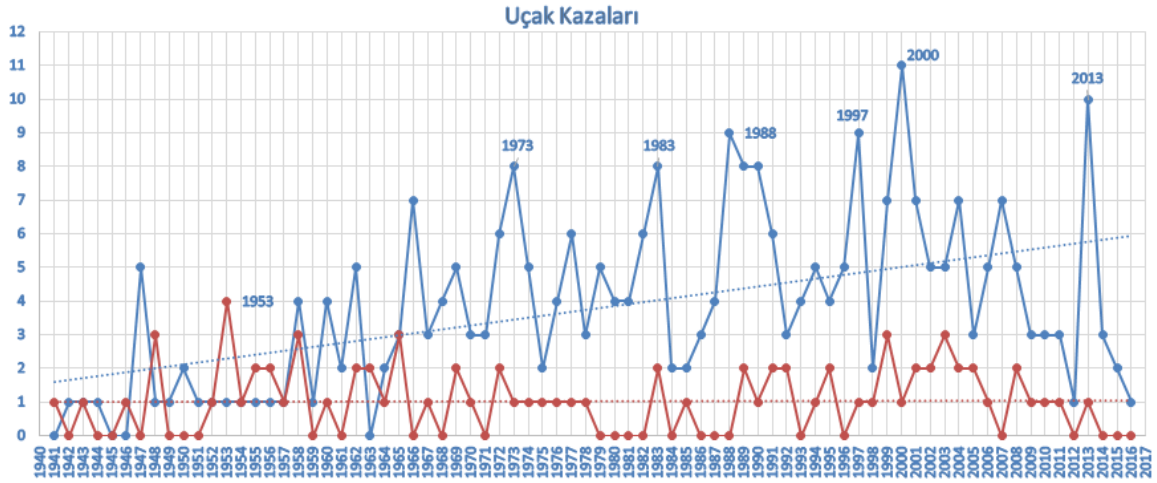
Tablo 17: Yanlış montaj parçaları kaynaklı kazalar

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
29-NOV-1941	Lisunov PS-84	CCCP-L3989	Aeroflot	1	Saratov Airp...	A1
09-JUN-1943	Douglas C-47A (DC-3)		Soviet AF	6	near Magadan Airp...	A1
28-DEC-1946	Lockheed L-049 Constellation	NC86505	TWA	9	near Shannon Airp...	A1
23-NOV-1948	SNCASE SE.161/P7 Languedoc	F-BATM	Air France	1	Toulouse	A1
29-JUN-1953	Douglas DC-3A	N15569	Western Air Lines	1	Los Angeles ...	A1
28-SEP-1953	Curtiss C-46F	N66534	USAF, op.for Resort Airlines	25	Louisville-S...	A1
16.Mar.54	Convair CV-340-35	N90853	Continental Air Lines	0	near Midland, TX	A1
07-APR-1956	Douglas C-124C Globemaster II	52-1078	USAF	3	near Fairfield-Tr...	A1
22-AUG-1957	Grumman HU-16E Albatross	1259	US Coast Guard	4	near Brooklyn CGA...	A1
13-FEB-1958	Convair CV-240-1	N8405H	Western Air Lines	0	near Palm Springs...	A1
08-SEP-1958	Douglas C-54A (DC-4)	VT-DIA	Indian Airlines	0	Madras Airpo...	A1
02-DEC-1958	Vickers 732 Viscount	G-ANRR	Hunting-Clan	6	Frimley	A1
09-OCT-1962	Douglas C-47A (DC-3)	CX-AGE	PLUNA	10	Montevideo-C...	A1
25-OCT-1962	Tupolev 104B	CCCP-42495	Aeroflot / Moscow	11	Moskva-Shere...	A1
30-NOV-1963	Douglas C-47A (DC-3)	ET-AAT	Ethiopian Air Lines	0	Addis Ababa-...	A1
25-DEC-1965	Douglas DC-8-33	JA8006	JAL	0	near San Fransisc...	A2
19.Mar.69	Douglas C-47 (DC-3)	4W-AAS	Yemen Airlines	4	near Taiz	A1
05-DEC-1969	Douglas C-47A (DC-3)	CC-CBY	LAN Chile	0	Puerto Montt...	A1
18-APR-1972	Vickers Super VC10-1154	5X-UVA	East African Airways	43	Addis Ababa-...	A1
5.May.83	Lockheed L-1011 TriStar 1	N334EA	Eastern Air Lines	0	Miami Intern...	A2
08-SEP-1989	Convair CV-580	LN-PAA	Partnair	55	near Hirtshals [S...	A1
25-AUG-1992	Swearingen SA227-AC Metro III	N342AE	Lone Star Airlines	3	near Hot Springs-...	A1
24-FEB-1999	Tupolev 154M	B-2622	China Southwest	61	Ruian	A1
14-JUN-1999	Beech A100 King Air	C-GASW	Thunder Airlines	0	Thunder Bay ...	A1
13-AUG-1999	Cessna 208 Caravan I	N193GE	Greystoke Engineering Inc	0	Hillsborough...	A1
28-JUL-2000	Grumman G-159 Gulfstream I	C-GPTG	Airwave	0	Montreal-Dor...	A1
26-APR-2001	Cessna 208B Super Cargomaster	N974FE	FedEx, opb Wiggins Airways	0	near Plattsburgh ...	A1
24-AUG-2001	Airbus A330-243	C-GITS	Air Transat	0	Terceira-Laj...	A2

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
23-APR-2003	Beech 99A	C-FDYF	Transwest Air	0	near Prince Alber...	A1
24-JUN-2003	Tupolev 134SKh	RA-65929	Voronezh Avia	0	Nyagan Airport	A1
26-AUG-2003	Beech 1900D	N240CJ	US Airways Express, opb Colgan Air	2	near Hyannis, MA	A1
30-NOV-2004	MBB HFB-320 Hansa Jet	N604GA	Grand Aire Express	2	Howell Islan...	A1
06-AUG-2005	ATR 72-202	TS-LBB	Tuninter	16	near Palermo-Punt...	A1
25-JUL-2006	Spectrum Aeronautical Spectrum 33	N322LA	Spectrum Aeronautical	2	Spanish Fork...	A1
01-SEP-2008	Convair CV-580	N587X	Air Tahoma	3	near Columbus-Ric...	A1

Şekil 1: Uçuş mürettebatı (mavi renkli) ve bakım kaynaklı (kırmızı renkli) kazaların karşılaştırması.

1.2.3. THY Kazaları

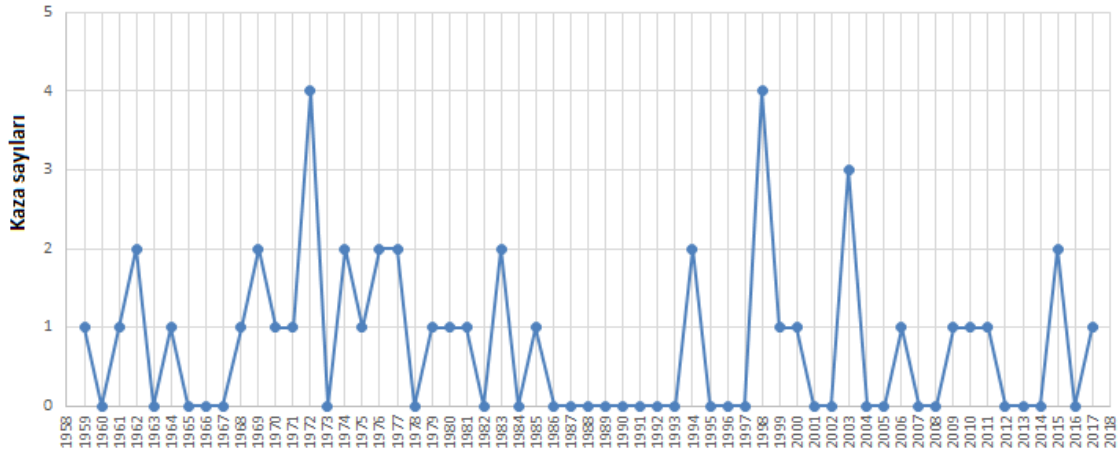
1933'te kurulan Türk Hava Yolları, 1990 yılına kadar Türk Hava Yolları - THY olarak faaliyetini sürdürmüş, 1990 yılında THY Turkish Airlines ismini almıştır. THY'nin Havacılık Güvenlik Ağı (ASF, aviation safety network) veritabanından alınan uçak kazası raporu aşağıda verilmiştir. Tablo 18'den görüldüğü gibi THY'nin 1956 – 2017 yılları arasında 44 kazası olduğu görülmektedir. Bu kazaların 18'inde 941 yolcu ve mürettebat hayatını kaybetmiştir. Şekil 2'de bu yıllar arasındaki uçak kazası bilançosu grafike edilmiştir.

Tablo 18: Türk Hava yollarının 1959-2017 yılları arasındaki kazaları

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
16-JAN-2017	Boeing 747-412F	TC-MCL	THY, Isf MyCargo Airlines	4+ 35	near Bishkek-Mana..	A1
25-APR-2015	Airbus A320-232	TC-JPE	THY	0	Istanbul-Ata...	A1
04-MAR-2015	Airbus A330-303	TC-JOC	THY	0	Kathmandu-Tr...	A1
05-JAN-2011	Boeing 737-8F2 (WL)	TC-JGZ	THY	0	Istanbul Ata...	H2
31-OCT-2010	Airbus A310-304F	TC-JCV	THY	0	Casablanca-M...	A1
25-FEB-2009	Boeing 737-8F2	TC-JGE	THY	9	near Amsterdam-Sc...	A1
03-OCT-2006	Boeing 737-4Y0	TC-JET	THY	0	Brindisi-Pap...	H2
28-MAR-2003	Airbus A310-304	TC-JCZ	THY	0	Istanbul	H2
07-FEB-2003	Airbus A310-304	TC-JDA	THY	0	Istanbul-Ata...	H2
08-JAN-2003	Avro RJ.100	TC-THG	THY	75	Diyarbakir A...	A1
22-APR-2000	Avro RJ.70	TC-THL	THY	0	Siirt Airpor...	A1
07-APR-1999	Boeing 737-4Q8	TC-JEP	THY	6	near Ceyhan	A1
29-OCT-1998	Boeing 737-4Y0	TC-JDF	THY	1	Diyarbakir A...	H2
14-SEP-1998	Airbus A310-203	TC-JCL	THY	0	Trabzon Airp...	H2

Tarih	Tip	Kayıt	Operatör	Ölüm Vakası	Konum	Kategori
23-FEB-1998	Avro RJ.100	TC-THE	THY	0	Diyarbakir A...	H2
11-JAN-1998	Avro RJ.100	TC-THF	THY	0	Samsun Airpo...	A1
29-DEC-1994	Boeing 737-4Y0	TC-JES	THY	57	near Van Airpor ...	A1
27-AUG-1994	Boeing 737-4Q8	TC-JEL	THY	0	Istanbul-Ata...	A2
28-JUN-1985	Boeing 727-2F2	TC-JCB	THY	0	Istanbul-Ata...	H2
15-APR-1983	Boeing 727-2F2	TC-JBG	THY	0	Athens-Ellin...	H2
16-JAN-1983	Boeing 727-2F2	TC-JBR	THY	47	Ankara-Esenb...	A1
24-MAY-1981	DC-9-32	TC-JAL	THY	0	Bourgas Airp...	H2
13-OCT-1980	Boeing 727-2F2	TC-JBJ	THY	1	Diyarbakir A...	H2
23-DEC-1979	Fokker F-28 Fellowship 1000	TC-JAT	THY	41	near Ankara-Esenb...	A1
19-MAR-1977	Boeing 727-2F2	TC-JBJ	THY	0	Beirut Inter...	H2
13-FEB-1977	DC-9-32	TC-JAE	THY	0	Izmir	H2
19-SEP-1976	Boeing 727-2F2	TC-JBH	THY	154	near Isparta	A1
30-APR-1976	DC-10-10	TC-JAY	THY	0	Paris-Orly A...	H2
30-JAN-1975	Fokker F-28 Fellowship 1000	TC-JAP	THY	42	near Istanbul-Yes...	A1
03-MAR-1974	DC-10-10	TC-JAV	THY	346	Bois d'Ermen...	A1
26-JAN-1974	Fokker F-28 Fellowship 1000	TC-JAO	THY	66	Izmir-Cumaov...	A1
22-OCT-1972	Boeing 707-321	TC-JAM	THY	0	Sofia-Vrazhd...	H2
18-AUG-1972	Fairchild F-27	TC-KOC	THY	0	Istanbul-Yes...	A1
03-MAY-1972	DC-9-32	TC-JAB	THY	0	Sofia	H2
21-JAN-1972	DC-9-32	TC-JAC	THY	1	near Adana Airpor...	A1
17-FEB-1970	Fokker F-27 Friendship 100	TC-TEZ	THY	0	Samsun Airpo...	A1
16-SEP-1969	Vickers 794D Viscount	TC-SEC	THY	0	Sofia-Vrazhd...	H2
02-FEB-1969	Vickers 794D Viscount	TC-SET	THY	0	Ankara-Esenb...	A1
20-JAN-1968	Douglas DC-7B	SE-ERC	THY, Isf Transair Sweden	0	München-Riem...	A1
03-FEB-1964	Douglas C-47A (DC-3)	TC-ETI	THY	3	near Ankara-Esenboga	A1
28-JUN-1962	Douglas C-47A (DC-3)	TC-EFE	THY	0	near Bandirma Air...	A1
08-MAR-1962	Fairchild F-27	TC-KOP	THY	11	Taurus Mount...	A1
23-SEP-1961	Fokker F-27 Friendship 100	TC-TAY	THY	28	near Ankara-Esenb...	A1
17-FEB-1959	Vickers 794D Viscount	TC-SEV	THY	14	near London-Gatwi...	A1

Şekil 2: THY'nin 1956 – 2017 yılları arasındaki uçak kazası bilançosu
THY Kazaları

1.3. Uçak Kazalarını Azaltma Yöntemleri

1.3.1. Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Mevzuatı

Türkiye, Uluslararası Sivil Havacılık Organizasyonu (ICAO)'nun üyesidir. Ülkemizde ICAO'ya bağlı ve söz sahibi olan kurum Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü

(SHGM)'dir. Havacılık sektörünün ulusal ve uluslararası mevzuatlar kapsamında düzenlenmesinden sorumlu olan SHGM, 2012 yılında hayata geçirdiği 46 yasal düzenleme ile sivil havacılık tarihinde en kapsamlı mevzuat çalışmalarını yürürlüğe geçirmiştir. Türkiye, sivil havacılık faaliyetlerinin özel sektöre açılmasının ardından on yıllık bir zaman diliminde yayımladığı 172 sivil havacılık mevzuatı ile, bugün uluslararası kural ve standartlara göre faaliyet gösteren sivil havacılık sektörünü bu kadar hızlı ve sürdürülebilir şekilde tesis edebilen tek ülke olarak gösterilmektedir.

Sivil Havacılığın uçuş emniyet ve güvenliği ile sürdürülebilir gelişimini sağlamak ve sivil havacılık faaliyetlerinin uluslararası kurallar ve standartlarda yürütülmesi amacıyla gerçekleştirilen mevzuat çalışmaları sektörün ihtiyaçlarına göre devam etmektedir. Bu maksatla ICAO ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde, 26524 sayılı Hava Aracı Bakım Personeli Lisans Yönetmeliği (SHY 66-01), 16/5/2007 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Bu sektörde çalışacak kişilerin hava araçları ile ilgili seçtiği lisans türüne göre Matematik, Fizik, Elektriksel Esaslar, Elektronik Esaslar, Dijital Teknikler/ Elektronik Alet Sistemleri, Malzeme Ve Donanım, Bakım Uygulamaları, Temel Aerodinamik, İnsan Faktörleri, Havacılık Mevzuatı, Türbin Uçak Aerodinamiği- Yapı ve Sistemleri, Piston Uçak Aerodinamiği- Yapı ve Sistemleri, Helikopter Aerodinamiği- Yapı ve Sistemleri, Tahrik (İtme Gücü), Gaz Türbin Motorlar, Piston Motor ve Pervane derslerinin modül sınavlarına girmeleri zorunlu hale getirilmiştir. Alınan "insan faktörleri" eğitimi aşağıdaki konuları detaylı olarak kapsamaktadır:

1. İnsan Faktörleri modülü İnsan faktörlerinin göz önünde bulundurulma nedenleri, örnek olaylar, "Murphy" Yasası hakkında genel bilgilendirme yapmaktadır.
2. İnsan Performansını etkileyen görme, İşitme, bilişsel yetenek, dikkat ve algı; Hafıza; Kapalı mekan korkusu ve fiziki erişim ve bunların ve Sınırlamalar eğitimlere dahildir.
3. Sorumluluk: Bireysel ve grup olarak; Motivasyon ve motivasyon kaybı; Yaş baskısı; "Kültür" sorunları; Ekip çalışması; Yönetim, gözetim (denetim) ve liderlik gibi Sosyal Psikoloji eğitim kapsamındadır.
4. Performansa Etki Eden Zindelik/sağlık; Stres: Ailevi ve işe bağlı olarak; Zaman baskısı ve çalışmanın tamamlanma süresi ile ilgili baskılar; İş yükü: Aşırı yük ve az yükleme; Uyku ve aşırı yorgunluk, vardiyalı çalışma; Alkol, ilaç ve uyuşturucu madde kullanımı gibi Faktörlerdir.
5. Gürültü ve duman; Aydınlatma; İklim ve sıcaklık; Hareket ve titreşim; Çalışma ortamı gibi fiziksel çevre.
6. Görevler (task'ler): Fiziki çalışma; Tekrarlanan görevler (task'ler); Gözle muayene (kontrol); Kompleks (karmaşık) sistemler.
7. Ekip içi ve ekipler arasındaki iletişim; Çalışma yazımı ve kayıtlarının tutulması; Güncel ve geçerli tutma; Bilginin dağıtılması/yayılması/paylaşılması.

8. İnsan Hatası: Hata modelleri ve teorileri; Bakım görevlerindeki (task'lerindeki) hata türleri; Hatalardan ortaya çıkan sonuçlar (yani kazalar); Kaçınma ve yönetim hataları.
9. İşyerindeki Tehlikeler: Tehlikelerin fark edilmesi ve tehlikelerden kaçınılması; Acil durumlar ile başa çıkabilmek.

Hava aracı çalışanlarının, insan faktörlerinden kaynaklanan kazaları azaltmak amacıyla yukarıda detayları verilen İnsan Faktörleri eğitimini her iki yılda bir yeniden alması otoriteler tarafından yasal olarak zorunlu hale getirilmiştir.

1.3.2. Uçuş Simülatörleri

Pilotun uçuş lisansını alacağı uçağın tüm teknolojik ve fiziksel özelliklerinin bilgisayarlara aktarıldığı bilgisayar sistemine “uçuş simülatörleri” denir. Bunlar, pilotları eğitmek için kullanılır. Güvenlidir. Çünkü uçmadan, imkansız görünen çeşitli senaryolar hazırlanarak sanki o anı gerçekten yaşıyormuş gibi pilot tecrübe sahibi edilir. Yani pilotlara her durumda uçağı nasıl güvenli bir şekilde kaldıracağı, uçuracağı ve indireceğı tecrübesi kazandırılır. Şekil 3’de bir uçuş simülatörü örneğı yer almaktadır.

1.3.3. İşe Alım Süreçleri

Çeşitli yerli ve yabancı havayolu firmalarının işe alım süreçleri incelendiğinde aşağıdaki bilgiler dikkat çekmektedir.

1.3.3.1. Türk Hava Yolları

Türk Hava Yolları, global hizmet ağında birlikte çalışacağı adayları 4 ana başlık altında istihdam etmektedir. 1. Kabin Ekibi, 2. Kokpit Ekibi, 3. Yurt Dışı Ofis Çalışanları ve 4. İdari/Teknik Birim Çalışanları (Genel İstihdam).

Kabin Ekibi: Kabin ekibinin işe alımlarında, başvuran tüm adaylar, sistem üzerinden alınan randevular doğrultusunda Türk Hava Yolları’na davet edilir. Temel şartları sağlayan adaylar, modern seçme yöntemleri kullanılarak yazılı ve sözlü değerlendirmelere girer. Aynı zamanda tüm adaylara yabancı dil yeterlilik testleri uygulanır. Daha sonra, birebir ve grup mülakatı süreçlerini de başarıyla tamamlayanlar, sağlık kurulunun onayıyla eğitim sürecine başlar. Eğitimi başarıyla tamamlayan tüm adaylar ekibe dahil edilir.

Kokpit Ekibi: Kokpit ekibi işe alımları global ölçüde ve titizlikle yürütülür. Kurum kaynaklarıyla yetiştirilen genç pilotlar Türk Hava Yolları’na kazandırılırken, farklı milletlerden deneyimli pilotlar da kurum bünyesinde istihdam edilir. Türk Hava Yolları’nın pilot alımları 4 grupta gerçekleştirilir: 1. Kaptan, 2. II.Pilot, 3. Yetiştirilmek Üzere II. Pilot Aday Adayı ve 4. Uçuş Simülatörü Öğretmeni (SFI, simulator flight instructor). Başvurusunu yapan pilot adayları, seçim sürecine dahil olur. Yabancı dil bilgisine ve temel gerekliliklere sahip adaylar arasından ilgili mesleki testleri ve mülakatları başarıyla tamamlayanlar Türk Hava Yolları ailesinde istihdam edilir. Türk Hava Yolları, “Yetiştirilmek Üzere II.Pilot Aday Adayı” istihdamıyla hem havacılık sektörünün gelişimine önemli bir katkı sağlar hem de yeni mezun adaylar için kariyer fırsatı sunar.

Yurt Dışı Ofis Çalışanları: Adaylar, buldukları ülkelerdeki THY ofislerine başvurarak değerlendirme sürecine katılabilir. Adaylar, temel koşulların yanı sıra

başvuruda buldukları pozisyonun gerektirdiği nitelikler doğrultusunda değerlendirilir.

İdari/Teknik Birim Çalışanları (Genel İstihdam): Türk Hava Yolları'nda, Genel Müdürlüğe bağlı idari ve teknik birimlerde, ihtiyaçlar doğrultusunda zaman zaman teknisyen, memur, uzman ve mühendis pozisyonları için, yayınlanan ilanlar aracılığıyla başvurular kabul edilir. İşe alım sürecinde adaylara, yetkinlik bazlı mülakat uygulanırken, mülakatı destekleyen yazılı ve sözlü seçme yerleştirme yöntemleri de kullanılır. Adaya uygun pozisyon teklifi için kişilik envanteri sonuçları dikkatle değerlendirilir.

1.3.3.2. Pegasus

Başvurular değerlendirildikten sonra olumlu görülen adaylar, çalışma koşulları hakkında bilgilendirme, yüz yüze mülakat ve Simülator değerlendirmesi için görüşmeye davet edilir. Yüz yüze mülakat ve Sim değerlendirme sonucunda olumlu bulunan adaylara şirketin ihtiyacı doğrultusunda teklif yapılır.

1.3.3.3. American Airlines

Pilot; güvenilir, profesyonel, yetenekli, uçağı uçurmanın teknik yönlerini iyi bilen, uçakta ve hava yolu operasyonlarında lider adaylar seçilir. Uçuş Görevlileri; dikkatli, işini seven, girişken, ilişkileri geliştirebilen adaylar tercih edilir. Teknik Operasyonlar ve Bakım; eğitilmiş, çalışmayı seven, motivasyonu yüksek ve takım üyesi olabilen adaylar seçilmektedir.

Şekil 3: Lufthansa'nın Boeing 747-430 uçuş simülatorü.

1.3.4. Psikolojik Testler

İşe alımlarda da kullanılan insan kişiliğini dışadönüklük, endişe düzeyi, gerçekçilik, bağımsızlık, otokontrol faktörlerine göre değerlendiren ve genel kişilik eğilimlerini özetleyen teste "kişilik envanteri" denir. Kişinin birbirine yakın ya da birbirinin aynı olup değişik tarzda sorulmuş 80-100 adet soruya cevap vermesi istenerek, tutarlı bir kişiliğe sahip olup olmadığı ve kendisini gerçekten tanıyıp tanımadığı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu sorulardan 10 örnek, <https://www.16personalities.com/> internet sitesinden alınarak Tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19: Psikolojik test soru örnekleri.

1.	Kendinizi başka kişilere tanıtmayı zor buluyorsunuz.	Kabul et	Reddet
2.	Çoğunlukla düşüncelerinizde öyle kayboluyorsunuz ki, etrafınızdakileri görmezden geliyor veya unutuyorsunuz.	Kabul et	Reddet
3.	E-postalarınıza mümkün olduğu kadar çabuk yanıt vermeye çalışıyor ve dağınık bir gelen kutusuna tahammül edemiyorsunuz.	Kabul et	Reddet
4.	Biraz baskı olan durumlarda bile, kolay şekilde rahat ve odaklı kalabiliyorsunuz.	Kabul et	Reddet
5.	Genellikle konuşmaları başlatan taraf siz değilsiniz.	Kabul et	Reddet
6.	Kendinizi diğer insanlardan üstün hissediyorsunuz.	Kabul et	Reddet
7.	Sizin için düzenli olmak uyum sağlamaktan daha önemli.	Kabul et	Reddet
8.	Genellikle yüksek motivasyona sahip ve enerjiksizsiniz.	Kabul et	Reddet
9.	Çoğunlukla kendinizi diğer insanlara karşı haklı göstermek zorunda olduğunuzu hissediyorsunuz.	Kabul et	Reddet
10.	Ev ve iş ortamlarınız oldukça düzenli.	Kabul et	Reddet

1.3.5. En Az Kaza Yapan Havayolunun İnsan Kaynakları Politikası

Uçuş emniyeti konusunda dünyadaki bütün uçuşları değerlendiren "Kaza İnceleme Merkezi" JACDEC (Jet Airliner Crash Data Evaluation Center) 2013 yılının en güvenli havayolu şirketinin Yeni Zelanda Hava Yolları olduğunu açıklamıştır. Güvenlik konusunda ilk 60'a giren hava yollarının 2013 yılında yaptıkları 2,4 milyon seferde sadece bir ÖLÜMLÜ kaza yaşanmıştır. Bu nedenle 2013 en güvenli uçuş yılı olarak ilan edilmiştir.

Yeni Zelanda Hava Yollarının işe alım sırasında izlediği politika kısaca şu şekilde açıklanabilir: Yeni Zelanda Hava Yolları'ndaki kişilerin eğitimi ve geliştirilmesi ve müşterileriyle sağlanan kalite ve hizmet arasındaki ilişki, işin başarısı için ayrılmaz bir unsurdur. Bu fonksiyon; mühendisler, pilotlar, kabin ekibi ve havaalanı personeli için eğitim becerileri ve eğitim programları sunmaktadır. Odak noktası, çalışanların temel becerileri ve yetenekleridir. İş, çok yetenekli, motive olmuş ve müşteri beklentilerini ve fazlasını karşılamayı sağlar. Eğitim Merkezi bunları yerine getirmek üzere tasarlanmış eğitim ve geliştirme programları sunmaktadır. Havayolunun eğitim merkezinde her gün 400 öğrenci yüksek teknolojiye sahip sınıflarda eğitim görür. Temel ve özel mühendislik kabiliyetlerine sahip olmak için workshop eğitimlerine katılırlar. Kişinin yeteneklerini sürekli geliştirmesi esastır. Pilotlara ve kabin görevlilerine düzenli olarak kendi eğitim merkezlerinde eğitimler verilir. Normal pilotlar ve 20 tane tam zamanlı uçuş simülatörü eğitimleri tarafından Pilotlara teknik eğitim verilir. Eğitim, 747-400, 767, 737-3 / 4/500 ve A320 tipleri için tekrarlanarak sağlanmaktadır. Yer eğitimi de bu

komplekste sınıf tabanlı, bilgisayar tabanlı olarak çeşitli yollarla gerçekleştirilir. Güvenlik ve acil durum eğitimi, 6 tam zamanlı yer eğiticisi ve 5 kısmi zamanlı kabin görevlisi eğiticisi tarafından pilot ve kabin görevlilerine verilir. Uçak kabin eğitimi tarafından olası çeşitli durumlara ait senaryolar oluşturulur ve bunlara çözüm bulmaları sağlanır. Kabin görevlileri düzenli olarak güvenli ve acil durum eğitimine tabii tutulur. Ramp hizmeti veren görevliler de uçağı yükleme/boşaltma ve yolcu uçağı temizleme eğitimini alır. Tehlikeli eşyalar eğitimi tüm görevlilere verilir. Müşteri hizmetleri eğitim ve geliştirme ekibi, işteki tüm çalışanlar için eğitimlerin geliştirilmesini sürekli olarak yapmaktadır.

2. Sonuç

İyi bir güvenlik araştırması ile işe alınan kişi için insan faktörleri eğitimi yasal olarak iki yıl gibi kısa aralıklarla tekrarlanmaya devam etmelidir. Bilgilerinin yeniden gözden geçirilmesi ve güncel tutulması büyük fayda sağlayacaktır. Uçak kazalarına ait verilerin istatistiki incelemeler sonucunda, insanın kazalarda önemli bir unsur olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle insanın hata yapma olasılığını azaltacak herşey dikkatle incelenmeli ve gerekli tedbirler alınmalıdır.

Kaynakça

- Aviation Safety Network, <http://aviation-safety.net/> (25 Nisan 2017)
- CAP 715, Civil Aviation Authority., An Introduction to Aircraft Maintenance Engineering Human Factors for JAR 66, 2002.
- CAP 716, Civil Aviation Authority., Aviation Maintenance Human Factors (EASA / JAR 145 Approved Organizations), 2003.
- Kişilik envanter testleri, <https://www.16personalities.com/> (10 Nisan 2017)
- Megep Mesleki ve Teknik Eğitim Programlar ve Öğretim Materyalleri, 2012. İnsan ve Çevre, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- New Zealand Airlines, <https://www.airnewzealand.com.cn/assets/PDFs/airnz-training-centre-flyer.pdf> (1 Nisan 2017)
- SHGM, 26524 sayılı Hava Aracı Bakım Personeli Lisans Yönetmeliği (SHY 66-01), <http://mevzuat.shgm.gov.tr> adresinden erişilmiştir (15 Nisan 2017)
- Sinan KEİYİNCİ Ve Diğ. (2014). Geçmişten Günümüze Uçak Kazalarında İnsan Faktörü. V. Ulusal Havacılık ve Uzay Konferansı, Erciyes Üniversitesi, Kayseri
- THY, <http://www.turkishairlines.com/tr-tr/> (10 Nisan 2017)
- Uçuş simülatörü, <http://www.airliners.net/photo/Lufthansa/Boeing-747-430/226111/L> ve http://www.airliners.net/photo/Lufthansa/Boeing-747-230BM/226114_ (15 Nisan 2017)
- Volkan YAVAŞ, İnsan Faktörleri Ders Notları, 2016

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSReSS)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 153-174.

2017 © All Rights Reserved

The Relationship between Leadership and Organization Culture: A Literature Review

İpek BİLGİN DEMİR¹, Özgür UĞURLUOĞLU² & Duygu ÜREK³

Keywords

Leadership, Leadership Styles, Organizational Culture, Organizational Culture Types, Organization.

Abstract

The concept of leadership has evolved from day to day many times and still continues to be shaped as a modern concept that has not completed its development. Every change that takes place in the environment requires that leaders take their leadership style one step further and that they must reshape their cultures in the direction of these changes. The formation of organizational culture is influenced by founding leaders, and organizational culture is also influential in the behaviors of leaders involved in established enterprises. The leader, who is involved in an organization, can influence the employees by acting appropriately according to the organizational culture, but over time the organization can adapt the cultures to environmental changes by exhibiting different leadership styles by changing environmental conditions. Therefore, the direction of the interaction between the concepts of leadership and organizational culture can not be definitively determined, and there are various opinions in the literature as there are periods in which both concepts may be decisive on the other. In this study, firstly, the definition of the concept of leadership and the various theories that have been put forward in the development process of this concept will be tried to be explained. Then, what is meant by the concept of organizational culture and what are types. Finally, the relationship between the concepts of leadership and organizational culture and the effects on each other will be discussed. In the course of this discussion, the national and international studies that have reached the end of the literature search will be examined and the results of these studies will be evaluated.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

Liderlik ve Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki: Bir Literatür İncelemesi

Anahtar Kelimeler

Liderlik, Liderlik Tarzları,
Örgüt Kültürü, Örgüt
Kültürü Türleri, Örgüt.

Özet

Liderlik kavramı geçmişten günümüze birçok defa evrilmiştir ve hala da gelişimini tamamlamamış modern bir kavram olarak şekillenmeye devam etmektedir. Çevrede meydana gelen her değişim liderlerin liderlik tarzlarını bir adım öteye götürmelerini ve bu değişimler doğrultusunda örgütlerinin sahip olduğu kültürleri de yeniden şekillendirmelerini gerekli kılmaktadır. Örgüt kültürünün oluşmasında kurucu liderler etkili olduğu gibi köklü işletmelere dahil olan liderlerin davranışlarında da örgüt kültürü etkili olabilmektedir. Bir örgüte dahil olan lider o örgütün kültürüne uygun davranarak çalışanlar üzerinde etkili olabilmekte, ancak zaman içerisinde çevresel koşulların değişmesiyle farklı liderlik tarzları sergileyerek örgüt

¹ Corresponding author. Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, ipekbilginn@gmail.com

² Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, ougurlu@hacettepe.edu.tr

³ Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, duyguurek@hacettepe.edu.tr

Makale Geçmişi

Alınan Tarih

15 May, 2017

Kabul Tarihi

18 Jun, 2017

kültürünü çevresel değişimlere uygun hale getirebilmektedir. Dolayısıyla liderlik ve örgüt kültürü kavramları arasındaki etkileşimin yönü kesin olarak belirlenememekte, literatürde her iki kavramın da diğeri üzerinde belirleyici olabileceği dönemler bulunduğuyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bu çalışmada öncelikle, liderlik kavramının tanımı ve bu kavramın gelişim sürecinde ortaya atılmış olan çeşitli teoriler açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından örgüt kültürü kavramının ne anlama geldiği ve türlerinin neler olduğuna yer verilecektir. Son olarak ise liderlik ve örgüt kültürü kavramları arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu ve birbirleri üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Bu tartışma yürütülürken literatür taraması sonucu ulaşılan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenecek ve bu çalışmaların sonuçları değerlendirilecektir.

1. Giriş

Günümüzde yaşanan hızlı çevresel değişimler ve artan rekabet işletmelerin sadece iş akışlarına odaklanarak faaliyetlerinde başarıya ulaşabilecekleri anlayışının doğru olmadığını ortaya koymuştur. Artık yoğun rekabet ortamında faaliyet gösteren işletmeler, çevresel değişimler karşısında varlıklarını sürdürebilmek ve bununla da kalmayarak etkililiklerini artırabilmek adına modern yönetim şekillerini benimsemek durumunda kalmaktadırlar. Söz konusu modern yönetim ise çalışanların gerçekleştirdikleri faaliyetlerin amaçlarını benimsemesi bunun için de karar süreçlerinde yer alması ve etkili şekilde yönlendirilmeleri gerekliliği fikrine dayanmaktadır.

Bir örgütte çalışanların yönlendirilmesi faaliyetlerinin önem kazanması beraberinde liderlik kavramının da önem kazanması sonucunu doğurmaktadır. Liderlik kavramı geçmişten günümüze birçok defa evrilmiştir ve hala da gelişimini tamamlamamış modern bir kavram olarak şekillenmeye devam etmektedir. Çevrede meydana gelen her değişim liderlerin liderlik tarzlarını bir adım öteye götürmelerini ve bu değişimler doğrultusunda örgütlerini sahip olduğu kültürleri de yeniden şekillendirmelerini gerekli kılmaktadır.

Her toplumsal grubun sahip olduğu bir kültür bulunmaktadır. Örgütler de belli amaçlar doğrultusunda belli faaliyetleri yerine getirerek bu amaçlara ulaşmaya çalışan gruplar olarak düşünüldüğünde her bir örgütün kendine özgü bir kültüre sahip olması beklenmektedir. Örgütte yer alan çalışanların hangi çerçevede faaliyet göstereceği, örgüt içerisinde hangi davranışları göstereceği ve diğer çalışanlara, yöneticilere ve dış çevreye karşı hangi değerleri temel alarak nasıl tutumlar sergileyeceği ile ilgili yazılı olmayan kurallar bütünü örgütün kültürünü oluşturmaktadır.

Örgüt kültürünün oluşmasında kurucu liderler etkili olduğu gibi köklü işletmelere dahil olan liderlerin davranışlarında da örgüt kültürü etkili olabilmektedir. Bir örgüte dahil olan lider o örgütün kültürüne uygun davranarak çalışanlar üzerinde etkili olabilmekte, ancak zaman içerisinde çevresel koşulların değişmesiyle farklı liderlik tarzları sergileyerek örgüt kültürünü çevresel değişimlere uygun hale getirebilmektedir. Dolayısıyla liderlik ve örgüt kültürü kavramları arasındaki etkileşimin yönü kesin olarak belirlenememekte, literatürde her iki kavramın da diğeri üzerinde belirleyici olabileceği dönemler bulunduğuyla ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle, liderlik kavramının tanımı ve bu kavramın gelişim sürecinde ortaya atılmış olan çeşitli teoriler açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından örgüt kültürü kavramının ne anlama geldiği, literatürde bu kavramın nasıl sınıflandırıldığı ve türlerinin neler olduğuna yer verilecektir. Son olarak ise liderlik ve örgüt kültürü kavramları arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu ve birbirleri üzerindeki etkileri tartışılacaktır. Bu tartışma yürütülürken literatür taraması sonucu ulaşılan ulusal ve uluslararası çalışmalar incelenerek ulaşılan araştırma sonuçları değerlendirilecektir.

2. Liderlik

Liderlik çalışmaları medeniyetin gelişmesiyle paralel olarak evrensel bir fenomen halini almıştır. Grupların ve örgütlerin başarı ya da başarısızlıklarının liderlerin kontrolünde olmayan çevresel ve örgütsel güçlerden ziyade, yanlış bir şekilde liderlere atfedildiği durumlar olsa bile; liderlik endüstriyel, eğitsel, askeri, sosyal alanlarda kritik rol oynamakta ve önemli bir araştırma konusu olarak görülmektedir. Bununla birlikte liderliğin tanımı, ifade edilmeye çalışılan amaçlara bağlı olarak değişebilmekte ve geniş ya da dar anlamı olabilmektedir (Bass ve Stodgill, 1990). Bu bölümde liderliğin tanımları ve teorileri açıklanarak geçmişten günümüze gösterdiği değişim ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Liderlik Tanımları

Liderlik kavramı farklı tanımlar gerektiren birçok farklı şekilde çalışılmakta ve bu nedenle evrensel bir tanımın yapılması oldukça zor olmaktadır. Genel olarak ifade edilmeye çalışıldığında örgütsel amaçların başarılması için liderleri ve takipçilerini değişim yoluyla etkileyen bir süreç olarak tanımlanabilmektedir (Lussier ve Achua, 2010). Yukl (2010)'a göre liderlik diğerlerinin ne yapılması ve nasıl yapılması gerektiğini anlaması için onları etkileme ve paylaşılan hedeflerin başarılması adına bireysel ya da toplu çabaları kolaylaştırma sürecidir. Tanımda yer alan çabalar sadece güncel işlerin kolaylaştırılması ve etkilenmesine yönelik değil aynı zamanda gelecekte karşılaşılabilecek zorluklara karşı da hazırlıklı olduğundan emin olunması ile ilgilidir. Robbins ve Judge (2013) ise liderliği amaçların ya da vizyonun başarılmasına yönelik olarak bir grubu etkileyebilme yeteneği olarak ifade etmişlerdir.

Liderlik tanımları; özellikler, davranışlar, etki, etkileşim şekilleri, rol ilişkileri ve yönetim pozisyonu açısından ele alınmıştır. Bu tanımlar, liderliğin bir grupta ya da örgütteki faaliyetlere ve ilişkilere rehberlik ederek onları kolaylaştırmak için diğer insanlar üzerindeki kasıtlı etkiye dayanan bir süreç olduğunu varsaymaktadır. Literatürde yer alan sayısız liderlik tanımı; kimin etkiye sahip olduğu, etkinin hedeflediği amaçlar, uygulama şekli ve etkinin sonuçları gibi birçok açıdan farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar bilimsel titizlikten ziyade lider tanımları ve liderlik süreçleri ile ilgili önemli anlaşmazlıkları da yansıtmaktadır. Bu farklılıklara rağmen kavrama olan ilgi halen artmaya devam etmekte ve liderlik hakkında yazılan makale ve kitaplar da bu ilginin azalma göstermediğini ortaya koymaktadır (Yukl, 2010).

Liderlik, üyelerin algı ve beklentilerini oluşturmayı ya da yeniden şekillendirmeyi amaçlayan bir gruptaki etkileşim olarak da ifade edilebilmektedir. Liderler diğer insanların davranışlarından etkilenmekten ziyade, onların davranışlarını etkileyen değişim ajanlarıdır. Liderlik bir grup üyesi gruptaki diğer üyelerin motivasyon ya da yeteneklerini etkilediğinde ortaya çıkmaktadır. Liderlik aynı zamanda diğer üyelerin dikkatinin amaçlara ve amaçlara ulaşmak için izlenecek yollara yönlendirilmesi olarak da ifade edilmektedir. Bu geniş tanımlama açıkça göstermektedir ki, grubun bütün üyeleri düşük ya da yüksek derecede liderlik özellikleri gösterebilmektedir (Bass ve Bass, 2008). Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere liderlik etki kullanımını ve bütün kişilerarası ilişkileri içeren bir kavram olmakla birlikte bu tanımlar

yapılırken hedeflerin başarılması ve etkili bir liderin bireysel ya da örgütsel hedeflere ulaşabileceği üzerinde durulmaktadır. (Gibson, Ivancevich, Donnelly ve Konopaske, 2012). Bir örgütün başarısı liderin gücüyle doğrudan ilgili olmaktadır. Örgütün üst düzey yönetimde yer alan birkaç güçlü lidere güvenerek, her düzeyde liderler yetiştirme konusunda yetersiz kalması örgüt için olumsuz sonuçlar doğuracaktır (Manion, 2005).

2.2. Liderlik Teorileri

Liderlik, kesin şekilde formüle edilebilen bir süreç değildir. Dolayısıyla bu konu üzerinde yıllar boyu birçok tartışma yapılmış ve liderlik kavramı birçok açıdan ele alınarak araştırılmıştır (Güney, 2012). Liderlik kavramına odaklanan çeşitli araştırmalar Büyük Adam Teorisinden Dönüşümcü Liderliğe kadar birçok liderlik yaklaşımının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk zamanlarda gelişen teoriler başarılı liderlerin karakteristik özelliklerine ve davranışlarına odaklanmakta iken daha sonraları ortaya atılan teoriler takipçilerin rolünü ve liderliğin bağlamsal doğasını da dikkate almaya başlamıştır (Bolden, Gosling, Marturano ve Dennison, 2003). Liderlik teorilerinin literatürdeki gelişimine bakıldığında genel anlamda Tablo 1'deki gibi geleneksel ve modern yaklaşımlar başlıkları altında gruplandırılarak sunulabileceği görülmektedir.

Tablo 1: Liderlik Teorileri

Geleneksel Liderlik Teorileri	Büyük Adamlar Teorisi
	Özellikler Teorisi
	Davranışçı Liderlik teorileri
	Durumsal Liderlik Teorileri
Modern Liderlik Teorileri	Transformasyonel (Dönüşümcü) Liderlik
	Transaksiyonel (İşe Yönelik) Liderlik

2.2.1. Geleneksel Liderlik Teorileri

Liderlik için birçok farklı teorik temel bulunmakla birlikte bunlardan ilki olan **Büyük Adamlar Teorisi** liderlik özelliklerinin kişide doğuştan var olduğunu, sonradan kazandırılmayacağını ve ihtiyaç duyulduğunda kendiliğinden ortaya çıkacağını ileri sürmektedir. Bu teori zaman içerisinde **Özellikler Teorisi'**ne dönüşmüştür. Özellikler Teorisi temel olarak liderin kişilik özelliklerinin tanımlanması ile ilgili bir yaklaşım olmakla birlikte; liderlik özelliklerinin hem doğuştan geliyor olabileceğini hem de zaman içinde kişisel gelişim ya da deneyim sayesinde ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir (Luthans, 2011). Liderliğin özellikler yaklaşımı çerçevesinde ele alınmasının birçok avantajı bulunmaktadır. Öncelikle bu yaklaşım sezgisel olarak cazip bir yaklaşım şeklinde algılanmaktadır; çünkü liderlerin toplumda ön planda olan ve yol gösteren kişiler olduğuyula ilgili yaygın görüşü açıkça desteklemektedir. Bir diğer avantajı ise özellikler yaklaşımının lider özelliklerine odaklanarak liderlik sürecinin derinlemesine anlaşılmasını sağlamasıdır. Bunlara ek olarak özellikler yaklaşımı, liderlere kişisel liderlik özelliklerini diğer bireylerle karşılaştırarak kendilerini değerlendirme imkanı da sağlamaktadır. Diğer yandan özellikler yaklaşımı liderlerin özellikleri ile ilgili tanımlayıcı standart listeler sunma ve lider özelliklerini değerlendirirken durumsal etkileri dikkate alma konusunda yetersiz kalmaktadır. Dolayısı ile bu yaklaşım önemli liderlik özelliklerine ilişkin listelerin öznel nitelikli olmasına engel olamamakta ve haliyle sağlam temellere dayandırılmamaktadır (Northouse, 2007). Özellikler yaklaşımının bu zayıf yönleri ve bir insanın kişilik özelliklerinin

ölçülmesi ya da anlaşılmasının oldukça zor olması zaman içerisinde **Davranışçı Liderlik Teorisi**'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra hakim olmaya başlayan davranışçı yaklaşımda liderin özelliklerinden ziyade davranışlarının üzerinde durulmakta ve bu davranışların örgüt performansına olan etkisi incelenmektedir (Akiş, 2004; Ivancevich, Konopaske ve Matteson, 2014). Birçok araştırmacı davranışçı teorinin özellikler teorisinden üstün olduğunu savunurken diğer taraftan da liderlik için gerekli olan kişilik özelliklerinin varlığının davranışsal başarıyı da beraberinde getireceği görüşü yadsınmamaktadır. Robbins ve Judge (2013) bu iki teori arasındaki bağlantı ile ilgili net bir bilgi bulunmadığına dikkat çekmiş ve bunun da ötesinde liderlerin doğru özelliklere sahip olmaları ve doğru davranışları sergilemelerinin bile başarıyı garanti edemediğini ifade etmişlerdir (Robbins ve Judge, 2013). Bu noktada lider özellikleri ve davranışlarının yanı sıra durumsal faktörlerin de liderlik kavramı için önem taşıdığı fark edilmeye başlanmış ve Durumsallık Teorisi ortaya çıkmıştır (Luthans, 2011). **Durumsallık Teorisi**, liderlik süreçlerini etkileyen durumsal faktörlerin önemini vurgulamaktadır. Temel durumsal faktörler; üyelerin kişilik özellikleri, liderin bulunduğu birimdeki işin doğası, örgüt türü ve dış çevrenin yapısı gibi değişkenleri içermektedir (Yukl, 2010). Davranışçı teoride üyelerin memnuniyetini ve verimliliğini iki ya da daha fazla davranıştan hangisinin daha fazla artıracağına yönelik varsayımlarda bulunulmakta iken durumsallık yaklaşımında farklı davranışların farklı durumlarda farklı derecede etkili olabileceği savunulmaktadır (Koçel, 2013).

Görüldüğü gibi liderlik kavramı zaman içerisinde birçok teori ile açıklanmaya çalışılmıştır. Örgütlerin verimliliğinin artırılabilmesi ve liderler etrafında gruplanan üyelerin etkili bir şekilde yönlendirilebilmesi için her geçen gün bu teoriler gelişerek değişmişlerdir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise geleneksel liderlik teorileri yeterli görülmeyerek modern yaklaşımlar ileri sürülmeye başlanmıştır (Yukl, 2010).

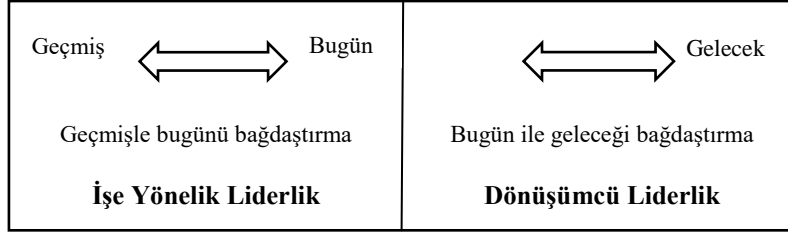
2.2.2. Modern Liderlik Teorileri

Literatürde çağdaş yönetim ve organizasyon kavramlarının yer almaya başlaması liderliğin açıklanması ile ilgili de yeni görüşlerin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur (Koçel, 2013). 1980'lerden bu yana karizmatik, dönüşümcü, etkileşimci (işe yönelik) vizyoner liderlik gibi birçok liderlik yaklaşımı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Burada İşe Yönelik ve Dönüşümcü Liderlik yaklaşımları incelenecektir.

2.2.2.1. Dönüşümcü (Transformational) Liderlik ve İşe Yönelik (Transactional) Liderlik

1978 yılından itibaren J. M. Burns ve B. M. Bass, yaptıkları araştırmalarda artık liderlik ile ilgili yeni bir ayrımın yapılmasının gerekli olduğuna işaret etmişler ve bu yazarların görüşleri doğrultusunda; geleneklere bağlı olan işe yönelik liderlik ile daha çok değişime ya da yeniliğe bağlı olan dönüşümcü liderlik kavramları literatürde yer almaya başlamıştır. Dönüşümcü ve işe yönelik liderlik kavramları ana hatlarıyla zaman yönelimi ve ilişkilendirilmesi açısından Şekil 1'de görülmektedir (Eren, 2012).

Şekil 1: Zaman Yönelimi ve İlişkilendirilmesi Bakımından Liderlik

Kaynak: Eren, 2012

İşe yönelik liderlik çalışanlar ve liderler arasındaki etkileşime bağlıdır ve birçok durumda olağan sonuçların elde edilebilmesi için kural koyma süreci olarak düşünülebilmektedir. Özellikle liderler pasif yönetim istisnalarına fazla güveniyor, çalışanlarına sadece görevlerin yerine getirilmesi için gerekli olan prosedür ve standartlar açıkça belli olmadığı zamanlarda müdahale ediyorsa işe yönelik liderlikten söz etmek mümkündür. İşe yönelik liderler “eğer ortada kırık bir şey yoksa, tamire de gerek yoktur” görüşünü benimsemektedir. Bununla birlikte bu tip liderler grubun performansını belirli standartlara yükseltmek için disiplin sağlamaya yönelik tehditlerde de bulunabilirler. Ancak bunun etkili bir yöntem olduğu söylenemez ve hatta uzun vadede ters etki yaratacağı düşünülmektedir. Bu olumsuz etkilerin önlenmesi liderin disiplin sağlamaya yönelik olarak uygulanacak olan ödül ve cezalar üzerinde ne kadar kontrolü olduğu ve çalışanların bu ödüller için ne kadar istekli, cezalar içinse ne kadar çekingen olduğu ile ilgili olmaktadır. İşe yönelik liderler liderlik ettikleri gruba karşı koşullu ödüllendirme, pasif istisnalara yönetim ya da aktif istisnalarla yönetim şekillerinden birini ya da birkaçını benimseyebilmektedirler. Bu yöntemler aynı zamanda işe yönelik liderlik kavramının alt boyutlarını oluşturmaktadır (Bass, 1991).

Dönüşümcü liderlik ise örgüt içerisinde değişim ya da yenilik yapma yolunda astların ya da izleyicilerin enerjilerini etkili kullanmalarını sağlamak için manevi değerlere başvurmaktadır (Yukl, 2010). Dönüşümcü liderlik çalışanları, aslında yapmayı planladıklarından ve hatta yapabileceklerini düşündüklerinden daha fazlasını yapmaları için motive etmeyi amaçlamaktadır. Bir çalışan görevini para için yapmak yerine, yaptığı işi ürettiğinin karşılığında alacağı takdir ile özdeşleştirdiğinde bu amaç gerçekleştirilmiş olmaktadır (Avolio, 2011). Dönüşümcü liderlikte liderler, çalışanlarının ilgilerini ya da çıkarlarını genişletip artırdıkları ve grubun misyon ve hedeflerini çalışanlarına kabul ettirip farkındalık sağladıkları zaman başarılı bir liderlik performansı ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlara ulaşabilmek için de dönüşümcü liderler bir ya da daha fazla farklı yol izleyebilmektedirler. Karizmatik davranışlar sergileyerek astlarına ilham verebilirler, her bir çalışanın duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelebilirler ya da çalışanlarını zihinsel olarak teşvik edebilirler (Bass, 1991). Bu seçenekler aynı zamanda dönüşümcü liderlik kavramının alt boyutlarını oluşturmaktadır. Bass (1991) işe yönelik ve dönüşümcü liderliğin alt boyutlarını oluşturan özellikleri Tablo 2'deki gibi özetlemektedir.

Tablo 2: İŖe Yönelik ve DönüŖümcü Liderlik Özellikleri

İŖE YÖNELİK LİDER	
Koşullu Ödüllendirme	Çabalara karşı ödüllendirme anlaşmaları yapar, iyi performans için ödül sözü verir, başarıları tanır.
İstisnalarla Yönetim (Aktif)	Kural ve standartlardan sapmaları izler ve araştırır, düzeltici faaliyetlerde bulunur.
İstisnalarla Yönetim (Pasif)	Sadece belirli standartlara ulaşamadığında müdahale eder.
Serbest Bırakma	Sorumluluklardan ve karar vermekten kaçınır.
DÖNÜŖÜMCÜ LİDER	
Karizma	Vizyon ve misyon algısı sağlar, gurur aşılır, saygı ve güven kazandırır.
İlham Verme	Yüksek beklenti iletir, çabalara odaklanmak için semboller kullanır, önemli hedefleri basit yolla ifade eder.
Zihinsel Teşvik	Zeka, rasyonellik ve dikkatli problem çözmeyi teşvik eder.
Bireyselleştirilmiş İlgi	KiŖiye yönelik ilgi sağlar, her çalışana bireysel davranır, koçluk eder, tavsiyeler verir.

Kaynak: Bass, 1991

İŖe yönelik liderlik ile ilgili faktörlerden koşullu ödüllendirme liderler tarafından takipçilere çabaları doğrultusunda belirli ödüller verilmesi sürecidir. Koşullu ödüllendirmede liderler çalışanlarıyla kendilerine verilen görevleri yerine getirmeleri ve bunun sonucunda bir ödül elde etmeleri ile ilgili anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu durum bir çocuğun piyano çalışmasını tamamlaması sonucunda televizyon izlemesi için kendisine izin verilmesine benzetilebilir. İŖe yönelik liderlikle ilgili bir diğerk faktör istisnalarla yönetimdir ve bu yönetim şekli aktif ya da pasif olarak ortaya çıkabilmektedir. Aktif istisnalarla yönetimde liderler takipçilerinin hatalarını ve kural ihlallerini yakından izleyerek düzeltici faaliyetlerde bulunmakta iken; pasif istisnalarla yönetimde liderler sadece belirli standartlara ulaşamadığında ya da bir problem ortaya çıktığında müdahale etmektedirler. İŖe yönelik liderlik davranışı içerisinde de değerdendirilebilen serbest bırakma faktörü ise lider olarak atfedilen kiŖinin aslında herhangi bir liderlik davranışı sergilemediğı durumları tanımlamaktadır (Northouse, 2007). Aktif ya da pasif istisnalarla yönetim serbest bırakma yönteminden daha etkili olmakla birlikte yine de verimsiz yöntemler olarak değerdendirilmektedir. Çünkü bu yönetim biçimi genellikle bir sorunla karşılaşıldığında ortaya çıkmakta ve bu durumda o sorunun çözümü için geç kalınmaktadır. Koşullu ödüllendirme da tamamıyla üstün performans anlamına gelmemekle birlikte istisnalarla yönetim yaklaşımlarından daha etkin sonuçlar doğurabilmektedir (Robbins ve Judge, 2013). Shortell ve Kaluzny (2006) dönüŖümcü ve işe yönelik liderlik arasındaki farklılıkları Tablo 3'teki gibi özetlemektedir.

Karizma izleyenleri için güçlü bir rol model olan liderleri tanımlamaktadır; izleyicileri bu liderleri tanımakta, onlara özenerek taklit etmeye çalışmakta ve onlara karşı büyük bir güven duymaktadır. Bir liderin dönüŖümcü lider olarak başarı kazanabilmesi için çalışanlarının gözünde karizma kazanması önem taşımaktadır. Karizmatik liderler büyük bir güç ve etkiye sahip olmakta ve bu sayede ekstra çabalarla daha büyük işler başarabilecekleri düşünceyle çalışanlarına ilham vererek onları heyecanlandırabilmektedirler (Bass, 1991; Northouse, 2007). Liderler çalışanlarına ilham vererek yüksek beklentilerini

çalışanlarına iletmekte ve onları örgütün paylaşılan vizyonuna ortak edebilmek için motive etmektedirler (Northouse, 2007). Zihinsel teşvik sağlayan liderler ise çalışanlarına eski problemlerle ilgili yeni bakış açıları gösterme, onlara problem çözmede karşılaşılabilecek zorlukları görmeyi öğretme ve rasyonel sonuçları vurgulamada istekli ve yetenekli olmaktadır (Bass, 1991). Bu tip liderler takipçilerini daha yaratıcı, daha yenilikçi olma ve sadece liderleri ya da örgütlerinin değil kendi değer ve inançlarını da sorgulama yolunda teşvik etmektedirler. Zihinsel teşvik ile organizasyonel konularda çalışanlara yeni yaklaşımlar denemeleri ve yenilikçi yollar geliştirmeleri için destek sağlanmaktadır (Northouse, 2007). Dönüşümcü liderden beklenen bir diğer özellik olan bireyselleştirilmiş ilgi; liderin çalışanları arasındaki farklılıkları dikkate alması ve büyüme ya da gelişme için yardıma ihtiyacı olanlara bir danışman gibi davranması ile ilgili bir özelliktir (Bass, 1991). Liderler bir koç ve rehber gibi davranarak takipçilerinin performanslarını en üst seviyede göstermelerine destek olabilmektedirler. Bireyselleştirilmiş ilgide her çalışan ile farklı ve ona uygun olduğu düşünülen yolla iletişim kurulmaktadır. Liderler bazı çalışanlarla güçlü derecede yakın ilişki kurarken; bazı çalışanlara karşı ise belirli talimatlarla sadece işlerini yaptırılmaktadır (Northouse, 2007).

Tablo 3: Bazı Boyutlara Göre Dönüşümcü Ve İşe Yönelik Liderlik

	<i>İşe Yönelik Liderlik</i>	<i>Dönüşümcü Liderlik</i>
<i>Amaç</i>	Mevcut durumu sürdürmek	Mevcut durumu değiştirmek
<i>Faaliyet Şekli</i>	Kurallarla hareket etmek	Kuralları değiştirmek
<i>Ödül Odağı</i>	Kişisel - Kişisel faydaları maksimize etmek	Sistemsel – Sistemsel faydaları maksimize etmek
<i>Teşviklerin Yapısı</i>	Kısa kısıtlı	Daha fazla iyilik
<i>Yönetici-takipçi etkileşimi</i>	Karşılıklı bağımlılık	Karşılıklı dayanışma
<i>Yerine getirilen ihtiyaçlar</i>	Düşük seviyede (fiziksel, ekonomik, güvenlik)	Yüksek seviyede (sosyal ve kendini gerçekleştirme)
<i>Performans</i>	Olağan (standart)	Olağandışı (alışılmadık)

Kaynak: Shortell, 2006

Dönüşümcü ve işe yönelik liderlik birbirine tamamen zıt iki yaklaşım olmayıp, eşit oranlarda olmasa da birbirlerini tamamlayan yaklaşımlardır. Dönüşümcü liderlik izleyicilerin performans ve çaba düzeyini de dikkate alarak işe yönelik liderliği bir adım öteye taşımaktadır. Eğer bir lider işe yönelik olmakla birlikte dönüşümcü liderlik özelliklerini taşıyamıyorsa ortalama düzeyde bir lider olarak tanımlanabilecektir. Ancak bu durumun tersi söz konusu değildir; işe yönelik liderlik özelliklerini taşımayan bir liderin dönüşümcü liderlik özelliklerini de taşıması beklenmemektedir. Çünkü en başarılı liderler hem işe yönelik hem de dönüşümcü liderlik özelliklerini bir arada taşıyabilen liderler olmaktadır (Robbins ve Judge, 2013).

3. Örgüt Kültürü

Her toplumun bir kültürü olduğu gibi her örgütün de kendine özgü, sahip olduğu değerleri yansıtan, yaşam alanlarını düzenleyen ve faaliyet alanlarını belirleyen bir örgüt kültürü bulunmaktadır. Bu kültür en basit haliyle örgüt için bir çerçeve özelliği taşımaktadır. Bu bölümde örgüt kültürünün tanımı, özellikleri ve türleri açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1. Örgüt Kültürü Tanımı ve Özellikleri

Örgüte katılan her yeni kişi kendisine öğretilmiş olan değer ve inançları da beraberinde getirmektedir. Ancak çoğu zaman bu değer ve inançlar örgütte başarı elde edebilmek için yeterli olmamaktadır (Luthans, 2011). Çünkü herhangi bir işin başarılması için örgütte yer alan kişilerin kendi değer ve inançlarının yanı sıra o örgütte var olan kültür de önemli ölçüde etkili olmaktadır. Dolayısıyla doğru yollar izlenmesi ve doğru sonuçlar elde edilmesi adına örgüt kültürünün ne olduğunun anlaşılması önem taşımaktadır. Lussier (2010) genel anlamıyla örgüt kültürünün örgüt üyelerinin nasıl davranacağı ile ilgili değer ve varsayımlardan oluştuğunu ifade etmektedir. Schein (2009) ise örgütte var olan kültürü, bir grup tarafından dış çevreye adaptasyon ve içsel bütünleşme ile ilgili problemleri çözerken öğrenilen, yeni üyelere bu problemlerle ilgili algı, düşünce ve duygularını doğru yönlendirmelerini öğreten, açıkça söylenmediği halde örgütte yer alan herkesi kapsayan paylaşımlar bütünü olarak tanımlamıştır. Coulter (2013) örgüt kültürü tanımının işaret ettiği üç özelliğe dikkat çekmiştir. Bunlardan birincisi; kültür bir algıdır. Fiziksel olarak varlığı görülememesine karşın çalışanlar örgüt içerisindeki konum ve deneyimlerine bağlı olarak örgüt kültürünü algırlar. İkincisi; örgüt kültürü tanımlayıcı özelliğe sahiptir. Bu özellik üyelerin örgüt kültürünü sevip sevmemeleriyle değil onu nasıl tanımladıklarıyla ilgili olmaktadır. Üçüncüsü ise örgüt kültürü paylaşılan bir kavramdır. Üyeler farklı geçmiş ya da deneyimlere sahip olmalarına ve örgütün farklı seviyelerinde çalışmalarına rağmen kültürü benzer kavramlarla tanımlamaktadır.

Tanımlarından da anlaşılacağı üzere örgüt kültürü; yazılı olmayan, fark edilmesi kolay olmayan ancak hissedilebilen ve örgütteki herkesi ilgilendiren bir kavramdır (Daft, 2015). Örneğin “Öyle olmasan bile, meşgul görün”, “Bir karar almadan önce patronuna mutlaka söyle”, “Eğer risk alır ve başarısız olursan bunun bedeli senin için ağır olur”, “Burada yükselmek için takım oyuncusu olmak zorundasın” gibi ifadeler örgüt kültürünün yazılı olmayan ancak herkes tarafından benimsenen varsayımlarıdır (Coulter, 2013).

Örgüt kültürü herhangi bir temele dayanmaksızın kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır ve bir kez ortaya çıktığında ise yok olması çok nadir bir durumdur (Robbins ve Judge, 2013). Örgüt kültürü genellikle kurucularının vizyonunu ve misyonunu yansıtmaktadır. Bunun nedeni kurucuların geçmişten gelen bir örgüt geleneği ve ideolojisiyle sınırlandırılmamış olmalarıdır. Onlar örgütün değerlerinin ne olması gerektiği ile ilgili hayallerini gerçeğe dönüştürerek örgüt kültürünün temelini oluşturmaktadırlar. Kurucuların eğilimi ve varsayımlarından doğan örgüt kültürü sonrasında ilk çalışanların deneyimlerinden öğrenilenler ile şekillenerek gelişmektedir (Coulter, 2013). Aynı zamanda elde edilen başarılar ve paylaşılan deneyimler de örgüt kültürünü şekillendirmektedir. Örgüt kültürünün çalışanlar

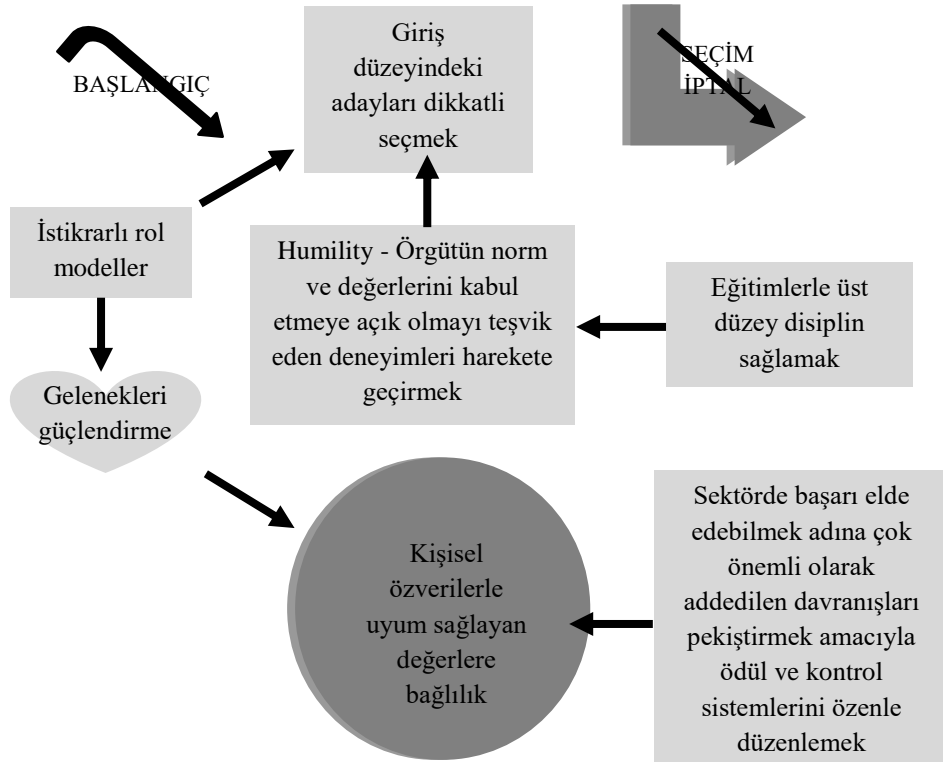
tarafından öğrenilmesi ise birçok farklı yolla olabilmektedir. Örgütün benimsediği değer ve varsayımlara ek olarak, kültürün çalışanlar arasında yayılmasını sağlayan en önemli araçlar şunlardır (Lussier, 2010; Daft, 2015; Robbins ve Judge, 2013):

- *Kahramanlar:* Örgüte önemli katkılar sağlayan kişilerin bu katkıları çalışanlar için her zaman bir yol gösterici özelliği taşımakta ve kültürün aktarılmasını sağlamaktadır.
- *Hikâyeler:* Kurucuların ve örgüt için olağanüstü çaba sarf edenlerin başarılarıyla ilgili hikâyeler örgüt kültürünün çalışanlara aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Bu hikâyeler geçmişle bugün arasında bir köprü kurar ve mevcut uygulamaları açıklayarak daha iyi anlaşılmasını sağlar.
- *Semboller:* Herhangi bir şeyi çağrıştıran öğeler sembol olarak adlandırılmaktadır. Örgütlerin fiziksel özellikleri, çalışanların uniformaları ya da broş, amblem gibi görsel öğeler örgütün kültürünü yansıtan sembollerdir.
- *Törenler ve Seremoniler:* Başarılı çalışanların ödüllendirilmesi, daha düşük performanslı çalışanların ise motive edilmesi ve örgüt kültürünün çalışanlara aktarımının pekiştirilmesi amaçlı faaliyetlerdir.
- *Dil:* Her örgütün kendine ait ve kültürünü yansıtan bir jargonu bulunmakta ve kültür aktarımında bu dil de önem taşımaktadır.

Örgütte var olan bir kültürün bütün kademeler tarafından benimsenmesi ve sürdürülmesi de büyük önem taşımaktadır. Bir kültürün sürdürülmesine katkı sağlayan göz ardı edilemeyecek kavramlardan biri sosyalleşmedir. Sosyalleşme örgütlerin bünyelerine yeni bir çalışan dahil olduğu zaman uyguladıkları; değer, tutum ve varsayımların eski çalışanlardan yeni çalışana aktarılması süreci olarak tanımlanmaktadır (Ivancevich vd., 2014). Pascale (1985) sosyalleşme sürecini birbirini izleyen 7 aşamalı bir döngü olarak ifade etmiş ve bu döngüyü Şekil 1'deki gibi göstermiştir.

Şekil 2: Örgüt Kültürü Sosyalleşme Basamakları

Kaynak: Pascale, 1985

Kültürler örgütler için iki önemli işlevi yerine getirmektedir. Bunlardan biri içsel bütünleşme, diğeri ise dışsal uyumdur. Örgüt üyelerini birbirleriyle olumlu ve doğru ilişkiler kurabilmeleri için kaynaştırmayı amaçlayan içsel bütünleşme, üyelerin ortak bir kimlik geliştirebilmesi ve birlikte nasıl daha verimli çalışabileceklerinin öğrenilmesi açısından da önem taşımaktadır. Örgüt kültürü; çalışan ilişkilerini ve hangi davranışların örgüt için kabul edilebilir hangilerinin kabul edilemez olduğunu belirleyen, güç ve statünün nasıl paylaşılması gerektiğini yönlendiren bir kavram olduğundan içsel bütünleşmenin sağlanmasına önemli katkı sağlamaktadır. Dışsal uyum ise örgütün amaçları doğrultusunda dış çevresiyle nasıl ilişki kuracağıyla ilgilidir. Örgüt kültürü de örgütün amaçlarına ulaşmasını sağlayacak günlük faaliyetleri yönlendirme ve örgütün rakiplerin hamlelerine hızlı bir şekilde karşılık vermesine katkı sağlama gibi işlevlere sahip olduğundan dışsal uyuma katkı sağlamaktadır (Daft, 2015).

Diğer taraftan örgüt kültürünün birçok başka fonksiyonu da bulunmaktadır; örgüt ile çevresi arasındaki ayrımı belirler, üyelerine kimlik duygusu kazandırır, bireylerin kişisel çıkarlarının ötesinde örgütsel olgulara da bağlanmalarını kolaylaştırır, sosyal sistemin sürekliliğini sağlar, çalışanların tutum ve davranışları ile ilgili standartlar sağlayarak onlara yol gösterir ve örgütü sosyal olarak bir arada tutar (Robbins ve Judge, 2013).

Örgüt kültürü ile ilgili yapılan tanımlamalar ve açıklamalar göstermektedir ki, bu kavram örgütlerin hem iç hem de dış çevresine karşı bir kimlik kazanması ve

sürdürülebilirliğinin sağlanması konularında önemli bir yer tutmaktadır. Aynı zamanda örgütün genel işleyişi ve faaliyetleri ile ilgili birçok destekleyici fonksiyonu da yerine getirmektedir. Gibson ve diğerlerinin (2012) kitabında yer verdiği Pfizer ilaç firmasının örgüt kültürünü yansıtan değerleri ve felsefesi Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: Pfizer ilaç firmasının örgüt kültürünü yansıtan değerleri ve felsefesi

PFIZER	
<p>İşletme, 12 binin üzerinde tıbbi araştırmacısı ve yaklaşık 116.000 çalışanı ile 2009 yılında kurulmuştur. Yıllık geliri 50 milyar doları aşmaktadır. Her gün 38 milyon hasta Pfizer'in ürünleri tarafından tedavi edilmektedir.</p> <p>Misyonumuz: Hastalarımıza, müşterilerimize, meslektaşlarımıza, yatırımcılara, iş ortaklarına ve topluluklara hizmet sunduğumuz ve bulunduğumuz her yerde en yüksek değeri veren şirket konuma gelmek.</p> <p>Amacımız: Biz kendimizi, tıbbi ürünlerde yeniliği sağlayarak insanlığın daha uzun, sağlıklı, mutlu yaşamasının yollarını aramaya adanmışız.</p> <p>Pfizer'in misyon ve amaçlarının başarılabilmesi için aşağıdaki değerler uygulanmaktadır;</p> <p>Dürüstlük: İnsan sağlığına önem verir, yaşam kalitesini artırmaya yönelik çalışmalarımızda en yüksek etik standartları ve kalite anlayışını ilke ediniriz.</p>	<p>Müşteri Odağı: Müşterilerimizin ihtiyaçlarını tam olarak anlamak, geniş bir bakış açısıyla değerlendirerek yanıtlamak ve sürekli müşteri odaklı yaşamak stratejimizin ve kültürümüzün bir parçasıdır</p> <p>Toplum: Biz, hizmet sağladığımız ülkelerin ve toplulukların yaşamlarının sağlıklı devam etmesinin, işimizin uzun süreli başarısı üzerinde doğrudan etkili olduğumu bildiğimizden, hizmet sunduğumuz her ülke ve topluluk için dünyayı daha yaşanılabilir ve çalışılabilir bir yer yapma amacıyla aktif rol oynuyoruz.</p> <p>Yenilikçilik: Sektördeki farklılığımızı, başarılarımızı, karlılığımızı, gelişmemizi ve lider konumumuzu sürdürmenin temelidir.</p> <p>Liderlik: Liderlerimizin bilgiyi paylaşarak ve üstün bireysel çabayı ödüllendirerek takımlarındaki çalışanlarımıza güç verdiklerine ve önlerini açtıklarına inanıyoruz. Kuruluşumuzun her düzeyinde liderlik için fırsat sağlamayı hedefliyoruz.</p> <p>İşbirliği: Başarılı bir şirket olmak, müşterilerimizin değişen ihtiyaçlarını karşılamak için organizasyonel ve coğrafi sınırları aşarak birlikte çalışmamızın gerekliliğinin farkındayız.</p>

Kaynak: Gibson vd., 2012

Ancak tüm bu açıklamalara rağmen örgüt kültürü ve etkileri ile ilgili yürütülen teorik temelli ve ampirik olarak geçerli çalışmalar günümüzde hala bu kavramın tamamen anlaşılabilmesi konusunda yeterli olamamaktadır. Kültürü değerlendirmekte kullanılan ölçüler ile ilgili sorular ve tanımlama problemleri henüz tam olarak çözülememiştir. Araştırmacılar belirli bir kültürün başka bir kültüre sahip olan daha az etkili örgütlere kıyasla pozitif etkililik sağladığını gösterme konusunda yetersiz kalmaktadırlar (Gibson vd., 2012).

3.2. Örgüt Kültürü Türleri

Örgüt kültürü genel olarak güçlü ve zayıf kültürler ile pozitif ve negatif kültürler şeklinde iki grupta değerlendirilmektedir. Örgüt içerisinde benzer davranışların öneminin paylaşıldığı belirgin değerlerin mevcut olduğu örgütler güçlü kültürlere sahiptir. Belirli değerlere davranışlara sahip olmayan örgütlerde ise zayıf kültürün

hâkim olduğu söylenebilmektedir. Pozitif ve negatif kültür kavramları ise performans ve üretkenlik gibi çıktılarla ilgilidir. Bir örgütte etkili performans ve üretkenliğe katkı sağlayan normların varlığı o örgütün pozitif kültüre sahip olduğunu göstermektedir. Negatif örgüt kültürü ise etkili performansı engelleyen bir direnç ve karmaşa kaynağı olarak ifade edilmektedir (Lussier, 2010).

Bunların yanı sıra literatürde farklı araştırmacılar tarafından geliştirilmiş birçok farklı örgüt kültürü modeli bulunmaktadır (Güney, 2007; Eren, 2012). Örneğin, Kilmann Modeli'nde örgüt kültürü bürokratik kültürler ve yenilikçi kültürler olarak sınıflandırılmaktadır. Buna göre; *bürokratik kültürler* hiyerarşik yapıların oluşturulduğu, yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenmiş olduğu, kontrol sistemlerinin kurulmuş olduğu örgütlerde hâkim olan bir kültür türünü ifade etmektedir. *Yenilikçi kültür* ise; hızla değişen ve küreselleşen ortamda ihtiyaçlara uyum sağlamak amacıyla içinde bulunan koşullara göre değişebilen, dinamik bir kültür türüdür (Eren, 2012).

Denison ve diğerleri (2004) ise örgüt kültürünü uyum yeteneği, misyon, katılım ve tutarlılık şeklinde dört boyut altında incelemektedir. *Uyum yeteneği olan organizasyonlar* müşterileri tarafından yönlendirilirler, risk alırlar, hatalarından ders çıkarırlar ve değişim yaratma konusunda da yetenek ve tecrübeye sahiptirler. *Misyon boyutu* ise, örgütün açık ve net bir şekilde tanımlanmış amaçlarını ve bu amaçlarla tutarlı olan vizyonu ile ilgilidir. Organizasyonun misyonunda herhangi bir değişiklik olduğu takdirde, örgüt kültürü de bundan önemli ölçüde etkilenip değişime uğrayacaktır. *Katılım boyutuna* göre, gerek yönetici gerekse de çalışan olsun organizasyonda yer alan herkes kendisini organizasyonun bir parçası olarak görmekte ve işine bağlılık duymaktadır. *Tutarlılık boyutu* ise, organizasyonun iyi bir şekilde koordine ve entegre olmasını ifade etmektedir.

Miles ve Snow örgüt kültürünü; koruyucu kültür, geliştirici kültür, analizci kültür ve tepki verici kültür olarak sınıflandırmaktadır. *Koruyucu kültürde*, örgüt muhafazakâr inanç ve değerlere sahiptir ve yöneticiler riskten kaçınarak güvenli pazarlarda faaliyette bulunmaya özen göstermektedirler. *Geliştirici kültüre* sahip örgütler ise yenilikçi özellikler göstermekte ve yöneticileri riske girmekten çekinmeyerek yeni ürünler üretme ya da yeni pazarlara girme eğilimindedirler. Bu kültür sürekli değişim ve belirsizliğin getirdiği risk ve fırsatları yakalamayı hedef almaktadır. *Analizci kültür türünde*, denge ve değişim bir arada bulunduğundan yöneticiler planlayıcı bir tutumun yanı sıra faaliyetlerini rakiplerin faaliyetlerine uyarlayıcı bir değişimi de öngörmektedirler. Bu örgüt kültüründe yöneticiler maceraperest değil, kontrollü ve temkinli büyüme ya da değişim taraftarıdır. *Tepki verici kültürde* ise; yöneticiler çevreden ve rakiplerden gelen değişim baskılarına etkili bir şekilde cevap verememektedirler. Ancak bıçak kemiğe dayandığında, ortaya yeni bir kriz çıktığında işletme fonksiyonlarında bazı ayarlamalar yapabilmektedirler (Eren, 2012).

Cameron ve Quinn (2006) örgüt kültürünün bu kadar fazla boyutunun olmasının sebebini son derece geniş ve kapsamlı bir kavram olması ile açıklamaktadırlar. Örgüt kültürü karmaşık, ilişkili, ayrıntılı ve birçok anlam taşıyabilen faktörden oluşmaktadır. Dolayısıyla yazarlar örgüt kültürünü belirlerken ya da değerlendirirken ilişkili her faktörün ele alınmasının mümkün olmadığını ve her zaman ilgili olabilecek en az bir faktörün daha varlığının söz konusu olduğunu

ifade etmekle birlikte araştırmalarında örgüt kültürünü 4 boyut altında incelemişlerdir. Bu boyutlar; hiyerarşi, piyasa, klan ve adhokrasi kültürleridir. *Hiyerarşi kültüründe*; karar verme mekanizmasında yer alan belirgin sınırlar, standartlaştırılmış kurallar ve süreçler, kontrol ve hesap verebilirlik mekanizmaları başarıya ulaşmadaki en temel değerler olarak görölmektedir. Bu kültürde; insanların yerine getirmesi gereken prosedürler yönetilmekte, etkili liderler iyi birer koordinatör olarak görev almakta, organizasyonun sorunsuz şekilde sürdürölmesi oldukça önem taşımaktadır (Cameron ve Quinn, 2006). *Piyasa kültüründe* satış artışı, artan pazar payı, finansal istikrar ve karlılık gibi faktörlere vurgu yapılmaktadır (Gibson vd., 2012). Bu örgüt kültürü tipi içsel işlerden ziyade dış çevreye odaklanmaktadır. Piyasa kültüründeki en temel varsayımlar; dış çevrenin düşman olmaktan ziyade tehlikesiz olduğu, tüketicilerin seçici, aynı zamanda da değerlere bağlı olduğudur. Bu kültürde örgütün rekabetçi yapısı artırılmaya çalışılmakta ve yönetimin en temel görevi olarak verimlilik ve kar elde edilmesi gösterilmektedir. *Klan kültürü*, ekonomik kuruluşlardan ziyade genişlemiş ailelere benzemektedir. Hiyerarşi sisteminde yer alan kurallar ve piyasa kültüründe yer alan rekabetçi kar odaklarından ziyade klan tipi kültürün temel özelliği takım çalışması, çalışan katılımı ve kurumsal bağlılıktır. Örgüt, sadakat ve gelenek ile bir arada tutulmakta, bağlılık yüksek düzeyde olmaktadır. *Adhokrasi kültürünün* temel amacı, belirsizliğin ve aşırı bilginin olduğu ortamda uyumu, esnekliği ve yaratıcılığı teşvik etmektir. Hiyerarşik ve piyasa kültürünün aksine, adhokrasi kültüründe merkezilemiş bir otorite bulunmamaktadır. Bunun yerine, problemin ne olduğuna göre kişiden kişiye veya takımdan takıma güç aktarımı gerçekleştirilmektedir. Burada örgütü bir arada tutan güç, deneyim ve yenilik fikrine olan bağlılıktır (Cameron ve Quinn, 2006).

Bazı işletmelerin baskın bir kültür tipi bulunmakta iken, bazıları ise eş zamanlı olarak çalışan farklı birim ve projelerde birden fazla kültüre sahip olmaktadır. İdeal, üstün ve tam olarak uygun bir kültür tipi bulunmamaktadır. Ancak çalışanların belirli kültür tercihleri olabilir. Örneğin eğer bir çalışan bürokratik kültürde çalışıyor olmasına rağmen kişisel olarak daha çok girişimci bir kültürü tercih ediyorsa bu durum bazı uyum ve performans zorlukları doğuracaktır. Eğer bireysel kültürün varlığı gereğinden fazla baskı unsuru oluşturuyorsa, bu durumun bireyin nihai olarak örgütten ayrılması ile sonuçlanması beklenmektedir (Gibson vd., 2012).

Kültür özellikle büyük ölçekli işletmelerde tek tip olmamaktadır. Kültürleri ne kadar güçlü olursa olsun örgütlerde birçok alt kültür de olabilmektedir. Alt kültürler bir birimin ya da takımın sahip olduğu sorunları, hedefleri ve deneyimleri yansıtmaktadır. Bir örgütün alt birimlerinden biri örgüt kültüründen ayrı bir alt kültür geliştirebilmektedir. Örneğin bir örgütün baskın kültürü piyasa kültürü iken örgüt içerisindeki bazı bölümler klan, adhokrasi ya da hiyerarşik kültür özellikleri gösterebilirler. Büyük bir işletmede üretim birimi iç çevrenin düzenine ve kurallara uygun hareket ederek faaliyetlerini aksatmamaya odaklanır ve bu şekilde başarılı olurken; araştırma ve geliştirme birimi çalışanları motive etme, esneklik ve müşteri odaklılık gibi davranışlara öncelik vererek daha başarılı olabilmektedir (Daft, 2015). Her birimin faaliyetlerini yönlendiren kendi değerleri, inançları, varsayımları ve normları; her birinin kendi ritüel ve törenleri, örgüt yaşamıyla ilgili

anlatacakları kendilerine ait hikayeleri ve örgütsel sembollerin anlaşılmasını etkileyecek kendi yorumlama sistemleri bulunmaktadır. Bu alt gruplar özellikleri açısından farklılaşmaktadır ve sıklıkla birbirleriyle çatışabilmektedirler (Brooks, 2006). Bu noktada çatışmaların en aza indirilebilmesi ve farklı alt kültürler olmasına rağmen bunların birbirleriyle uyumlu çalışabilir hale getirilebilmesi için liderlerinin rolü önem taşımaktadır.

4. Liderlik ve Örgüt Kültürü Arasındaki İlişki

Örgüt kültürü; örgüt içerisinde neyin yapıp yapılmayacağı ve hangi yönetim tarzlarının benimsenmesi gerektiği ile ilgili sınırları belirleyen bir kavram olduğu için önemli ölçüde yönetimle ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu sınırlar genellikle net olarak görülememektedir, yazılı değildir, hatta çoğunlukla açıkça konuşulmamaktadır. Ancak bu sınırlar örgüte geldikleri andan itibaren tüm liderler tarafından hızlı ve kolay bir şekilde öğrenilmektedir (Coulter, 2013). Liderler örgüte değer katılması konusunda da önemli bir etken durumundadırlar. Değer odaklı liderler yüksek etik standartlara vurgu yaparak bu standartların tüm çalışanlar arasında yaygınlaşmasını sağlamaktadırlar. Günlük davranışlar, ritüeller, kutlamalar, semboller ve örgütsel politikalar aracılığıyla etik değerleri ve kurumun kültürünü sürekli olarak geliştirme kapasitesine sahiptirler (Daft, 2015).

Değişimle her an karşı karşıya olan günümüz işletmelerinde örgüt kültürünü yönetmek ve sürdürülebilirliğini sağlamak liderlerin önemli bir görevidir. Liderler örgüt kültürünü benimsetmek için törenler ve semboller gibi yapay olguları ustalıkla kullanmak ve örgütsel değerlerin iletilmesini sağlamak durumundadır. Liderler kişisel iradeleriyle örgüt kültürünü çalışanlara ileten model kişilerdir ve örnek davranışlarıyla diğer çalışanların izleyecekleri değerleri oluşturmaktadır. Değerlerin çeşitlendirilmesi, çalışanlara yönelik örgütsel desteğin güçlendirilmesi ve etik davranışların teşvik edilmesi ile liderler, örgüt kültürünün geliştirilmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Liderler rol model olma, öğretme ve yönlendirme ile örgüt kültürünü destekleyen değerleri güçlendirmektedir. Çalışanlar genellikle liderlerinin davranışlarına öykünmekte ve uygun davranışlarla ilgili ipuçları için liderlerini izlemektedir (Nelson ve Quick, 2011). Schein (2004)'e göre kuruluş aşamasında bir örgütün kültürünün oluşturulması kurucu liderler tarafından gerçekleştirilmekte, sonrasında ise ilk uygulamalardan elde edilen sonuçlar doğrultusunda örgüt kültürünün çalışanlar tarafından öğrenilmesi süreci başlamaktadır. Güçlü liderlik tarzı, kurumdaki çalışanların o lideri örnek alarak benimsemesi nedeniyle kurum kültürünün oluşmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle lider temsil etme sorumluluğunun farkında olarak davranmalıdır (Erdem ve Dikici, 2009).

Etkili liderler var olan örgüt kültürünü pekiştirerek güçlendirme yeteneğine de sahiptirler. Aynı zamanda kendilerinin örgütte fiilen bulunamadıkları durumlarda da faaliyetlerin herhangi bir aksaklıkla karşılaşılmadan yürütülebilmesine olanak sağlayacak dayanıklı ve esnek kültürler yaratılmasına katkı sağlayabilmektedirler. Etkili liderlere bu anlamda yardımcı olabilecek tutum ve davranışlardan bazıları şu şekilde sıralanabilmektedir (Schermerhorn, Hunt, Osborn ve Uhl-Bien, 2010):

- Birimlerin hangi amaçla var olduğunun anlaşılmasına yönelik vurgu yapmak

- Üyeleri ilgilendiren kural ve prosedürleri vurgulamak
- Geçmişte örgütte var olmuş ve katkı sağlamış kahramanlardan bahsetmek
- Üyeler için tören ve seremoniler düzenlemek
- Paylaşılan değerlerle ilgili yazılı olmayan kural ve beklentileri pekiştirmek
- Bilgi ve fikir paylaşımını teşvik etmek
- Çalışanlara duygusal destek sağlamak
- Bütün üyeleri anlamayı taahhüt etmek
- Bütün üyelerin yenilikçi düşünmesini desteklemek

Diğer yandan örgütler de sahip oldukları kültürleriyle liderlik özelliklerini belirleyebilmektedirler. Liderlerin kurum değerlerine olan bakış açısının kültürün şekillendirilmesinde etkisi olduğu gibi, kültür de liderlerin davranışlarına ve kararlarına etki edebilmektedir. Bir başka deyişle kurumun vizyonu, misyonu, stratejisi ve temel değerleri liderlik davranışlarının çerçevesini belirleyebilmektedir. Örneğin; ast-üst ilişkilerinin esnek olduğu bir kurum kültüründe liderler de buna uyum sağlamaktadırlar. Çünkü katı bir ast-üst ilişkisi benimsemeleri halinde başarılı olamayacaklardır (Erdem ve Dikici, 2009).

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, liderlik ve örgüt kültürü arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık olduğu söylenebilir. Literatürde hem liderliğin örgüt kültürü üzerinde etkili olduğu hem de örgüt kültürünün liderlik üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Liderler örgüt kültürünü şekillendirebilmekte, gerektiği zaman değiştirebilmekte ve sürekliliğini sağlayabilmektedirler. Diğer taraftan örgüt kültürü de örgütte var olması uygun olan liderliği tanımlamakta ve hatta standartları belirleyerek liderleri bu yönde zorlamaktadır (Alvesson, 2011). Block (2003) liderlik ve örgüt kültürü ilişkisini araştıran farklı yazarların görüşlerini maddeler halinde şu şekilde özetlemektedir:

- Liderliğin örgüt performansına olan etkisi örgüt kültürü tarafından sağlanmaktadır (Ogbonna ve Harris, 2000).
- Belli liderlik davranışları farklı kültürel özellikler ile ilgilidir (Lok ve Crawford, 1999).
- Örgüt kültürü gibi bağlamsal faktörler belirli bir liderlik tarzının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır (Pillai ve Meindl, 1998).
- Liderler örgüt kültürü ile ilgili bilgilerini değişimi etkilemek için kullanılmaktadırlar (Brooks, 1996).
- Liderlerin davranışları takipçilerinin örgüt kültürü algılarını etkilemektedir (Chodkowski, 1999).

Liderlik ve örgüt kültürü ilişkisini inceleyen ampirik çalışmalara bakıldığında; Casida ve Pinto-Zipp (2008) tarafından New Jersey'deki dört akut bakım hastanesinde çalışan 278 hemşire ve 27 yönetici hemşire üzerinde yapılan bir çalışmada, hemşireler tarafından algılanan dönüşümcü ve işe yönelik liderlik ile Denison (2004)' un ortaya koymuş olduğu örgüt kültürü boyutları (uyum yeteneği,

misyon, katılım, tutarlılık) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Tayvan'da 81 idari personel üzerinde yapılan bir çalışmada da, dönüşümcü liderlik ile örgüt kültürü arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Chi, Yeh ve Yu, 2008). Buble (2012) da Hırvatistan'daki 32 büyük firmada çalışan 500 kişi üzerinde yürüttüğü çalışmada, liderlik ve örgüt kültürü arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Libya'da petrol sektöründe çalışan 50 kişi üzerinde yapılan bir araştırmada da, dönüşümcü liderlik ile örgüt kültürü arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (Zahari ve Shurbagi, 2012).

Liderlik ve örgüt kültürü arasındaki ilişki ile ilgili literatür derinlemesine incelendiğinde bu ilişkinin farklı açılardan ele alındığı da görülmektedir. Bazı araştırmalar liderlik tarzlarının benimsenen örgüt kültürü türleri üzerinde etkili olduğunu ortaya koyarken (Sarros, Gray ve Densten, 2002; Schimmoeller, 2006; Acar, 2012; Kim 2014; Gholamzadeh, Khazaneh ve Nabi, 2014; Diker, 2014); bazı araştırmalar ise örgüt kültürü türlerinin liderlik tarzları üzerinde etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Sarros vd., 2002, Tsai, 2011). Liderlik tarzlarının örgüt kültürü türünü etkilediğini saptayan çalışmalara bakıldığında; Schimmoeller (2006) çeşitli işletmelerde yer alan 165 tam zamanlı çalışan üzerinde yürüttüğü çalışmada, dönüşümcü ve işe yönelik liderlik tarzlarının örgüt kültürü türlerinden klan ve adhokrasi kültürlerini pozitif yönde etkilediğini bulmuştur. İşe yönelik liderler güçlerini çalışanları denetleme ve onlara ödüller vadederek performanslarını artırmaya çalışma gibi davranışlardan aldığı ve klan kültürü ile adhokrasi kültürü de esnek, denetimin olmadığı bir yapıyı ifade ettiği için; yazar bu bulguda yer alan işe yönelik liderliğe dayalı pozitif etkiyi beklenmedik bir sonuç olarak açıklamıştır. Diğer yandan söz konusu çalışmada dönüşümcü liderlik tarzının hiyerarşi kültürünü negatif yönde etkilediği sonucu bulunmuş ve bu durum dönüşümcü liderlerin sahip olduğu vizyoner özelliklerin, yaratıcılığa odaklanmayan hiyerarşi kültüründe görülmesinin beklenemeyeceği şeklinde açıklanmıştır. Türkiye'de 37 lojistik firmasında görev yapan 344 çalışan üzerinde yürütülen bir araştırmada ise; dönüşümcü liderliğin alt boyutları (karizma, ilham verme, zihinsel teşvik, bireyselleştirilmiş ilgi) ve işe yönelik liderliğin alt boyutlarının (koşullu ödüllendirme, istisnalarla yönetim) Cameron ve Quinn (2006)'in örgüt kültürü türleri (klan, hiyerarşi, adhokrasi, piyasa) üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda; bireyselleştirilmiş ilgi alt boyutunun klan kültürü; karizma ve istisnalarla yönetim alt boyutlarının hiyerarşi kültürü; ilham verme ve koşullu ödüllendirme alt boyutlarının ise hem klan hem de hiyerarşi kültürü üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur (Acar, 2012).

Kim (2014)'in Güney Kore'de 202 yerel yönetim işletmesi çalışanı üzerinde yaptığı başka bir çalışmada, dönüşümcü liderliğin örgüt kültürünü pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediği saptanmıştır. İran'da faaliyet gösteren bir şirkette çalışan 93 kişi üzerinde yürütülen başka bir araştırmada ise, dönüşümcü ve işe yönelik liderlik tarzlarının örgüt kültürü üzerinde pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya konulmuştur (Gholamzadeh vd., 2014). Diker (2014)'in İstanbul, Antalya, Ankara, Muğla ve İzmir illerinde faaliyet gösteren 5 yıldız ve dengi konaklama tesislerinde çalışan 566 kişi üzerinde yapmış olduğu bir çalışmada ise; çalışan odaklı, üretim odaklı ve

değişim odaklı liderlik tarzlarının örgüt kültürü üzerinde pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Örgüt kültürü türünün liderlik tarzını etkilediğini saptayan sınırlı sayıdaki çalışmalara bakıldığında ise; Tayvan'da faaliyet gösteren iki hastanede görev yapan 200 hemşire üzerinde yapılan bir araştırmada, örgüt kültürünün liderlik üzerinde pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir (Tsai, 2011). Australian Institute of Management'a üye 1918 kişi üzerinde dönüşümcü ve işe yönelik liderlik tarzları ile örgüt kültürü türleri arasındaki etkileşimi ortaya koymak amacıyla yapılan bir araştırmada; yapılan regresyon analizi sonucunda örgüt kültürü türleri liderlik tarzlarını düşük oranlarda (%2 ila %13) açıklarken, liderlik tarzlarının örgüt kültürü türlerini daha yüksek oranlarda (%14 ila %24) açıkladığı bulunmuştur (Sarros vd., 2002). Tüm bu çalışmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda; liderlik ve örgüt kültürü kavramları arasında karşılıklı ve doğrudan ilişkiler olduğu açıkça görülmektedir. Aralarındaki ilişkilerden dolayı örgütler için önemli olan bu iki kavramın aslında birbirlerini tamamlama özelliğine de sahip oldukları ifade edilebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak yapılan tanımlamalar ve açıklamalar liderlik kavramının günümüz işletmelerinin tümünde hızlı değişimlere ve belirsiz taleplere zamanında ve etkili şekilde cevap verilebilmesi, dolayısıyla da hizmet kalitesinden ödün verilmemesi adına önemli bir yönlendirici güç olduğunu göstermektedir. Zamanla değişen ve daha modern bir hal alan yönetim ve organizasyon yaklaşımları birçok farklı liderlik tarzının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Bu liderlik yaklaşımlarının temel amacı, içinde bulunulan çevresel koşullar doğrultusunda çalışanların faaliyetlerine yön vermek ve onları motive ederek örgütlerine daha bağlı hale getirmektir.

Örgüt kültürü ise, her toplumsal oluşumda olduğu gibi her örgütte de bulunan kültürü ifade eden bir kavramdır. Örgütün çalışanlar ve dış çevre tarafından anlaşılmasını sağlayan değerler bütünü bu kültürü oluşturmaktadır. Ancak her çalışanın örgüte getirdiği kendine has özellikleri bulunduğu örgüt kültürünün benimsenmesi kolay olmayabilmektedir. Bu noktada liderlere önemli görevler düşmektedir. Liderler örgüte geldikleri andan itibaren örgüt kültürünü benimseyen ve bu kültürü çalışanlara aktararak sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlayan kişiler olarak görev yapmaktadırlar. Diğer taraftan liderler; örgüt kültürünü olduğu gibi benimsemek yerine daha etkili sonuçlar elde etmek, çalışanların performansını artırmak ve sonuçta da daha başarılı bir örgüt oluşturmak adına çevresel değişimler doğrultusunda örgüt kültürünü yeniden şekillendirebilmekte ya da kısmen geliştirebilmektedirler.

Literatürde örgüt içerisinde sergilenen liderlik tarzlarının mı örgüt kültürünü yoksa örgüt kültürünün mü liderlik tarzlarını belirlediği konusunda yapılan çalışmalara bu makalede yer verilmiştir. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası literatürdeki birçok çalışma incelenmiş ve bu çalışmaların büyük çoğunluğunda liderlik tarzlarının örgüt kültürüne olan etkisi incelenmiştir. Sınırlı sayıda çalışma ise örgüt kültürünün liderlik tarzlarına etkisini değerlendirmektedir. Liderlik ve örgüt kültürü ilişkisinin tam olarak ortaya konulabilmesi adına hem liderliğin

örgüt kültürüne etkisini, hem de örgüt kültürünün liderliğe etkisini araştıran ve bu ikisi arasında karşılaştırma yapan çalışmaların literatüre daha fazla fayda sağlayabileceği düşünülmektedir. Ancak bu tür çalışmaların oldukça yetersiz olduğu görülmüştür. Var olan çalışmalar liderlik ve örgüt kültürü arasında bir ilişki söz konusu olduğunu açıkça ortaya koymuş ancak bu ilişkinin hangi kavramdan kaynaklandığı ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Dolayısı ile bu inceleme sonucunda araştırmacılara liderlik ve örgüt kültürü arasındaki etkileşimin ne yönde olduğu ile ilgili daha fazla alan araştırması yapılması konusunda önerilerde bulunulabilir.

Kaynakça

- Acar, A. Z. (2012). Organizational culture, leadership styles and organizational commitment in Turkish logistics industry, *Social and Behavioral Sciences*, 58, 217-226.
- Alvesson, M. (2011). *Leadership and organizational culture*. İçinde Alan Bryman, David Collinson, Keith Grint, Brad Jackson, Mary Uhl-Bien (Ed.), *The SAGE handbook of leadership*. (ss. 151-164). California: SAGE Publications.
- Akiş, Y. T. (2004). *Türkiye'nin gerçek liderlik haritası*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Avolio, B. J. (2011). *Full range leadership development*, Second Edition, USA: Sage Publications.
- Bass, B. M. (1991). From transactional to transformational leadership: learning to share the vision, *Organizational Dynamics*, 18(3), 19-31.
- Bass, B. M., & Stogdill, R. M. (1990). *Bass & Stogdill's handbook of leadership: theory, research, and managerial applications*. New York: Free Press.
- Bass, B. M., & Bass, R. (2008). *The bass handbook of leadership: theory, research, and managerial application*, New York: Free Press.
- Block, L. (2003). The leadership-culture connection: an exploratory investigation, *Leadership and Organization Development Journal*, 24 (6), 318 – 334.
- Bolden, R., Gosling, J., Marturano, A., & Dennison, P. (2003). *A review of leadership theory and competency frameworks*, UK: Centre for Leadership Studies, University of Exeter.
- Brooks, I. (1996). Leadership of a cultural change process, *Leadership and Organization Development Journal*, 17(5), 31-37.
- Brooks, I. (2006). *Organisational behaviour: individuals, groups and organisation*, Third Edition, Harlow: Pearson Education.
- Buble, M. (2012). Interdependence of organizational culture and leadership styles in large firms, *Management*, 17(2), 82-97.
- Cameron, K. S., Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and changing organizational culture: based on the competing values framework*, San Francisco: Jossey-Bass.

- Casida, J., Pinto-Zipp, G. (2008). Leadership-organizational culture relationship in nursing units of acute care hospitals, *Nursing Economics*, 26(1), 7-15.
- Chi, H. K., Yeh, H. R., Yu, C. H. (2008). The effects of transformation leadership, organizational culture, job satisfaction on the organizational performance in the non-profit organizations, *The Journal of Global Business Management*, 4(1), 129-137.
- Chodkowski, M. (1999). Relationships between leader characteristics, planned change and organizational culture in a dynamic manufacturing environment, Unpublished Doctoral Dissertation, Western Michigan University, Kalamazoo, MI.
- Coulter, R. D. (2013). *Yönetimin esasları*, Eighth Edition, (A. Ögüt Çev. Edt.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Daft, R. L. (2015). *Örgüt kuramları ve tasarımı anlamak*, Tenth Edition, (Ö. N. Timurcanday Özmen Çev. Edt.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Denison, D. R., Haaland, S., Goelzer, P. (2004). Corporate culture and organizational effectiveness: is asia different from the rest of the world? *Organizational Dynamics*, 33(1), 98-109.
- Diker, O. (2014). Algılanan liderlik tarzları, örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık ilişkisinin turizm endüstrisinde incelenmesi, Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Erdem, O., Dikici, M. (2009). Liderlik ve kurum kültürü etkileşimi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 198-213.
- Eren, E. (2012). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*, Thirteenth Edition, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Gholamzadeh, D., Khazaneh, A. T., Nabi, M. S. (2014). The impact of leadership styles on organizational culture in Mapsa company, *Management Science Letters*, 4, 2161-2170.
- Gibson, J. L., Ivancevich, J. M., Donnelly, J. H., & Konopaske, R. (2012). *Organizations: behavior, structure, processes*, Fourteenth Edition, New York: McGraw-Hill.
- Güney, S. (2007). *Yönetim ve organizasyon*, İkinci Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Güney, S. (2012). *Liderlik*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ivancevich, J. M., Konopaske, R., Matteson, M. T. (2014). *Organizational behavior & management*, Tenth Edition, New York: McGraw-Hill.
- Kim, H. (2014). Transformational leadership, organizational clan culture, organizational affective commitment, and organizational citizenship behavior: a case of South Korea's public sector, *Public Organization Review*, 14, 397-417.
- Koçel, T. (2013). *İşletme Yöneticiliği*, Fifteenth Edition, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

- Lok, P., Crawford, J. (1999). The relationship between commitment and organizational culture, subculture, leadership style and job satisfaction in organizational change and development, *Leadership and Organization Development Journal*, 20(7), 365-373.
- Lussier, R. N. (2010). *Human relations in organizations: application and skill building*, Eighth Edition, New York: McGraw-Hill.
- Lussier, R. N., Achua, C. F. (2010). *Leadership: theory, application, & skill development*, USA: South-Western Cengage Learning.
- Luthans, F. (2011). *Organizational behavior: an evidence-based approach*, Twelfth Edition, New York: McGraw-Hill.
- Manion, J. (2005). *From management to leadership: practical strategies for health care leaders*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Nelson, D. L., Quick, J. C. (2011). *Organizational behavior*, Seventh Edition, Mason, OH: Cengage South-Western
- Northouse, P. G. (2007). *Leadership: theory and practice*, Fourth Edition, USA: Sage Publications.
- Ogbonna, E. Harris, L.C. (2000). Leadership style, organizational culture and performance: empirical evidence from UK companies, *International Journal of Human Resource Management*, 11(4), 766-788.
- Pascale, R. (1985). The paradox of "corporate culture": reconciling ourselves to socialization, *California Management Review*, 17 (2), 26-41.
- Pillai, R., Meindl, J. R. (1998). A meso level examination of organic structure, collectivism, and crisis to charismatic leadership, *Journal of Management*, 24(5), 643-672.
- Robbins, S. T., Judge, T. A. (2013). *Örgütsel davranış*, Fourteenth Edition, (İ. Erdem Çev. Edt.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sarros, J. C., Gray, J., Densten, I. L. (2002). Leadership and its impact on organizational culture, *International Journal of Business Studies*, 10(2), 1-26.
- Schein, E. H. (2004). *Organizational culture and leadership*, Third Edition, San Francisco: Jossey-Bass.
- Schein, E. H. (2009). *The corporate culture: survival guide*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Schimmoeller, L. J. (2006). An empirical investigation of the relationship between organizational culture and leadership styles, Phd Dissertation, Nova Southeastern University.
- Schermerhorn, J. R., Hunt, J. G., Osborn, R. N., Uhl-Bien, M. (2010). *Organizational behavior*, Eleventh Edition, USA: John Wiley & Sons, Inc.
- Shortell, S. M., Kaluzny, A. D. (2006). *Health care management : organization, design, and behavior*, Fifth Edition, New York : Thomson Delmar Learning.

- Tsai, Y. (2011). Relationship between organizational culture, leadership behavior and job satisfaction, *BMC Health Services Research*, 11(1), 1-9.
- Yukl, G. (2010). *Leadership in organizations*, New Jersey: Prentice Hall.
- Zahari, I. B., Shurbagi, A. M. (2012). The effect of organizational culture and the relationship between transformational leadership and job satisfaction in petroleum sector of Libya, *International Business Research*, 5(9), 89-97.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 175-196.

2017 © All Rights Reserved

Effect to Biyomotorik and Technical Developments in Tennis Technical Education of Intensive Force and Technical Training*

Senem SÖYLEYİCİ¹ & Fatih KILINÇ²

Keywords

Tennis, ITN, Strength.

Abstract

The purpose of this research, the new technique in teaching beginners the sport of tennis and the 8-week intensive force to investigate the effects on the development of technical training programs and technical biomotoric.

Studying Sport Science section of the survey a total of 24 athletes participated as a student volunteer. Training (n:12) and control (n:12) in group 1 two-Generated 24 men were tested athlete in the class. Participated in the research training group was created. Training The mean age was 21.4 ± 1.6 years, height 173.8 ± 5 cm, body weights of bounds at 66.9 ± 5.8 . The mean age of 22.6 ± 2.4 years, height 176.1 ± 4.1 cm, body weights of bounds at 68.7 ± 4.6 . Biyomotorik research tests; (flexibility, anaerobic power, speed of 30 meters, hand grip, back, leg strength, a maximum again) and technical (ITN) test was performed. SPSS program was used in the statistical analysis of the data obtained. As a descriptive statistical procedures and inter-group t-test was performed independ.

Training and control group for comparison of force values of 30 meters, speed, flexibility, and technical tests found a significant difference between ITN values($p<0.05$).

Based on data obtained as a result of our work; tennis technique and strength training athletes who were determined reference values utilized in the future. In addition to the force of training and technical characteristics of both biomotoric were positively affected. Tennis training is done in training the force in addition to the athletes who we think would be useful.

Article History

Received

15 May, 2017

Accepted

18 Jun, 2017

Tenis Teknik Öğretiminde Yoğun Kuvvet ve Teknik Antrenmanların Biyomotorik ve Teknik Gelişimlerine Etkisi*

Anahtar Kelimeler

Tenis, ITN, Kuvvet.

Özet

Bu araştırmanın amacı; yeni tenis sporuna başlayanlarda teknik öğretiminde 8 haftalık yoğun kuvvet ve teknik antrenman programlarının biyomotorik ve teknik gelişimleri üzerine etkilerinin araştırılmasıdır.

Araştırmaya Spor Bilimleri bölümünde okuyan toplam 24 sporcu öğrenci gönüllü olarak katıldı. Antrenman (n:12)ve kontrol (n:12) grubu olmak üzere iki oluşturuldu 1. sınıf 24 erkek sporcuya test yapıldı. Araştırmaya katılan antrenman grup oluşturuldu. Antrenman grubunun ortalama yaşları 21.4 ± 1.6 yıl, boyları 173.8 ± 5 cm, vücut ağırlıkları 66.9 ± 5.8 kg'dı. Kontrol grubunun ortalama yaşları 22.6 ± 2.4 yıl, boyları 176.1 ± 4.1 cm, vücut ağırlıkları 68.7 ± 4.6 kg'dı. Araştırmada biyomotorik testler; (esneklik, anaerobik güç, 30 metre sürat, el kavrama, sırt, bacak kuvveti, bir maksimum tekrar) ve teknik (ITN) testi uygulandı. Elde edilen verilerin istatistiksel analizinde SPSS programı kullanıldı. İstatistikî işlemler olarak tanımlayıcı ve gruplar arası independ t-test uygulandı. Antrenman ve kontrol

* Bu çalışma Yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹ Corresponding author. Okt., Süleyman Demirel Üniversitesi, z.senem@hotmail.com

² Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, fatihkilinc@sdu.edu.tr

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
15 May, 2017
Kabul Tarihi
18 Jun, 2017

grubunun değerlerinin karşılaştırılmasında kuvvet, 30 metre sürat, esneklik, ve teknik testlerden ITN değerleri arasında önemli bir fark bulundu ($p < 0.05$). Elde edilen verilere dayalı olarak çalışmamızın sonucunda; performans analiz sonuçlarına göre antrenman planının yapılması önemli olarak görülmektedir. Tenis teknik ve kuvvet antrenmanları yapan sporcuların referans değerleri belirlenerek yapılan bu antrenmanların hem teknik hem de biyomotorik özellikleri olumlu etkilediği belirlendi. Tenis antrenmanı yapan sporculara ek olarak kuvvet antrenmanlarının yapılmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

1. Giriş

Günümüzde spor; bilim adamları, spor hekimleri ve eğitimciler birlikte çalışarak sporcuların başarılı olabilmesi için çeşitli araştırmalar yapmakta ve sporcuların en az eforla en yüksek performansı elde etmelerinin yollarını araştırmaktadırlar. Yüksek performans düzeyine ulaşmada etken olan biyomotorik özelliklerin geliştirilmesine yönelik araştırmalar, son yıllarda yoğunluk kazanmaktadır (Karagöz 2008).

Son yıllarda spor çarpıcı bir şekilde kendine yeni bakış açıları geliştirmiştir. Bir taraftan en popüler boş zaman aktivitelerinden biri ve milyonlarca insanın her gün boş zamanlarını değerlendirdiği bir etkinlik olurken; diğer taraftan, önemli gelir kaynakları sağlayan bir uğraş haline gelmiştir. İnsanlardaki bu yaşam tarzı değişikliğifiziksel, zihinsel, psikolojik ve biyomotorik özelliklerin gelişimine katkısağlamaktadır(Şahin 2005). İnsanların boş zamanlarını değerlendirirken yaptıkları sporaktivitelerinden biriside tenistir. Tenis hızla gelişerek popüler spor dalları arasındayerini almıştır. Düzenlenen turnuvalarda oynamanın verdiği hazzı tatmak içininsanlar tenise daha fazla zaman ayırmaya başlamışlardır. Tenise olan bu yoğun ilgive profesyonelleşmenin artması, oyunun prensipleri ile ilgili bilimsel çalışmaların gerekliliğini getirmektedir. Artık tenis yalnızca bir oyun değildir. Profesyonel birspor haline gelmiştir (Gül 2008).

Tenis, tarihi boyunca sürekli bir değişim ve gelişim içinde olmuştur. Teniste bilimin katkıları ile teknik, taktik ve oyun anlayışında önemli gelişmeler kaydedilmiştir(Kermen 2002). Ancak performans gelişimini sağlamak için becerinin öğretimi ve antrenesi sıkı bir şekilde analiz edilmelidir(Urartu 1994). Sporcuların kondisyonel, zihinsel, teknik ve taktik olarak belli kriterlere göre hangi seviyede olduğu, eksikliklerinin ne olduğu ve başarısızlığın nedenlerinin tespiti ve ona göre antrenman programı uygulanması gerekliliği sistematik bir analiz gerekmektedir (Kandaz 2001,).

Sporda başarı diğer bir değişle performans, anaerobik ve aerobik enerji tüketimine, sürat ve teknik gibi nöromüsküler fonksiyonlara, taktik ve psikolojik faktörlere bağlıdır(Kilit 2009).Tenis sporunda oyun süresi göz önüne alındığında; kuvvet, dayanıklılık, hız, sürat, hareketlilik, beceri ve koordinasyon gibi özelliklerin tümünün olması gerekliliği tartışılmazdır (Gelen 2006).

Günümüzde tenis sporu gelişmiş fiziksel uygunluk gereksinimi gösteren spor dallarından biridir. Bir tenisçinin etkili bir vuruş yapabilmesi için tüm fiziksel uygunluk parametrelerinin üst düzeyde olması gerekmektedir(Gökgönül 2008). Rakibe temassız ferdi bir spor olan tenis oyununda hızlı yön değiştirmelere, hızlı kol hareketlerine, sıçramalara ve hamlelere, kuvvete ihtiyaç duyulur. Bahsedilen

tüm bu özelliklerin etkili antrenmanlarla geliştirilmesi, sporcunun başarısını olumlu yönde etkileyecektir(Gülmez 2009). Spor branşlarında, sporcuların antrenmanlardan beklentisi, performanslarını en üst düzeye ulaştırmaktır. Sporcuların fiziksel, fizyolojik ve antropometrik özelliklerini içeren fiziksel uygunluk değerleri, yetenek seçiminde oldukça önemlidir(Sevim 2002). Tenis sporunda, anaerobik ve aerobik güçlerin yüksek olmasının yanında kuvveti oluşturan kaslarında güçlü olmasına ihtiyaç duyulur(Akşit 2002).

Laboratuar çalışmaları ve deneysel bulgular bir tenisçinin müsabakaya hazır olup olmadığı konusunda, antrenör ve sporcu aydınlatılabilir. Ayrıca istenilen fiziksel uygunluk normlarına ulaşmamış sporcular, güç şartlarda tekniği uygulamakta zorlanacak veya ekstra kuvvet uygulaması sebebiyle, ciddi sakatlanmalarla karşılaşabilecektir. Bu yüzden tenis dünyasında, başarılı olmuş sporcular veya antrenörler bilimsel deneylerden yararlanarak antrenmanlarını planlamaktadırlar (Gelen 2009).

Bütün spor dallarında olduğu gibi tenis sporunda da motorik özellikler, teknik beceriyi destekleyerek, performansın artırılmasında önemli bir yer tutar(Jones 1994). Bu temel motorik özelliklerin en önemlisi kuvvettir. Sportif oyunlar için geçerli kuvvet türleride; maksimal kuvvet, çabuk kuvvet ve kuvvette devamlılıktır(Bompa 1998).

Bu araştırmanın amacı; yeni tenis sporuna başlayanlarda teknik öğretiminde 8 haftalık yoğun kuvvet ve teknik antrenman programlarının biyomotorik ve teknik gelişimleri üzerine etkilerinin araştırılmasıdır.

2. Gereç ve Yöntem

Araştırmaya Süleyman Demirel Üniversitesi Spor Bilimleri'nde öğrenim gören toplam 24 erkek sporcu öğrenci gönüllü olarak katıldı. Antrenman (n:12), ve kontrol (n:12) olmak üzere iki grup oluşturuldu. Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi Spor Bilimleri Bölümü 2010-2011 eğitim döneminde gerçekleştirildi. Grupların oluşturulmasında fiziksel uyumlulukları (yaş, boy, vücut ağırlığı, spor yaşı) arasında anlamlı fark yoktu ($p>0.05$).

2.1. Uygulanan Antrenman Metodu

Teknik ve kuvvet antrenmanları 2 ay boyunca haftada (mezo) 3 gün ve birim (mikro) antrenman olarak da 2 saat uygulandı. Ayrıca antrenman ve kontrol grubu haftanın bir (1) günü kendi bölümlerinde tenis dersi almışlardı.

Kuvvet antrenman yüklenme şiddetleri araştırmaya katılan sporcuların 1 Maksimum tekrar (1RM) değerleri belirlendikten sonra haftalık yüklenme şiddetlerine göre düzenlendi.

Tablo 1: Teknik Antrenman Programı

GÜN	1. HAFTA	2. HAFTA	3. HAFTA	4. HAFTA	5. HAFTA	6. HAFTA	7. HAFTA	8. HAFTA
PZT.	-Tennis vücut hareket rotasyonlarını öğretmek, Pekleştirme	-Topa yön verme kabiliyeti geliştirme	- Hedeflenen yere top atma	- Kort içerisinde çabukluğu ve sürati geliştirici koşu dirilleri	- Kort içerisinde çabukluğu ve sürati geliştirici koşu dirilleri	- Ralli çalışmalarında doğru teknik ve vücut pozisyonuyla ralliyi sağlamak	- Kort içerisinde çabukluğu ve sürati geliştirici koşu dirilleri	- Ralli çalışmalarında doğru teknik ve vücut pozisyonuyla ralliyi sağlamak
ÇRŞ.	geliştirmek forehand backhand vole servis,	-Ağırlık aktarma, topa yön verme kabiliyeti geliştirme	- Kondisyon çalışmaları	- Ralli çalışmalar	- Ralli çalışmalar	- Kort içerisinde çabukluğu ve sürati geliştirici koşu dirilleri	- Genel ve büyük kas gruplarına yönelik çalışmalar	- Ralli çalışmalar
CUMA	-Vücut pozisyonunun u topun yönüne göre ayarlamak	-Raket başımı hızlandırma	- Öne, arkaya koşular	- Ralli çalışmalar	- Ralli çalışmalar	- Ralli çalışmalar	- Ralli çalışmalar	- Ralli çalışmalar

Tablo 2: Kuvvet Antrenman Programı

ALETLER	1.hafta	2.hafta	3.hafta	4.hafta	5.hafta	6.hafta	7.hafta	8.hafta
Biceps curl								
Latt pully	%50	%50	%50	%50	%60	%60	%60	%60
Leg curl	8 X	8 X	8 X	8 X	10 X	10 X	10 X	10 X
Calf raise	5 Set	5 Set	5 Set	5 Set	5 Set	5 Set	5 Set	5 Set
Shoulder press	Tam	Tam	Tam	Tam	Tam	Tam	Tam	Tam
Triceps press	Dinlen.	Dinlen.	Dinlen.	Dinlen.	Dinlen.	Dinlen.	Dinlen.	Dinlen.

2.2. Araştırmada Kullanılan Araçlar

2.2.1. Boy Ağırlık Ölçümü

Deney ve kontrol grubuna ait deneklerin boy ölçümleri çıplak ayakla, boy, 0.01 cm duyarlılıkta boy ölçüm aleti kullanılarak ölçüldü. Ağırlık ölçümü, 0.1 kg hassaslıkta baster marka baskül ile yapıldı.

2.2.2. Otur-Uzan Testi

Ölçüm aracı olarak kullanılan test sehpası Şu özelliklere sahiptir: Uzunluk 35 cm, genişlik 45 cm, yükseklik 32 cm'dir. Sehpanın üst yüzey ölçüleri şunlardır: Uzunluk 55 cm, genişlik 45 cm, üst yüzey, ayakların dayandığı yüzeyden 15 cm daha dışarıdadır. 0-50 cm'lik ölçüm cetveli, üst yüzeyde 5'er cm'lik paralel çizgi aralıklarıyla belirlenmiştir.

Uygulamada test edilecek kişi yere oturmuş ve ayak tabanını düz bir şekilde test sehпасına dayamıştır. Gövdesinden (bel ve kalça) ileri doğru eğilmiş ve dizlerini

bükmeden elleri vücudunun önünde olacak şekilde uzanabildiği kadar öne doğru uzanmıştır. Bu şekilde, en uzak noktada durmaya çalışmıştır.

Test yapanın, değerleri doğru okuyabilmesi için, deneğin en uzak noktada, öne ya da geriye esnemenen 1-2 saniye beklemesi istenmiştir. Test yapan kişi, deneğin yanında durmuş ve deneğin dizlerini bükülmesini engellemiştir. Test iki defa tekrar edilmiş ve yüksek olan değer kaydedilmiştir (Aktaş 2010).

2.2.3. Wingate Anaerobik Güç Testi

Wingate anaerobik güç testi alaktasit ve laktasit anaerobik kapasitelerin ölçümü amacı ile yapılır. Wingate testi anaerobik performansın değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan testlerden biridir. Geçerli ve güvenilirliği yüksektir (Erim 2006).

Bacaklar ya da kollar kullanılarak yapılan bu test için bisiklet ergometresi ve elektrikle uyarılan pedal sayacına ihtiyaç duyulur. Teste başlamadan önce bisiklet ergometresinde kalp atım sayısı dakikada 150 civarında olacak şekilde ısınma egzersizi yapılır. Bacaklar ile yapılan test sırasında ergometre direnci çocuklar için (<15 yaş) 35 g/kg vücut ağırlığı, yetişkinler için ise Fleisch ergometresinde 45 g/kg, Monark ergometresinde ise yetişkinler için 75 g/kg vücut ağırlığı olmalıdır. Test süresi 30 saniyedir ve kişi bu süre içerisinde mümkün olduğu kadar hızlı pedal çevirir. Ergometre direnci teste başladıktan sonra ilk 2-3 saniye içerisinde ayarlanır. Aynı zamanda saat ve elektronik pedal sayacı harekete geçirilir. Pedal sayısı her 5 saniye için kayıt edilir. Test sonucunda alaktasit kapasite 5 sn. süresince gözlenen maksimal güç (watt veya watt/kg. vücut ağırlığı), laktikasit kapasite ise 30 saniyedeki toplam performans (Joule veya joule/kg vücut ağırlığı) olarak hesaplanır (Erbahçeci 1999).

Test için Monark marka 894 E model kefeli bisiklet ergometresi ve bisiklete bağlı bilgisayar düzeneği kullanıldı. Deneklere wingate testi öncesi 10 dk aktif ısınma yaptırıldı. Isınmadan sonra yapılacak testten iyi verim alınması için yeterli olan 3 dk toparlanma süresi verildi. Her deneğin teste başlamadan önce boy, kilo verileri alındı. Daha sonra verilen ağırlık yerleştirildi, denek bisikletin üzerinde pedalı bütün gücüyle çevirirken hızını tam aldığı anda ağırlık indirilerek ölçüme başlandı. Test sonucunda her deneğin pedal çevirim sayılarından peak power (100 RPM), testin uygulandığı 30 sn'lik süre içerisinde 5 saniyelik aralık arasında erişilebilen en yüksek güç elde edilerek sonuçlar alındı.

2.2.4. Otuz (30) Metre Sürat Testi

Standart 45 m kapalı koşu pistinde 0-30 m arasına kurulan fotoselli kronometre ile sporcu çıkış noktasında hazır bekletilmiştir.

Bu teste sporcuların test bilgisayarlı fotoselde (telemecanique-photoelectric sensor) alındı. Sporcular ısınmadan sonra ölçülü zeminde çıkış noktasında hazır durumda bekletildi ve çıkış işareti verilmesiyle birlikte maksimal hız ile 30 m koşmuşlardır. Başlangıç ve bitiş arasındaki süre fotosel ile tespit edilmiştir. Test deneğe üç kez uygulandı ve en iyi değer kaydedildi.

2.2.5. El Kavrama Kuvveti Testi

El kavrama kuvveti, eldeki kaslara ek olarak ön kolda bulunan kasların bir fonksiyonudur. 8 ayrı kas birinci derecede çalışan ve sabitleyici olarak el kuvveti için eldeki diğer on bir kas kasılmadan yardımcı olarak çalışır(Dündar 2000).

Pençe kuvvetinin tenisin raket tutularak oynanan bir spor branşı olması sebebiyle önemli bir performans göstergesi olarak kabul edilebilir. Teniste el önü (forehand) vuruşlarda maksimal pençe kuvvetinin yaklaşık %45 el arkası (backhand) vuruşlarda ise yaklaşık %60'ı kullanılmaktadır. Sporcular pençe kuvveti açısından sürekli maksimal kuvvet üretmedikleri için yorgunluğa karşı adaptasyon sağlayabilirler (Kreamer ve ark. 2009).

Ölçümler Takkei marka el dinamometresi kullanılarak yaklaşık beşdakika ısınmadan sonra, denek ayakta iken ölçüm yapılan kolu bükmeden ve vücuda temas ettirmeden, kol vücuda 45 derecelik açıyaparken alınmıştır. Bu durum üçer defa tekrar edilmiş ve en iyi değer kayıtedilmiştir.

2.2.6. Sırt Kuvveti Testi

Ölçümler Takkei marka sırt dinamometresi kullanılarak yaklaşık beşdakika ısınmadan sonra, denekler dizleri gergin durumda dinamometre sehpasının üzerine ayaklarını yerleştirdikten sonra kollar gergin, sırt düz ve gövde hafifçe öne eğikken, elleriyle kavradığı dinamometre barını dikey olarak, maksimum oranda yukarı çekmişlerdir. Bu çekiş üç kez tekrar edilmiş ve en iyi değer kayıt edilmiştir.

2.2.7. Bacak Kuvveti Testi

Ölçümler Takkei marka bacak dinamometresi kullanılarak yaklaşık beş dakika ısınma hareketlilik-esneklik çalışmasından sonra, sporcular dizleri bükük durumda dinamometre sehpasının üzerine ayaklarını yerleştirdikten sonra kollar gergin, sırt düz ve gövde hafifçe öne eğikken, elleriyle kavradığı dinamometre barını dikey olarak, maksimum oranda bacaklarını kullanarak yukarı çekmişlerdir. Bu çekiş üç kez tekrar edilmiş ve en iyi değer kayıt edilmiştir (Özer 2001, Tamer 2000).

2.2.8. Bir Maksimum Tekrar Testleri (1RM)

Sporcu belirlenen kondisyon aletlerinde teknik olarak uygun pozisyonda yerleşimi yapılır. Sporcunun maksimum olarak kaldırabileceği ağırlık miktarını belirleyebilmek için 2 deneme yaptırdıktan sonra en üst değerde kaldırmış olduğu ağırlık kilogram cinsinden kaydedildi. Bir maksimum tekrarları belirlenen araçlar; Biceps curl, latt pully, leg curl, calf raise, shoulder press, triceps press'dir.

2.2.9. ITN Testi

Sporcuların tenis teknik gelişimlerini belirlemek için uluslar arası kabul gören ITN testi uygulandı. ITN, İngilizce International Tennis Number kelimelerinin kısaltması olup, Türkçe karşılığı Uluslararası Tenis Numarasıdır. Dünyada tenis oynayan kişilerin oyun seviyelerini tespit etmek amacıyla ITF tarafından uygulanmasına başlanılmış bir uygulamadır. Başlangıç düzey oyuncudan, profesyonel düzey oyuncuya kadar her düzey oyuncunun seviyesine uygun bir ITN numarası olup, bu numaralar ITN 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 10.1, 10.2 ve 10.3. ITN Bir (1) en üst düzey tenisçiye verilirken, ITN 10.3 ise tenise yeni başlayan bir oyuncunun düzeyini temsil etmektedir.

Testten önce oyuncu yeterince ısınmış ve hazır bulunmalıdır. Her test bölümünden önce (forehand, backhand, vole, servis) oyuncuya deneme hakkı verilir. Oyuncunun vuruştan önce beslenen topu reddetme hakkı vardır. Topla temas gerçekleşmişse o vuruş değerlendirilmeye alınır. Topun çizgiye düştüğü durumlarda her zaman yüksek puan değerlendirilmeye alınır. Bütün puanlar her bir vuruştan sonra ve her bölümün bitiminde kayıt edilir.

Testin uygulanışı;

- Zemin vuruşlarında derinlik ölçümü güç ölçümü dahil (toplam 10 vuruş, sırası ile 1 forehand, 1 backhand)
- Zemin vuruşlarında kesinlik ölçümü güç ölçümü dahil (6 vuruş; sırasıyla 1 forehand paralel, 1 backhand paralel ve 6 vuruş; sırasıyla 1 forehand çapraz, 1 backhand çapraz)
- Volede derinlik ölçümü güç ölçümü dahil (toplam 8 vuruş; sırası ile 1 forehand, 1 backhand)
- Servis- güç ölçümü dahil (toplam 12 servis, her hedef alanına 3 servis)

Hareketlilik ölçüm
(http://www.nigde.edu.tr/ckfinder/userfiles/files/ITN_testi.doc,<http://www.tencotennis.com/htm/zemincesitleri2.htm>)

2.3. İstatistiki İşlemler

Araştırmaya katılan sporcuların tanımlayıcı istatistikleri yapıldı. Gruplar arası ön ve son test bulguları (independent t test) p 0.05 anlam düzeyinde karşılaştırmaları yapıldı.

3. Bulgular

Çalışmanın bulguları aşağıda tablolar halinde verilmiştir.

Tablo 3: Antrenman ve kontrol grubunun ilk fiziksel ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	t	p
Yaş(yıl)	Antrenman grubu	21.4±1.6	-1.439	p>0.05
	Kontrol grubu	22.6±2.4		
Boy(cm)	Antrenman grubu	173.8±5	-1.232	p>0.05
	Kontrol grubu	176.1±4.1		
Vücut Ağırlığı (ön test) (kg)	Antrenman grubu	66.9±5.8	-1.080	p>0.05
	Kontrol grubu	68.7±4.6		

Grupların oluşturulmasında fiziksel uyumlulukları (yaş, boy, vücut ağırlığı,) arasında anlamlı fark yoktu (p>0.05).

Tablo 4: Antrenman ve kontrol grubunun ilk sürat ve esneklik testlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	p
--------------	------	------------	--------------	---	---

Esneklik (ön test) (cm)	Antrenman grubu	37.6±6.9	1.4	0.813	p>0.05
	Kontrol grubu	36.2±4.4			
Otuz Metre (öntest) (sn/ss)	Antrenman grubu	4.2±0.1	0.1	-	p>0.05
	Kontrol grubu	4.3±0.1			

Antrenman ve kontrol grubunun ilk sürat ve esneklik testleri karşılaştırıldığında; esneklik ve sürat testinde anlamlı bir fark bulunamadı (p>0.05).

Tablo 5: Antrenman ve kontrol grubunun ilk kuvvet testlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	p
Sağ el kuvveti (ön test) (kg)	Antrenman grubu	38.9±4.9	1.5	0.815	p>0.05
	Kontrol grubu	37.4±4.1			
Sol el kuvveti (ön test) (kg)	Antrenman grubu	38.1±4.5	3	1.690	p>0.05
	Kontrol grubu	35.1±4.1			
Bacak kuvveti (ön test) (kg)	Antrenman grubu	104.1±14.3	3.3	0.737	p>0.05
	Kontrol grubu	100.8±6.2			
Sırt kuvveti (ön test) (kg)	Antrenman grubu	107.7±14.6	1.3	0.244	p>0.05
	Kontrol grubu	106.4±11.4			
Bicepscurl (ön test) (kg)	Antrenman grubu	42.5±8.9	0.5	0.124	p>0.05
	Kontrol grubu	42±7.5			
Lattpullu (ön test) (kg)	Antrenman grubu	54.1±8.2	0.4	0.144	p>0.05
	Kontrol grubu	53.7±5.6			
Legcurl (ön test)(kg)	Antrenman grubu	56.7±6.9	2	-0.666	p>0.05
	Kontrol grubu	58.7±7.7			
Calfraise (ön test) (kg)	Antrenman grubu	98.3±16	2.3	-0.310	p>0.05
	Kontrol grubu	100±9.5			
Shoulderpress (ön test) (kg)	Antrenman grubu	75.4±10.3	4.2	1.003	p>0.05
	Kontrol grubu	71.2±10			
Tricepspress (ön test) (kg)	Antrenman grubu	62.9±7.5	4.6	1.527	p>0.05
	Kontrol grubu	58.3±7.1			

Antrenman ve kontrol grubunun ilk kuvvet testleri karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunamadı (p>0.05).

Tablo 6: Antrenman ve kontrol grubunun ilk anaerobik güç testlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	p
Bw (ön test) (watt)	Antrenman grubu	4.7±0.31	0.1	-0.910	p>0.05
	Kontrol grubu	4.8±0.58			
Pp (ön test)(watt)	Antrenman grubu	10.1±1.9	0.3	-0.432	p>0.05
	Kontrol grubu	10.4±1.3			
Ap (ön test)(watt)	Antrenman grubu	7.2±0.66	0.3	-1.398	p>0.05
	Kontrol grubu	7.5±0.48			
Mp (ön test)(watt)	Antrenman grubu	4.1±0.68	0.2	-0.193	p>0.05
	Kontrol grubu	4.3±0.69			
Pd (ön test)(watt)	Antrenman grubu	6.5±1.9	0.2	-0.194	p>0.05
	Kontrol grubu	6.7±0.93			

Antrenman ve kontrol grubunun ilk anaerobik güç testleri karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunamadı ($p>0.05$).

Tablo 7: Antrenman ve kontrol grubunun ikinci fiziksel ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	p
Yaş (yıl)	Antrenman grubu	21.4±1.6	1.2	-1.439	$p>0.05$
	Kontrol grubu	22.6±2.4			
Boy(cm)	Antrenman grubu	173.8±5.1	2.3	-1.232	$p>0.05$
	Kontrol grubu	176.1±4.1			
Vücut ağırlığı (son test) (kg)	Antrenman grubu	64.2±5.5	5.1	3.191	$p<0.05$
	Kontrol grubu	69.3±4.9			

Antrenman ve kontrol grubunun ikinci fiziksel ölçümleri karşılaştırıldığında yaş ve boy ölçümlerinde anlamlı fark bulunmazken($p>0.05$), vücut ağırlığında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 8: Antrenman ve kontrol grubunun ikinci sürat ve esneklik ölçümlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	P
Esneklik (son test) (cm)	Antrenman grubu	39.3±6.9	7.5	3.387	$p<0.05$
	Kontrol grubu	36.9±4.4			
Otuz metre (son test) (sn)	Antrenman grubu	4.1±0.13	-0.2	-2.606	$p<0.05$
	Kontrol grubu	4.3±0.16			

Antrenman ve kontrol grubunun ikinci sürat ve esneklik ölçümleri karşılaştırıldığında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$).

Tablo 9: Antrenman ve kontrol grubunun ikinci kuvvet testlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	P
Sağ el kuvveti (son test) (kg)	Antrenman grubu	42.6±4.4	5.5	3.193	$p<0.05$
	Kontrol grubu	37.1±3.9			
Sol el kuvveti (son test) (kg)	Antrenman grubu	42.2±5.5	7.8	4.067	$p<0.01$
	Kontrol grubu	34.4±3.9			
Bacak kuvveti (son test) (kg)	Antrenman grubu	107.6±14.6	7.6	1.633	$p<0.05$
	Kontrol grubu	100±6.6			
Sırt kuvveti (son test) (kg)	Antrenman grubu	115.8±13.5	10.1	1.943	$p<0.05$
	Kontrol grubu	105.7±11.9			
Bicepscurl (son test) (kg)	Antrenman grubu	50±7.9	7.3	2.152	$p<0.05$
	Kontrol grubu	43.3±7.1			
Lattpully (son test) (kg)	Antrenman grubu	64.1±10.1	9.1	2.823	$p<0.05$
	Kontrol grubu	55±4.7			
Legcurl (son test) (kg)	Antrenman grubu	66.6±6.5	7.9	2.844	$p<0.05$
	Kontrol grubu	58.7±7.1			
Calfraise (son test) (kg)	Antrenman grubu	112±15.8	15.5	2.896	$p<0.05$
	Kontrol grubu	97.5±7.2			
Shoulderpress (son test) (kg)	Antrenman grubu	92±7.2	21.2	5.380	$p<0.01$
	Kontrol grubu	71.2±11.3			

Tricepspress (son test) (kg)	Antrenman grubu	74.5±7.8	20.4	4.341	p<0.01
	Kontrol grubu	54.1±9.4			

Antrenman ve kontrol grubunun ikinci kuvvet testleri karşılaştırıldığında anlamlı bir fark bulundu ($p<0.05$).

Tablo 10: Antrenman ve kontrol grubunun ikinci anaerobik güç testinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	p
Bw (son test) (watt)	Antrenman grubu	4.7±0.37	0.3	-1.455	p>0.05
	Kontrol grubu	5±0.51			
Pp (son test) (watt)	Antrenman grubu	10.6±1.8	0.7	1.024	p>0.05
	Kontrol grubu	9.9±1.1			
Ap(son test) (watt)	Antrenman grubu	7.4±0.66	0	-0.158	p>0.05
	Kontrol grubu	7.4±0.62			
Mp (son test) (watt)	Antrenman grubu	4.4±0.9	0.2	0.748	p>0.05
	Kontrol grubu	4.2±0.7			
Pd (son test) (watt)	Antrenman grubu	7.5±1.7	1	1.645	p>0.05
	Kontrol grubu	6.5±0.88			

Antrenman ve kontrol grubunun ikinci anaerobik güç testi karşılaştırıldığında anlamlı fark bulunamadı ($p>0.05$).

Tablo 11: Antrenman ve kontrol grubunun ikinci ITN testlerinin karşılaştırılması

Parametreler	Grup	ART.ORT±SS	Art.Ort.Fark	t	P
ITN(son test)	Antrenman grubu	148.9± 18.2	50.9	8.501	p<0.01
	Kontrol grubu	98± 9.8			

Antrenman ve kontrol grubunun birinci ITN testleri karşılaştırıldığında $p>0.05$ anlamlı fark yoktu. İlk testlerde hepsine başlangıç seviyesi olarak 75 puan verilmiştir. Antrenman ve kontrol grubunun ikinci ITN testleri karşılaştırıldığında anlamlı bir fark bulundu ($p<0.01$).

4. Tartışma

Araştırmaya katılan sporcu öğrencilerin yaş ortalamalarına bakıldığında antrenman grubunun 21.4±1.6 yıl, kontrol grubunun 22.6±2.4 yıl tespit edilmiştir. Yaş ortalamaları alınan başka bir çalışmada ortalama yaş 21.5 yıl olarak belirlenmiştir (Şener 1992). Elit erkek sporculara yapılan bir başka çalışmada ise yaş ortalamaları 18.3± 3.02 yıl bulunmuştur (Gelen ve ark. 2009). Bizim çalışmamızla Şener ve Gelen çalışmaları arasında önemli bir fark gözlenmemiştir.

Antrenman grubunun boy ortalaması 173.8±5 cm iken, kontrol grubunun ise 176.1±4.1 cm olarak bulunmuştur. Her iki grubun boy ortalamaları arasında anlamlı bir fark yoktur ($p>0.05$). Benzer bir çalışmada ise, kontrol grubunun boy ortalaması 1,68±3,390cm, deney 1 grubunun 1,66±2,079 cm, deney 2 grubunun boy ortalaması ise 1,64± 3,682 cm dir (Su ve Gül 2010).

Antrenman grubunun vücut ağırlığı 66.9 ± 5.8 kg iken 8 haftalık antrenman periyodu sonrası; 64.2 ± 5.5 kg olarak anlamlı bir fark meydana gelmiştir. Kontrol grubunda ise; ilk ölçümde 68.7 ± 4.6 kg olan vücut ağırlıkları son ölçümde 69.3 ± 4.9 kg olarak çıkmıştır. Kontrol grubunun ilk ve son ölçümlerinde farklılık gözlenmemiştir. Bu doğrultuda 8 haftalık çalışma sonunda antrenman grubunda kilo kaybına neden olmuştur. Benzer bir çalışmada araştırma grubunun 6 haftalık antrenman periyodu sonrası vücut ağırlıklarında anlamlı bir değişim meydana gelmemiştir ($p > 0.05$) (Harbili 1999). Yine bir diğer çalışmada 2 grup oluşturulmuştur. 1. gruba step- aerobik, 2. gruba ise pilates çalışması uygulanmıştır. 8 haftalık bu antrenman sonucunda 1. grupta 72.12 ± 6.89 - 70.66 ± 6.99 anlamlı fark gözlenirken, 2. grupta 59.88 ± 9.21 - 59.72 ± 9.26 sonucuna varılıp anlamlı bir fark bulunamamıştır (Öztürk 2008).

Esneklik ölçümünde; antrenman grubu 37.6 ± 6.9 cm den 39.3 ± 6.9 cm ye 8 haftalık çalışma sonucu yükselmiştir. Kontrol grubunda ise; ilk ölçümde 36.2 ± 4.5 cm iken son alınan ölçümde 36.9 ± 4.4 cm dir. Bu sonuçlar doğrultusunda anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Bu değer tenis literatürlerinde bildirilen değerlere göre iyi sınıfa girmektedir (Tamer 2000). Benzer bir çalışmada tenisçilerin fiziksel uygunluk özellikleri incelendiğinde esneklik ile ilgili değerleri 20.6 ± 2.39 cm olarak tespit edilmiştir (Gelen ve ark. 2009). Yine bir diğer çalışmada; 8 haftalık antrenman sonucunda esneklik değerlerinde anlamlı bir fark ortaya çıktığı yargısına varılmıştır (Öztürk 2008). Benzer bir çalışmada 4 haftalık antrenman programı sonucunda sporcuların esneklik değerlerinde anlamlı şekilde gelişme kaydedilmiştir (Alemdaroğlu ve ark. 2010).

30 metre sürat testinin, 8 haftalık çalışma sonrasında antrenman grubunun değerlerinin kontrol grubuna oranla anlamlı şekilde geliştiği görülmüştür. Antrenman grubu 4.1 ± 0.13 saniye iken kontrol grubu 4.3 ± 0.16 saniye olarak sonuçlanmıştır. Antrenman grubunun değerlerinin kontrol grubuna oranla daha iyi sonuçlanmasının sebebi; kuvvet parametrelerindeki farktan kaynaklanabileceği düşünülmektedir. İyi bir sürat için kuvvet önemli bir unsurdur. Benzer çalışmada 13 yaş grubu sporcuların 30 m süratlerini 5.34 ± 0.30 sn olarak tespit edilmiştir (Aktaş F. 2010). Buna dayanarak sonuçların çalışmamızla farklılık göstermesinin sebebi yaş dağılımından kaynaklanmaktadır. Benzer bir çalışmada 1. ve 2. ligdeki tenisçilerin 20 metre sürat testi ölçümünde 1. ligde oynayan tenisçilerin 3.4 saniye iken, 2. ligde oynayan tenisçilerin 3.6 saniye sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < 0.05$) (Gelen ve ark. 2006).

Sporcuların sağ el kavrama kuvvetlerinin birinci ölçümlerinde; antrenman grubu 38.9 ± 4.9 kg, kontrol grubu 37.4 ± 4.1 kg dır. Son ölçümlerinde ise, antrenman grubu 42.6 ± 4.4 kg, kontrol grubu 37.1 ± 3.9 kg dır. Sol el kavrama kuvvetlerinin birinci ölçümlerinde 38.1 ± 4.5 kg, kontrol grubu 35.1 ± 4.1 kg dır. Son ölçümlerinde ise, antrenman grubu 42.2 ± 5.5 kg, kontrol grubunun ise 34.4 ± 3.9 kg dır. Benzer bir çalışmada; badminton ve tenis, raketle oynanan dolayısıyla da el ve kolların kullanıldığı spor dallarıdır. Sporcuların el kavrama kuvvetleri incelendiğinde, badmintoncuların dominant el kavrama kuvvetlerinin 48.41 ± 5.70 kg, dominant olmayan el kuvvetinin ise 44.34 ± 8.79 kg olduğu, tenisçilerin dominant el kuvvetlerinin 55.57 ± 3.36 kg, dominant olmayan el kuvvetlerinin 47.49 ± 3.19 kg

olduğu görülmektedir. Aralarında istatistik olarak anlamlı bir fark görülmüştür ($p < 0.05$) (Arslan ve ark. 2010). 1. ligdeki tenisçilerin el kavrama kuvvetleri incelendiğinde dominant el kavrama kuvvet değerleri; $46,2 \pm 3,43$ kg, dominant olmayan el kavrama kuvvetleri ise $39,6 \pm 3,41$ kg'dır. 2. lig tenisçilerin dominant el kavrama kuvvet değerleri ise; $46,0 \pm 4,90$ kg, dominant olmayan el kavrama kuvvet değerleri $37,7 \pm 4,96$ kg'dır (Gelen ve ark. 2006). Benzer bir çalışmada tenis oyuncularının pençe kuvveti değerlerinde zaman içerisinde bir artış olduğu ve bu artış ile birlikte kaslarda kronik adaptasyonlar oluştuğu görülmektedir (Baylan 2014).

Sporcu öğrencilerin sırt kuvveti testlerinde ilk ölçüm sonucu; antrenman grubu $107,7 \pm 14,6$ kg, kontrol grubunda $106,4 \pm 11,4$ kg sonucuna ulaşılmıştır. Son alınan ölçümlerde ise; antrenman grubu $115,8 \pm 13,5$ kg, kontrol grubunda $105,7 \pm 11,9$ kg'dır. Benzer bir ölçümü sezon öncesi profesyonel futbolculara uygulanmış; ön test değerleri $137,3 \pm 10,8$ kg, son test değerleri $138,4 \pm 7,92$ kg olmasına rağmen anlamlı düzeyde farklılık yaratmamıştır. ($p > 0.05$) (Göral ve Saygın 2010). Başka bir çalışmada 1. ve 2. ligde oynayan sporcuların kuvvet değerleri karşılaştırılmış olup sırt kuvvetleri değerlerinde şu sonuçlara varılmıştır. 1. ligde oynayan tenisçilerin sırt kuvvet değeri $143,1 \pm 12,5$ kg iken, 2. ligde oynayan tenisçilerin sırt kuvvet değerleri ise $131,6 \pm 12,4$ kg olarak tespit edilmiştir (Gelen ve ark. 2006).

Antrenman grubunun bacak kuvveti ilk ölçümlerinde $104,1 \pm 14,3$ kg, kontrol grubunda ise $100,8 \pm 6,2$ kg sonucuna ulaşılmıştır. Son ölçümlerinde ise; antrenman grubu $107,6 \pm 14,6$ kg, kontrol grubunda $100 \pm 6,6$ kg sonucuna ulaşılmıştır. Bacak kuvveti ölçümü alınan başka bir çalışmada ise; ön test $124,35$ kg, son test $138,42$ kg değerinde anlamlı bir fark bulunmuştur. ($p < 0.05$) (Göral ve Saygın 2010). 1. ligde oynayan tenisçilerin bacak kuvvet değeri $185,1 \pm 9,60$ kg iken, 2. ligde oynayan tenisçilerin bacak kuvvet değerleri ise $173,9 \pm 10,1$ kg olarak tespit edilmiştir (Gelen ve ark. 2006).

Çalışmamızda 1 RM çalışmaları ilk dört hafta 8 tekrar yapılırken son dört hafta artırılarak 10 tekrar yapılmıştır. Puerta' nın 2002 yılında yaptığı çalışmada da kuvvet antrenmanları tekrar sayıları benzerlik göstermektedir.

Anaerobik Güç Testi için Monark marka 894 E model kefeli bisiklet ergometresi ve bisiklete bağlı bilgisayar düzeneği kullanılmıştır. Benzer bir çalışmada ise; dikey sıçrama test sonuçları kullanılarak anaerobik güç formülle hesaplanmıştır (Cenikli ve ark. 2010).

Sekiz (8) haftalık çalışma sonucu antrenman grubunun kontrol grubuna göre anaerobik ölçüm sonuçlarında anlamlı bir değişim gözlenmiştir ($p < 0.05$). Grupların anaerobik güçlerindeki farklılık antrenman grubunun, kontrol grubundan farklı olarak haftada 3 gün antrenman yaptıklarından kaynaklanır. Tenis sporu, anaerobik metabolizmanın yoğun olarak kullanıldığı bir spor dalıdır. Anaerobik güç, birim zamanda ATP-CP enerji kaynağını kullanarak meydana getirilebilen iş olarak tanımlanmaktadır. Tenis müsabakaları esnasında 2,5 – 3 saat boyunca oyuncuların kalp atım hızları maksimal değerlerinin % 90'ına ulaşması ve bu süre içinde tüm vuruşların patlayıcı güç ile yapılması anaerobik güç özelliğinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Buna örnek olarak 1. ve 2. lig tenisçilerin anaerobik ölçümleri tespit edilmiş sonucunda ise; birinci ve ikinci lig

tenisçilerin anaerobik güçleri $p < 0,01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklılığa rastlanılmıştır (Gelen ve ark. 2006). Başka bir çalışmada ise; 8 haftalık step-aerobik ve pilates egzersizi sonucunda her iki grupta da anlamlı değişim bulunmuştur ($p < 0.05$) (Öztürk 2008).

Yapılan çalışmalar sonucunda; biceps curl, latt pully, leg curl, calf raise, shoulder press, triceps pres ölçümlerinde, antrenman grubu ile kontrol grubu arasında anlamlı bir bulunmuştur ($p < 0.05$). Bu farkın sebebi antrenman grubunun yapmış olduğu kuvvet antrenmanlarından kaynaklanmaktadır. Benzer bir çalışmayı (Cinel 2005) 8'erli 2 grup toplam 16 erkek voleybolcuya uygulanmış üç aylık çalışma sonrasında bench press ve shoulder pres ölçümleri arasında anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0.05$).

Yapmış olduğumuz çalışmada sporcuların tenis teknik ölçümlerinin belirlenmesinde uluslararası tenis numarası (ITN) testi uygulanmıştır. Benzer bir çalışmada ritim antrenmanının tenis performansına etkisinin ölçülmesinde de ITN testi uygulanmıştır (Söğüt M. 2009). 8 haftalık çalışma sonucunda grupların ön test ve son test sonuçlarında anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Gruplar arası ITN testi karşılaştırıldığında ise; antrenman grubunun tenis ders saati dışında haftanın 3 günü tenis antrenmanlarına katıldıklarından dolayı; kontrol grubuna oranla daha çok geliştiği sonucuna varılmıştır.

5. Sonuç

Elde edilen verilere dayalı olarak çalışmamızın sonucunda; performans analiz sonuçlarına göre antrenman planının yapılması önemli olarak görülmektedir. Tenis teknik ve kuvvet antrenmanları yapan sporcuların referans değerleri belirlenerek yapılan bu antrenmanların hem teknik hem de biyomotorik özellikleri olumlu etkilediği belirlendi. Tenis antrenmanı yapan sporculara ek olarak kuvvet antrenmanlarının yapılmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz. Çalışma süresi 8 haftadan daha uzun tutularak sonuçlardaki değişimler incelenebilir.

Kaynakça

- Alemdaroğlu U., Köklü Y., Puslu E., Özer R., Erol E. 8 haftalık kompleks antrenmanın anaerobik güç, kapasite, sürat, sıçrama performansı ve vücut kompozisyonu üzerine etkileri, 11. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya 2010.
- Arslan Y., Bakır M., Akarçeşme C., Şenel Ö., Yıldırım İ. Elit badminton ve tenis oyuncularının antropometrik oransal ilişkilerinin ve pençe kuvvetlerinin karşılaştırılması, 11. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya 2010.
- Akşit T. Tenisçilerde temel teknik hareketlere yönelik izokinetik kuvvetin değerlendirilmesi. Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir (Yrd. Doç. Dr. Ercan Haslofça) 2002.
- Aktaş F. Kuvvet antrenmanlarının 12-14 yaş grubu erkek tenisçilerin motorik özelliklerine etkisi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya (Yrd. Doç. Dr. Hasan Akkuş) 2010.

- Baylan N. Genç tenis oyuncularının tekler tenis turnuvası süresince kas hasarı, toparlanma ve performans parametrelerinin incelenmesi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul (Prof.Dr.Salih Pınar) 2014
- Bompa T. *Antrenman Kuramı ve Yöntemi*, Bağırhan Yayinevi, Ankara 1998.
- Genikli A, Ölçücü B, Kaldırmacı M, Bostancı Ö. Tenisçi çocuklarda toplu ve topsuz uygulanan hareket eğitiminin fiziksel uygunluk değerlerine etkisi, *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi* 2010; 2(1): 32-40
- Cinel Y. Piramidal yöntemle tekrar yüklenme yönteminin voleybolcularda maksimal kuvvet gelişimine etkisinin karşılaştırması, Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, (Prof. Dr. Aydın Özbek) 2005.
- Dündar U. *Antrenman Teorisi*, Bağırhan Yayinevi, Ankara 2000.
- Erbahçeci F. *Vücut Mekaniklerini Geliştirme*, Feryal Yayinevi, Ankara 1999.
- Erim V. 16-18 arası yaş grubu erkek masa tenisçilerde teknikle bağlantılı kuvvette devamlılık antrenmanlarının bazı fizyolojik ve fiziksel parametreler üzerine etkisinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (Yrd. Doç. Dr. Kemal Filiz), 2006
- Gelen E, Mengütay S, Karahan M. Teniste servis performansını belirleyen fiziksel uygunluk ve biyomekaniksel faktörlerin incelenmesi, *Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi* 2009; 6(2): 667-682.
- Gelen E, Saygın Ö, Karahan M, Karacabey K. 1. ve 2. ligdeki tenisçilerin fiziksel uygunluk özelliklerinin karşılaştırılması, *Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi* 2006; 20(2): 119-127.
- Gökgönül M. Minik tenisçilerin (9-12 yaş) müsabaka dönemi sezonal güç değişimleri ve bazı fizyolojik parametrelerdeki değişimlerinin incelenmesi. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, (Prof. Dr. Mehmet Kutlu), 2008.
- Göral K. Saygın Ö. Sezon öncesi yapılan hazırlık çalışmalarının profesyonel futbolcuların bazı fiziksel ve fizyolojik özelliklerine etkisi, 11. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya 2010.
- Gül M. Tenis müsabakalarındaki sayıya götüren taktik oyun stratejilerinin incelenmesi. Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli, (Yrd. Doç. Dr. Zekiye Başaran), 2008.
- Gülmez İ. Teniste genel hazırlık dönemi kuvvet antrenmanlarında egzersiz seçimi ve örnek birim antrenmana bakış, 3, Raket Sporları Sempozyumu, Kocaeli 2007.
- Harbili S. Kuvvet antrenmanlarının vücut kompozisyonu ve bazı hormonlar üzerine etkisi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1999.

- Kandaz N. 2000 wimbledon tenis turnuvası erkekler yarı final ve final maçlarında atılan servislerin istatistikî analizi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, (Yrd. Doç. Dr. Reşat Kartal), 2001.
- Karagöz Ş. 8-10 yaş çocuklarda 12 haftalık tenis antrenmanlarının görsel ve işitsel reaksiyon zamanına etkisinin incelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon, (Yrd. Doç. Dr. Yücel Ocak), 2008.
- Kermen O. *Tenis Teknik ve Taktikleri*, Nobel Yayınevi, Ankara 2002.
- Kilit B. Elit Türk tenisçilerin müsabaka ortamındaki taktik durumlarının '5 oyun durumu' açısından analizi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (Yrd. Doç. Dr. Salih Suveren), 2009.
- Kreamer WJ, Spiering BA, Volek JS, Martin GJ, Howard RL, Ratamess NA, Hatfield DL, Vingreb JL, Yu ho J, Fragala MS, Thomas GA, French DN, Anderson JM, Kkinen KH, Maresh CM, Recovery from national collegiate athletic association division football game:muscle damage and hormonal status. *Journal of Strength and Conditioning Research* 2009;23(1)/2-10.
- Özer K. *Fiziksel Uygunluk*, Nobel Yayınevi, Ankara 2001.
- Öztürk N. Aerobik-step ve pilates egzersizlerinin kuvvet, esneklik, anaerobik güç, denge ve vücut kompozisyonuna etkisi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (Yrd. Doç. Dr. Nevin Atalay Güzel), 2008
- Puerta HJ, Maquirriain G, Aquilino CM, Guillone DI, Lentini N, Rodríguez- Papini H. (2002). Body-Composition Profile of Argentine Tennis Players
- Sevim Y. *Antrenman Bilgisi*, Nobel Yayınevi, Ankara 2002.
- Su M., Gül K. Teniste el önü ve el arkası vuruş tekniklerinin öğretilmesinde kullanılan klasik öğretim stili, komut stili ve eşli çalışma stiline vuruş becerisi üzerine etkisi, 11. Uluslar arası Spor Bilimleri Kongresi, Antalya 2010.
- Şahin H. *Beden Eğitimi ve Spor Sözlüğü*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul 2005.
- Şener O. Türkiye'de elit düzeydeki tenisçilerin sakatlanma sıklıklarının ve nedenlerinin araştırılması. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, (Yrd. Doç. Dr. Taner Ziylan), 1992.
- Söğüt M. Ritim antrenmanın tenis performansına etkisi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, (Yrd. Doç. Dr. Saadettin Kirazcı) 2009.
- Tamer K. *Sporda Fiziksel Fizyolojik Performansın Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi*, Bağırgan Yayınevi, Ankara 2000.
- Urartu Ü. *Tenis Teknik Taktik Kondisyon*, İnkılâp Yayınevi, İstanbul 1994.
- http://www.nigde.edu.tr/ckfinder/userfiles/files/ITN_testi.doc Erişim Tarihi:27.11.2010

<http://www.sporkulubu.metu.edu.tr/pdf/tenis-raket.pdf> Erişim Tarihi:
12.03.2011

<http://www.tencotennis.com/htm/zemincesitleri2.htm> Erişim Tarihi: 12.03.2011

<http://www.tenisklinik.com.tr/tenis-teknikleri/398.html> Erişim Tarihi:
11.03.2011

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSRess)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 197-214.

2017 © All Rights Reserved

Analysis of Mentor Archetype in the Context of Eşkiya Film

Ridade ÖZTÜRK¹

Keywords

The mentor archetype, Joseph Campbell, Eşkiya, The Hero's Journey, monomyth, film.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

Abstract

Joseph Campbell claims that a single story lies at the root of all narratives and that this single story is the journey of the hero. The hero meets various archetypes during this journey and one of them is the mentor. Mentor is the figure who guides and trains the apprentice. The word "mentor" has various meanings such as the wise man, the teacher, the guide and it can be traced back to the legend of Odyssea by Homeros. The mentor archetype trains the hero on his journey so that he can mature in spirit. Film studies demonstrate that this archetype is manifested within film heroes because film heroes encounter the mentor archetype and become transformed through training. This work aims to study the mentor archetype in the film Eşkiya in the context of "The Hero's Journey". Hence, the relationship of Baran and Cumali will be analyzed as the relationship of the mentor and the hero, while the function of the mentor archetype in narratives and in life will be surveyed.

Eşkiya Filmi Bağlamında Mentor Arketipinin Analizi

Anahtar Kelimeler

Mentor arketipi, Joseph Campbell, Eşkiya, Kahramanın Sonsuz Yolculuğu, mono-mit, film.

Makale Geçmişi

Alınan Tarih
15 May, 2017
Kabul Tarihi
18 Jun, 2017

Özet

Joseph Campbell, bütün anlatıların temelinde aslında tek bir hikaye olduğunu ileri sürerek, bu tek hikayenin ana konusunun kahramanın yolculuğu olduğunu iddia eder. Kahraman bu yolculuk sırasında çeşitli arketiplerle karşılaşır ve bunlardan birisi de mentordur. Mentor, deneyimsiz öğrenciye yol gösteren, onu eğiten, bilge, öğretmen, rehber gibi anlamlara gelen ve kökeni Homeros'un ünlü destanı Odyssea'ya dayanan bir kavramdır. Bu açıdan mentor arketipi, öyküde kahramanın ruhsal açıdan da gelişmesini sağlayacak bir biçimde eğitir. Birçok çalışmada aynı zamanda bu arketipin film kahramanları üzerinden izinin sürülebileceği ortaya konmuştur çünkü film kahramanları da zaman zaman mentor arketipi ile karşılaşır ve belirli bir eğitim sürecinden geçerek bir dönüşüm geçirir. Bu çalışmanın amacı da öncelikli olarak Eşkiya filmindeki mentor arketipini "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" bağlamında ele almaktır. Böylece "Baran" ile "Cumali" ilişkisi mentor ve kahraman arketiplerinin ilişkisi üzerinden analiz edilecek ve mentor arketipinin anlatılarda ve dolayısıyla gerçek hayattaki işlevi tartışmaya açılacaktır.

1. Giriş

Din ve mitolojideki anlatılar, insanın kendisini ve dünyayı nasıl anladığını ve nasıl anlatmak istediğini gösteren önemli kaynaklardır. Bir mitolojist olan Joseph Campbell, dünya mitolojileri ve dinlerini ayrıntılı bir biçimde araştırmış ve bütün anlatıların temelinde farklı biçimlerde anlatılan tek bir hikâyenin olduğunu ileri sürmüştür. Campbell'in bu argümanını desteklemek için hazırladığı çalışması *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu'na (The Hero with a Thousand Faces)* göre, her

¹ Corresponding author. Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi, Edirne Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, ridadefidan@trakya.edu.tr

hikâyede bir kahraman arketipi bulunmakta ve kahraman bir maceraya çağrılarak çeşitli sınavlardan geçmekte ve bir değişim geçirerek macerayı tamamlamakta geri dönmektedir. Kahramanın yolculuğu, en kısa biçimde ayrılma-erginlenme-dönüş olarak özetlenebilir ve Campbell kahramanın yolculuğunu, James Joyce'un, *Finnegans Wake* adlı eserinden aldığı bir kavram olan mono-mit olarak isimlendirir (Campbell, 1999, s. 42).

Mono-mit, kahramanın evine zaferle dönmeden önce geçeceği aşamaların belirlendiği bir şema olarak düşünülebilir. Fakat mono-mit sadece bundan ibaret değildir. Aynı zamanda kahraman, yolculuğu sırasında çeşitli arketiplerle karşılaşarak onlarla yolculuğunu etkileyecek ilişkiler kurmaktadır. Bu arketiplerden birisi mentor arketipidir ve bu çalışmanın asıl konusu da bu arketipin film üzerinden analizine dayalıdır. Mentor, Antik Yunan'a dayanan bir kavramdır ve tarihten günümüze kadar geçen sürede kazandığı anlamıyla, öğrencisini kendi tecrübeleri çerçevesinde yetiştiren bir bilge öğretici figürdür. Mentor mono-mitte bir arketip olarak "doğüstü yardım" aşamasında ortaya çıkar ve kahramanın atılacağı macerada ona yol gösterir. Bu açıdan, hikâyedeki bütün arketiplerden daha bilgilidir ve kahramanın yolculukta karşılaştığı sınavları vermesi ve bu sınavlar sonucunda ruhsal anlamda da olgunlaşması açısından son derece önemli bir desteği bulunmaktadır.

Mentor arketipi, sadece mitolojik ve dinî hikâyelerle sınırlı değildir. Aynı zamanda birçok filmde de mentor arketipi ile karşılaşmak mümkündür. Hatta bazı filmlerin konusu doğrudan mentor ve öğrencisi arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır. Filmlerin de hikâyeler üzerinden kurulduğu hatırlandığında, filmler aracılığı ile de kahramanın yolculuğunu ve bu yolculuk sırasında kahramanın karşılaştığı arketipleri gözlemlemek mümkündür. Bu açıdan çalışmanın son bölümü, mentor arketipini görünür kıldığı düşünülen bunu *Eşkiya* (1996) filmine ayrılmıştır. Bu bölümde, *Eşkiya* filmi mentor arketipi ve bu arketipin kahraman arketipi ile ilişkisi açısından değerlendirilecektir.

2. Çalışmanın Sınırları

Mono-mit, arketiplerin, mitolojinin, dinî öykülerin ve bütün anlatı biçimlerinin tartışmaya açılmasına olanak sağladığı için birçok farklı disiplin tarafından farklı yönleriyle ele alınan çok boyutlu bir çalışmadır. Bu açıdan bu çalışmada öncelikli olarak kahramanın yolculuğunu inceleyen diğer disiplinlerin çalışmaları dışında bırakılmış ve konunun film çalışmaları ile olan ilişkisi değerlendirilmiş ve çalışmanın temel kaynağı Joseph Campbell'in *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu (The Hero with a Thousand Faces)* adlı eseri olarak kabul edilmiştir.

Film çalışmaları alanında mono-mitin anlaşılması için en çok başvurulan kaynaklardan birisi Christopher Vogler'in *Yazarın Yolculuğu Senaryo ve Öykü Yazımının Sırları* isimli çalışmasıdır. Bu çalışma, kahramanın yolculuğunun aşamalarını ve kahramanın karşılaştığı arketipleri, *Yıldız Savaşları Serisi (Star Wars)*, *Oz Büyücüsü (The Wizard of Oz)*, *Ucuz Roman (Pulp Fiction)* gibi birçok filmin okumasını yaparak, detaylı bir biçimde incelemektedir. Vogler'in, Campbell'in çalışması üzerinden film çalışmaları için son derece önemli analizler yaptığını söylemek gerekir. Bu analizler iki ana başlık altında toplanabilir:

- Campbell'in iddiasına göre, mitolojik hikâyeler ne kadar gerçek dışı sembollerle gösterilirse gösterilsin, aslında insanın hakikatine dair çok önemli bilgiler barındırmaktadır.
- Filmler de Campbell'in iddiasına uygun olarak anlatılardan oluşmuştur ve bu anlatılar insanın hakikatine dair bir öz içeriyorsa, bu fikir, filmlere de daha yakından bakmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Çalışmada bütün bu ilişkilerin kurulabilmesi için şu şekilde bir sıralama yapılmıştır:

- a) Öncelikli olarak mono-mit hakkında tanıtıcı bir bilgi verilmektedir.
- b) Düşünce tarihindeki arketiplerle ilişkili bütün teorilere bu çalışmada yer verilmemiş, bunun yerine arketip kavramı kahraman ve mentor arketipinin işlevi üzerinden ele alınmıştır.
- c) Mentor arketipinin anlaşılması için kökeni değerlendirilmiş ve mentor kavramının ana hatlarıyla günümüzdeki kullanım biçimlerine değinilmiş ve ardından özellikle Vogler'in Campbell üzerine çalışmaları açısından mentor arketipi ortaya konmuştur.
- d) Mentor arketipinin kavramsal çerçevesi oluşturulduktan sonra bu kavramsal çerçeve üzerinden Eşkıya filminin analizi yapılmıştır.

3. Mono-mitin Temel Yapısı ve İşlevi

Mono-mit, en genel açıklamasıyla insanın kendisini ve dünyayı anlamak ve anlatmak için oluşturduğu bütün anlatıların ortak özü olarak düşünülebilir. Joseph Campbell, insanlık tarihinden itibaren üretilmiş bütün bilinen anlatıların hangi dönemde ya da kültürde oluşturulmuş olursa olsun aslında tek bir hikâyeyi anlattığını ifade etmektedir; Thomas Aquinas'ın argümanlarının içeriğinden, Eskimo masallarına kadar, şekil değiştirmesine rağmen aslında aynı hikâye anlatılmaktadır ve bu hikâye bütün farklı kültürlerde ve coğrafyalarda mitler aracılığı ile saklanmıştır (Campbell, 1999, s. 13). Campbell çalışmasında, bu aynı kalan hikâyeyi mono-mit olarak isimlendirmiş ve mono-miti, kendi içinde çeşitli aşamalara bölünen, "yola çıkış", "erginlenme" ve "dönüş" olarak üç ana bölümden oluştuğunu söyleyebiliriz. Kahraman atıldığı macera süresince bu aşamalardan geçer, çeşitli engellerle karşılaşır, bu engelleri aşmak için yardımlar alır ve nihayet bütün sınavlarını tamamladıktan sonra hem içsel olarak bir değişim geçirir hem de maceraya atılmasına neden olan sorunu çözüme kavuşturur. Campbell'in ortaya koyduğu bu şemada, hikâyenin gidişatına göre ve hikâyenin üretildiği kültürün değerlerine göre, bazı aşamalar arka planda kalabilir ya da bir aşama diğerinden daha önemli hale gelebilir (Campbell, 1999, s. 274). Fakat Campbell yine de bu şemanın bütün anlatılarda belirli ölçülerde takip edilebileceğini iddia etmektedir.

Kahramanın yolculuğu sadece kahramanın belirli aşamalardan geçmesini açıklayan bir şema değildir. Aynı zamanda kahraman bu aşamalar süresince çok çeşitli arketiplerle de karşılaşır. Özellikle Carl Jung'un teorilerinde sıklıkla karşılaşılan arketipler, masallar ve mitlerde de yinelenen karakterler olarak ortaya çıkar. Çünkü bu arketipler, insan ırkının ortak mirası olan kişiliğin antik kalıplarıdır (Campbell, 1999, s. 64) ve Jung açısından arketipler en çok mitler ve

peri masalları aracılığıyla ifade edilebilmektedirler (Jung, 2003, s. 3-4). Kahramanlar atıldıkları maceranın biçimine göre çeşitli düşmanlarla savaşırlar ve çeşitli müttefiklerden yardım görürler. Kahramanın karşılaştığı düşman ya da müttefik bir ejderha, yer altından gelen bir yaratık, bir kral, bir büyücü, bir cüce, şifacı bir kadın vb. olabilir. Bu figürler her kültürde kendisine has farklı görünüm alabilir. Fakat temelde kahraman kendisini hedefinden alıkoyan bir düşmanla karşılaşmakta ve bu engeli aşabilmek için bazı karakterlerden çeşitli yardımlar görmektedir. Bu nedenle hikâyelerde arketipler, görünümüleri ya da biçimleri her ne olursa olsun aynı özle tekrar tekrar ortaya çıkarlar. Çünkü Campbell, insan ruhunun yani psişenin bütün insanlarda korkular, güdüler, çelişkiler gibi aynı tecrübeye sahip olduğunu ileri sürer. Campbell'e göre Jung bunu arketip olarak ifade etmiştir. Bu arketipler, sahneye çevresel ve tarihsel koşullar nedeniyle farklı kostümlerle de çıksalar aynıdırlar çünkü arketipler aslında insanlığın "temel düşünceleridir" ve mitlerin çıkış noktası da bu ortak "temel düşüncelerdir" (Joseph Campbell, 2013, s. 77). Christopher Vogler, Campbell'den yola çıkarak mono-mitteki arketipleri "kahraman", "mentor", "eşik gardiyanı", "haberci", "biçim değiştirici", "gölge", "müttefik", "uçkağıtçı" olarak sınıflandırmıştır (Vogler, 2014, s. 68). Kahraman arketipi, atıldığı macera süresince, aşması gereken aşamaların belirli noktalarında, hikayedeki işlevlerine göre bu arketiplerle belirli ilişkiler geliştirir ve bu ilişkiler, hem kahramanın yolculuğu hem de geçireceği içsel dönüşüm üzerinde son derece çok önemli etkilere sahiptirler.

Campbell açısından insanlık bütün çağlarda ve her koşulda mitler üretmiştir ve bu mitlerin esin kaynağı insan olduğu için, kültürün yaratılmasında mitler son derece önemli bir kaynaktır. Bu nedenle mitler, masallar ya da hikâyeler, ne kadar gerçek dışı bir anlatıya sahip olsalar da özlerinde insanın hakikatine dair bir şeyler barındırmaktadır. Campbell'e göre, mitolojisinin simgeleri üretilmez, talep edilmez, uydurulmaz ya da kalıcı bir şekilde bastırılamazlar. Onlar ruhun kendiliğinden oluşan ürünleridir (Campbell, 1999, s. 13). Bu ürünler çeşitli sembollerle anlatılır ve bu semboller kültürlerden kültürlere farklılık gösterebilir. Ancak sembollerin dayandığı öz sonuçta insanın gelişim ve olgunlaşma sürecini anlatmaktadır. Gilbert K. Chesterton'un ileri sürdüğü gibi; "peri masalları ejderhaların gerçek olduğunu söylediği için değil, ejderhaların yenilebileceğini söylediği için düşünüldüğünden daha gerçektir" (Bland, 2013, s. 75). Hem mitler hem de peri masalları bir arada nihai sorulara cevap verirler; dünya nasıl bir yerdir? Yaşamımı dünyada nasıl sürdürmeliyim? Gerçekten kendim nasıl olabilirim? (Bettelheim, 1976, s. 45).

Mitler ve hikâyelerin dolayısıyla mono-mitin gerçeklikle ilişkisinin hangi düzeyde kurulduğunun anlaşılması önemlidir. Çünkü mit, tarih içinde farklı anlamlar yüklense de genellikle "gerçekte var olması mümkün olmayanı" gösteren anlatılar olarak kabul edilmişlerdir (Eliade, 1963, s. 1-2). Campbell açısından, mitlerde ve hikâyelerde kahramanın ne tür olaylarla karşılaştığını aşan bir anlam evreni kurulmaktadır. Bu olayların kahramanın başına gelmesinin en önemli nedeni, kahramanın olaylarla karşılaştığı sırada verdiği tepkilere bağlı olarak geçireceği değişim ve dönüşümdür. Campbell'e göre mitler ve hikâyeler fiziksel değil psikolojik zaferleri temsil ettiği için, olaylar fantastik ve gerçektir. Hikâyenin

kahramanı tarihsel bir kişi olsa bile eylemler düş benzeri tasvirlerle aktarılır çünkü önemli olan olayların gerçekçi bir biçimde ortaya konması değil, içsel bir yolculuğa en uygun düşen dilin kurulmasıdır. (Campbell, 1999, s. 41)” Bu dil zorunlu olarak sembollerle örülmüştür çünkü asıl olan kahramanın fiziksel anlamda geçireceği somut göstergelerle aktarılabilir bir değişim değil (mekan değişikliği, zamanı ilerlemesi vs.), bizzat kahramanın içinde gerçekleşen ve herkese tam anlamıyla açık olmayan soyut bir dönüşümdür. Bir başka ifade ile kahraman görünürde aynı kişi gibidir fakat içsel anlamda değişmiştir.

4. Kahraman Arketipinin İşlevi

Kahraman arketipi, hem hikâyelerde hem de hikâyeleri oluşturan toplumların bilinçlerinde içsel değişimi gösterdiği için son derece önemlidir. Anlatılardaki kahramanlar genellikle maceraya atılmadan önce kahraman olmaları için gerekli özelliklere henüz sahip değildirler. Bu özelliklerin gelişmesine ve ortaya çıkmasına neden olacak olaylarla henüz sınanmamışlardır. Bu nedenle kahramanlar aynı zamanda sanki kendilerini de aradıkları bir içsel yolculuk da gerçekleştirmek zorundadırlar. Çünkü kahramanlar insanın kendisini idealize ederek görmek istediği şeklin de birer tasvirleri gibidirler. Farklı kültür ve zamanlarda bu tasvirin biçimi değişebilir fakat içeriği Campbell'e göre aynıdır. Mitlerde kahraman, canavarları öldürülebilir fakat aslında bu Campbell açısından karanlık şeyleri öldürmektir. Bu nedenle mitler insanı kendi içinde bir yerlere çeker (Joseph Campbell, 2013, s. 193).

Mono-mitte kahraman arketipi ile sunulan içsel dönüşümü aktarma, sinema açısından da son derece önemli bir konudur. “İyi bir öyküde kahraman belirli bir durumdan ötekine doğru yolculuk yaparak gelişir ve değişir; umutsuzluktan umuda, zayıflıktan güce, budalalıktan bilgelige, aşktan nefrete ve yeniden sevgiye” (Vogler, 2014, s. 47). Bu açıdan kahramanın, filmin başından sonuna aynı kalması beklenmez. Filmin kahramanı, film boyunca bir şey kaybedebilir, kazanabilir, eski bilgilerini sorgulayabilir ve nihayet yeni bir şeyler öğrenir. Kahramanın filmde tıpkı mono-mitte ileri sürüldüğü gibi hangi engellerle karşılaşacağı önemli değildir. Kahramanın yaşadığı kasabayı uzaylılar ya da zombiler istila edebilir, vampirlerle savaşmak zorunda kalabilir ya da gerçek dünyayla birebir örtüşen bir film evreninde, gündelik hayatta izleyicilerin de başına gelme ihtimali bulunan olaylardan oluşan birçok engel nedeniyle değişebilir. Çünkü filmlerdeki karakterler, fiziksel psikolojik ve duygusal bir yolculuğa çıkmışlardır ve kahramanlar, aslında hem dışsal hem de içsel iki hikayeyi takip etmektedir (Selbo, 2016, s. 53). Bu nedenle önemli olan, bütün bu olayların kahramanda yarattığı içsel dönüşümdür çünkü filmler gerçekte karakterin geçirdiği bu dönüşüm üzerine kuruludur (Robinson, 1989, s. 308).

Gerek mono-mitte gerek filmlerde kahramanın geçirdiği bu dönüşümün bizler açısından ne anlama geldiği de çok önemlidir; “öyküler bizi, deneyim süresince, kişisel kimliğimizin bir bölümünü kahramana adamaya çağırırlar. Bir anlamda, bir süreliğine kahraman oluruz. Kendimizi kahramanın ruhuna yansıtır ve dünyayı onun gözlerinden görürüz” (Vogler, 2014, s. 72). Kahramanın gözlerinden dünyayı görmek isteriz çünkü bizler de kendi maceramızın kahramanları sayılırız. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş de aslında sadece hayatın değil benliğin de karanlık yönlerini keşfetmeye dayanan bir tür kahramanın yolculuğudur (Duncan, 2012, s. 2). Bu açıdan Campbell'in, kahramanların

ait olduğu soyut dünya ile somut dünya arasındaki ilişkiye bir boyut daha ekleyerek, insanları da kendi hayatlarının dolayısıyla kendi hikâyelerinin kahramanları olarak değerlendirdiğini ileri sürebiliriz. Üstelik insan, kendi macerasında tek başına değildir. Her çağdan kahraman (farklı sembollerle gösterilmiş olsa bile) bu yolu gitmiştir. Çünkü yolculuk içsel değişimin yolculuğu olduğu için aynıdır. Bu nedenle Campbell'e göre insana kalan sadece kahramanın yolunu izlemektir:

Nerede bir nefret bulacağımızı düşünürsek orada bir tanrı bulacağız; nerede bir başkasını öldürmeyi düşünsek orada kendimizi öldüreceğiz; nerede dışa doğru yol almayı umsak orada kendi varlığımızın merkezine geleceğiz; nerede yalnız olduğumuzu sansak orada bütün dünyayla birlikte olacağız (Campbell, 1999, s. 36).

Campbell'in göstermeye çalıştığı gibi, kahramanın yolu, insan hayatının bir metaforu olduğu fark edildiğinde, kahraman arketipinin en önemli işlevinin insana kendi arayışlarını ve içsel yolculuğunu semboller aracılığıyla göstermesidir. Çünkü bütün bu yönleriyle kahraman arketipi egonun kimlik ve bütünlük arayışının simgesidir. İnsan, bir bütünleşme sürecinin yolculuğu içinde kendi içindeki gardiyanlar, canavarlar ve yardımcılarla yüzleşen kahramanlardır (Vogler, 2014, s. 71-72). Böylece kahramanın kişiliğinde bir denge ve uyum ortaya çıkar ve kahraman arketipi, insanın kendisini daha derin düzeyde tanıması ve kişisel anlamda ustalaşarak bilincin yeni bir seviyesinin keşfedilmesi, bilgisinin taşıyıcısı olur (John L. Brown, 1999, s. 25). Kahraman arketipi, her hikâyede farklı bir görünüme sahip olabilir ya da farklı bir maceraya atılabilir fakat bu bölümde de açıklamaya çalıştığımız gibi kahraman arketipinin asıl işlevi, insanın kendi içinde kendisini keşfetmek için çıktığı yolculuğu, tarihin her döneminde çeşitli anlatılar aracılığıyla göstermesidir. Kahraman arketipinin mono-mitte, kendisini tanıması için ona yardım eden en önemli arketip mentordur. Mentor arketipi, kahramanın neye ihtiyacı olduğunu görme bilgisine sahiptir ve kahramanın yolculuğunu sürdürmesini sağlayan, ona yol gösteren bir rehberdir.

5. Mentor Arketipi

Kahraman arketipinin yolculuğu süresince geçireceği dönüşüm için bir hocaya ihtiyacı vardır. Bu hoca figürü ya da mentor arketipi, çoğu zaman doğrudan bir öğretici gibi görünmekten ziyade, bir rehber, bir bilge ya da bir akıl hocası olabilir. Mentor arketipinin en önemli özelliği, kahramanı neyin beklediğini bilecek tecrübeye sahip olmasıdır. Onun öğretme becerisi bu bilgiden gelir. Mentor arketipi, kahramanın yolculuğunu sürdürmesi için çok önemli bir işleve sahiptir ancak bu arketip günümüzde sadece hikayelerle sınırlı değildir. Mentor, günümüzde bir kavram olarak yeniden tanımlanmış ve gençlerin, fakülte öğrencilerinin ve iş yaşamındaki çalışanların yetiştirilmesine olanak sağlayan bir sistemin öğreticisi, anlamını kazanmıştır (Tammy D. Allen, 2007, s. 3). Mentorlar, iş yaşamında daha az tecrübeli olan çalışanlara kendi deneyimlerini aktararak, işletmelerdeki verimliliğin artmasını sağlamakta bir tür usta-çırak ilişkisi kurarak, profesyonel anlamda çalışma etkinliğinin kurallarını öğretmektedirler (Balci, 2012, s. 1). Özellikle yöneticilerin etraflarındaki insanları çalışma açısından motive etmeleri ve yeteneklerini daha iyi kullanarak iş hayatına daha aktif katılmalarının

sağlaması açısından mentor kavramı organizasyonlarda önemli bir yer işgal etmektedir (Micheal J. Marquardt, 2006, s. 3-4).

Günümüzdeki anlamlarıyla mentorun kullanım biçimlerinin kaynağı mentor arketipidir fakat bu kullanım biçimi önemli ölçüde mentor arketipinden farklılaşmış bir anlam aralığına sahiptir. Bu farkın oluşmasının ana nedeni, günümüzdeki mentorluk uygulamalarının maddi ilişkiler sistemine işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Mentorluk, bir tür usta-çırak ilişkisi olarak ele alındığında iş hayatındaki mentor kavramına yaklaştığımız düşünülebilir fakat günümüzde mentor kavramı, modern yaşamın ihtiyaçlarına göre içeriği yeniden düzenlenmiş ve iş hayatının kurallarına göre değiştirilmiş yeni bir kavramdır.

Mentor, Antik Yunan'dan gelen bir kavram olmasına rağmen, rehber, yol gösteren, bilge öğretici bir figür olduğu için, her kültürde farklı biçimler ve farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Tasavvufta Mürşid, "Mürşid Kehf sûresinde (18/17) 'doğru yolu gösteren rehber' mânasındadır. Buna göre şeyh 'taliplere doğru yolu gösteren ve onları irsad eden kimse" demektir (Öngören, 2010, s. 50)." Hinduizm ve Budizm gibi dinlerde Guru, usta-çırak ilişkisine dayalı zanaatlardaki Usta bu farklı isimlerden bazılarıdır. Bütün bu figürler, daha az bilgi sahibi olan bir öğrenciyi eğiten öğretmen rolünü üstlenmektedir ve bu eğitimlerini diğer eğitim türlerinden ayırt eden bazı temel özellikleri bulunmaktadır.

Mentor, Mentos ve "mental", Yunanca akıl sözcüğünden türemiştir ve amaç, güç, niyet, ruh ya da hatırlatma gibi anlamlara da gelmektedir. Öykülerde mentor, kahramanın değişim geçirmesine neden olacak bir etkiye sahiptir (Vogler, 2014, s. 183). Mentorun bir kavram olarak ilk ortaya çıkışı Homeros'un Odysseia destanına dayanmaktadır. Destanda Mentor, Odysseia'nın arkadaşıdır ve Odysseia oğlu Telemachus'u Truva savaşına çıkmadan önce Mentor'a emanet eder. Mentor'un görevi, babasının yokluğunda Telemachus'a sahip çıkmak ve onu eğitmektir. Daha sonra Athena Mentor'un kılığına girer ve Telemachus'a artık o yol göstermeye başlar ve bu süreçte Telemachus Athena'nın bilgeliği sayesinde ileride bir lider olmasını sağlayacak özellikleri de kazanmaya başlar. Telemachus'a yol gösteren Athena'nın akıl tanrıçası olması da mentor kavramının algılanması açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda Athena'nın bir tanrıça olarak erkek kılığına girmesi, mentor arketipinin erkek ya da kadın olmasının önemli olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Bir başka ifadeyle mentor, cinsiyet ayrımını aşan ve insan olmaya işaret eden bir bilgeliği de temsil etmektedir.

Kahramanın yolculuğunda mentor arketipi, kahramanın "çağırıyor reddettiği" aşamada karşımıza çıkar. Bu arketipin ortaya çıktığı aşamanın 'doğa üstü yardım aşaması' olması mentor arketipinin anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bu isim, mentor ile karşılaşan kişinin aynı zamanda ruhsal bir dönüşüm geçireceği bir maceraya atılmak üzere olduğunu da göstermektedir. Mentor arketipi çeşitli görünümlere sahiptir, zaman zaman sadece bir ayin bile kahraman arketipinin üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahiptir ve bu nedenle mentordur fakat mentor genellikle insandır ve erkek ya da kadın olabilir. Kadın mentor arketipinin kaynağı 'annedir". Kadın mentor, anne karnındaki korunaklı dünyaya işaret eder ve kaderin iyi kalpli, koruyucu yönünü temsil eder. Bu arketip Afrika Kabilelerinde, Kızılderililerde, Dante'nin İlahi Komedyası'nda ya da Goethe'nin Faust'u gibi çok geniş bir anlatı çerçevesi içinde gözlemlenebilir. Mentor erkek olduğunda, baba

figürünü temsil etmektedir ve büyücü, keşiş, çoban, demirci, rehber, öğretmen, kayıkçı, Hermes- Merkür'de olduğu gibi ruhları öteye aktaran kişi olabilir. Kahraman artık macera çağrısına yanıt verdiği için bu arketiple karşılaşmaktadır (Campbell, 1999, s. 83-90).

Mentor arketipi, kahramanın yolculuğunun tıkanıp bir noktada ortaya çıkabileceği gibi, yanıt verdiği yeni maceranın başlangıcında da yer alabilir. Fakat mentor arketipi daima kahramanın daha fazla ilerleyemeyeceği bir noktada ortaya çıkar. Mono-mit, kahramanın henüz başına geleceklerden haberdar olmadığı bir anda macera çağrısı ile başlar. Kahraman henüz sıradan birisidir bir başka ifade ile kahraman olmasını gerektirecek olaylarla karşılaşmamıştır. Bu nedenle henüz yeni yolculuğu için gerekli bilgi birikimine sahip değildir. Kahraman, yolculuğu için gerekli olan yeni bakış açısına daha deneyimli olan mentor arketipi sayesinde kavuşur.

Bu arketip, kahramanları eğiten, koruyan ve onlara hediyeler veren tüm karakterlerde ifade edilmektedir. Cennet Bahçeleri'nde Âdem ile yürüyen Tanrı, Kral Arthur'a yol gösteren Merlin, Külkedisi'ne yardım eden Peri Anne ya da acemi polise tavsiyeler veren deneyimli bir çavuş; kahraman ve Rehber arasındaki ilişki, edebiyat ve film dünyasındaki en zengin eğlence kaynaklarından biridir (Vogler, 2014, s. 85).

Mentor arketipi bütün bu yönleriyle temelde bir eğitimcidir. Öncelikli olarak amacı kahramanı, karşılaşacağı engeller hakkında bilgilendirmektir. Çünkü kendisi de daha önce kahramanın yolculuğunu başarıyla belki birden çok kez tamamlamıştır ve kahramanı neyin beklediğini hikâyedeki herkesten daha iyi bilmektedir. Fakat kahraman başlangıçta mentorun ne kadar bilgili olduğunu anlayamaz. Çünkü mentor, kahramana aslında neyi bildiğini göstermez. Kahramanın mentorun bilgisini anlayabilmesi için belirli bir olgunluğa erişmesi gerekir. Mentor, bu açıdan aynı zamanda kahramanın ruhsal olarak gelişmesini sağlar. Kahraman, düşmanlarıyla mücadele edebilmek ve en önemlisi kendi içindeki kötülükle mücadele etmeyi de öğrenmek için manevi açıdan da gelişmelidir. Örneğin Aristoteles'in, Büyük İskender'in; Akşemsettin, Fatih Sultan Mehmet'in mentoru olduğunu ileri sürebiliriz. Bu mentorlar, öğrencilerinin sadece büyük zaferler kazanması için onlara yol göstermemiş aynı zamanda onların iyi bir lider olabilmeleri için gerekli özellikleri kazanmalarını da sağlamışlardır. Mentorun tek olası beklentisi kahramanın yetişmesidir. Bu nedenle mentor ve kahraman arasında kurulan ilişki maddi temellere değil manevi değerlere dayanır.

Campbell açısından mentor arketipi, tıpkı kahraman arketipi gibi hikâyelerde ortaya çıksa bile işlevi açısından bu arketip, aslında gerçek bir kişidir. Örneğin psikanalistler Campbell'e göre bir nevi mentorluk işlevi yüklenmişlerdir. Çünkü psikanalistlerin denetiminde, kişinin kendisiyle ilgili sorunların üstesinden gelebilmesi için, benlik gelişimi sırasında gerçekleşebilecek krizlerin yeniden ortaya çıkmasına izin verilir. Psikanalist bu konuda deneyim sahibidir ve bir tür mystagogos (Yunanca ve Latince'de mystagogos, mysteria kültlerinde müridi erginleştiren kişi), ruh rehberi yani ilkel orman tapınaklarındaki büyücü-hekimin kişiliğini ve rolünü üstlenir. Psikanalistin rolü bu açıdan tamamen Yaşlı Bilge Adam ya da Kadın rolü olan mentordur. Psikanalist/Mentor, canavarı öldürecek olan

büyümlü kılıcın yerini söyleyecek, hazinenin yerini gösterecek, öldürücü yarayı iyileştirecek merhemi süren ve sonunda büyük maceranın ardından muzaffer kişiyi normal yaşama döndürecek olan kişidir (Campbell, 1999, s. 20). Bütün bu semboller bu yönüyle insanın gelişimini tamamlaması için gerekli metaforlar haline dönüşmektedir. Ancak mentor arketipi sadece gerçek hayatta psikanalist rolünü üstlenmek durumunda değildir. İnsanın, manevi açıdan ilerleyebilmesi, kendisi ile yüzleşebilmesi ve gerçek bir değişim geçirmesi için ona yol gösteren insanlarla karşılaşması mümkündür. Mentorun işlevi, gerçek hayatta insanın daha iyiye doğru değişmesine yardımcı olmak hikâyelerde ise kahramanın da hem bir değişim geçirmesine hem de zaferi kazanmasına yardımcı olmaktır. Bu açıdan mentor arketipi, filmler için de son derece önemli bir konudur; *İfttarlık Gazoz*'da (2016), Adem (Berat Efe Parlar), Cibbar Kemal'in (Cem Yılmaz), çırağı olarak onunla beraber yaz boyunca gazoz satar ve filmin ana konusu Kemal ve Adem arasındaki usta çırağ ilişkisidir. *Muhsin Bey*, (1987), Ali Nazik (Uğur Yücel) ünlü bir şarkıcı olmak ister ve Muhsin Bey'le (Şener Şen) yolları kesişir. Ali Nazik için ünlü olmak adına her mubahtır fakat Muhsin Bey onu düzgün yerlerde şarkı söyleyebilecek bir sanatçı olması için yetiştirmek ister ve ona bildiği her şeyi öğretmeye başlar. *Hababam Sınıfı Serisi*'nde, (1974-1981)², Mahmut Hoca, aynı zamanda bir mentor arketipi olarak, öğrencilerinin sadece sınıfı geçmelerini isteyen bir hoca değil, onlara yol göstererek belirli değerler kazanmalarını da isteyen bir figürdür. *Can Dostum (Good Will Hunting)*, 1997), Will (Matt Damon), son derece yüksek bir zekaya sahip olmasına rağmen eğitim almamış, öfke problemleri olan ve hayatta yolunu kaybetmiş bir gençtir ve ona sadece bir terapist olan Sean (Robin Williams) ulaşarak yardımcı olabilir. *Yerdeki Yıldızlar*'da (*Taare Zameen Par*, 2007), Ishaan, (Darsheel Safary) sürekli okulda başarısız olan ve öğrenme zorlukları çeken ve kimse tarafından anlaşılmayan bir öğrencidir. Ram (Aamir Khan), Ishaan'ın tıpkı kendisi gibi disleksi problemi olduğunu fark eder ve onu öğrenebileceği şekilde yetiştirerek kendi becerilerini fark etmesini sağlar. Ayrıca, Yıldız Savaşları serisi'nde Obi Wan 1977 *Yıldız Savaşları Serisi*'nde (*Star Wars Series*, 1977-2017); Yoda, Obi Wan Kenobi, *Yüzüklerin Yüzüklerin Efendisi Serisi*'nde (*The Lord of The Rings Series*, 2001-2003); Gandalf ve (*Harry Potter Serisi*'nde (*Harry Potter Series*, 2001-2011); Dumbledore filmlerdeki en ünlü mentorlar arasındadır.

6. Eşkîya

1980'lerde Türk Sineması ciddi bir açmaza girerek seyircisini giderek kaybetmiştir. *Eşkîya*, filmine kadar, Türk Sinemasındaki nitelikli filmlerin sayısı epey azalmış ve neredeyse hiç izleyicisi kalmamıştır. *Eşkîya*, Türk Sinemasının girdiği bu krizden çıkarak yeniden canlanmasında bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Scognamillo, 2010, s. 405-406), (Suner, 2005, s. 34).

Eşkîya'nın, mono-mitin bütün aşamalarını birebir gösteren bir film olduğunu söylemek çok zordur. Örneğin kahraman arketipini olan Cumali (Uğur Yücel), yolculuğunu düşmanlarını yenmiş ve amacına ulaşmış bir şekilde tamamlamaz. Fakat *Eşkîya*'yı bu çalışma açısından değerli kılan, filmin mentor arketipi üzerinden okumaya elverişli bir hikâyeye sahip olmasıdır. Mentor arketipi, aslında kahramanın yolculuğunu, belki birden çok kez tamamlamış eski kahramandır ve

² *Hababam Sınıfı* serisinin yönetmeni Ertem eğılmezdir. Sadece 1978 yılındaki *Hababam Sınıfı Dokuz Doğruyor* filmini Kartal Tibet yönetmiştir.

bu yolculukları süresince elde ettiği bilgi ve tecrübeyi, henüz çıkacağı yolculuk ve kendisi hakkında hiçbir şey bilmeyen, kahraman arketipine aktaran bir eğitimcidir. Bu açıdan mentor arketipi mono-mitte, kahramanın dönüşeceği kişidir (Vogler, 2014, s. 86) ve izleyici aslında, Cumali'de ortaya çıkmaya hazırlanan Baran'ı izler. Çünkü "arketipler, öykünün akışı içinde karakterin belirli durumlarda taktıkları maskeleri andırırlar. Bir karakter, öyküde baştan sonra kadar yalnızca aynı masleyi takabileceği, çeşitli sahnelere farklı maskeler takarak birçok farklı arketipi de canlandırabilir (Tecimer, 2006, s. 123).

Film, Baran'ın, eşkiya olarak yakalanarak hapis yattıktan sonra hapishaneden çıkması ile başlar. Baran, önce köyüne gider fakat köyünde artık kimse kalmamıştır. Ardından, sevdiği kadını (Keje'yi) geri almak ve kendisini yakalatan arkadaşı Berfo ile yüzleşmek için yola çıkar ve Cumali ile de bu sırada yolları kesişir.

Baran, kendisiyle hesaplaşmış ve eşkiyalığı bırakmış bir adamdır. Sevgi, merhamet, saflık, olgunluk, vicdan, adalet, erdem gibi değerleri temsil eder. Baran'ın bir önceden eşkiya olmasına rağmen, aslında nasıl bir insan olduğu, Baran ve köyün meczubu Ceren Ana arasında geçen konuşma ile filmin daha başında izleyiciye aktarılır; "sen mapusa gittikten sonra düzen bozuldu eşkiya... Kötüler bu işte galip geldi, ezilenler ezildi". Eşkiya hapse düştükten sonra "eski düzen geride kalmış, kötülerin galip geldiği yeni bir düzen kurulmuştur. Eşkiya, artık var olmayan, geçmişte kalmış, yitip gitmiş bir dünyanın insanıdır. Tarihsel zamanın dışında, mitik, adeta masalsı bir dünyadır bu" (Suner, 2005, s. 74). Bu dünya, mitolojinin anlatılarına uygun bir dünyadır ve bu nedenle Baran gerçeklikten uzak bir arketip görünümündedir.

Cumali ise modern tarzda bir eşkiyadır ve şehir hayatının neden olduğu olumsuz değişimi temsil eder. Baran ile Cumali'nin patronu arasında geçen bir diyalog eşkiyanın modern dönemde ne olduğunu da gösterir; "kaldı mı artık dağlarda eşkiya emmi? Eşkiya artık şehirde". "Eşkiya artık dağ başında değildir ama eşkiyalık düzeni, gittikçe kök salan yeraltı dünyasıyla, kent yaşamının yadsınamaz bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir" (Esen & Kayadar, 2009, s. 168). İstanbul'un arka sokakları üzerinden gösterilen bu yeni yaşam, insani değerlerin önemli ölçüde yitirildiği, Baran'a son derece yabancı görünen, yozlaşmış ve karanlık bir yaşamdır:

Öykünün "şimdi"sini 1990'lar İstanbul'u oluşturur ve bu "şimdi"ye Baran'ın temsil ettiği yitik, masalsı dünyanın merceğinden bakılır. Anlatının tüm öğeleri bu karşıtlık ilişkisi içinde anlam kazanır: Bir yanda yozlaşmış, hoyrat, acımasız değerleriyle "şimdi"nin İstanbul'u, diğer yanda dürüstlüğü, samimiyeti, cesareti temsil eden "bir zamanlar"ın masalsı dünyası (Suner, 2005, s. 74,75).

İstanbul'un arka sokaklarındaki hayat, gerçekçi bir biçimde yansıtılmasına rağmen, bu gerçekliğe uygun görünmeyen mitolojik bir hikâye, Baran ile filme eklenir. Tıpkı *Eşkiya* filminin oluşturduğu bu anlatı evreninde olduğu gibi mono-mitte de, gerçek dışılık ve gerçeklik birbirinden ayrılmaz. Burada sunulan, Campbell'in ifade ettiği gibi, kendi gerçek hayatlarımızla hikâyeler arasındaki güçlü ilişkidir ve sanki

böylece izleyici mentor arketipinin gerçek olabilme ihtimaliyle karşı karşıya bırakılmış gibidir.

Cumali kısa yoldan para kazanmak ister, kibirlidir ve cahildir. Henüz kahraman arketipinin özelliklerine sahip değildir ve başlangıçta Cumali'nin nasıl olup da Baran'ın kişilik özelliklerini taşıyabileceğini anlamak son derece güçtür. Fakat Baran filmde, mentor arketipini temsil ettiği için, Cumali'de kimsenin göremediği bir şeyi, onun kime dönüşebileceğini, yani ondaki kahraman arketipini gören tek karakterdir. Ancak Baran'ın bu bilgisi önce izleyici ile paylaşılır.

Cumali merhametlidir. Baran'ın gidecek bir yeri olmadığını fark edince onu kaldığı otele götürür. Cumali'ye ne kadar mantıksız gelse de, Baran, Keje'yi aramak için yollara düştüğünde, Cumali, Baran'ın kaybolmasından korktuğu için onunla dolaşır. Baran, otel parasını ödeyemediğinde onun borcunu üstlenir. Bütün bunlardan önemlisi de, izleyiciye hem Baran'ın hem de Cumali'nin sevdikleri için her şeyi göze alabilecekleri gösterilir ki en büyük ortak noktaları da budur. Fakat bütün bunlar aslında Cumali karakteri için de son derece gerçek dışı davranışlardır çünkü Cumali, İstanbul'un arka sokaklarına ait bir adamdır ve normal olan, birbirini kandırmak, aldatmak ve kullanmaktır. Cumali bu durumu silahını çatıya saklarken dile getirir: "Burası İstanbul. Herkes düşman! Ne zaman ne olacağı belli olmaz". Cumali'den beklenen, Baran'a sahip çıkmasından ziyade onu ortada bırakmasıdır. Ancak her iki karakterin de taşıdığı bu ortak değerler, ikisini de mono-mitteki mentor ve kahraman arketipine uygun hale getirmektedir. Baran'ın mentor arketipini tam anlamıyla yansıtmaya başladığı sahne, Keje'yi bulmak için çatıda kendi etrafında döndüğü sahnedir.

Baran'ın en büyük arzusu sevdiği kadını bulabilmektir ama İstanbul gibi her şeyine tamamen yabancı olduğu bir şehirde bunu yapabilmesinin bir yolu yok gibidir. Baran başlangıçta İstanbul'u dolaşır ama Keje'yi böyle bulamayacağını fark eder. Keje'yi bulabilmesi için ilahi bir güçle bağlantıya geçmesi gerekiyor gibidir bu yüzden şehrin ruhunu hissetmeye çalışır. Bu, Baran'ın evin çatısında kendi etrafında dönerek Keje'nin nerde olduğunu anlamaya çalıştığı mistik bir sahne ile gösterilir. Baran çatıdayken Cumali gelir.

Cumali'nin gelişi, sahnenin mistik atmosferden uzaklaştırılarak yeniden gerçekçi bir biçimde kurulmasına olanak sağlar. Baran Cumali'yi yanlış yapmaktan alıkoymak için ona yol göstermek ister; "senin yolun yol değildir. Uyuşturucu kötü iştir. Yapma! İnsanları zehirliyorsun. Çok adam tanıdım hapiste bu işleri yapan. Sonları kötü oldu". Fakat Cumali, başlangıçta bu bilginin önemini algılamaz; "Yapmıyım, peki ne yapayım? Hırsızlık mı? Dolandırıcılık mı? Hangisi daha iyi?". Cumali, sorunları için somut bir çözüm aramaktadır fakat Baran'ın yanıtı daha derin bir kavrayışa hitap eder: "Hiçbiri, hiçbiri insana göre değil". Cumali, Baran'ın yanıtındaki derinliği fark eder ama henüz bu derinliğin onun amaçları için bir işlevi yoktur bu nedenle itiraz eder: "Hepsi insana göre! Yoksa yapılmazdı."

Mentor arketipinin özelliklerinden birisi tanrısal bir yönünün olmasıdır ki bu Baran'ın rasyonel yöntemlerden ziyade Keje'yi mistik bir yöntemle araması aracılığıyla bir ölçüde anlatılır. Aynı zamanda ilerleyen sahnelerde, her yıldız kaydığında bir eşkiyanın ölmesi biçiminde yapılan metafor da bu fikri destekler. Bu mistik yön, daha önce de ifade ettiğimiz gibi kahramanın ruhsal anlamda gelişmesi

için önemlidir. Mentor arketipinin tanrısal özelliklere sahip olduğunu göstermek için başvurulan bu içeriğin nedeni, mentorun sadece kahramanın yolculuğundaki canavarları değil, canavarlar aracılığıyla simgelenen kendi iç benliğinde bulunan kötülüğü de yenmiş olmasından kaynaklanır. Fakat kahraman arketipi yani Cumali yolculuğunun başında henüz bütün bunları idrak edebilecek bir anlayıştan yoksundur fakat buna rağmen, mentor arketipi anlasın ya da anlamasın, kahramanın ihtiyacı olan bilgiyi, beceriyi, gerektiği zaman şifa ya da büyüyü, düşmanları ile mücadele etmesi için silah verir ve kahraman, yolculuğunda ilerlediğinde mentordan aldığı şeye muhakkak ihtiyacı olacağı bir dönüm noktası ile karşılaşır. (Peta Goldberg, Browning, Browning, & Oike, 2012, s. 287).

Cumali, Baran'a itiraz ettikten hemen sonra, kahraman arketipinin aslında ne kadar işlevsiz ve gerçek dışı olduğunu gösteren bir konuşma yapar. Babasının Yılmaz Güney'e olan hayranlığını anlatır. Cumali'nin babası iyi bir adamdır ama aldatılmıştır. Bu diyalog üzerinden aslında izleyiciye söylenmek istenen, insanın gerçek hayatta kahraman arketipi gibi idealize edilmiş bir hikâye karakterini örnek almaya kalkarsa başına gelebileceklerdir. Çünkü Cumali ile hala izleyicinin gerçeklik algısı korunmaya çalışılır ve izleyiciye Baran ne kadar gerçek dışı olursa olsun, bir masal izlemediği anlatılmak istenir. Cumali babasını "aldatılan kahraman" olarak isimlendirir ki, bu anlatımda gerçek hayatta kahraman arketipine yer olmadığı altı çizilmiş olur.

Aynı zamanda bu sahne, Campbell'in önemli bir tespitiyle uyusmaktadır:

Campbell modern insanın "artık büyük düzenleyici mitolojileri bir yalandan ibaret zannetmeye başlamasının" asıl nedenini sorgular. Batı düşüncesinde, inanç ve aklın bir arada bulunması bir çelişki oluşturmaktadır ve bu nedenle akıl uğruna inanç terk edilmiştir. Sekülerleşme ve teknolojinin ilerlemesi ile beraber, insanın her şeyi bilinebilir yapma saplantısı, özünde önemli bir gerçeklik barındıran mitoloji ve dinî anlamasına yardımcı olacak araçlardan yoksun kalmasına neden olmuştur. Böylece, ilerlemeci toplumların kendi içinde, her türden kadim insani ayin, ahlâk ve sanat mirasının bütün son izleri tamamen yok olmuştur. Mitoloji ve din anlamı toplulukta oluştururken, modern insan bireyde bu anlamı oluşturmaya çalışmış, bir başka ifade ile artık birey dışında, dünya da dahil olmak üzere hiçbir şeyde anlam olmadığını kabul ettiği bir noktaya ulaşmıştır. Fakat Campbell'e göre anlam bireyde değil bilinçdışıdadır. Bu yüzden insan ruhunun bilinçli ve bilinçdışı alanları arasındaki iletişim kesilmiş ve insan ikiye ayrılmıştır (Campbell, 1999, s. 420-421).

Baranın bir arketip olarak güçlü bir şekilde bilinçdışını temsil etmektedir. Film, kabul edilebilir bir biçimde inandırıcı olabilmesi, Cumali'nin izleyicinin bilincini temsil etmesi ve izleyicinin gördüğünde tanıyabileceği bir bakış açısını yansıtmaya ile mümkündür. Arketipler özlerinde Campbell'in ileri sürdüğü gibi insana dair çok önemli bir bilgi barındırmasına karşın, artık modern insan için inandırıcılığını kaybetmişlerdir. Bu yüzden karşılıksız vermek, sevgi, samimiyet, vefa, adalet, aşk, bilgelik, hoşgörü, anlayış, diğerkâmlık gibi Baran'da görünür kılınan ve mentor arketipine ait olan bütün insani özellikler artık inandırıcı değildir. Filmin sonunda, her iki karakterinde ölme nedeni aslında budur.

Baran, film boyunca Cumali ne yaparsa yapsın, ona yol göstermekten ve akıl hocalığı yapmaktan vazgeçmez. Cumali, kendisini aldatan sevgilisini, başka bir adamla yatakta bastığında ve onları öldürmeye karar verdiğinde, Baran Cumali'ye engel olmaya çalışır; "yapma mapusa bunun için girme, yazıktır sana... gençliğine, başla onları". Cumali başta Baran'ın bu teklifini kabul eder ama ani bir karar değişikliği ile her ikisini de öldürür. Baran, Cumali'yi bu kararından dolayı terk etmez. Onun ruh halini anlar. Diğer herkesi göndererek Cumali'ye sahip çıkar. Beraber kaçarlar. Fakat Cumali'nin peşinde sadece polis yoktur. Cumali, onu aldatan sevgilisine, büyük bir miktar para da kaptırmıştır ve bu parayı bulmak için son derece tehlikeli bir mafya babasını dolandırmıştır. Mafya babası nihayet bu durumu fark eder, Cumali'yi bulur ve yakalar. Cumali için artık kurtuluş yok gibidir ancak düştüğü bu kötü durumda ona yine Baran sahip çıkar ve Cumali'yi kurtarabilmek için, hayatta en çok sevdiği kişiden Keje'den vazgeçmeyi göze alır. Fakat Baran kendisini daha önce hapse attıran Berfo tarafından bir kez daha kandırılır ve bunun sonucunda Cumali ölür. Cumali'nin ölüm anında yanında yine Baran vardır. Cumali çok korkmaktadır ve Baran'a cehenneme gidip gitmeyeceğini sorar. Baran ise Cumali'ye korkamamasını, "özüne döneceğini" söyler. Cumali'nin ölümünden sonra Baran yeminini bozar, eşkıyalığa geri dönerek Cumali'nin öcünü alır ve sonunda kendisi de öldürülür.

Baran'ın, ölüm sayesinde, doğa üzerinden açıkladığı bir öze döneceği yönündeki inancı, filmdeki karakterlerin dolayısıyla insanın asıl hakikatinden uzak olduğu fikrini desteklemektedir. Filmde bu uzaklığı yaratan ana sebep kent yaşamı olarak gösterilmiştir. Filmde, insanın asıl doğasının kent yaşamına uygun olmadığı, Baran üzerinden sıklıkla vurgulanır: "Bu şehir hapisane Cumali, nefes alamıyorum. Hayvan ölüsü gibi kokuyor. Koşu bu böyle kokardı". Ayrıca filmde sıklıkla, şehrin arka sokaklarındaki yaşam mücadelesinin ne kadar insani değerlerden yoksun ve şiddet yüklü olduğunun altı çizilir. Şehirde her an kıran kırana bir mücadele vardır ve şiddet bir saldırı değil bir var olma biçimidir (Elmacı, 2013, s. 80). Baran filmin başından sonuna kadar, Keje'yi alarak biran önce şehirden uzaklaşmak ister ve Cumali'nin başına gelen olayların sonucunda, nihayet Cumali de, Baran'la beraber şehirden kaçmak ister çünkü ancak yeni bir insan olarak yeni bir hayat kurması böylelikle mümkündür. Çünkü Cumali hayatı, insanın özünden yani doğadan dolayısıyla, kendi doğasından uzaklaşmasının bir sonucudur. İnsanın kendi doğasından uzaklaşması aynı zamanda Campbell açısından, insanın kendi anlatılarından uzaklaşmasına da neden olmuştur. Modernleşme ile beraber insan, bir zamanlar açıklama biçimi olarak geliştirdiği hikâyelerin taşıdığı mirası bir kenara bırakmış ve hikâyelerin gerçek dışı olduğuna karar vererek, hikâyeleri asıl işlevlerinden tamamen uzaklaştırmıştır. Öyle ki insan artık bu hikâyelerin özündeki asıl bilgiyi anlayamaz duymaz haldedir (Campbell, 1999, s. 24). Çünkü artık bu hikâyelerin asıl kaynağı olan inanç giderek gücünü kaybetmiş böylece inancı oluşturan simgeler de artık insanların ruhuyla ilişki kuramaz olmuştur. İnsanlık artık inanç konularını mekanik terimlerle izah edilebilir açıklama biçimlerine dönüştürerek, onları gerçek özlere farklı ve işe yaramaz bir şeye dönüştürmüştür (Campbell, 1999, s. 424).

7. Sonuç

Campbell'e göre dünya üzerindeki bütün anlatıların özü olan mono-mit, aslında insanın kendisini keşfetme hikâyesidir ve Campbell açısından her insan doğduğu andan itibaren kahramanın yolculuğuna da başlamaktadır. Mitoloji, farklı semboller nedeniyle farklıymış gibi görünen, temelde aynı ortak özü anlatan tek bir hikâyeden oluşmuştur. Kahraman bu hikâyede ilerleyebilmek için bir akıl hocası ya da rehber ihtiyacı duyar ki bu mentor arketipidir. Mentor arketipi her zaman insan ya da insan benzeri bir varlık görünümünde olmak zorunda değildir. Nadiren de olsa mitolojilerde çeşitli ayınlar, kahraman üzerinde dönüştürücü ve yol gösterici bir etkiye sahiptir. Fakat genellikle mentor arketipi yaşlı bir erkek ya da kadın bilge kişidir. Vogler, bu arketipi daha detaylı bir biçimde ele alarak, mentor arketipinin hikâyelerin çoğunda, kahramanın ileride dönüşeceği kişinin kendisi olduğunu belirtir. Bütün bu özellikleri bakımından mentor arketipi bir eğitimcidir ve en önemli işlevi, kahramanın dolayısıyla insanın kendi içinde taşıdığı potansiyeli keşfetmesini sağlamaktır.

Bu çalışmada, Baran üzerinden anlatılan mentor arketipi ile mentorun bir işlevi daha görünür hale gelmiş ve *Eşkiya* filmi sayesinde, insanın özünden uzaklaşmasının getirdiği sonuçları tartışmaya açılmıştır. Alışlagelen ve bu nedenle sorgulanmayan şehir hayatının aslında çok ciddi açmazları olduğunun bir hapisane metaforu üzerinden anlatılması bu açıdan son derece anlamlıdır. Açıkça şehir onları boğmakta ve insan olmaktan çıkartmaktadır. Filmdeki mentor karakteri sık sık, şehir ile karşı karşıya kalmakta ve sanki mentorun kahramana, aslında bir düşman olan şehri alt etmesi için yardım etmesi gerekmektedir. Çünkü filmde şehir bir sembol olarak kullanılarak, insanın kendi doğasından ve aslından uzak olduğunda neyle karşı karşıya kaldığını göstermektedir (Tecimer, 2006, s. 149).

Baran, film boyunca bu bilgiden hareketle, Cumali'ye yaşamındaki hataları ve bu hataları oluşturan nedenleri göstermeye gayret eder. Mentorun eski bir eşkiya olması son derece anlamlıdır çünkü modern bir eşkiya olan Cumali'nin gerçekte ne yaşadığını ancak az çok ona benzer bir hayattan gelen birisi anlayabilir. Bu anlayışın bir yardıma dönüşebilmesi içinde de mentorun eski hayatında kendisiyle mücadelesini tamamlayarak bir değişim yaratmış ve belirli bir olgunluğa ulaşmış olması gerekir. Zaten mentorun asıl bilgisi buradan gelir. Mentor sadece uygulatan bir kişi değildir. Öğrettiği her şeyi bizzat kendisi daha önce deneyimlemiş ve bu deneyimi sorgulayarak, belirli sonuçlar çıkartmıştır.

Bu yüzden ancak mentor kahramanın yerine kendisini koyarak onu neyin beklediğini bilir. Bu yüzden Baran nihayet Cumali'yi de şehirden götürmek ister ama bunu başaramaz. Her ikisi de görünür de mücadeleyi kaybeder. Ancak bir tek Baran, bir mentor arketipi olarak kendisine doğru kahramanın yolculuğunu tamamladığı için insanı bilir ve Cumali'yi anlar çünkü aslında insanı anlar.

Kaynakça

- Balcı, M. (2012). *Otel İşletmelerinde Mentorluk Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma*. Çanakkale: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Bettelheim, B. (1976). *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Vintage.
- Bland, J. (2013). *Children's Literature and Learner Empowerment: Children and Teenagers in English Language Education*. London, New York: Bloomsbury.
- Campbell, J. (1999). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalıcı.
- Duncan, D. (2012). *Irish Myth, Lore and Legend on Film*. (E. Maher, ed.) Bern: Peter Lang.
- Eliade, M. (1963). *Myth and Reality*. (R. N. Anshen, ed., & W. R. Trask, Çev.) New York, Evanston : Harper & Row, Publishers.
- Elmacı, T. (2013, 10 22). Türk Sineması'nda Kent ve Öteki. *Akdeniz Sanat Dergisi*, s. 69-86.
- Esen, H., & Kayadar, V. (2009, 10 08). Yavuz Turgul Sinemasında Nostalji. *Selçuk İletişim*, 6(1), s. 154-171.
- John L. Brown, C. A. (1999). *The Hero's Journey: How Educators can Transform Schools and Improve Learning*. Alexandria, Virginia: ASCD.
- Joseph Campbell, B. M. (2013). *Mitolojinin Gücü: Kutsal Kitaplardan Hollywood Filmlerine Mitoloji ve Hikâyeler* (3. Baskı). (Z. Yaman, Çev.) İstanbul: MediaCat.
- Jung, C. G. (2003). *Four Archetypes: Mother, Spirit, Trickster*. (R. .. Hull, Çev.) Oxon, New York: Routledge.
- Micheal J. Marquardt, P. L. (2006). *The Manager as Mentor*. Westport, Connecticut: Praeger.
- Öngören, R. (2010). Şeyh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 39, s. 50-52). içinde İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Peta Goldberg, Browning, A., Browning, E., & Oike, R. (2012). *Exploring Religion and Ethics: Religion and Ethics for Senior Secondary Students*. Melbourne: Cambridge University Press.
- Robinson, A. (1989). *Satyajit Ray: The Inner Eye*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Scognamillo, G. (2010). *Türk Sinema Tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Kabalıcı.
- Selbo, J. (2016). *Screenplay: Building Story Through Character*. New York, Oxon: Routledge.
- Suner, A. (2005). *Hayalet Ev: Yeni Türk Sinemasında Aidiyet, Kimlik Ve Bellek*. İstanbul: Metis.

Tammy D. Allen, L. T. (2007). Overview and Introduction. L. T. Tammy D. Allen (ed.) içinde, *The Blackwell Handbook of Mentoring: A Multiple Perspectives Approach* (s. 3-6). Malden, Oxford, Victoria: Blackwell.

Tecimer, Ö. (2006). *Sinema Modern Mitoloji* (2. baskı). İstanbul: Plan b.

Vogler, C. (2014). *Yazarın Yolculuğu; Senaryo ve Öykü Yazımının Sırları* (4. baskı). İstanbul : Okyanus.

Filmler

Aksu, Y. (Yöneten). (2016). *İfttarlık Gazoz* [Sinema Filmi].

Columbus, C., Cuarón, A., Newell, M., & Yates, D. (Yönetenler). (2001-2011). *Harry Potter Serisi (Harry Potter Series)* [Sinema Filmi].

Eğilmez, E. (Yöneten). (1974-1981). *Hababam Sınıfı Serisi* [Sinema Filmi].

Jackson, P. (Yöneten). (2001-2003). *Yüzüklerin Efendisi Serisi (The Lord of The Rings Series)* [Sinema Filmi].

Khan, A. (Yöneten). (2007). *Yerdeki Yıldızlar (Taare Zameen Par)* [Sinema Filmi].

Lucas, G. (Yöneten). (1977-2017). *Yıldız Savaşları Serisi (Star Wars Series)* [Sinema Filmi].

Salva, V. (Yöneten). (2006). *Dingin Savaşçı (Peaceful Warrior)* [Sinema Filmi].

Sant, G. V. (Yöneten). (1997). *Can Dostum (Good Will Hunting)* [Sinema Filmi].

Turgul, Y. (Yöneten). (1996). *Eşkiya* [Sinema Filmi].

Turgul, Y. (Yöneten). (1987). *Muhsin Bey* [Sinema Filmi].

Weir, P. (Yöneten). (1989). *Ölü Ozanlar Derneği (Dead Poets Society)* [Sinema Filmi].

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 197-214.

2017 © All Rights Reserved

Sultanahmet Arasta Dervish Lodge

Fatih ELCİL¹

Keywords

Dervish, Lodges,
Art.

Abstract

Dervish lodges (Tekkes) generally adopts Islamic principles and They have been active in this direction. Every order has its own set of rules and apply them with a form of worship called zikir or rite. These rules have been maintained for centuries and the general line remains the same. Thus, "tekke culture" was formed. In addition to worship, there are many different dimensions such as music, human relations and lifestyle. Every Tekke made a remark one day in a week and at the same hour. And also, In these structures, special ceremonies and rituals are performed during religious days and holidays. The parts of the structure in the architecture of Tekke are arranged to respond to different functions. It is functional. There is a connection and organization among human relations. In general, each tekke has three main architectural elements. These are the ancestral house, the service buildings and the tombs. The ancestral house (Tevhidhane) is the most important architectural section of the tekke. The inscription was made here. The architectural elements that must be found in a ancestral house are the niche and the women's department. Sultanahmet Arasta Dervish lodge (Arasta Tekke) has existed in the past as an important mystic structure. In my presentation; the Arasta Dervish lodge (Tekke), as a Rufai Tekke will be tried to be introduced to the place of Istanbul Tekke life.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
18 Jun, 2017

Before talking about Sultanahmet Arasta Dervish Lodge, which I want to introduce in my presentation, I would like to provide brief information on Dervish Lodges and Fatih District, Sultanahmet Neighborhood where it is located. Fatih district is one of the European side districts of Istanbul. Its neighbors are Haliç and Eyüp in the north, Bosphorus in the east, Zeytinburnu in the west and Marmara Sea in the south. The history of Fatih District is the same as the history of Old Istanbul, which was established in the area called "Walled City" (Suriçi). The findings reached in excavations carried out in the Port of Theodosios in Yenikapi in recent years point to the prehistoric Neolithic Age. Also, in the 7th century BC, a second settlement was established by the immigrants from Megara, Greece around today's Sarayburnu. The construction of the first city walls coincides with these years (657 BC). This city was named Byzantion, after the founder, Byzas.² Byzantine, encircled by the Roman Emperor Septimus Severus in 194 AC, was conquered in 194, following two years of siege. In the Constantine era, the Emperor II Theodosios(408-450) managed to expand the city walls which started from Samatya to the borders of today, which merged with the Golden Horn in Fener. The walls of the Golden Horn, which connects the sea and land walls of Istanbul from the north, were built in the VII century. In the following centuries and especially

¹ Corresponding author. Assist. Prof., Istanbul University, Faculty of Letters, Department of Art History, Department of Turkish and Islamic Arts, elcilfatih@yahoo.com

² Çeker, p.12.

due to the Latin invasion, the city walls were raised and repaired in the XIII century, and in 1453, Byzantine carried out strengthening works due to Turkish siege. On May 29, 1453, Istanbul was conquered by Sultan Mehmed the Conqueror and became the capital of the Ottoman Empire.

Fatih District, which covers the whole of the Historical Peninsula, is named after the Ottoman Sultan Mehmed the Conqueror. After the conquest of Istanbul, Fatih, which began to develop around the Fatih Mosque built on the fourth hill of Istanbul on Sultan Mehmed Khan II's order, quickly became a classical Ottoman-Turkish city. Fatih is also known as "First Istanbul" or "Original Istanbul" because of its features. Istanbul, which has always been a cultural and commercial center since the day it was established, has been kept alive and developed with various monumental constructions by the sultans after Sultan Mehmed the Conqueror, and the historical "Walled City" region of today's Fatih District also become the center of the Empire.

Sultanahmet is one of 57 neighborhoods of Fatih district of Istanbul on the European side. Located at the farthest point of the historical peninsula, the neighborhood houses numerous historical works, especially the Blue Mosque and Hagia Sophia. According to the administrative borders the district borders with Binbirdirek on the north; Küçükayasofya on the west; Cankurtaran neighborhoods on the east and the Marmara Sea on the south. Atmeydani, which has always been a center with its structures and historical importance, is also located here. In the Byzantine period, the square, located on the southwest of Hagia Sophia was called Hippodromos (hippodrome) and it was arranged as a car racing area, and the square has great importance since it was the place where certain uprisings began with various political events. After the conquest of Istanbul, the area in which the Hippodrome was located continued to exist as a place where horse races and javelin games were carried out, and it was named Atmeydani (Horse Square). Moreover, due to its proximity to the Palace, its value rose, the square had a new appearance with the important structures built around it, and it became the center of city life with its feast festivals and palace weddings.

Arasta Dervish Lodge, our main subject, is a Sufi structure. I will try to give some information on the place of Dervish Lodges in Ottoman culture; the dervish lodges were called **tekye** in the Old Turkish texts and they are called **tekke** today, but there is no certain information about the etymology of the term. Although its structure makes us think that the term comes from the root **vekee** meaning "to sit, to lean", and despite the fact that the Arabic language has the word **tükee** meaning "baton, rest", since the classical Arabic dictionaries does not contain the word "tekye", the thought that it might be of Arabic origins is not strong. It is also claimed that the origin of the word comes from the Persian word "tekke", which means "fur". However, Persian texts do not contain the word "tekke", but they call the same place as **dergâh** and **hankah**. The word, which is made plural as **tekâyâ** according to the grammatical rules of Arabic, must have been used in Ottoman Turkish after XV century. The mosque, medrese and dervish lodge, which are the main institutions of the Islamic civilization, performed their functions under the Al-Masjid an-Nabawî (the Mosque of the Prophet) in the area of bliss, and the scientific, social and military functions in the Al-Masjid an-Nabawî became

independent institutions in the historical process. There are different opinions as to where and when the first dervish lodge was established. According to some scholars, the first dervish lodge was built in the city of Remle in Palestine in the 8th century. Ibn Taymiyya argues that the first dervish lodge was built in Abadan district of Basra in the same century. While the Islamic world expanded its borders from Baghdad to Bukhara on one side and from Cairo to Cordoba on the other side, it has also shaped the scientific, intellectual and political structure according to the needs. The medreses taught many sciences from exegetics to philosophy, and the dervish lodges have focused more on principles for educating society in a spiritual and moral way. The first dervish lodges were constructed as simple rooms and small spaces. In time, the dervish lodges gained various architectural features and incorporated many different units. The dervish lodges were called “ribat, âsitâne, zayviye, hankah, dergâh, imaret, savmaa, harâtbat, mihrab, tevhidhâne” in different times and in various geographies. Sometimes, the term “âsitâne” was preferred for the central dervish lodge of the sect, but sometimes the big dervish lodges were called “âsitâne”, and small ones were called “zâviye” as in Mevleviyeh. There are also dervish lodges named after their sects, such as Kalenderhâne, Mevlevîhâne, Kadirîhâne, Gülşenîhâne. The dervish lodges established in the big cities and the caravan routes also provided inn, imaret, caravansary services along with Sufi education. Members of the dervish lodge strengthened social assistance and solidarity and established close relations with government officials. There is no illuminating information about the physical and financial structures of dervish lodges in court registers, foundations, history books, and especially travel books. The travel books of Ibn Cubayr and Ibn Battuta are two important sources of information written during the beginning of sects and providing information on dervish lodges. Evliya Celebi’s Seyahatname contains important information about Ottoman dervish lodges. The details we obtained from these sources suggests that the dervish lodges were established on vast farmlands, they were supported by rich foundations, and they contained units such as hall, rooms, small mosque, hammam, mill, ablution room, kitchen, warehouse, library, guest house, barn, vineyards, and orchards. Generally, the dervish lodges were built by sheiks and their followers or by the sultan and the rulers. Sometimes the dervish lodge established with the modest opportunities of the sheik was developed with the help of the followers and lovers and increased the service areas as the opportunities of the foundation extended. While many of the dervish lodges were closed due to inadequate financial means, the reputation of the sheik of the dervish lodge reputation was instrumental in the shining era of small dervish lodges. The dervish lodges established before the Seljuk period, when the sects emerged as a separate formation, did not belong to a certain sect. After the 13th century, the dervish lodges started to be established as an activity center of a certain sect and became increasingly widespread. The dervish lodges containing the mausoleum of the founder of the sect were generally regarded as the center dervish lodge of that sect. The Sufi traditions and the sheik’s attitude determine the management principles of the dervish lodges. With the spread of the tradition of the foundation, the conditions in the texts of foundation certificates determined the administration of that dervish lodge. The determination of sheikhdom as a post passed from the father to the son in the foundation certificates, the problems arose due to

insufficient and inadequate sheik sons, and post struggles played an important role in the loss of reputation of Sufi life. State officials generally did not interfere with the appointments of the sheiks of dervish lodges but intervened in the management of the dervish lodge when necessary. The most significant example of this practice in the Ottoman period was the sheik assignments made for the Bektashi dervish lodges, which were banned in 1826 with the abolition of janissary system. While the dervish lodges operating in three continents often served as an independent institution, they were sometimes contained within the complexes that house many institutions. The highest enthusiasm and excitement was during the rituals and saddest times were in the commemorative ceremonies held during the Muharram Ul Haram in the dervish lodges based on the religious life centered around the conversation, worship, affection and service. The dervish lodges conducted many spiritual, social and cultural services. The dervish lodges serving everyone without any discrimination, people coming from very far lands were served. While the medreses represent the religious knowledge dimension, the dervish lodges strengthened the emotional direction, and dhikr assemblies, providing spiritual enthusiasm with the help of poetry and music, brought a different atmosphere to the dervish lodges, and created divine love and conversation. The dervish lodges were one of the leading institutions in the field of fine arts, especially poetry and music. Dhikr assemblies, ceremonies, and the divinities read in these ceremonies can be mentioned among the reasons for the growth of the great masters of poetry and music in the dervish lodges. As of the main architectural features, the dervish lodges contained many related structures, each with a different function, where dhikr was performed in the devotional prayer-chanting room [tevhidhane] and the salaah was performed on time, where the sheik and his family lived, where the woman guests were hosted, where separate rooms were located for the officers of the dervish lodge in the area reserved for men, primarily the sheik, where the sheik and his relatives were buried, where social needs such as education, accommodation, cleaning and subsistence along with prayer were carried out, where the poor were fed and guests from far away were hosted.

The opening of the dervish lodges was under state control. In 1812, the Ottoman Empire regulated the dervish lodge foundations and held the Assembly of Sufi Sheikhs (Meclis-i Meşayih), established in 1866 under the office of Sheikh ul-Islam, responsible for the management of the dervish lodges. In 1924, when the Department of Religious Affairs was being established, the administration of the dervish lodges and zawiyas along with the mosques and small mosques were transferred to this institution.

The Rukai Dervish Lodge, also known as Arasta Dervish Lodge, is located in Istanbul province, Fatih district, Sultanahmet neighborhood, map section 146, city block 92 and parcel 37. The building is located in Torun Sokak in the kiblah direction (the direction of Mecca) of the Blue Mosque.

The building, which is also known as the Arasta Dervish Lodge or the Seyyah Sheikh Aziz Dervish Lodge in Sultanahmet neighborhood, belongs to Rukaiye's Haririye post. It was founded in 1285/1868 by Bânisî Sheikh Aziz Efendi (died in

1318/1900)³. This date is mentioned in the last line of the inscription on the yard gate. This inscription also calls the structure as “Torun Dervish Lodge”. There is also still a connection from the garden of the Dervish Lodge building to the remains of the Byzantine Palace in the area and to the stone stairs.

With what we learn from the old photographs, we can say the following regarding the material properties of the structure known as Sultanahmet Arasta Dervish Lodge: It can be said that materials were used as bulky-stone construction technique at the entrance level of the devotional prayer-chanting room-meşrutahane (today’s lodging), and the tomb parts. Stone and bricks were used in the foundation and the walls were built using blend bricks and over plastered. There is Malta-Stone flooring on the floor. The window handrails of the mausoleum were made with iron material in the 19th century style. Wooden material was used on the cover of the mausoleum and on the upper floors of the main building and they are covered with Ottoman style piles. Again, as seen in the old photographs, bricks and stones were used the cistern of the dervish lodge and it was plastered. For the architectural characteristics of the Sultanahmet Arasta Dervish Lodge structure, of which only the yard gate survived until today, we can say the following from the old photographs taken in the 1980s, contained in the archives of the Council of Monuments: The yard gate of the structure is in Torun Street. This yard contains devotional prayer-chanting room-meşrutahane and connected mausoleum. There is also a cistern in the yard. It is highly probable that the building was a square or almost square planned devotional prayer-chanting room. Meşrutahane sections seem to have been resolved together under the same roof with the devotional prayer-chanting room. The main building has three floors when viewed from the front. There is a venue with a curved roof on the floor and there are three rectangular framed windows on the right and left of the arched window in the middle. The rear facade has 1 m. raised wooden upholstery and has a single storey. In the center, there are five stone steps and one entrance and two windows on both sides. The same two windows pattern continues on the left side. However, when you look at a photograph taken in the 1920s containing the building, the Dervish Lodge building seems to have a cribbed roof. Hence, it can be said that the back facade, which is seen as a single storey in the 1980s photographs, was probably three storeys like the front facade and that the devotional prayer-chanting room-meşrutahane sections were formed with such an integrity, but then the building damage caused it to become a single-storey structure. The mausoleum of the structure is located on the left of the front facade, connected with the the devotional prayer-chanting room. It has a square or almost square plan. In the mausoleum, on the wall overlooking the front of the main building, two window openings were located with brick arches. The water cistern of approximately 2 meters is also seen in the yard of the structure in the old photographs. The only element of the dervish lodge that survived until today is the yard gate and the inscription. The 10-line Talik Inscription is as follows:

Right Line Top to Down:

“Muktezây-ı ins-ü candır Seyyid Ahmed er-Rufâi

---

³ İşli, 1998, p.35.

Arş-ı pâye-i feres sâye-i mâlik-i mülk bütün
Yeter hem burc-u hakikat alâ-i tarik
Hâk-i pâ-yi akdes kuhlü'l-uyûn-u sâlikîn
Vâkif-ı sırr-ü hüdây-ı ârif-i deryâ-yı aşk
Feyz-i nutk-u ruh-u bihaşiyeden hayat-ı manevî
Ayn-ı Hünkâr-ı velâyet-i şemsi gün-ü ihtidâ
Muntazam kişver-i irşâd mahsus zatına
Derûnî arz eyle ol gâh sultân-ı alem”

Left Line Top to Down:

“Mübtehây-ı kutsayandır Seyyid Ahmed erRufâi
Kutb-u aktâb-ı zamandır Seyyid Ahmed erRufâi
Feyz-i fermây-ı cihandır Seyyid Ahmed erRufâi
Nûr-u çeşm-i âşikândır Seyyid Ahmed erRufâi
Aynı zürkâdan nişandır Seyyid Ahmed erRufâi
Âlem-i îcâda candır Seyyid Ahmed erRufâi
Mülk-ü feyz-i câvidandır Seyyid Ahmed erRufâi
Mehdi-yi sâhib-i zamandır Seyyid Ahmed erRufâi
Hâdim-i biçâregândır Seyyid Ahmed erRufâi, 1285”

The middle line at the bottom:

“Seyyah Torun Dergâhı yevmi'l-ehad rûz-u .....Pazar”

The only decorative element of the dervish structure, known as Sultanahmet Arasta Dervish Lodge, is its 10-lines poetic inscription written in Talik calligraphy on the yard gate. It is rumored that there was primarily a second inscription in same size and features, but it disappeared in time.

Among the Dervish Lodge structures that can be compared with the Sultanahmet Arasta Dervish Lodge, the following may be mentioned: **Abdal Yakup Dervish Lodge**; A dervish Lodge from the 17th century located within Hekimoğlu Ali Paşa Complex between Davutpaşa and Kocamustafapaşa districts of Istanbul. Despite the fact that it contains dervish cells, harem, an area reserved for men (selamlık), kitchen and hammam sections, it is noticed that there is no independent devotional prayer-chanting room, and it is understood that the ceremonies were carried out in the mosque which is the center of the complex. This kitchen-hammam composition, which is rarely encountered in Turkish-Islamic architecture, constitutes the most remarkable architectural feature of Abdal Yakup Dervish Lodge⁴.

---

⁴ Tanman, 1988, p.66.

Yahya Efendi Dervish Lodge; It is located in the Yahya Efendi çıkmazı, connected to the Ciragan street in the Yıldız neighborhood of Beşiktaş district of Istanbul; the establishment of the dervish lodge goes back to 945 (1538). Yahya Efendi built the first dervish lodge with the qualities of a complex containing devotional prayer-chanting room, medrese, hammam, fountain and houses, surrounded by vineyards and flower gardens. It is understood that the core of the first dervish lodge constituted the house Yahya Efendi used as a mosque-devotional prayer-chanting room. The most striking feature of Yahya Efendi Dervish Lodge is the warm connection of the architectural structures with the environment. The intense green texture of the burial area (hazire) almost embraces the dervish lodge, which is close to it due to its wooden material and forms a prehistoric part of Istanbul that can somehow still be experienced, by combining the mystical air radiating from the mausoleum and the magnificent landscape.

Küçük Efendi Dervish Lodge; It is located in Hacıevhad street close to Yedikule. It is one of the few examples of the Turkish baroque architecture that survived until today, and it contains an oval planned mosque, a library, a fountain, a shadirvan, dervish lodge rooms, a place in which a dervish undergoes a period of trial and suffering, a water reservoir, wells and burial areas. The first founder of the Complex was the chaplain of Hagia Sophia, Feyzullah Şükrü Efendi, who was connected to the Nakhshibendi sect. In 1957, there was a fire in the complex, and although the interior architecture and especially the wooden parts were ruined in this fire, it did not lose much of its architectural value and importance, and it survived until today after being repaired. The main structure of the complex, the oval planned mosque was also used as a building where Mevlevi dervishes perform the sema. The baroque features, which are generally exhibited in exterior decoration, have been influential in the plan of this structure, and an oval plan type away from the classical baroque mosque type was adapted. The oval interior volume, which is arranged longitudinally is covered by an oval wooden dome that sits on ten wooden posts.

Sultanahmet Arasta Dervish Lodge is a small complex dervish lodge structure, whose Mausoleum, the devotional prayer-chanting room, Meşrutahane, and Cistern can be determined from the old photographs. The parts of the structure in the dervish lodge architecture are arranged to respond to different functions and they are highly functional. It will be quite beneficial to revive the Sultanahmet Arasta Dervish Lodge, whose yard gate and the inscription dated back to second half of the 19th century could survive until today, with meticulous work and to transfer it to future generations.

References

- AKÇIL (2013), N. Çiçek Akçıl, **Edirne Tekkeleri**, Edirne Valiliği Yay., Edirne.
- BAYMAK (2012), Osman Baymak, **Kosova'da Tarikatlar ve Tekkeler**, Bay Yay., Prizren, KOSOVA.
- ÇEKER, Alper Çeker, **Fatih Rehberi**, Kültür A.Ş., İstanbul.
- DİZDARZADE (2010), Handan Dizdarzade, **İstanbul Mevlevihaneleri**, Kültür A.Ş., İstanbul.
- DOĞAN (1977), Ahmet Işık Doğan, **Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları**, İst.Teknik Üniv. Müh. Mim. Matbaası, İstanbul.
- ERAYDIN (2012), Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, Marmara Üniv. İlahiyat F. Vakfı Yay., İstanbul.
- EYGİ (2007), Mehmet Şevket Eygi, "Dünden Bugüne Sultanahmet", **2.Uluslararası Eminönü Sempozyumu Tebliğler Kitabı**, Eminönü Beld. Yay., İstanbul, s.242-245.
- GÖLPINARLI (1969), Abdülbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- GÖNCÜOĞLU (2011), Süleyman Faruk Göncüoğlu, **İstanbul'un Kitabı Fatih**, Fatih Beld. Yay., İstanbul.
- İNALCIK-RENDİ (2004), Halil İncılık-Günsel Rendi, **Osmanlı Uygarlığı I-II**, Ankara.
- İŞLİ (1998), Esin Demirel İşli, **İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu**, Yıldız Teknik Üniv. Fen Bil. Enst. Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KAYA (2012), Bayram Ali Kaya, **Tekke Kapısı**, Zeytinburnu Beld. Yay., İstanbul.
- KARA (2005), Mustafa Kara, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları Tarikatlar/Tekkeler/Şeyhler**, Dergah Yay., Ankara.
- KARA (2012), Mustafa Kara, **Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler**, Bursa Büyükşehir Beld. Yay., Bursa.
- KARA Mustafa Kara, **Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler**, Dergah Yay., İstanbul.
- KOÇ (2002), Hülya Koç, "Küçük Efendi Külliyesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.26**, İstanbul, s. 523-524.
- KOMİSYON (2000) **700.Kuruluş Yıldönümünde İstanbul'daki Osmanlı Mimari Eserleri**, İstanbul.
- KÖSE (2012), Fatih Köse, **İstanbul Halveti Tekkeleri**, Marmara Üniv. İlahiyat F. Vakfı Yay., İstanbul.
- OKUMUŞ (2003), Necdet Okumuş, **Manisa Rifaî Dergahı Entekkeliler**, Emek Matbaacılık, Manisa.

- ORAL (2013), Atilla Oral, **İşgalden Kurtuluşa İstanbul**, Demkar Yayınevi, İstanbul.
- ORTAYLI-ENGİN-AFYONCU (2008), İlber Ortaylı-Vehdettin Engin-Erhan Afyoncu, **Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti II**, Eminönü Belediyesi, İstanbul.
- ÖNAL (2010), Ebul Faruk Önal, **İstanbul'da Unutulan Bir Miras Şeyhülislam Mustafa Efendi Tekkesi**, Fazilet Neşriyat, İstanbul.
- SEZER-ÖZYALÇINER (2010), Sennur Sezer-Adnan Özyalçiner, **Öyküleriyle İstanbul Anıtları I-II**, İstanbul, 2010.
- TANMAN (1988), M. Baha Tanman, "Abdal Yakup Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.1**, İstanbul, s. 66.
- TANMAN (1990), M. Baha Tanman, **İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri**, İst. Üniv. Sos. Bil. Enst. Sanat Tarihi Doktora Tezi, İstanbul.
- TANMAN-YILMAZ (1992), M. Baha Tanman-H.Kamil Yılmaz, "Bandırmalızâde Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.5**, İstanbul, s. 54-55.
- TANMAN (1994), M. Baha Tanman, "Demirbaba Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.9**, İstanbul, s. 150-151.
- TANMAN (1994), M. Baha Tanman, "Eburrıza Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.10**, İstanbul, s. 364-365.
- TANMAN (1995), M. Baha Tanman, "Emir Buhari Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.11**, İstanbul, s. 128-129.
- TANMAN (1995), M. Baha Tanman, "Fenâi Ali Efendi Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.12**, İstanbul, s. 336-337.
- TANMAN (1997), M. Baha Tanman, "Hala Sultan Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.15**, İstanbul, s. 225-227.
- TANMAN (2013), M. Baha Tanman, "Yahya Efendi Külliyesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.43**, İstanbul, s. 246-249.
- TURNALI (1992), A. Bilgin Turnalı, "Câfer Paşa Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.6**, İstanbul, s. 555.
- TURNALI (1993), A. Bilgin Turnalı, "Cihangir Tekkesi", **T.D.V. İslam Ansiklopedisi C.7**, İstanbul, s. 559.
- VIRMİÇA (2010), Raif Virmiş, **Kosova Tekkeleri, Türbeleri ve Kitabeli Mezar Taşları**, Sufi Kitap yay., İstanbul.

**Journal of Strategic Research in Social Science
(JoSRess)**

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 231-240.

2017 © All Rights Reserved

Required Professional Competency and Quality Standards of Newly Appointed Science Teachers

Adem YILMAZ¹, Buket ERTUĞRUL AKYOL² & Mehmet Emin KALGI³

Keywords

science teacher,
quality standards,
competency, scale
development.

Abstract

In order to increase service quality in education, studies on many different subjects are run by the researchers. In addition to this, teachers are expected to reshape their educational lives as a reflection to these studies. Attitudes of the teachers towards educational researches are crucial in benefitting from these studies. General purpose of these studies are prerequisite professional competency of young teachers and determining quality standards. These studies are expected to contribute, in short term, to teachers and in long term, to teacher training programs. In teacher training programs primary aim is to train teachers that have more qualitative and more scientific view of life. Research was made according to general screening model and quantitative data obtaining tools were used. As quantitative data obtaining tool a Likert type scale named "Competency of Science Teacher and Quality Standards Scale" (CSTQSS) was applied. Sample group of the study consists of 400 newly appointed science teachers. In development of CSTQSS be taken process steps are; designing of Theoretic and Conceptional Substructures, Appeal to Specialists in Their Fields, Making Required Statistical Analysis to Ensure Reliability and Validity and Finalizing Scale. A set of analysis were made during the development of the CSTQSS (Item analysis, exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis, reliability coefficient analysis (Cronbach's Alpha), as a result of these analysis; a three-factor structured, consisting of fifty articles and that has a reliability coefficient Cronbach's Alpha result of 0.91, scale was formed. Obtained data were analyzed with SPSS 20.0 and LISREL 8.8 packaged softwares. As the results of conducted analysis, competency of science teacher and quality standards were determined.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
25 Jun, 2017

¹ Corresponding author. PhD. Student, Kastamonu University, Institute of Science, Department of Science and Mathematics Education, Science Education For Elementary Schools, adem_gantep@hotmail.com

² PhD. Student, Erciyes University, Graduate School of Educational Sciences, Department of Science and Mathematics Education, bukethoca2012@gmail.com

³ PhD. Student, Çukurova University, Institute of Social Sciences, Department of Religious Psychology Education, mehmet.emin.63.21@gmail.com

Göreve Yeni Başlayan Fen Bilgisi Öğretmenlerinde Bulunması Gereken Mesleki Yeterlilikler ve Kalite Standartları

Anahtar Kelimeler
fen bilgisi öğretmeni, kalite standartları, yeterlilikler, ölçek geliştirme.

Özet

Eğitimde hizmet kalitesini arttırmak amacıyla araştırmacılar tarafından birçok farklı konuda çalışmalar yapılmaktadır. Bunun yanı sıra öğretmenlerin bu araştırmaların yansımalarına göre öğrenim yaşantılarını şekillendirmeleri beklenmektedir. Öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumları bu çalışmalardan faydalanma konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu araştırmanın genel amacı, göreve yeni başlayan öğretmenlerde bulunması gereken mesleki yeterlilikler ve kalite standartlarının belirlenmesidir. Bu araştırmanın kısa vadede öğretmenlere, uzun vadede ise öğretmen yetiştirme programlarına katkı sağlaması düşünülmektedir. Öğretmen yetiştirme programlarında hayata daha nitelikli, daha bilimsel bakan öğretmenlerin yetiştirilmesi en temel amaçtır. Araştırma, genel tarama modelinde yapılmış olup, nicel veri toplama araçları kullanılmıştır. Nicel veri toplama aracı olarak ise "Fen Bilgisi Öğretmeni Yeterlilikleri ve Kalite Standartları Ölçeği (FBÖYKSÖ)" olarak isimlendirilen Likert tipi bir ölçek kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemini Türkiye genelinde göreve yeni başlamış 400 fen bilgisi öğretmeni oluşturmaktadır. FBÖYKSÖ'nün geliştirilmesinde başvurulan işlem adımları; Kuramsal ve Kavramsal Altyapının Dizayn Edilmesi, Madde Havuzunun Oluşturulması, Alanında Uzman Kişilere Başvuru da Bulunulması, Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanması İçin Gerekli İstatistiksel Analizlerin Yapılması ve Ölçeğe Son Halinin Verilmesi aşamalarından oluşmaktadır. FBÖYKSÖ'nün geliştirilmesi aşamasında bir takım analizler yapılmış olup, (madde analizi, açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi, Güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) yapılan analizler sonucu, 3 faktörlü bir yapıda 50 maddeden oluşan ve Güvenirlik katsayısı Cronbach's Alpha 0.91 olarak hesaplanmış bir ölçek geliştirilmiştir. Toplanan veriler SPSS 20.0 ve LISREL 8.8 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda göreve yeni başlayan fen bilgisi öğretmenlerinde bulunması gereken yeterlilikler ve kalite standartları belirlenmiştir.

Makale Geçmişi
Alındığı Tarih
15 Mayıs, 2017
Kabul Tarihi
25 Haziran, 2017

1. Giriş

Bilimin baş döndürücü bir hızla ilerlediği çağımızda, problemlere güvenilir çözümler bulunması amacıyla birçok araştırma yapılmaktadır (İlhan, Şekerci, Sözbilir ve Yıldırım, 2013). Öğretmenler eğitim sisteminin en temel yapı taşıdır. Öğretmenler yeni nesillerin yetiştirilmesinde, ülkelerin kalkınmasında ve toplumu oluşturan bireylerin sosyalleşmesinde başrol oynamaktadır. Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005; Eskicumalı, 2002; Özden, 2013; Bektaş, Aydın ve Ayvaz, 2015). Çağımızda bilim ve teknolojideki gelişmeler toplumun yapısını da değiştirmekte; bunun sonucu olarak da eğitimin hedeflerinde, yöntem ve tekniklerinde ve öğretmenin rollerinde de değişimler meydana gelmektedir (Fidan, 2012; Kurnaz ve Bayraktar, 2012). Öğretmenlerin artık klasik rollerini bırakıp; değişim ve gelişmelere açık, bilgiyi üretebilen, takım çalışması yapabilen, değerlendirme süreçlerine farklı bir bakış açısı getiren rolleri üstlenmeleri beklenmektedir (Erişen ve Çeliköz, 2003). Türkiye'de öğretmenlik mesleği, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun da "Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevleri üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir" şeklinde ifade edilmiştir (MEB, 1973). Bu nedenle öğretmenlerin mesleki yeterliliklerinin belirlenmesi ve öğretmenlerin bunlara uygun bir biçimde yetiştirilmesi gerekmektedir (Eskicumalı, 2002; Bektaş, Aydın ve Ayvaz, 2015).

Öğretmenlik mesleği, özel uzmanlık bilgisi gerektiren bir meslektir. Bu nedenle bu mesleği seçen insanların, mesleğin görevlerini eksiksiz olarak yerine getirebilmeleri için bir takım yeterliliklere sahip olması gerekir (Şişman, 2005; Özer

ve Acar, 2011). Yeterlik kavramı, bir meslek alanına özgü görevlerin yerine getirilebilmesi için sahip olunması gereken mesleki bilgi, beceri ve tutumlara sahip olma durumudur. Öğretmen yeterlikleri ise öğretmenlik mesleğini en etkin bir biçimde yerine getirebilmek için sahip olunması gereken davranışları belirtmektedir (MEB TEDP, 2006; Balcı, 2005; Bektaş, Aydın ve Ayvaz, 2015). Öğretmen yeterliklerinin nasıl olması veya ne düzeyde gerektiği ile ilgili olarak literatürde bir çok çalışma bulunmaktadır (Sünbül, 2001; Lunenberg, 2002; Küçükahmet, 1999; Demirel,1999; Erden, 1998, Sönmez, 2003; Şeker, Deniz ve Görgeç, 2005; Seferoğlu, 2004b; Derman, 2007). Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından 1990 yılında yapılan çalışmada öğretmenlerin yeterlik alanları konu alanı, öğrenme-öğretme süreci, öğrenci öğrenmelerini izleme ve değerlendirme ve tamamlayıcı mesleki yeterlikler olmak üzere dört başlık altında toplanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ise 2000 yılında öğretmen yeterlik alanlarını özel alan bilgisi ve beceriler, genel kültür bilgisi ve becerileri, eğitim ve öğretim yeterlikleri olmak üzere üç başlıkta toplamıştır (Şişman, 2009). Dünyadanın bir çok ülkesinde öğretmen yeterlikleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır (TDA, 2007; Fitzsimons, 1997; Darling ve Hammond, 1996, Yılmaz, 2012). Yapılan bu çalışmalarda farklı kategorilerde ayrı ayrı yeterlik alanları belirlenmiştir (Özer ve Acar, 2011). Bu çalışmaların yanı sıra Türk Eğitim Derneği tarafından öğretmenlik mesleği standartlarının incelenmesi ve geliştirilmesi için çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlayan bir araştırma yapılmıştır (TED, 2009).

2. Literatür Taraması

Öğretmenler ve öğretmen adayları ile yapılan çalışmalarda öğretmenlerin yeterliliklere sahip olma düzeyleri arttıkça yetişen öğrencilerin niteliklerinde ve kalitesinde artış olabileceği vurgulanmaktadır (Deniz, Görgeç, ve Şeker, 2005; Kahyaoğlu ve Yangın 2007; Özer ve Gelen, 2008; Sönmez ve Taşgın, 2013; Çakan, 2004; Gelbal ve Kelecioğlu, 2007; Ersoy ve Şahin, 2009; Dilci, 2012; Karacaoğlu, 2008; Bektaş, Aydın ve Ayvaz, 2015). Öğretmenlik mesleğine yönelik yeterlilikler ile ilgili çalışmalar Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü tarafından yapılmış olup, 6 ana yeterlik, bu yeterliklere bağlı olarak 31 alt yeterlik ve 233 performans göstergesi belirlenmiştir (MEB, 2008; Fidan, 2012). Öğretmen tutumlarını inceleyen araştırmalarda; tutumlarının ölçülmesine yönelik olarak geliştirilen Likert tipi ölçeklere çok fazla rastlanılmamakta bunların yerine betimsel ve nitel çalışmalar kullanıldığı görülmektedir (Ekiz, 2006; Korkmaz, Şahin, ve Yeşil, 2011b; Shkedi, 1998; Vanderlinde ve van Braak, 2010; İlhan ve ark, 2013; Öztürk, 2010; Korkmaz, Şahin, ve Yeşil, 2011a; Cousins ve Walker 2000; Papanastasiou, 2005; Walker, 2010; Yılmaz ve Bayrakçeken, 2015). Yalnızca öğretmenlerin özellikle eğitim araştırmalarına yönelik düşüncelerini ortaya koyabilen ölçekler yok denecek kadar azdır. Bu açıdan bakıldığında, öğretmenlerin eğitim araştırmalarına yönelik tutumlarını ölçmek için yeni bir ölçme aracına ihtiyaç duyulduğu düşünülmüştür.

Günümüzde kalite ve bilgi adına büyük mesafeler kat edilmiştir. Kalite, bir ürün ya da hizmetin belirli bir gerekliliği karşılayabilme derecesi olarak tanımlanmaktadır (aşq, 2013; Yılmaz, 2016). Eğitimde ve öğretimde kalite denildiğinde eğitim sisteminin beğenilmesi, kusursuzluğu, insanların yenilikleri izleyebilme becerisi gibi konular gündeme gelmektedir. Avrupa Birliği'ne geçiş ve uyum sürecinde

eğitim kurumlarında standartların belirlenmesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle kalite aranan ve istenen bir olgu haline gelmiştir. Avrupa’da ortak bir yükseköğretim alanı yaratma fikri birtakım kavramları da beraberinde getirmiştir. Kalite standartları ve akreditasyon kavramları, uzun süre gündemde kalacak kavramlar arasında yerlerini çoktan almışlardır (Gümrükçü, 2005; Turan, 2013; Yılmaz ve Fakirullahoğlu, 2016).

Çağdaş insan profilinde kalite ve bilgi her zaman ön plana çıkmaktadır. Avrupa Yüksek Öğretim Alanında Kalite Güvencesi Birliği (European Network of Quality Assurance Agencies -ENQA), tarafından kalite güvencesi politikası ve prosedürleri belirlenmiş ve Yükseköğretim kurumları içinde iç kalite güvencesi için Avrupa standartları ve ilkeleri tanımlanmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de kalite standartlarına yönelik ilk çalışmalar Mühendislik programları ile başlamış, ardından Öğretmen Yetiştirme Programlarında da uygulanmaya başlanmıştır. Öğretmen yetiştirme programlarına katkı sağlayabilecek tüm paydaşların bu süreçte aktif rol alması ve iyi bir ekip çalışması süreci daha verimli hale dönüştürebilir (Erişen, 2001; Turan, 2013). Bu amaçla öğretmenlerin mesleki yeterlikleri ve kalite standartlarının belirlenmesi bu sürece olumlu katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı göreve yeni başlayan ve mesleğinin ilk yıllarında olan fen bilgisi öğretmenlerinin mesleki yeterlilik ve kalite standartları hakkındaki tutumlarının belirlenmesidir.

2.1. Problem Durumu

Göreve yeni başlayan ve mesleğinin ilk yıllarında olan Fen ve Teknoloji öğretmenlerinin Mesleki yeterlilikleri ve olması gereken kalite standartları hakkındaki algıları nelerdir?

2.2. Alt Problem

Fen Bilgisi öğretmenlerin mesleki yeterlilik düzeyleri ve kalite standartları hakkındaki algıları, kıdemlerine, cinsiyetlerine, görev yaptıkları yerin teknolojik alt yapısına ve katıldıkları hizmet içi eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Yöntem

Araştırmada, Fen Bilgisi Öğretmenlerinin mesleki yeterliliklerini ve kalite standartlarını belirlemek amacıyla tarama modeli seçilmiştir. Tarama modeli, “Var olan durumu, var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan bir modeldir (Karasar, 2012; Cohen, Manion ve Morrison, 2007). Ayrıca tarama araştırmaları, geniş kitlelerin görüşlerini betimlemeyi hedefleyen araştırmalardır (Büyüköztürk, 2012).

3.1. Çalışma Örneklemini

Çalışmanın örneklemini, Türkiye genelinde göreve yeni başlamış ve görevinde ilk 5 yıl içerisinde olan fen bilgisi öğretmenleri oluşturmaktadır.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında mesleki yeterliklerin ve kalite standartlarının belirlenmesine yönelik nicel veri toplama aracı olarak “Fen Bilgisi Öğretmeni Yeterlilikleri ve Kalite Standartları Ölçeği (FBÖYKSÖ)” olarak isimlendirilen 5’li

likert tipi ölçek kullanılmıştır. Mesleki yeterliklerin ve kalite standartlarını belirleyen bir ölçeğin geliştirilmesini hedefleyen bu çalışma kapsamında, beş aşamadan oluşan bir süreç takip edilmiştir. Bu aşamalar; kuramsal ve kavramsal altyapının dizayn edilmesi, madde havuzunun oluşturulması, alanında uzman kişilere başvuru da bulunulması, geçerlik ve güvenilirliğin sağlanması için gerekli istatistiksel analizlerin yapılması ve ölçeğe son halinin verilmesi şeklindedir (Baş, 2008; Creswell, Plano ve Clark, 2007; McMillan ve Schumacher, 2006; Karasar, 2006).

3.2.1. FBÖYKSÖ'nün Kuramsal ve Kavramsal Altyapısının Dizayn Edilmesi

FBÖYKSÖ'nün kuramsal ve kavramsal altyapısının dizayn edilmesi aşamasında detaylı bir alan yazın taraması yapılmıştır. Alan yazın taramasında; öğretmenlerin mesleki yeterlilikler ve kalite standartları hakkındaki görüşlerine yönelik çalışmalar (Costa, Marques, ve Kempa, 2000; Cousins ve Walker, 2000; Çepni ve Küçük, 2003; De Jong, 2000; De Jong, 2004; Ekiz, 2006; Everton, Galton, ve Pell, 2000; Gilbert, De Jong, Justi, Treagust, ve Van Driel, 2003; Gitlin, Barlow, Burbank, Kauchak, ve Stevens, 1999; Greenwood ve Maheadly, 2001; Kempa, 2002; Korkmaz, Şahin, ve Yeşil, 2011a; Isakson ve Ellsworth, 1978; McIntyre, 2005; Öztürk, 2010; Papanastasiou, 2005; Shkedi, 1998; Walker, 2010; Yavuz, 2009) incelenmiştir.

Alan yazın incelenmesi sonucunda öğretmenlerin mesleki yeterlikler ve kalite standartları konusund birçok farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutlar; mesleki genel yeterlikler, mesleki öz yeterlikler, mesleki kalite ve kalite standartları şeklindedir. FBÖYKSÖ'nün kuramsal çerçevesinin oluşturulmasında; ölçekte yer alabilecek olan maddelerin belirlenmesi ve ölçeğin faktör yapısının ortaya çıkarılarak ölçekte yer alacak olan faktörlerin adlandırılmasında özellikle bu boyutlar göz önünde bulundurulmuştur.

3.2.2. Madde Havuzunun Oluşturulması

FBÖYKSÖ 5'li Likert tipinde, öğretmenlerin mesleki yeterlik ve kalite standartlarına yönelik tutum ifadelerine katılma dereceleri ise, "Hiç Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Kararsızım (3), Katılıyorum (4), Tamamen katılıyorum (5) şeklinde oluşturulmuştur. Yapılan literatür taraması sonucu elde edilen veriler kullanılarak taslak FBÖYKSÖ 90 madde bulunan bir madde havuzu oluşturulmuştur.

3.2.3. Alanında Uzman Kişilere Başvuru da Bulunulması

Taslak olarak hazırlanan FBÖYKSÖ'de madde havuzundaki 90 maddenin, öğretmenlerin mesleki yeterlik ve kalite standartlarına yönelik tutumlarını ortaya çıkarabilmek için uygun maddeler olup olmadığının belirlenmesi amacıyla, farklı Anabilim Dallarındaki 18 öğretim elemanı tarafından incelenmiştir. Öğretim elemanların belirlenmesinde ise, ölçek geliştirme alanında çalışmaları yapmış olmaları göz önünde bulundurulmuştur.

Öğretim elemanlarından bir kısmı ile randevu alınıp birebir görüşme yapılmış, bir kısmı ile de internet ortamında mail yoluyla, maddelerin şekli ve içerikleri, ifadelerin güçlükleri ve soru yöneltme formatları konularında görüşler alınmıştır. Yapılan tüm inceleme ve görüşmelerden sonar elde edilen dönütler göz önünde

bulundurularak ölçekteki maddelerde düzenleme yapılmıştır. Bu şekilde ölçeğin kapsam ve görünüş geçerlikleri sağlanmaya çalışılmıştır (Fraenkel ve Wallen, 2003). Uzman görüşü sonucunda taslak FBÖYKSÖ 72 madde olarak oluşturulmuştur.

3.2.4. Pilot Uygulama ve Ölçeğin Düzenlenmesi

FBÖYKSÖ'nün pilot uygulaması 2014 - 2015 yılında Türkiye'nin çeşitli illerinde görev yapan 180 öğretmenin katılımı ile bir ön uygulama çalışması yapılmıştır. Bu çalışma ile ölçeğin öğretmenler tarafından nasıl cevaplandırıldığının anlaşılması amaçlanmıştır. Yapılan pilot uygulamadan sonrasında ölçeğin dil, anlatım ve genel yapısıyla ilgili düzenlemeler yapılarak son hali verilmiş ve 50 maddelik bir ölçek oluşturulmuştur.

3.2.5. Geçerlik ve Güvenirliğin Sağlanması İçin Gerekli İstatistiksel Analizlerin Yapılması

FBÖYKSÖ'nün yapı geçerliğinin ve güvenirliğinin belirlenmesinde; madde analizi, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi ve Cronbach's Alpha güvenirlilik katsayısı hesaplamaları yapılmıştır. Bir ölçeğin yapı geçerliği ölçeğin maddeleri ile kuramsal çerçevesinin ne kadar uyumlu olduğunu ifade etmektedir (Kane, 2001). FBÖYKSÖ'nün yapı geçerliğinin belirlenmesi ve ölçekte bulunacak maddelere karar verilebilmesi için faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi açımlayıcı ve doğrulayıcı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Açımlayıcı faktör analizinde, değişkenler arasındaki ilişkilerden yola çıkarak faktörler belirlenmeye çalışılırken, doğrulayıcı faktör analizinde ise değişkenler arasındaki ilişkiye dair daha önce oluşturulan bir hipotezin test edilmesi amaçlanmaktadır (Büyüköztürk, 2010). FBÖYKSÖ'nün geliştirilmesinde verilerin analizinde SPSS 20.0 programı ve Lisrel 8.8 yazılım programı kullanılmıştır. Güvenirlilik ve geçerlik analizleri için ölçek, 240 bayan ve 160 erkek olmak üzere toplam 400 öğretmene uygulanmıştır. Alan yazında, faktör analizi için örneklemin madde sayısının en az 5 katı olması gerektiği belirtilmektedir (Bryman ve Cramer, 1999; Tavşancıl, 2002). Bu açıdan bakıldığında örneklemin yeterli olduğu söylenebilir. İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin Fen bilimleri dersinde akademik başarılarının bilgi düzeylerinin belirlenmesi amacıyla araştırmacı tarafından başarı testi geliştirilmiştir. Bu testin hazırlanması aşamasında geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Konu ile ilgili piyasada yer alan birçok konu anlatım kitapları taranmış, birçok soru bankası incelenmiş ve özellikle DPY sınavında çıkmış sorular analiz edilmiştir. İlk olarak yaklaşık 50 soru hazırlanmış olup bu sorular soruların muhatabı olan ilköğretim 5. sınıf öğretmenlerine fikirlerinin alınması amacıyla sunulmuş ve öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda bu sayı 27' ye indirilmiştir. Daha sonra bu 27 soruluk test maddeleri seçilen bir pilot sınıfta uygulanmıştır. Elde edilen veriler ışığında testten ayırt ediciliği düşük olan 5 soru daha çıkartılmış, güvenirliliği 0,805 olan ve 22 sorudan oluşan bir başarı testi elde edilmiştir. Verilerin analizi sürecinde öğrencilerin fen bilimleri dersindeki akademik başarılarını ölçen testin ayırt edicilik özellikleri İteman 3.00 programı ile ölçülmüştür. Ayrıca öğrencilerin fen bilimleri dersindeki başarılarını ölçen akademik başarı testi ile ilgili diğer analizler ve fen öğretimine yönelik öğretmen tutum ölçeğinin analizi SPSS 17.0 programı ile yapılmıştır.

4. Bulgular ve Tartışma

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular, kolay anlaşılır bir yapıda sunulmak üzere; katılımcıların demografik özellikleri, madde analizi, verilerin faktör analizi için uygunluğu, açımlayıcı faktör analizi, faktörlerin isimlendirilmesi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizi başlıkları altında sunulmuştur.

4.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Güvenirlik ve geçerlik analizleri için örneklem olarak seçilen ölçek, 240 bayan, 160 erkek olmak üzere toplam 400 öğretmene uygulanmış olup, katılımcılara ait demografik özellikler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Uygulamaya katılan öğretmenlerin demografik özellikleri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Bay	160	40
Bayan	240	60
Toplam	400	100
Öğrenim Durumu		
Lisans	310	77,5
Yüksek Lisans	90	22,5
Toplam	400	100
Görev Süresi		
1 yıl	65	16,25
2 yıl	79	19,75
3 yıl	58	14,5
4 yıl	120	30
5 yıl	78	19,50
Toplam	400	100
Görev Yeri		
İl merkezi	248	62
İlçe Merkezi	152	38
Toplam	400	100

4.2. Madde Analizi

Madde analizi için ölçek de kullanılan her bir madde ile ölçek puanları arasındaki korelasyon değerleri belirlenmiştir (Tablo 2). Korelasyon değerleri incelendiğinde, bu değerlerin 0,428 ile 0,687 arasında değiştiği ve * $p < 0,01$ ve **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. Ölçeğe madde seçiminde kullanılan bu yöntemde her bir madde için üst gruptaki puanlayıcıların madde puanları ortalaması ile alt gruptaki cevaplayıcıların madde puanları ortalamaları arasındaki fark, bağımsız gruplar için t-testi ile belirlenmiştir.

Tablo 2. Madde-ölçek korelasyonları ve grup ortalamaları arası t-testi sonuçları

Madde no	Madde-toplam Korelasyonları	Alt/üst grup ortalamalar arası farkın t- değeri	Madde no	Madde toplam Korelasyonları	Alt/üst grup ortalamalar arası farkın t- değeri
1	0,487**	7,788*	26	0,428**	8,841*
2	0,469**	8,967*	27	0,509**	11,186*
3	0,539**	11,668*	28	0,603**	12,579*
4	0,647**	12,123*	29	0,499**	9,138*
5	0,527**	11,045*	30	0,515**	10,412*
6	0,446**	8,714*	31	0,671**	13,342*
7	0,450**	8,995*	32	0,487**	9,280*
8	0,471**	10,124*	33	0,646**	12,876*
9	0,633**	11,524*	34	0,639**	12,762*
10	0,496**	9,107*	35	0,587**	11,301*
11	0,555**	10,277*	36	0,581**	10,873*
12	0,578**	11,638*	37	0,606**	12,364*
13	0,467**	9,579*	38	0,568**	11,548*
14	0,687**	13,174*	39	0,607**	11,954*
15	0,682**	12,738*	40	0,587**	11,375*
16	0,651**	11,987*	41	0,594**	10,425*
17	0,539**	10,159*	42	0,539**	10,837*
18	0,473**	8,876*	43	0,605**	11,452*
19	0,541**	10,853*	44	0,582**	10,749*
20	0,641**	11,856*	45	0,595**	10,347*
21	0,577**	9,974*	46	0,588**	9,687*
22	0,562**	9,936*	47	0,537**	9,784*
23	0,547**	8,793*	48	0,581**	10,101*
24	0,676**	11,769*	49	0,597**	10,247*
25	0,599**	10,761*	50	0,578**	11,045*

*p< 0,01 **Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

4.3. Verilerin Madde Analizi İçin Uygunluğu

Uygulama sonucu elde edilen verilerin faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi kullanılarak bulunmaktadır (Büyüköztürk, 2007; Karagöz ve Kösterelioğlu, 2008). KMO değerinin 0,50'den büyük bulunması ve Bartlett testi sonucunun anlamlı çıkması faktör analizi yapılabilmesi için yeterli kriterlerdir (Bryman ve Cramer, 1999; Şeker, Deniz ve Görgen, 2004; Tabachnick ve Fidel, 2007). Bartlett testi sonuçları ölçek maddeleri arasında istenilen düzeyde bir ilişkinin var olup olmadığını gösterir ve 0,05 düzeyinde anlamlı bir değer bulunması beklenir (Kalaycı ve diğer., 2009). KMO katsayısı değeri ve Bartlett testi sonucu Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Faktör analizi için uygulunun incelenmesi

	KMO Katsayısı	0,90
	Ki-kare değeri	13874,85
Bartlett testi	Sd	412
	p (p<0,05)	0,00

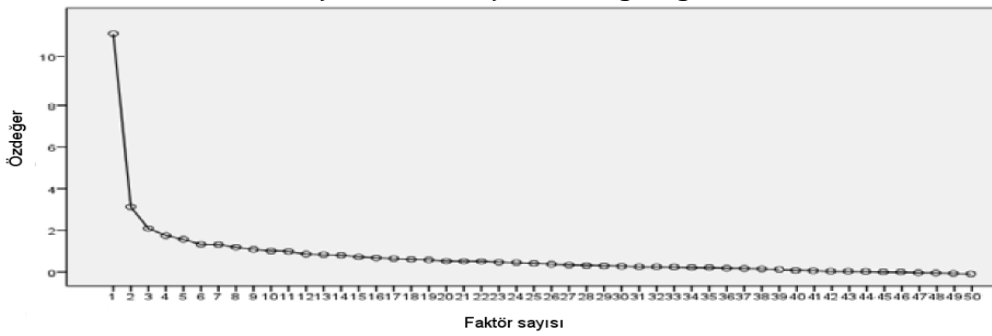
4.4. Açımlayıcı Faktör Analizi

Verilerin faktör analizine uygunluğu incelendikten, uygulanacak ölçeğin kaç farklı faktörden oluşacağına karar verme aşamasına geçilmiştir. Bu aşama da özdeğer istatistiği ve yamaç birikinti grafiği (scree plot) ölçütleri kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra faktörlerin rotasyonu için varimax tekniği kullanılmış ve faktörlerin isimlendirilmesi aşamasına geçilmiştir.

Tablo 4. Varyans ve Özdeğer İstatistiği

Faktör	Özdeğer	Varyans (%)	Kümülatif %
1	7,896	19,785	19,785
2	2,412	16,175	35,960
3	1,689	15,763	51,723

Ölçek geliştirme çalışmalarında genel olarak faktör sayısının belirlenmesinde öz değeri 1 ve 1 den büyük olan faktörler dikkate alınmaktadır (Büyüköztürk, 2010). Ölçeğin ilk analizinde, öz değeri 1'den büyük olan 12 faktör ile açıklandığı görülmüştür. Ancak yamaç birikinti grafiği incelendiğinde ise (Şekil 1) eğimin kırılma noktasının 3 faktörden oluşabileceği görülmektedir. 50 madde olarak oluşturulan ölçeğin faktör yük değerleri incelendiğinde 0,561 ile 0,901 arasında değerler aldığı görülmektedir (Tablo 5).

Şekil 1. Yamaç birikinti grafiği

4.5. Faktörlerin İsimlendirilmesi

Fen Bilgisi öğretmenlerinin mesleki yeterlik ve kalite standartları hakkındaki tutumlarını ölçen FBÖYKSÖ'nün açımlayıcı faktör analizi sonucunda 3 faktörden oluştuğu görülmektedir. Ölçekte bulunan faktörler; Mesleki Yeterlilikler, Kalite Standartları ve Kariyer Gelişimi olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 5. Madde faktör yükleri ve Cronbach's Alpha Katsayısı

Madde No	Ölçek İfadeleri	Faktörler			Cronbach's Alpha
		1	2	3	
23	Öğretim sürecinin tüm aşamalarını kendine özgü bir şekilde tasarlar.	0,901			0,872
50	Öğrenme ortamlarını programın ihtiyacına uygun olacak biçimde düzenler.	0,870			
33	Öğrencilerde inceleme, araştırma ve merak duygusunu geliştirir.	0,863			
46	Öğrencilerin eleştirel düşünme yetilerini geliştirecek aktiviteler yapar.	0,841			
21	Mesleki yeterliliklerini geliştirmek amacıyla her türlü etkinliğe katılır.	0,795			
9	Mesleğinin görev ve sorumlulukları hakkında bilinçlidir.	0,754			
41	Eğitim-öğretim sürecinde öğrencilere iyi bir rehber olur.	0,744			
32	Öğretme sürecinde materyaller hazırlarken öğrenci görüşlerini dikkate alır.	0,732			
45	Öğretim aşamasında bireysel farklılıkları dikkate alarak öğretimi çeşitlendirir.	0,711			
36	Ders anlatırken zamanı etkin ve verimli bir şekilde kullanır.	0,702			

Kalite Standartları	1	Ölçme ve değerlendirme yaparken amacına uygun ölçme araçları kullanır.	0,698	
	48	Öğrenme-öğretme sürecini sürekli gözden geçirir.	0,687	
	16	Eğitim ortamının bağlı bulunduğu çevreyi her yönüyle araştırır.	0,672	
	40	Öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda uzmanlarla işbirliği yapar.	0,664	
	44	Öğrencilerin başarılı yönlerini ön plana çıkarır ve onları destekler.	0,651	
	26	Ölçme ve değerlendirme sonuçlarını öğrencilerle birlikte yorumlar.	0,643	
	13	Çağın gereksinimlerini ve teknolojiyi en iyi şekilde kullanır.	0,631	
	29	Sahip olduğu mesleki yeterlilikleri sürekli sorgular ve değerlendirme yapar.	0,622	
	6	Mesleki alanına yönelik gelişmeleri yakından takip eder.	0,610	
	20	Bilimsel bilgiye ulaşma yollarını bilir ve bunları kullanır.	0,604	
	17	Mesleki etik ilkeler tarafından belirlenen standartlara uygun davranır.	0,774	
	24	Uluslararası yeterlilik çerçevesinde belirtilen yetkinliklere sahiptir.	0,749	
	14	Kalite güvence sistemlerinin uygulamalarını eğitim ortamına adapte eder.	0,751	
	49	Hayat boyu öğrenme alışkanlığı kazanmıştır.	0,723	
	2	Yeniliklere karşı yapıcı ve yaratıcı bir yaklaşıma sahiptir.	0,711	
	28	Güçlü ve zayıf yönlerini bilir.	0,706	
	10	Öz değerlendirme yapmaktan kaçınmaz ve kendini sürekli geliştirir.	0,700	
	39	Disiplinler arası gelişmeleri yakından takip eder.	0,695	0,908
	34	Çağın gereksinimlerine zamanında ayak uydurur.	0,682	
	7	Araştıran, sorgulayan ve eleştiren bir kişilik yapısına sahiptir.	0,673	
42	Öğretim uygulamalarında alanıyla ilgili yabancı kaynaklara başvurur.	0,668		
31	Öğretim sürecinin tüm paydaşları ile işbirliği içinde çalışır.	0,629		
3	Öğretim sürecine öğrencilerin ihtiyaçları çerçevesinde yön verir.	0,594		
12	İnsan ilişkilerinde olumlu ve cesaretlendirici bir yapıya sahiptir.	0,586		
37	Okul-aile-toplum ilişkilerinde aktif olarak görev alır.	0,573		
19	Öğretim sürecinin değerlendirilmesinde alternatif yöntemler kullanır.	0,568		
43	Mesleki kariyer gelişimi basamaklarının farkındadır.	0,686		
27	Alanıyla ilgili yapılan bilimsel toplantılara katılım sağlar.	0,674		
15	Kariyer gelişimi sürecinde en az 1 yabancı dili iyi derecede konuşabilir.	0,669		
8	Liderlik ve yöneticilik özelliklerine sahiptir.	0,647		
11	Kariyer gelişimine olumlu katkı sağlayacak çalışmalar yapar.	0,633		
22	Yurtdışında bulunan öğretmen değişim programlarına katılım yapar.	0,628		
30	Kariyer gelişimine yönelik güncel olayları yakından takip eder.	0,596	0,867	
4	Kariyer gelişimi sürecinde istekli ve kararlı davranışlar sergiler.	0,578		
18	Lisansüstü eğitim uygulamalarına (yüksek lisans, doktora) eğilimi yüksektir.	0,574		
35	Bireysel özelliklerine uygun kariyer stratejileri geliştirir.	0,571		
25	Mesleki gelişmeleri yakından takip eder.	0,569		
38	Kariyer fırsatlarını zamanında değerlendirir.	0,567		
5	Kurum içi ve kurum dışı alternatif kariyer yollarını araştırır.	0,563		
47	Görev yaptığı kurumda yükselmek için hizmet içi eğitimlere katılır.	0,561		
	50 madde için toplam Cronbach's Alpha		0,910	

4.6. Doğrulayıcı Faktör Analizi

FBÖYKSÖ'nün faktör yapısının doğruluk düzeyinin tespit edilmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu amaçla birçok uyum iyiliği istatistikleri kullanılmıştır (Şimşek, 2007).

Tablo 6. Uyum indeksleri değerleri

Analiz	X^2	X^2/df	RMSEA	RMR	SRMR	GFI	AGFI	NFI	CFI
İlk	756,25	2,01	0,051	0,045	0,046	0,89	0,88	0,90	0,92
Son	487,98	1,97	0,047	0,042	0,041	0,96	0,91	0,94	0,95

Ki-Karenin serbestlik derecesine oranı ile elde edilen değerler modelin uyumluluğu hakkında bilgi vermektedir. Tablo 6 incelendiği zaman Ki-Karenin serbestlik derecesine oranı değerinin 1,97 olduğu görülmektedir. Bu değerinin 2 veya altında bir değer çıkması modelin iyi bir model olduğunu göstermektedir (Sümer, 2000). Ayrıca RMSEA, RMR ve SRMR değerlerinin 0,06'nın altında olması model için iyi bir uyum göstergesidir (Brown, 2006). RMSEA, RMR ve SRMR değerlerine göre model iyi bir uyum değerine sahiptir diyebiliriz. GFI ve AGFI değerlerinin 0,90 ve üzerinde çıkması iyi bir uyum göstergesidir (Kline, 2005). NFI ve CFI uyum indeks değerleri 0,90 ve üzerinde bulunduğu iyi bir uyum var denilebilir (Şimşek, 2007). Bulunan bu değerler ışığında ölçeğimizin iyi bir uyuma sahip olduğunu söyleyebiliriz.

4.7. Güvenirlilik Analizi

Ölçeğimizin son halinin güvenilirlik analizi için 400 öğretmene uygulanan FBÖYKSÖ ile elde edilen puanların güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) birinci grupta bulunan faktördeki maddeler için 0,872, ikinci faktördeki maddeler için 0,908 ve üçüncü faktördeki maddeler için 0,867 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin tüm boyutları için Cronbach's Alpha katsayısı 0,910 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlilik için Cronbach's Alpha katsayısı 0,80'den büyük olması puanların güvenilir olduğunu göstermektedir (Ho, 2006; Field, 2009).

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada öğretmenlerin mesleki yeterlik ve kalite standartları hakkındaki tutumlarının belirlenmesine yönelik olarak beşli Likert tipi FBÖYKSÖ geliştirilmiştir. 400 öğretmene uygulanmak suretiyle geliştirilen ölçek 3 faktörlü ve 50 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's alpha) 0,910 olarak bulunmuştur. Ölçeğin kuramsal ve kavramsal çerçevesinin belirlenmesi ve ölçekte bulunan maddelerin seçiminde literatürden elde edilen bulgulardan yararlanılmıştır. Taslak olarak hazırlanan ölçeğin betimsel istatistik değerleri incelendiğinde, verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu aşamadan sonra elde edilen veriler açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuştur. Açımlayıcı faktör analizi neticesinde 50 maddeye düşürülen ölçek için KMO değeri ve Bartlett's değerlerinin uygun olduğu görülmektedir. Bu yapılanlara ek olarak doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarına bakıldığında ise ölçek için oluşturulan modelin iyi bir uyum gösterdiği ortaya konulmuştur.

Sonuç olarak bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, göreve yeni başlayan fen bilgisi öğretmenlerinin mesleki yeterlik ve kalite standartları hakkındaki tutumlarının belirlenmesine yönelik olarak kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir

ölçme aracı olarak FBÖYKSÖ geliştirilmiştir. Literatür incelendiğinde daha çok eğitim araştırmalarına yönelik tutumu ölçeklerin bulunduğu görülmekte, mesleki yeterlik ve kalite standartlarını ölçmeye yönelik bir ölçeğe rastlanmamıştır (Öztürk, 2010; Yavuz, 2009). FBÖYKSÖ faktör sayısının az olmasına rağmen maddelerinin oldukça kapsamlı olduğu söylenebilir. Bu ölçek de tutum ölçen çalışmalara ek olarak kalite standartları konusu da ele alınmıştır. Öğretmenlerin mesleki yeterlik ve kalite standartlarına yönelik tutumlarının belirlenmesine yönelik çalışma yapmak isteyen araştırmacılara FBÖYKSÖ yardımcı olabilecek bir kaynaktır. Öğretmenlik standartlarının belirlenmesinde FBÖYKSÖ veri toplama aracı olarak kullanılabilir. Buna ek olarak FBÖYKSÖ öğretmen yetiştirme programlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalarda da kullanılabilir. İstenildiği takdirde FBÖYKSÖ araştırmacılar tarafından uygun dillere çevrilerek araştırmalarda uygulanabilir.

Kaynakça

- Baki, A. ve Birgin, O. (2012). Sınıf öğretmenlerinin ölçme-değerlendirme uygulama amaçlarının yeni matematik öğretimi programı kapsamında incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 37(165), 152-167.
- Baş, T. (2008). *Anket nasıl hazırlanır uygulanır değerlendirilir?* (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayın Dağıtım.
- Bektaş M., Aydın E. ve Ayvaz, A. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının gelecekteki mesleki yeterliklerine yönelik görüşleri. *Sakarya University Journal of Education*. 174-192.
- Brown, T. A. (2006). *Confirmatory factor analysis: For applied research*. New York: Guilford.
- Bryman, A. and Cramer, D. (1999). *Quantitative data analysis with SPSS release 8 for Windows. A guide for social scientists*. London: Routledge.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum* (11. Baskı). Ankara: PegemA.
- Cohen, L., Manion, L. and Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education, (6th ed.)*. New York: Routledge.
- Creswell, J. W., and Plano-Clark, V. L. (2007) *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Çakan, M. (2004). Öğretmenlerin ölçme-değerlendirme uygulamaları ve yeterlik düzeyleri: İlk ve ortaöğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 99-114.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 207-237.
- Çepni, S. ve Küçük, M. (2003). Eğitim araştırmalarının fen bilgisi öğretmenlerinin uygulamaları üzerindeki etkilerinin belirlenmesi: Bir örnek olay çalışması. *Eğitim Araştırmaları*, 4(2), 75-84.

- Cousins, J. and Walker, C. (2000). Predictors of educators' valuing of systematic inquiry in schools. *Canadian Journal of Program Evaluation*, 15(Special issue), 25-52.
- Darling-Hammond, L. (1996). What matters most: a competent teacher for every child. *Phi Delta Kappan*, 78, (3), 193-200.
- De Jong, O. (2004). Mind your step: Bridging the research-practice gap. *Australian Journal of Education in Chemistry*, 64, 5-9.
- Dilci, T. (2012). Sınıf öğretmenlerinin öğrenme ve öğretme sürecine ilişkin yeterlilik algıları. *Milli Eğitim Dergisi*, 41(194), 166-183.
- Ekiz, D. (2006). Sınıf öğretmenlerinin eğitim araştırmalarına karşı tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 373-402.
- Erişen, Y. (2001). Öğretmen Yetiştirme Programlarına İlişkin Kalite Standartlarının Belirlenmesi ve Fakültelerin Standartlara Uygunluğunun Değerlendirilmesi, *Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Erişen, Y. ve Çeliköz, N. (2003). Öğretmen adaylarının genel öğretmenlik davranışları açısından kendilerine yönelik yeterlilik algıları. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(4), 1-12.
- Ersoy, E. ve Şahin, Ç. (2009). Sınıf öğretmeni adaylarının yeni ilköğretim programındaki ölçme- değerlendirme konusundaki yeterlilik düzeylerine ilişkin algıları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 363-386.
- Eskicumalı, A. (2002). *Eğitim, Öğretim ve Öğretmenlik Mesleği: Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Y. Özden (Editör). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS* (Third Ed.). London: SAGE
- Fitzsimons, P. (1997). The Governance of Teacher Competency Standards in New Zealand, *Australian Journal of Teacher Education*, 22 (2), 7-19.
- Fraenkel, J. R., and Wallen, N. E. (2003). *How to design and evaluate research in education*, (5th Ed.). New York: McGraw-Hill.
- Gelbal, S. ve Kelecioğlu, H. (2007). Öğretmenlerin ölçme ve değerlendirme yöntemleri hakkındaki yeterlik algıları ve karşılaştıkları sorunlar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 135-145.
- Greenwood, C.R. and Maheadly, L. (2001). Are future teachers aware of the gap between research and practice and what should they know? *Teacher Education and Special Education*, 24(4), 333-347. doi:10.1177/088840640102400407.
- Gümrükçü, H. (2005). *Küreselleşme, Türkiye ve Avrupa Yüksek Öğretim Alanı*. Hamburg: Avrupa- Türkiye Araştırma Enstitüsü. Ankara.
- Ho, R. (2006). *Handbook of univariate and multivariate data analysis and interpretation with SPSS*. Florida: Chapman ve Hall/CRC.

- İlhan, N., Şekerci, A.R., Sözbilir, M., & Yıldırım, A. (2013). Eğitim araştırmalarına yönelik öğretmen tutum ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(8), 31-56.
- Kahyaoğlu, M. ve Yangın, S. (2007). İlköğretim öğretmen adayların mesleki öz-yeterliklerine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 73-84.
- Kalaycı, Ş. (Ed.). (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (4. baskı). Ankara: Asil.
- Kane, M. T. (2001). Current concerns in validity theory. *Journal of Educational Measurement*, 38(4), 319-342.
- Karacaoğlu, Ö. C. (2008). Öğretmenlerin yeterlilik algıları. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 70-97.
- Karasar, N. (2006). *Bilimsel araştırma yöntemi* (16.Baskı). Ankara: Nobel.
- Kempa, R. (2002). Research and research utilization in chemical education. *Chemistry Education: Research and Practice in Europe*, 3(3), 327-343.
- Korkmaz, Ö., Şahin, A. ve Yeşil, R. (2011a). Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 10(3), 961-973.
- Korkmaz, Ö., Şahin, A. ve Yeşil, R. (2011b). Öğretmenlerin bilimsel araştırmalara ve araştırmacılara ilişkin düşünceleri. *Kuramsal Eğitimbilim*, 4(2), 109-127.
- Kurnaz, M.A. ve Bayraktar, G. (2012). Nanoteknoloji tutum ölçeği: geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenilirliği. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 41-53.
- Küçükahmet, L. (1999) *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. (Ed.Küçükahmet,L.) İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Lunenberg,M. (2002). Designing a curriculum for teacher educators. *European Journal of Teacher Education*, Vol.25 no. 2(3). p. 264-277.
- McIntyre, D. (2005). Bridging the gap between research and practice. *Cambridge Journal of Education*, 35(3), 357-382.
- McMillan, J. H. and Schumacher, S. (2006). *Research in education: Evidence-based inquiry* (sixth Ed.). Boston: Pearson.
- MEB, (2008). *Öğretmen Yeterlikleri*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Özden, Y. (2013). *Eğitimde yeni değerler: Eğitimde dönüşüm*. (9. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özer, B. ve Gelen, İ. (2008). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerine sahip olma düzeyleri hakkında öğretmen adayları ve öğretmenlerin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 39-55.
- Öztürk, M. A. (2010). An exploratory study on measuring educators' attitudes toward educational research. *Educational Research and Reviews*, 5(12), 758-769.
- Papanastasiou, E. C. (2005). Factor structure of the "Attitudes Toward Research" scale. *Statistics Education Research Journal*, 4(1), 16-26.

- Shkedi, A. (1998). Teachers' attitudes towards research: A challenge for qualitative researchers. *Qualitative Studies in Education*, 11(4), 559-577.
- Sönmez, S. ve Taşgın, A. (2013). Öğretmenlik mesleği genel yeterliklerinin sınıf öğretmenleri ve sınıf öğretmeni adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research*, 3, 80-90.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Sünbül, A.M. (2001). Bir meslek olarak öğretmenlik. *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: PEGEM A yayıncılık. s.223-254.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks
- Şeker, H., Deniz, S. ve Görgeç, İ. (2005). Öğretmen yeterlikleri ölçeği. Ankara: *Milli Eğitim Dergisi*. Yıl 32, Sayı 164. s. 105-118.
- Şişman, M. (2005). *Eğitim Bilimlerine Giriş*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Şişman, M. (2009). *Öğretmen yeterliklerini yeniden düşünmek*. Ankara: Türk Ocakları Genel Merkezi Aylık yayın organı.
- Tabachnick, B. G. and Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics* (5th Ed.). Boston: Allyn ve Bacon.
- Tavşancıl, E. (2006). *Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi* (3.Baskı) Ankara: Nobel.
- TDA (Training and Development Agency for Schools).(2007). *Teacher Professionalism: Professional Teaching Standards*.
- TED. (2009). *Öğretmen Yeterlikleri*, Türk Eğitim Derneği Yayınları.
- Turan, E. Z. (2013). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmen Yetiştirme Programlarına İlişkin Kalite Standartlarının Belirlenmesi*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Vanderlinde, R., and Van Braak, J. (2010). The gap between educational research and practice: Views of teachers, school leaders, intermediaries and researchers. *British Educational Research Journal*, 36(2), 299-316.
- Walker, D. A. (2010). The attitudes toward research scale. *Multiple Linear Regression Viewpoints*, 36(1), 18-26.
- Yavuz, M. (2009). Eğitim araştırmaları ile ilgili öğretmen ve yönetici görüşlerinin analizi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 143-158.
- Yılmaz, A. ve Fakirullahoğlu, Z. (2016). Examination of science teacher candidates and instructors' opinions toward bologna process. *Participatory Educational Research, Special Issue*, 182-194. Online.
[http://www.partedres.com/archieve/spi_16_3/per_16_spi_3_19.pdf].

Yılmaz, A. (2016). Approaches towards to higher education quality and accreditation: A meta-analysis application made up until 2016 year, *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCReSS)*, 1(1), 33-54. Online

[<http://www.stracademy.org/jocress>].

Yılmaz, A. ve Bayrakçeken, S. (2015). Determining of the prospective teachers' understadings of electrochemistry. *International Conference On New Horizons In Education (INTE 2014), Procedia-Social and Behavioral Sciences* 174 (2015) 2831 – 2838. Online[<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815010344>]. DOI:10.1016/j.sbspro.2015.01.975

Yılmaz, A. (2012). Öğretmen Adaylarının Elektrokimya Konusunda Anlayışlarının Belirlenmesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, *Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, Erzurum.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 241-256.

2017 © All Rights Reserved

A Study on the Public Perception of Public Service Announcements

Şifa ELCİL¹

Keywords

public service announcements, social benefit, public perception.

Abstract

Public service announcements aim for social benefit with short-term formats prepared so as to directly create thought and behavioral changes on the target audience in the form of informative and educational video and voice records. The basic purpose of public service announcements is to ensure people to become more sensitive about the issues such as health, education, environment, women's rights, disabled people etc., to focus on their problems, and to meet their needs by large masses. Social consciousness is created through the public service announcements by leaving a high effect on the individuals. Within this scope, public service announcements raise and create awareness in the society on certain issues. The purpose of this study is to reveal the effect of the public service announcements on the public. The study will focus on the public service announcements and the social contribution of public service announcements; in the research part, a public service announcement efficiency survey will be carried out in three major shopping malls within Istanbul, Beşiktaş. The study is important in terms of measuring the effects of public service announcements prepared for social benefits on the society.

Article History

Received
15 May, 2017
Accepted
13 Jun, 2017

1. Introduction

In the twenty-first century, called as the age of information and technology, information technologies have reshaped the society together with social, economic and cultural life. In modern and democratic societies, understanding of social responsibility has emerged as an important building stone in the continuity of social life. The needs and expectations of societies may differ in different countries of the world. Activities and broadcasts made in fields such as education, environment, health, arts and culture, sports etc. have become one of the most important forces accelerating social development and transformation. As a continuation of this understanding, public service announcements (PSAs) increase the awareness and synergy among the social layers of society. Because, the main concern of PSAs is to inform the society and raise the awareness. PSAs have become one of the most effective communication methods which are widely used since they reach many people in a very short time.

1.1. The Concept of Public Service Announcement (PSA)

PSAs are one of the most commonly used communication methods to reach the target audience via radio and television channels. Organizations can say a lot to the target audience through the announcements that are preferred by the

¹ Corresponding author. Assist. Prof., Istanbul Medipol University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising, sifaelcil@yahoo.com

broadcasters as they are short and usually prepared in 60, 30, 20 or 10 seconds (Peltekoğlu, 2012, p.253-255). In line with the Law on The Establishment of Radio and Television Enterprises and Their Media Services, made effective within the scope of European Union harmonization process, the provision on the free broadcasting of the public service announcements upon the recommendation of Radio and Television Supreme Council (RTUK) which is the administrative authority in charge of regulation and supervision of audiovisual media services. In this context, all the said public service announcements are PSAs and to broadcast some of them are optional while others are compulsory. Criteria to be complied with in PSAs prepared by public institutions, associations, foundations, non-governmental organizations are expressed in "the Directive on the Public Service Announcement".

According to the definition in Directive on the Public Service Announcement of RTUK (2012) PSAs are defined as informative and educative videos and audios and their sub-bands. In different sources, it is expressed as productions which compose of informative and educational films and audios that include public benefit (Fortana and Ferruci, 2014, p. 50; Kırılı and Sırma, 2014, p. 89). PSAs are known as noncommercial purpose videos that are designed with the purpose of informing a specific target audience and promoting them to the specific behaviors (Bator and Cialdini, 2000). Therefore, they have the function to point the way to the masses. In other words, PSAs are formats that can be presented as short-term radio and television broadcasts which are prepared with the expectation to create direct thought and behavioral change on the target audience and the main purpose of which is public benefit. Based on these definitions, PSAs have the purposes of public benefit, behavioral development, attitude change, awareness raising and informing. The most favorite PSAs in Turkey are expressed as the ones broadcast by the Ministry of Health (Esenler, 2013, pp. 43-44). In this context, it may be said that the discourse used in PSAs is also important (İnal, 2010, p.19). In the PSAs prepared in many different fields from health to the environment, from communication to the education, it is aimed to increase the social consciousness in the individuals as well as to have a high impact on the audiences. Therefore, the content and the design processes of the PSAs have great importance.

2. Social Contribution of PSAs as a Means of Social Responsibility

In modern and democratic societies, understanding of social responsibility has emerged as an important building block in the continuity of social life. The needs and expectations of societies may differ in different countries of the world. The level of economic and social development is another important influence on it. Depending on the development level and other factors, the responsibilities of stakeholders composing the social structure may change (Robins, 2005, p.96). The concept of social responsibility sets forth the prestige of a socially responsible strategy in order to carry out business activities within the boundaries of social responsibility, moral principles and public interests, to show a positive reaction in an extent to meet the social priorities and expectations and to show willingness to take the necessary precautions, to balance the interests of the shareholders against the interests of the society as a whole and to be a 'good citizen' (Transferrer: Özgener, 2004, pp. 157-158). After the 70's, understanding of social responsibility

that has gained importance in various fields such as environment, economy, politics and administration has foreseen some changes in our lifestyle for a more livable world in the direction of sustainable development principles. It is emphasized that due to the various destructive effects of human activities on the nature, the activities on the protection of world should be operationalized without delay (Transferrer Bookchin: 2013, p. 70; Foster and Magdoff, 2014, p. 32). Especially the increase in luxury consumption in the world (Karamehmet and Aydın, 2015, p.161) has led to the depletion of existing resources more rapidly. In this sense, a healthy life balance will be established at the rate of presenting those which are taken from the society to the society again through the social responsibility activities and at the rate of social benefit. Thus, the societies have the opportunity to maintain their existence in a healthier manner at the rate of the provided social benefit. In this context, all the activities such as education, environment, health, art and culture, sport and etc, which are the subject of the social benefit with an understanding of social responsibility have become one of the most important forces that accelerate social development and transformation. As a continuation of this understanding, PSAs increase the awareness and synergy among the social layers of society. Because, the main concern of PSAs is to inform the society and raise the awareness. It is one of the most effective communication methods that are widely used for this purpose.

3. A Survey on the Public Perception of Public Service Announcements

3.1. The Purpose and Importance of the Survey

The purpose of the survey is to show how the public service announcements are perceived in the public. In the survey, firstly the demographic characteristics of the respondents have been introduced and then the effects of PSAs on people have been tried to be determined.

3.2. Study Method and Tool

The survey in the study is limited with Beşiktaş district of Istanbul. A total of 19 questions, 5 of which are related to the demographic variables, have been asked to the visitors of 3 major shopping centers located within Beşiktaş district through the questionnaire technique. The survey has been applied to the people older than 18-year-old with the selection of random sampling. 100 people have participated in the survey. 58 of the respondents are women and 42 of them are men. In the survey the hypothesis of "PSAs have a positive impact on public opinion" has been tested.

4. Findings and Discussion

18 women out of the 58 women who have participated in the survey have stated they graduated from a higher education institution. The age distribution of 18 female respondents with higher education varies between 25 and 65. It has been determined that 3 of the female respondents with higher education are in the 25-34 age group. 4 women have stated that they are in the age group of 35-44, and 2 of them have stated that they are in the 45-54 age group. The remaining respondents are in age group 55 and above. Of the 58 women who have participated in the survey, 22 women have stated they graduated from high school.

A total of 12 female respondents graduated from high school are in the 35-44 age group. 6 women are in the 45-54 age group. 4 women are in the over 55 age group. Of the 58 women who have participated in the survey, 22 women have stated they graduated from secondary school. Of the woman respondents graduated from the secondary school, 1 woman is in the 18-24 age group. 6 women are in the 25-34 age group. 5 women have stated that they are in the 45-54 age group. Of the 58 women who have participated in the survey, 6 women have stated they graduated from the primary school. It has been determined that of the women respondents graduated from the primary school, 4 women are in 35-44 age group and 2 women is over 55 age group.

Of the 42 men who have participated in the survey, 11 men have stated they graduated from a higher education institution. Of the men respondents with higher education, 6 men are in 25-34 age group. 2 men are in the 35-44 age group. 3 men are in the 45-54 age group. Of the 42 men respondents who have participated in the survey, 15 men have stated they graduated from the high school. Of the men respondents graduated from high school, 8 men are in 18-24 age group. 5 men are in the 35-44 age group. 2 men are in the 45-54 age group. Of the men respondents who have participated in the survey, 10 men have stated they graduated from secondary school. Of the man respondents graduated from the secondary school, 6 men are in the 25-34 age group. 4 men are in the 45-54 age group. Of the 42 man respondents who have participated in the survey, 6 men have stated they graduated from the primary school. Of the man respondents graduated from the primary school, 5 men are in the 45-54 age group. 1 man is in the over 55 age group.

The question, what is the first thing that comes to your mind about public service announcement?, has been answered as the message making the society aware of certain issues by 38%, as informative messages by 25% and advertisements by 14% of the respondents. 13% of the respondents have stated that they do not know what the public service announcement means. It is observed that the vast majority of the society defines the PSA concept correctly while there are those who perceive it differently.

The question, when you think about the PSAs you have recently watched, what is the first PSA subject coming to your mind?, has been answered as health by the 35%, as environment by 26%, as education by 14%, domestic violence by 8%, safety by 7% of the respondents. 10% of the respondents have answered this question as "I do not remember". According to the responses, the most remembered PSAs are particularly health and environment, and education, domestic violence and security. Approximately half of the respondents has answered as health and environment. When it is considered that public health spots are required to be broadcast, it may be said that there is a direct correlation for the audiences between the high memorability rate and the frequency of broadcasting.

The question, may you prioritize the PSAs according to their memorabilities?, has been responded as health by 28%, as environment by 19%, as violence against women by 17%, as smoking cessation hotline by 15%, as traffic rules by 13% and as art & culture by 8% of the respondents.

The question, about what issues the PSAs should be produced according to your opinion? has been responded as education by 22%, as health by 20%, as environment by 19%, as work and labor rights by 17%, as women's rights by 16% and as social security by 6% of the respondents. More than half of the respondents think that PSAs should be primarily produced in the fields of education, health and environment. Less than half of the respondents have stated that PSAs should be produced in the fields of work and labor rights, women's rights and social security.

The question, which of the following will be more effective if they play a part in the PSAs?, has been responded as experts by 35%, as university teachers by 25%, as the prime minister by 15%, as artists by 13%, as the president by 8% and as ordinary people by 4% of the respondents. It is seen that people from the profession group having gained the respect and trust of the society come into prominence because the PSAs are short films for the social benefit. More than half of the respondents states that the experts and university teachers should play a part in the PSAs. The others, respectively have marked the prime minister, artists, the president and ordinary people options.

The question, when was the last time you saw a PSA on TV?, has been responded as today by 10%, as yesterday by 14%, as this week by 26 %, as last week by 33%, and as one month ago by 17% of the respondents. It seems that the time of seeing PSA is increasing towards the past. It means people remember more PSA toward the past. This result shows that PSAs have not been remembered very recently.

The question, may you please indicate which of the following statements related to the frequency of broadcasting of PSAs you agree with?, has been responded as more often than it should be by 25%, as much as it should be by 38%, and as less often than it should be by 37% of the respondents. Accordingly, a majority of 75% is aware of the necessity and importance of PSAs.

The question, when you evaluate the PSAs you have watched, would you indicate in general how much you like it?, has been responded as I like very much by 22%, as I like by 43%, as neither I like nor dislike by 18%, as I dislike by 12% and and as I do not like at all by 37% of the respondents. Accordingly, the respondents have stated that they liked the broadcast PSAs with a rate of 65%.

The question, may you state how convincing you find the messages given on PSAs?, has been responded as I find them very convincing by 25%, as I find them convincing by 46%, as neither I find convincing nor I do not find convincing by 14%, as I do not find convincing by 9% and as I do not find convincing at all by 6% of the respondents. Accordingly, the respondents have stated that they have found convincing the broadcast PSAs with a rate of 71%.

The question, may you tell us to what extent you believe in PSAs informing the audience?, has been responded as of course they inform by 38%, as they inform by 35%, as neither they inform nor they do not inform by 12%, as they do not inform by 8% and and as of course they do not inform by 7% of the respondents. A rate of 83% of respondents have stated that they found the PSAs informative.

The questions, which public agencies', organizations', ministries' or civil society organizations' PSA you have watched so far, please name the institution, has been

responded as ministry of health by 46%, as other ministries and other institution of the state by 28%, and as various non-governmental organizations and association by 26% of the respondents. According to this result, the mandatory PSAs are watched more than others.

The question, may you please indicate to what extent a PSA broadcast by a public agency, organization, ministry or civil society organization is effective to create a positive image about that institution has been responded as very effective by 36%, as effective by 38%, as neither effective nor not effective by 15%, as not effective by 6%, and as not effective at all by 6% of the respondents. According to this result, 74% of the respondents indicate that PSAs contribute to the image of institutions in a positive way.

The question, could you please indicate how positive attitudes and behavioral changes PSAs have on the audience? For example, such as smoking cessation, making start sport, stopping violence against women and children, has been responded as they affect very much by 36%, as they affect by 37%, neither they affect nor do not affect by 13%, as they do not affect by 7% and as they do not effect at all by 7% of the respondents. According to this result, 73% of the respondents state that the broadcast PSAs create a positive attitude and behavioral change on the audiences.

The question, would you indicate to what extent you agree with the statement "PSAs has positive influences on our life styles" has been responded as strongly agree by 45%, as agree by 25%, as neither agree nor disagree by 14%, as disagree by 7% and as strongly disagree by 7% of the respondents. According to this result, 70% of the respondents state that the broadcast PSAs has positive influences on our life styles.

5. Results and Suggestions

PSAs based on the purpose of voluntary service for the benefit of society grounds on various subjects which provides social development, informing, development, and welfare. The contribution made to the life quality and development of the society is an important investment made to the future of the society beyond affecting all elements of the social structure positively. PSAs prepared with this understanding meet society needs and expectations.

According to the findings obtained in the survey, it has been observed that the vast majority of the society defines the PSA concept correctly while there are those who perceive it differently. Approximately half of the respondents have responded as those related to health and environment as the first PSA occurred to them. When it is considered that public health spots are required to be broadcast, it may be said that there is a direct correlation for the audiences between the high memorability rate and the frequency of broadcasting. The most memorable PSAs are respectively health, environment, violence against women, smoking cessation hotline, as traffic rules and art & culture. More than half of the respondents think that PSAs should be primarily produced in the fields of education, health and environment. Less than half of the respondents have stated that PSAs should be produced in the fields of work and labor rights, women's rights and social security. More than half of the respondents states that the experts and university teachers should play a part in

the PSAs. The others, respectively have marked the prime minister, artists, the president and ordinary people options. People remember more PSA toward the past. This result shows that PSAs have not been remembered very recently. A majority of the respondents, which is 75%, is aware of the necessity and importance of PSAs. 65% of the respondents have indicated that they like PSAs and 71% of them have stated that they have found the broadcast PSAs convincing. A rate of 83% of respondents have stated that they found the PSAs informative. The most watched PSAs are the PSAs broadcast by the public institutions with a rate of 74%, especially the Ministry of Health. According to this result, the mandatory PSAs are watched more than others. 74% of the respondents indicate that PSAs contribute to the image of institutions in a positive way, 73% of the respondents state that the broadcast PSAs create a positive attitude and behavioral change on the audiences, and 70% of the respondents state that the broadcast PSAs has positive influences on our life styles. According to the results of the survey, the hypothesis of "PSAs have a positive impact on public opinion" is confirmed and it reveals that PSAs create an awareness towards to create an attitude and behavioral change on the people The opinion that PSA's prepared towards the primary needs of the society are more imprinted in the public mind, and that they contribute more to the social awareness and development is shared.

References

- Aydın, G., Karamehmet, B. (2015). Gösterişçi Tüketimin Cinsiyetler Arasında Tercih Sebepleriyle İlgili Bir Deneysel Çalışma, *International Journal of Social Science*, 37 (1), 161.
- Balcı, Ş., Gülveren, H. ve Balcı, M. (2015). Madde Bağımlılığı Konulu Kamu Spotlarının Lise Öğrencilerince Değerlendirilmesi, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10 (6), 287-306.
- Bator, R. J., Cialdini, R. B. (2000). The application of persuasion theory to the development of effective proenvironmental public service announcements, *Journal of Social Issues*, 56, 527-541.
- Bookchin, M. (2013). *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, İstanbul: Sümer.
- Esenler, C. (15.09.2013). En Beğenilen Kamu Spotları. Marketin Türkiye. <http://www.xsights.co.uk/wp-content/uploads/2013/11/En-Be%C4%9Fenilen-KamuSpotlar%C4%B1.pdf> (14.10.2016).
- Fontana, R. ve Ferrucci, M. (2014). Environmental Sustainability as Indicator of Social Quality The New Opportunities Offered by Communication, *International Journal of Social Quality*, 4(1). 41-56.
- Foster, J. B. ve Magdoff, F. (2014). Her Çevrecinin Kapitalizm Hakkında Bilmesi Gerekenler, *Kapitalizm ve Çevre Üzerine Bir Rehber*, (Çev. Aksakal, Ö.), İstanbul: Patika Yayınları.
- İnal, A. (2010). Eleştirel Söylem Çözümlemeleri ve Medyada Türler, (ss.17-47). *Medyadan Söylemler içinde*. (Der. Tezcan Durna), İstanbul: Libra.

- Kırlı, S. ve Sırma, S. N. (2014). Ekolojik Kriz ve İletişim Çalışmaları, İstanbul: Aya.
- Özgener, Ş. (2004). İş Ahlakının Temelleri, Ankara: Nobel.
- Peltekoğlu F.B. (2012). Halkla İlişkiler Nedir?, İstanbul: Beta.
- Robins, F. (2005). The Future of Corporate Social Responsibility, Asian Business & Management, 4, 96.

Journal of Strategic Research in Social Science (JoSRess)

ISSN: 2459-0029

www.josress.com

Journal of Strategic Research in Social Science, 2017, 3 (2), 257-264.

2017 © All Rights Reserved